

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. ANDORKA RUDOLF, DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCSA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. KLINGER ANDRÁS, DR. MUNDRUCZÓ GYÖRGY, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

75. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM

1997. ÁPRILIS–MÁJUS

E SZÁM SZERZŐI:

Artner Annamária kandidátus, az MTA Világgazdasági Kutató Intézet tudományos főmunkatársa; *Balogh Károly*, a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatósága főtanácsosa; *Benet Iván* kandidátus, c. egyetemi tanár, az MTA Közgazdaság-tudományi Intézetének tudományos kutatója; *Czibulka Zoltán*, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Dr. Fóti János*, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese; *Inotai András*, a közgazdaság-tudomány doktora, az MTA Világgazdasági Kutató Intézet igazgatója; *Dr. Kepecs József*, a KSH ny. főtanácsosa; *Laczka Sándorné*, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Dr. Lakatos Miklós*, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Dr. Marton Ádám* kandidátus, a KSH osztályvezetője; *Oros Iván*, a KSH ny. osztályvezetője; *Dr. Papanék Gábor* kandidátus, a GKI Gazdaságkutató Rt. ügyvezető igazgatója; *Dr. Sipos Béla*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanára; *Szűcs Zoltán*, a KSH tanácsosa; *Tóth Pál Péter* kandidátus, a Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos főmunkatársa; *Varga E. Árpád*, a Kulturális Innovációs Alap könyvtárosa.

*

Melega Tiborné, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem docense; *Nádas Magdolna*, a KSH ny. csoportvezetője; *Nádudvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Németh Attila*, a KSH ny. osztályvezetője; *Tűű Lászlóné*, a KSH ny. osztályvezetője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felelős: dr. Katona Tamás
943– Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1997
Felelős vezető: Freier László

Szerkesztő: Lázár Katalin
Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva (szerkesztőségi titkár), Simonné Káli Ágnes
Munkatárs: Gyenes J. Katalin

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345–6528

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345–6212

E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapkézesítő postahivatalnál, és a Hírlapüzletági Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303–3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219–98636, 021–42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212–4348

TARTALOM

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Felzárkózási esélyek a statisztikai adatok alapján. – <i>Artner Annamária – Inotai András</i>	293
Gazdaság szerkezet-összeírások az Európai Unióban. – <i>Laczka Sándorné</i>	303
Az új magyar agrárpolitika előzményei és jellemzői. (II.) – <i>Benet Iván</i>	311
Néhány demográfiai jellemző a mikrocenzus tükrében. – <i>Czibulka Zoltán</i>	326
Munkaerőpiacon a nyugdíjkorhatár körül. – <i>Dr. Fóti János – Dr. Lakatos Miklós</i>	332
Adalékok a cigány háztartások anyagi viszonyaihoz. – <i>Szűcs Zoltán</i> ..	349
Új állampolgárok. – <i>Tóth Pál Péter</i>	368

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

Az ipar szerkezeti változásainak értékelése és előrejelzése. – <i>Dr. Papanek Gábor</i>	390
---	-----

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A földterület mezőgazdasági hasznosítása Magyarországon. – <i>Oros Iván</i>	400
---	-----

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

Pest megyei vállalkozások 1996-ban. – <i>B. K.</i>	416
--	-----

SZEMLE

A Magyar Statisztikai Társaság 1996. évi tevékenysége. – <i>Dr. Marton Ádám</i>	418
---	-----

Erdélyi népszámlálási idősorok román nyelven. – <i>Varga E. Árpád</i> ...	422
Magyar szakirodalom	
Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930–1992). (<i>Dr. K. J.</i>).....	427
Oroszi Sándor: A munkapiac elméleti kérdései. (<i>Dr. Sipos Béla</i>)	428
STATISZTIKAI HÍRADÓ	
Szervezeti hírek – Közlemények.....	430
STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ	
Külföldi statisztikai irodalom	
Bechtold S. – Meyer, K.: Az európai háztartási panel. (<i>Nádas Magdolna</i>).....	432
Braibant, M.: A satellit-számlák. (<i>Tűű Lászlóné</i>)	434
O’Shoe, M.: Kockázati tőke az OECD-országokban. (<i>Nádudvari Zoltán</i>).....	437
Wolf, W.: Az osztrák nyugdíjasok jövedelme és életszínvonala. (<i>Melega Tiborné</i>)	439
Mihajlov, J.: Az 1999. évi oroszországi népszámlálás. (<i>Németh Attila</i>)	441
Külföldi folyóiratszemle	442
Bibliográfia.....	444

Utánnyomás csak a forrás megjelölésével!

FELZÁRKÓZÁSI ESÉLYEK A STATISZTIKAI ADATOK ALAPJÁN

ARTNER ANNAMÁRIA – INOTAI ANDRÁS

Amióta léteznek nemzetközi összehasonlítások és az ilyen vizsgálatokat alátámasztó módszertani–statisztikai elemzések, azóta foglalkoznak a szakemberek az egyes nemzetgazdaságok teljesítményének és fejlettségi szintjének más országokhoz, régiókhoz és a világszínvonalhoz viszonyított meghatározásával. A teljesítményt, vagyis a gazdasági potenciált a bruttó hazai termék (GDP) dollárban kifejezett összege méri, míg a relatív fejlettség mérésére a GDP/fő adatokat szokták alkalmazni.

A legutóbbi évtizedekben szinte külön tudományággá nőtte ki magát az ún. fejlettség-gazdaságtan. Ugyanakkor a sikeres (és sikertelen) modernizációs kísérletek eredményeként számottevő átrendeződés kezdődött, illetve ment máris végbe a világgazdaságban, ami érzékelhetően megváltoztatta a relatív erőviszonyokat. Korábban gyenge teljesítményű, elmaradott országok zárkóztak fel a középmezőnybe, sőt nem egy ma már az élbolyban foglal helyet (elsősorban néhány távol-keleti kistigris). Ugyanakkor mások – köztük számos átalakuló kelet-európai gazdaság – teljesítménye jelentősen csökkent. A gazdasági modernizáció egyik statisztikai kulcskérdése a nemzetgazdaságok közötti erőviszonyok változtathatósága, pontosabban azon kérdés megválaszolása, hogy az adott időpontban statisztikailag mért lemaradás mekkora növekedéssel mennyi idő alatt szüntethető meg.

Nyilvánvaló, hogy az adott nemzetgazdaság teljesítményének mérésére általánosságban elfogadott GDP-adat nem mindig tükrözi a valós helyzetet, hiszen általában nem tartalmazza az országonként különböző mértékű, de egyes esetekben igen jelentős súlyú fekete-, még inkább pedig az ún. adókerülő-gazdaság teljesítményét. Az is közismert, hogy számos nemzetgazdaság – így elsősorban az átalakuló gazdaságok – teljesítménye egészen más nagyságrendet mutat, ha a GDP-t az éppen hivatalos árfolyamon avagy vásárlóerő-paritáson (Purchasing Power Parity – PPP) mérjük. Ennél is lényegesebb, hogy a statikus adatok képtelenek mérni a nemzetgazdaság fejlődési–megújulási–modernizációs képességét. Ezt a belső dinamikát csak mikroszintű vizsgálatok tárhatják fel.

Még súlyosabb módszertani kételyek merülhetnek fel a fejlettség fokmérőjeként alkalmazott GDP/fő mutató esetében. Adott gazdaság szereplőinek (állampolgárainak) jólétét ugyanis nem csupán a dollárban kifejezett egy főre jutó jövedelem (vagy akár vásárlóerő) alakítja. Ebben szerepe van a termelés és az elosztás módjának, az életminő-

ségnek, a jövővel kapcsolatos elvárásoknak, a biztonságnak, de még az éghajlatnak és a közvetlen természeti–emberi környezetnek is. Az egy főre jutó jövedelmek nemzetközi összehasonlítása azért is okoz problémát, mert egyrészt hasonló értékek mögött igen eltérő tendenciák rejtőzhetnek (az egyik esetben növekvő, a másik esetben csökkenő adatok, amelyek azonban éppen az összehasonlítás pillanatában azonos szinten vannak), másrészt különböző prioritások is megfigyelhetők. Az oktatás, az egészségügy, a lakásviszonyok mutatói alacsonyabb fejlettségű (egy főre jutó jövedelmi szintű) országokban – legalábbis ideiglenesen, ami akár évtizedekben mérhető – kedvezőbbek is lehetnek, mint más fejlettebb országokban.

Az átalakuló térség és a lemaradás–felzárkózás kérdése

A vázolt módszertani és „észlelési–tapasztalati” bizonytalanságok ellenére egyetértés van abban, hogy kevésbé fejlett országok általában hosszabb idő alatt tudnak csak felzárkózni a fejlettebb térségek szintjére. Ennek érdekében olyan átfogó, modernizációs programra van szükség, amely a társadalom nagy részének támogatását élvezi, miközben világosan meghatározza, hogy milyen területeken és milyen eszközökkel, mennyi idő alatt kívánja utolérni a példaképnek tekintett fejlettebb országot vagy országokat.

Közép- és Kelet-Európában 1989 után két tényező erősítette fel egyszerre a felzárkózási igényeket és a lemaradástól való félelmet. Az egyik a kontinenst elválasztó–átszabdalo jövedelmi különbségek (szakadékok), a másik az európai unióbeli tagságra való felkészüléssel kapcsolatos elmaradottsági–utolérési számítások.

Valójában 1989 után tudatosodott Európában az a tény, hogy ma itt alakult ki a legnagyobb gazdasági szakadék egymással szomszédos országok között, amelyeknek határai – a politikai változások eredményeként – átjárhatókká váltak. A Nyugat- és Közép-Európa közötti háromszoros (vásárlóerő-paritáson mérve), illetve ötszörös (árfolyam-alapon mérve) különbség nyitott határok mellett nemzetközi összehasonlításban is egyedülálló. (Hasonlóan egyedüli természetesen az a módszer is, amivel a szakadékot a két német állam között igyekeztek – legalábbis a felszínen – áthidalni.) Igaz, hogy hasonló különbség alakult ki az Egyesült Államok és Mexikó között is, de ezt a különbséget a Rio Grande mentén szigorúan őrzött amerikai határ „védi”. Még nagyobb az eltérés Japán és nem egy távol-keleti ország (főleg Kína) egy főre jutó jövedelme között. Itt azonban a tenger, pontosabban a gazdag ország sziget jellege hat „szigetelőként”.

Kevesebb figyelmet kap a Közép- és Kelet-Európa közötti, történelmi gyökerekből táplálkozó jövedelmi szakadék ismételt felszínre kerülése. Holott ez a jövedelmi különbség is eléri esetenként a Nyugat- és Közép-Európa között megállapítható mértéket. Vagyis Európát ma három jövedelmi szint mellett két alapvető „jövedelmi árok” jellemzi. Magyarország – átalakuló–modernizálódó közép-európai társaival együtt – középen foglal helyet, vagyis a szakadék mindkét oldalát érzékeli. Nyugat-Európával összehasonlítva a lemaradó–felzárkózó, Kelet-Európához viszonyítva pedig a „gazdag” oldalon foglal helyet.

Az európai unióbeli tagságra való felkészülés, illetve az EU keleti kibővülésével kapcsolatos számítások különös aktualitást adtak a felzárkózási–utolérési törekvéseknek. Egyrészt úgy tevődött fel a kérdés, hogy mennyi időre, hány évre, évtizedre van szükség a térségnek ahhoz, hogy elérje az EU átlagos egy főre jutó jövedelmi szintjét. Más-

részt – döntően az EU lehetséges (remélt) pénzügyi transzferei szempontjából – úgy fogalmazódott meg a probléma, hogy mennyi időre van szükség ahhoz, hogy a keleti kibővülés különböző szakaszaiban csatlakozó új tagállamok elérjék az EU-átlag 75 százalékát, ami ma a legjelentősebb pénzügyi támogatásra (strukturális alapok) való jogosultság küszöbértéke.¹ Nem kétséges, hogy a csatlakozó közép- és kelet-európai országok mindenfajta számítás alapján jóval a 75 százalékos küszöbérték alatt helyezkednek el, vagyis tagságuk esetén jelentős EU-támogatásra számíthatnak (még akkor is, ha a strukturális alapok folyósításának irányelveit Brüsszel a 2000 utáni időszakra módosítaná).

A vizsgálat célja

Statisztikai adatokra épülő vizsgálatunk alapvető célja annak megállapítása, hogy mekkora is valójában az EU és a keleti kibővülés első körében várhatóan taggá váló közép-európai országok közötti „jövedelemszakadék”, illetve ez mennyi idő alatt hidalható át.²

Ennek az elemzésnek az elvégzése azért rendkívül fontos, mert az elmúlt időszakban számos olyan nyugat-európai számítás látott napvilágot, amelyből igen jelentős elmaradásra, ha tetszik utolérési időszakra lehet következtetni. Ez a felvételi tárgyalások megkezdése előtti, különösen kritikus szakaszban gyengítheti az EU bővítési „vágyát”, hiszen a klubtagoknál jóval szegényebb, és ami fontosabb, belátható időn belül szegénynek is maradó országok felvétele iránt sehol sem szokott „túltengeni” a lelkesedés. Különösen igaz ez, ha a „szegény rokonokat” még pénzelní is kell, mert elmaradottságuk erre – az EU jelenlegi szabályai mellett – megfellebbezhetetlen jogcímet teremt. A vizsgálat időszerűségét növeli, hogy a keleti kibővüléssel kapcsolatos társadalmi támogatás Nyugat-Európában egyre csökken. Az elemzésnek ezért az is célja, hogy a tényleges helyzettel és a középtávú kilátásokkal a tagállamok szélesebb közvéleményét is megismertesse. Végül azt is szeretnénk bemutatni, hogy a felzárkózás nem lehetetlen feladat, több ország képes volt erre (akár az Egyesült Államok, akár az EU, akár mindkettő viszonylatában) az elmúlt évtizedben, évtizedekben.

Gondolatmenetünk kiindulási alapja az, hogy a GDP/főben mért felzárkózás két elemből tevődik össze. Egyrészt a felzárkózó és a mintaként tekintett ország (régió) közötti növekedési ütemkülönbségből, másrészt pedig a felzárkózó ország nemzeti valutájának az összehasonlítás alapjául szolgáló valutához (rendszerint a dollárhoz vagy az ECU-hoz) viszonyított felértékelődéséből.

A gyakorlatban általában mindkét tényezőnek volt szerepe a sikeres utolérésben.³ Kiseb mértékben további, harmadik tényező lehet az, ha a felzárkózó ország népessége kisebb mértékben nő (vagy akár csökken is), mint a „fejlett” országé, hiszen ez önmagában is növeli az egy főre jutó GDP-t.

¹ Általános szabály, hogy amennyiben adott térségben a vásárlóerő-paritáson meghatározott egy főre jutó jövedelem kisebb az EU-átlag 75 százalékánál, az egész régió támogatásra jogosulttá válik. (A jelenlegi gyakorlat nem egy esetben eltér ettől az alapszabálytól, amennyiben ennél fejlettebb térségeket is támogat.)

² Nem foglalkozunk a közép-európai szinthez képest is jelentős lemaradást mutató kelet-európai országokkal. Ugyanakkor a vizsgálat kizárólag a GDP/fő mutatóra támaszkodik, vagyis – az egyszerűség kedvéért – figyelmen kívül hagyja a fejlettségnek számos, az egy főre jutó jövedelmen túl terjedő, de nem kevésbé fontos mennyiségi és minőségi jegyeit.

³ Matematikailag elképzelhető, sőt egy-egy gyakorlati példa is bizonyítja, hogy a viszonyítási alaphoz (dollár, ECU) képest leértékelődő valuták mellett igen jelentős növekedési ütemkülönbség sem elégséges a felzárkózáshoz. Ugyanakkor ez fordítva is igaz: jelentős felértékelődés viszonylag szerény növekedési ütemkülönbség mellett, sőt ennek hiányában is biztosítja a felzárkózást, legalábbis a statisztika tükrében.

A vizsgálat köre és módszere

Nemzetközi összehasonlításunkba néhány kiválasztott „felzárkózó” vagy felzárkózni kívánó országot vontunk be. A négy kevésbé fejlett EU-tagállam (Írország, Görögország, Portugália és Spanyolország) mellett négy latin-amerikai (Chile, Brazília, Mexikó és Argentína) és öt távol-keleti (Thaiföld, Malaysia, Dél-Korea, Hongkong és Szingapúr) kapott helyet az elemzésben. Hozzájuk csatlakoznak természetesen a közép-európai átalakuló országok, így a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia. A számításokat két mérce alapján végeztük el. Egyszer az EU, egyszer pedig az Egyesült Államok képezte az „utolérési–felzárkózási célpontot”.

A felzárkózási időszávot 1970 és 1994 között határoztuk meg, de az átalakuló közép-európai térségre csak 1990. és 1994. évi adatokat használtunk.

Az adatokat – a nemzetközi összehasonlíthatóság kedvéért, valamint a dollárban megadott értékek miatt – a Világbank, a Valuta Alap és az OECD hivatalos forrásaiból merítettük. Ezek a GDP-adatokat a mindenkor hivatalos árfolyamon közlik dollárban.⁴

Számítási módszerünk a következő volt. Első lépésben átvettük, illetve kiszámítottuk az egyes országok 1970. (illetve 1985.) és 1994. évi, dollárban kifejezett GDP/fő adatait (1. és 2. tábla 1. és 2. oszlopa). Kiszámítottuk, hogy ezek az adott években a 100-nak tekintett Egyesült Államok, illetve EU-adatoknak hány százalékát tették ki (1a. és 2a. oszlop). Nyilvánvaló, hogy ha az 1994. évi adatok közelebb vannak a 100-hoz, mint a megelőző időszakban mértek, úgy közeledés (felzárkózás) zajlott le.

Ennél fontosabb volt azonban a két időpont közötti változás megállapítása, ami a GDP/fő adott időszakban bekövetkezett és dollárban mért kumulatív növekedését mutatja (3. oszlop). Ennek alapján visszszámoltuk, hogy az adott időszakban mekkora éves átlagos növekedési ütem adódik az egyes országok esetében (4. oszlop). Ezt vetettük össze a hivatalos statisztikából kölcsönzött tényleges növekedési ütemekkel (5. oszlop), amelyek természetesen jóval alacsonyabbak voltak az előző oszlop adatainál. Ennek alapján viszont ki lehetett számítani a GDP/fő reálnövekedésének kumulált értékét a vizsgált időszak egészére (6. oszlop). A reálnövekedési mutatóval megszorozva a kiinduló év GDP/fő mutatóját megkaptuk azt az értéket, amelyet valójában magyaráz, „igazol” a növekedési ütem. Amennyiben ez a vizsgálatba bevont országokban magasabb volt, mint az összehasonlítás alapjául szolgáló Egyesült Államokban vagy az EU-ban, úgy a reálnövekedés alapján közeledés következett be (7. és 7a. oszlop).

Az igazán lényeges eredményt azonban az ezután következő oszlopok tartalmazzák. A 8. oszlop azt mutatja meg, hogy mekkora volt – dollárban kifejezve – a ténylegesen mért, valamint a reálnövekedés alapján számított GDP/fő-mutató közötti eltérés. Ez az ún. árfolyamhatás. A 9. oszlop adatai azt mutatják be, hogy az „igazolt” GDP/fő érték hány százaléka a tényleges (hivatalos) GDP/fő értéknek, míg a 10. oszlopban azt tüntettük fel, hogy a tényleges növekmény hány százaléka magyarázható a reálnövekedés mértékével (ütemével). Végül kiszámítottuk, hogy a reálnövekedési ütemkülönbségeket figyelembe véve az egyes országoknak hány évre lenne szükségük ahhoz, hogy utolérjék a „példarégiót” (Egyesült Államok), illetve a „példarégiót” (EU).

⁴ Tekintettel arra, hogy vizsgálatunk a fejlettségi szintre vonatkozik, az egy főre jutó GDP-adatokkal dolgozunk. Az egyes nemzetgazdaságok aggregált GDP-adatai a gazdasági összteljesítmény alakulását mutatnák, ez azonban nem képezi a jelen vizsgálat tárgyát. A felzárkózást ugyanis az első, nem pedig a második adatsor tükrözi.

I. tábla

A GDP/ fő nagysága és növekedési üteme egyes országokban, 1970–1994

Ország	1970		1994		USA=100		USA=100		GDP/ fő évi átlagos reálnövekedése			GDP/ fő kumulált reálnövekedése		„Igazolható” GDP/ fő, 1994		A tényleges és az igazolható GDP/ fő különbsége		A tényleges növekmény igazolható részére, 1994		A tényleges „felzárkózás-hoz” szükséges évek száma a reálnövekedési ráták (5) mellett		
	USD	%	USD	%	1970	1994	1970	1994	1971–1994	1991–1994	1971–1994	1994/1970	1994/1970	1994/1970	1994/1970	1994/1970	1994/1970	1994/1970	(7-1)/(2-1)	%	%	%
	1.	1a.	2.	2a.	3.	4.	5.	6.	7.	7a.	8.	9.	10.	11.								
Görögország	967	20	7 452	29	770,47	8,9	4,08	0,80	2,3	173,30	1 676	22	5 776	22,49	10,93	102,08						
Portugália	642	13	8 904	35	1 387,26	11,6	2,86	0,60	2,5	178,92	1 148	15	7 755	12,90	6,13	168,29						
Írország	1 129	23	14 583	57	1 291,94	11,3	3,66	3,98	3,4	224,77	2 537	33	12 046	17,40	10,47	62,74						
Spanyolország	1 117	23	12 349	48	1 105,91	10,5	2,37	0,50	2,2	169,82	1 896	24	10 453	15,36	6,94	258,98						
Chile	837	17	3 703	15	442,44	6,4	0,10	5,91	2,0	160,45	1 343	17	2 360	36,26	17,65	-157,79						
Brazília	383	8	3 480	14	908,08	9,6	5,67	0,49	2,7	189,55	726	9	2 753	20,87	11,08	72,15						
Mexikó	756	15	4 271	17	564,76	7,5	3,20	0,98	1,0	126,67	958	12	3 313	22,43	5,74	-10,07						
Argentína	1 321	27	8 341	33	631,47	8,0	0,89	-1,77	6,32	116,71	1 542	20	6 799	18,48	3,14	-15,65						
Thaiföld	196	4	2 469	10	1 261,84	11,1	4,49	7,13	5,4	355,57	696	9	1 773	28,18	22,00	26,45						
Malaysia	384	8	3 622	14	943,84	9,8	5,47	2,53	5,86	4,3	274,83	14	2 567	29,12	20,72	25,90						
Dél-Korea	280	6	8 461	33	3026,82	15,3	7,56	8,10	5,65	5,7	562,60	20	6 888	18,59	15,81	33,05						
Hongkong	874	18	22 277	87	2 547,44	14,4	6,43	4,14	5,7	379,46	3 318	43	18 959	14,90	11,42	43,58						
Szingapúr	914	19	23 776	93	2 602,01	14,5	6,70	6,18	5,7	381,90	3 490	45	20 286	14,68	11,27	44,16						
Egyesült Államok	4 939	100	25 510	100	516,48	7,1	1,88	1,49	1,9	157,07	7 758	100	17 752	30,41	13,70	-						
Szlovákia	2 449	11	2 474	10	101,01	0,2	-	-	-5,68	79,13	1 938	9	536	78,34	-2060,73	2,20						
Cseh Köztársaság	3 127	15	3 497	14	111,86	2,8	-	-	-4,60	82,82	2 589	11	908	74,03	-144,87	0,96						
Lengyelország	1 673	8	2 398	9	143,33	9,4	-	-	1,30	105,29	1 762	8	637	73,46	12,20	-98,51						
Magyarország	2 993	14	4 044	16	135,14	7,8	-	-	-1,71	93,35	2 794	12	1 251	69,08	-18,92	-4,05						
Egyesült Államok	21 488	100	25 510	100	118,72	0,7	-	-	1,49	106,07	22 793	100	2 717	89,35	32,45	-						
Egyesült Államok	16 492	100	25 510	100	154,68	4,97	-	-	1,27	112,01	18 474	100	7 037	72,42	21,97	-						
EU-12*	7 596	46	19 569	77	257,62	11,1	-	-	1,32	112,56	8 550	46,28	11 019	43,69	7,97	946,95						

* EU-12: Luxemburg nélkül, kivéve a GDP reálnövekedésére vonatkozó adatokat.

Megjegyzés: A táblában szereplő számok - az áttekinthetőség kedvéért - kerekítettek, a számításokat azonban 5 tizedes pontossággal végeztük.

Forrás: World Bank (World Development Report, World Bank Atlas), OECD Outlook, International Monetary Fund (World Economic Outlook).

A vizsgálat legfontosabb eredményei

Az 1. tábla adatai arra utalnak, hogy az Egyesült Államokat 100-nak véve, 1970 és 1994 között folyó dollárarákon számolva a legtöbb országban közeledési-felzárkózási folyamat zajlott le (1a. és 2a. oszlopok). Ez alól csak Chile, továbbá 1990–1994-es adatok alapján a Cseh Köztársaság és Szlovákia képez kivételt, ahol az Egyesült Államok egy főre jutó jövedelméhez viszonyított különbség valamelyest tovább nőtt. Különösen jelentős volt a felzárkózás a távol-keleti országok esetében, de az EU gyengébben fejlett országai is hasonló tendenciát mutatnak. Ugyanez állapítható meg az EU egészéről is, amelynek egy főre jutó jövedelme 1985-ben az amerikaiak kevesebb mint felét, 1994-ben viszont már több mint háromnegyedét tette ki. Talán a legfontosabb és legmeglepőbb következtetés, hogy 1990 és 1994 között – az ismert átalakulási problémák ellenére – Magyarország és Lengyelország egyébként tetemes elmaradása az Egyesült Államoktól nem nőtt tovább, hanem enyhén mérséklődött. Dollárban kifejezve ugyanis a magyar GDP/fő ebben az időszakban 35, a lengyel 43 százalékkal nőtt, miközben az Egyesült Államoké csak 19 százalékkal.

1970 és 1994 között az Egyesült Államok egy főre jutó jövedelme – folyó árakon, tehát a dollár „értékvesztését” is figyelembe véve – több mint ötszörösére emelkedett. Ugyanakkor az összehasonlításba bevont országok esetében az emelkedés mindenütt meghaladta az amerikaiat, sőt, számos esetben annak többszörösét tette ki. Az árfolyam- és növekedési hatásokat egyaránt tükröző emelkedésből – folyó dollárarákon – az Egyesült Államokban évi átlagban 7,1, a legtöbb felzárkózó országban pedig kétszámjegyű növekedési ütemek adódnak. Hasonló számítással 1990 és 1994 között a lengyel növekedés évente 9,4, a magyar 7,8 százalékot tett ki!

Ezek az adatok esetenként nem is hasonlíthatnak a hivatalos reálnövekedési mutatókhoz, hiszen ez az Egyesült Államokban negyedszázad átlagában 1,9 százalék volt, és csak néhány távol-keleti ország esetében haladta meg az 5 százalékot (5. oszlop). Ennél is fontosabb, hogy míg folyó dollárarákon számolva mindenütt az Egyesült Államoktól mért távolság csökkenése igazolható, addig a reálnövekedés adatai Mexikó és Argentína esetében kedvezőtlenebbek, a többi latin-amerikai, valamint a legtöbb EU-tagország esetében pedig alig jobbak, mint az Egyesült Államok mutatói. Az átalakuló közép-európai térségben pedig esetenként tetemes visszaesés figyelhető meg. A reálnövekedés alapján számított kumulált növekedés 1970 és 1994 között az Egyesült Államokban 57 százalék, a kevésbé fejlett EU-tagállamokban 70–120, Latin-Amerikában 17–90 százalék között mozog, és csak a távol-keleti térségben mutat lényegesen magasabb értékeket. Közismert, hogy Közép-Európában 1990 és 1994 között a GDP/fő jelentős csökkenése következett be (6. oszlop).

A tényleges növekedés, illetve a reálnövekedés alapján számított adatok között igen nagy a különbség, sőt nem egy esetben a kettő trendje is ellentétes (az előbbi alapján növekedés, az utóbbi alapján csökkenés regisztrálható, lásd Mexikó, Argentína, de Magyarország esetét is). A reálnövekedés alapján az Egyesült Államok egy főre jutó GDP-jének 1970 és 1994 közötti tényleges növekedéséből közel 18 ezer dollár nem magyarázható. Valamennyi vizsgált ország esetében igen jelentős ez a „nem magyarázható” összeg (Magyarország esetében csupán 1990 és 1994 között 1251 dollár/fő!). (Lásd a 8. oszlopot.)

2. tábla

A GDP/íő nagysága és növekedési üteme egyes országokban, 1985–1994 (USD, százalékok)

Ország	GDP/íő		A tényleges növekedés mértéke		A tényleges növekedésnek megfelelő évi átlagos növekedés		GDP/íő évi átlagos realnövekedése		GDP/íő kumulált realnövekedése		Az „igazolható” GDP/íő, 1994		A tényleges és az igazolható GDP/íő különbsége		A tényleges GDP/íő igazolható részze		A tényleges növekmény igazolható részze		Az EU-12 GDP/íő-jének 75 százalékára való felzárkózásához szükséges évek száma	
	1985	1994	1994/1985	1985–1994	1985–1994	1985–1994	1994/1985	1985–1994	1994/1985	1985–1994	(1x6)	(2-7)	(7/2)	(7-1)/(2-1)	11.	12.				
	USD	USD	%	%	%	%	%	%	USD	USD	USD	USD	%	%	réál	réál				
	1.	2a.	3.	4.	5.	6.	7a.	8.	9.	10.	11.	12.								
Görögország	2 944	7 452	253,08	10,9	0,89	108,35	3 190	37	4 261	42,81	5,45	-156,88	-366,31							
Portugália	2 003	8 904	444,54	18,0	3,31	134,09	6 218	31	6 218	30,16	9,90	53,66	17,35							
Írország	5 119	14 583	284,85	12,3	4,40	147,39	7 546	88	7 037	51,74	25,64	3,56	9,95							
Spanyolország	4 255	12 349	290,21	12,6	2,80	128,18	5 454	64	6 894	44,17	14,82	20,16	21,76							
Chile	1 322	3 703	280,06	12,1	4,92	154,02	2 037	24	1 667	55,00	30,00	41,87	163,00							
Brazília	1 388	3 480	250,65	10,8	0,49	104,51	1 451	17	2 029	41,70	2,99	-171,89	-522,16							
Mexikó	2 251	4 271	189,75	7,4	0,59	105,46	2 374	28	1 897	55,58	6,08	-128,84	-27,42							
Argentína	2 161	8 341	385,92	16,2	2,18	121,38	2 623	31	5 718	31,45	7,48	115,20	21,59							
Thaiföld	740	2 469	333,82	14,3	8,00	199,83	1 478	17	991	59,86	42,70	31,99	71,89							
Malaysia	2 004	3 622	180,69	6,8	4,88	153,52	3 077	36	545	84,96	66,33	30,26	-26,46							
Dél-Korea	2 097	8 461	403,50	16,8	7,93	198,71	4 167	49	4 294	49,25	32,53	15,82	19,98							
Hongkong	5 691	22 277	391,46	16,4	5,84	166,69	9 486	111	12 791	42,58	22,88	0,03	0,02							
Szingapúr	6 719	23 776	353,84	15,1	6,82	181,05	12 165	142	11 610	51,17	31,93	nincs érték	nincs érték							
EU-12	7 596	19 569	257,62	11,1	1,32	112,57	8 551	100	11 018	43,70	7,98	–	–							
Szlovákia	2 449	2 474	101,01	0,3	-5,68	79,13	1 938	11	536	78,34	-2 060,73	-26,46	-68,24							
Cseh Köztársaság	3 127	3 497	111,86	2,8	-4,60	82,82	2 589	14	908	74,03	-144,87	-27,55	nincs érték							
Lengyelország	1 673	2 398	143,33	9,4	1,30	105,29	1 762	10	637	73,46	12,20	261,20	33,12							
Magyarország	2 993	4 044	135,14	7,8	-1,71	93,35	2 794	16	1 251	69,08	-18,92	-66,69	31,16							
EU-12*	17 523	19 569	111,67	2,8	0,50	102,00	17 874	100	1 694	91,34	17,18	–	–							

* EU-12: Luxemburg nélkül, kivéve a GDP realnövekedésére vonatkozó adatokat.

Megjegyzés: A táblában szereplő számok – az áttekinthetőség kedvéért – kerekítettek, a számításokat azonban 5 tizedes pontossággal végeztük.

Forrás: World Bank (World Development Report, World Bank Atlas), OECD Outlook, International Monetary Fund (World Economic Outlook).

Általános tanulság, hogy az egy főre jutó GDP-növekedés meghatározó eleme mindenütt az árfolyamváltás, nem pedig a reálnövekedési ütemek közötti eltérés volt. Az 1994. évi GDP/fő mutató növekedésének az EU-országok esetében 13–22 százaléka, a latin-amerikaiaknál 18–36 százaléka, de még a leginkább leértékelő árfolyampolitikát alkalmazó távol-keleti térségben is csak 15–29 százaléka magyarázható meg a reálnövekedéssel. Az Egyesült Államok növekedésének is csak 30 százaléka indokolható a fenti számítással. A jóval szűkebb idősávban készített közép-európai vizsgálat adataiban értelemszerűen magasabb az „igazolható” hányad, de a változás 20–30 százaléka itt is árfolyamhatásokra vezethető vissza (9. oszlop).

Az igazán sokatmondó adatokra azonban akkor derül fény, ha a vizsgálat kezdő és záró éve között bekövetkezett tényleges növekmény százalékában határozzuk meg a reálnövekedés szerepét. Ez még a legmagasabb értéket mutató Thaiföld esetében is csak 22 százalék, általában azonban a 10–20 százalékos sávban mozog. Sőt Spanyolország, Portugália, Mexikó és Argentína esetében jóval a 10 százalék alatt van, akárcsak az EU 1985–1994 közötti „növekedési bizonyítványában”, ahol 8 százalékot tett ki. Ez azt jelenti, hogy a tényleges növekedés oroszlánrészét nem a GDP ütemkülönbsége, hanem egyértelműen a valuták felértékelődése hozta létre. Különösen igaz ez Közép-Európára, hiszen itt negatív GDP-növekedés mellett nőtt a dollárban kifejezett GDP/fő adat, vagyis az árfolyamváltás hatása meghaladta a 100 százalékot.

Más szavakkal: a jövedelmi szakadék csökkentésében a növekedésiütemkülönbségeknek az elmúlt negyedszázadban másodlagos szerepe volt. Ezért téves és félrevezető minden olyan számítás, amely mechanikusan a növekedésiütemkülönbségekre építi a felzárkózás időigényét. Ha ez igaz lenne, akkor Chile, Mexikó, Argentína, valamint a közép-európai országok még matematikailag sem érhetnék utol az Egyesült Államokat. Ellenkezőleg, a köztük lévő szakadék tovább tágulna. Az 1985. évi GDP/fő adatokból és az 1985 és 1994 közötti reálnövekedési ütemekből kiindulva az EU-nak 947 (!) évre lenne szüksége, hogy utolérje az Egyesült Államok megfelelő mutatóját (11. oszlop). Ugyanakkor a valóságban a vizsgált évtizedben jelentősen sikerült lefaragnia „történelmi elmaradásából”.

A 2. tábla az EU-t veszi 100-nak, és az 1985 és 1994 közötti időszakban vizsgálja a kiválasztott országok felzárkózási mutatóit. A hivatalos GDP/fő adatok alapján tíz év alatt egyértelműnek tekinthető Írország, Portugália és Spanyolország felzárkózása, akárcsak Argentínáé, Dél-Koreáé, Hongkongé és Szingapuré (az utóbbi kettő GDP/fő mutatója ebben az időszakban érte utol és haladta meg az EU-átlagot). (Lásd az 1a. és a 2a. oszlopot.) Ezzel szemben Görögország nem tudott közelebb kerülni az EU-átlaghoz, és meglepetésre lemaradást tükröz nemcsak Mexikó, hanem Malaysia is. Ebben nem elhanyagolható hatása van annak, hogy az EU számos valutája, elsősorban a német márka, ebben az évtizedben számottevően felértékelődött a dollárral szemben, míg a latin-amerikai és távol-keleti országok többnyire (az európai valutákkal szemben leértékelődő) dollárhoz kötötték nemzeti valutájukat, és ezzel az utóbbiak is leértékelődtek (például a német márkához képest).

A dollárarákon mért GDP/fő-növekedés évtizedes átlagban majdnem mindenütt két-számjegyű éves növekedési ütemeket produkál, aminek a reálnövekedési ütem pusztán töredéke volt (4. és 5. oszlop). Az EU egészét tekintve a GDP/fő növekményének mindössze 8 százalékát magyarázza a reálnövekedés, és ez a legmagasabb európai értéket

képviselő Írországban is csak 26, Spanyolországban 15, Portugáliában 10, Görögországban pedig 5 százalék (10. oszlop). Vagyis az EU-periféria felzárkózása egy évtizeden keresztül döntő mértékben a dollárhoz képesti valuta-felértékelődésből, nem pedig a reálnövekedésiütem-különbségekből táplálkozott. A gyorsan növekvő távol-keleti régió esetében természetesen jelentősebb a növekedésiütem-különbség szerepe a felzárkózásban, de – az egyébként statisztikailag lemaradó Malaysia kivételével – itt is meghatározó az árfolyam hatása.

A reál-, illetve a tényleges növekedésben az EU és az összehasonlításba bevont egyes országok között megfigyelhető különbségek alapján megállapítható, hogy az előbbi (vagyis a reálnövekedésiütem-különbség) alkalmazása esetén Görögország, Brazília, Mexikó, de Csehország, Szlovákia és Magyarország sem érhetné el az EU átlagos GDP/fő mutatójának 75 százalékát. Vagyis a szakadék tovább tágulna, és ezek az országok sosem tudnának kikerülni a kedvezményezett-támogatottsági körből, amit jelenleg a 75 százalékos küszöb határol be. Ugyanakkor a tényleges növekedést figyelembe véve Magyarország 31 év alatt, Portugália 54 helyett 17, Lengyelország pedig 261 helyett 33 év alatt lenne képes elérni ezt a szintet.⁵ Görögország azonban ebben a metszetben is lemaradónak számít (11. és 12. oszlop).

Következtetések

Az összehasonlító statisztikai vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy adott ország GDP/főben mért és dollárban kifejezett felzárkózása csak kis részben függ a felzárkózó és a mércének tekintett ország (régió) között az előbbi javára megnyilvánuló növekedésiütem-különbségtől. Meghatározó szerepet az árfolyamváltozás, vagyis a felzárkózó ország nemzeti valutájának felértékelődése játszik. (Ez legkifejezöbben éppen a közép-európai átalakuló országok példáján bizonyítható, ahol a növekedésiütem-csökkenését a felértékelődés túlkompenzálta.)

Ezért a felzárkózáshoz szükséges időtávot szakmailag alapvetően elhibázott lenne kizárólag a reálnövekedésiütem-különbségek alapján vagy akár azok túlsúlyos figyelembevételével megállapítani. Joggal vélelmezhető, hogy a közép-európai tagjelöltek felzárkózásában is meghatározó szerepet fog játszani az összehasonlítható valutában (dollár, márka, ECU) kifejezhető felértékelődés, ami a sikeres modernizációt az esetek túlnyomó többségében kísérni szokta. A felértékelődés nem szükségszerűen vezet a versenyképesség romlásához, amennyiben a valuta reálfelértékelődésénél jelentősebb az adott gazdaság termelékenység-növekedése. Valójában éppen ez a folyamat bontakozott ki az utóbbi években mindenekelőtt Magyarországon és Lengyelországban.

Nyilvánvaló, hogy az árfolyamnak a közölt számításokban megjelenő meghatározó növekedési-felzárkózási hatása ellenére helytelen lenne alábecsülni a gyors reálnövekedés fontosságát. A két elemnek együttesen kell biztosítania a sikeres felzárkózást, és végig vigyázni kell a kettő közötti egészséges súlyarányra. Ez a keverék mindenkor az adott gazdaság általános állapotának, valamint modernizációs céljainak függvényében határozható meg. Arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy hosszabb távon nem szakítható

⁵ Malaysiának erre ugyanakkor reálnövekedése alapján 30 évre lenne szüksége, miközben a végrehajtott leértékelés mellett ténylegesen nem tudna felzárkózni. Írország reálnövekedése alapján kevesebb mint négy év alatt jutna (jutott volna) el a 75 százalékos sávra, haladását azonban a leértékelés fékezte (fékezte), ezért 10 évre van (volt) szüksége e cél eléréséhez.

el egymástól az árfolyam alakulása és a reálnövekedés mértéke. Ugyanakkor napjainkban a pénzügyi befektetések („spekulációs tőkék”) globálisan szabad mozgása és óriásira duzzadt tömege miatt a valutapiacokon „öntörvényű” folyamatok zajlanak. Ezek – bár impulzusait a reálgazdaságból merítik – kiszámíthatatlan intenzitású, terjedelmű és idejű, reálgazdasági okokkal nem vagy csak részben indokolható változásokat indíthatnak el. Vagyis a valuták értékviszonyai, adott ország GDP/fő mutatója bizonytalan tényezőktől is függenek, ezért a túlnyomórészt vagy kizárólagosan az ilyen változáson nyugvó statisztikai „felzárkózás” nem állhat biztos alapokon.

Annyi azonban bizonyosan leszögezhető, hogy a közép-európai tagjelöltek felzárkózásában is figyelembe kell venni az árfolyamhatásokat. E tényező beszámításával a felzárkózási időtáv jelentősen zsugorodik, és az eddig ismert számításoknál (esetenként lényegesen) rövidebb idő alatt várható a jelenleg még tetemes jövedelmi szakadék szűkítése. Ez nemcsak kölcsönös gazdasági érdek, hanem fontos jelzés is az EU számára, hogy a keleti kibővülés (első köre) nem fog elviselhetetlen és hosszú távon állandósuló terhet jelenteni az Unió jelenlegi tagállamai és a közös költségvetés számára.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági fejlettség.

SUMMARY

One of the key questions of the modernization is that by how big growth and in how many years the lag in the economic development measured in statistical data (GDP, GDP per head in USD) at a certain time can be made up. The goal of our statistical investigation is to answer this question in connection with Central and Eastern European countries visa versa the European Union. In order to get a time limit for this catching up, we extrapolated the past (1990–1994) growth rates of GDP per head in the case of Central and Eastern Europe and the EU. For gaining international comparison we examined the achievement in some other European, Latin American and Asian countries in the period between 1970–1994. We compared the growth of their actual GDP per head in USD with the growth they would have achieved on the basis of the real growth rates only.

As a general lesson we found, that the determining element of the actual growth of (and catching up in) the GDP per head has been the changes of the exchange rate parities instead of the differences in the real growth rates of the GDPs per head. The „catching up” effect of the appreciation of the currencies is specially true in the case of the transforming Central European countries.

All these prove, that every estimation, which builds purely on the real growth rates of the starting year when trying to determine the time necessitated for catching up, is wrong and misleading.

GAZDASÁGSZERKEZET-ÖSSZEÍRÁSOK AZ EURÓPAI UNIÓBAN

LACZKA SÁNDORNÉ

Napjainkban az Európai Unióhoz való csatlakozás gondolata számvetésre készíti a statisztika valamennyi szakterületének művelőit. A mezőgazdasági statisztikusok már jó néhány éve próbálják összevetni az Unió Statisztikai Hivatala által megfogalmazott elvárásokat a hazai gyakorlattal, kutatva a közelítés módját, hogy az minél tökéletesebben elégítse ki mindkét fél igényeit.

Az összevetéskor nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az Unió mezőgazdasági statisztikájának a „kulcsa” az úgynevezett gazdaságszerkezet-összeírás. Alapgondolata meglehetősen hasonló azokhoz, amelyeket a magyar statisztikusok már a teljes körű mezőgazdasági összeírásokról fogalmaztak meg, azaz egy-egy ilyen összeírás segíti és megalapozza

- a szakterület döntéshozóinak munkáját,
- további reprezentatív összeírások adatszolgáltatói körének és tartalmának meghatározását,
- alapot biztosít az összeírások közötti időszakban szükséges statisztikai, közgazdasági becslések elvégzéséhez.

Az Unióban a közös agrárpolitika kialakításának egyik legfontosabb tényezője a mezőgazdaság fejlődésének, különösen a gazdaságok szerkezetének ismerete. Az agrárgazdaságban végbemenő folyamatok nyomon követésének elengedhetetlen feltétele, hogy valamennyi területen összehasonlítható adatok álljanak rendelkezésre.

A nemzeti statisztikák, amelyek elsősorban az egyes országok belső információigényét elégítik ki, többségükben nem biztosítanak megbízható alapot nemzetközi összehasonlítások, illetve nemzetközi adatbázisok készítéséhez. Köszönhető mindez az egyes országok eltérő összeírási gyakorlatának, így az eltérő definícióknak, az eltérő alapsokaságoknak és nem kevésbé az összeírások eltérő gyakoriságának. Ezenkívül az egyes országok agrárpolitikája adatigényeinek kielégítésében egyedi szempontok is jelentkeznek, amelyek mellett egy nemzetközi szintű aggregált adatbázisra is szükség van.

Az Unió sajátos információigényének szempontjából a mezőgazdasági gazdaságszerkezetnek három fontos funkciója van.

1. Meghatározza a lehetséges jövedelmet.

A mezőgazdasági szerkezeti statisztika leírja a gazdaság jövedelmének fizikai alapját, így elsősorban a gazdaság fizikai és közgazdasági méreteit, a földhasználat módját, az

állatállományt, a gépállományt és a felhasznált munkaerőt. A gazdaság szerkezete alapján pedig meghatározható a várható jövedelem, miáltal ezek a gazdaság- és társadalomstatisztikák a politikai döntések fontos pillérei, különösen a mezőgazdasági jövedelem vonatkozásában.

2. Döntéselőkészítő szerepet tölt be az agrárpolitikában.

A mezőgazdasági szerkezeti statisztikák jelzik, hogy:

- milyen agrárpolitikai lépésekre van szükség,
- a döntések milyen típusú gazdaságokra lennének hatással (érintett gazdaságok száma, személyek száma, az érintettek köre stb.) és az érintettek várhatóan hogyan reagálnának a szabályok változására,
- a döntés milyen hatást gyakorolhat a mezőgazdasági jövedelemre,
- milyen pénzügyi források szükségesek az adott politikai lépéshez,
- a végrehajtott lépések hatása olyan mértékű-e a gazdaságok szerkezetében, mint ahogy az kívánatos lenne.

3. Biztosítja a piac áttekinthetőségét.

A gazdaságok szerkezetére vonatkozó információk szükségesek a közgazdasági elemzések készítéséhez is, ellátják a mezőgazdasági termékekkel kereskedő szervezeteket információval és segítik őket a munkájukban. Gyakran bizonyos ipari tevékenységet végző szervezeteknek is támpontot adnak, így például a mezőgazdasági gépek előállítóinak, a műtrágyaiparnak stb. hiszen sikeres piaci tevékenységük a gazdaságok földhasználatának, állatállományának stb. trendjein múlik.

A MEZŐGAZDASÁGI SZERKEZETI FELVÉTELEK TÖRTÉNETE

A tagországok már jóval az Európai Közösség megalakulása előtt hajtottak végre szerkezeti felvételeket. Amikor azonban felmerült az igény közös agrárpolitika kialakítására, szükségessé vált a nemzetenkénti összeírások harmonizálása és közös közösségi alapra helyezése is. Az első ilyen közös felvétel végrehajtására 1966-ban került sor. Ezt követően 1970/1971, 1975, 1977, 1979/1980, 1983, 1985, majd 1987-ben hajtottak végre közösségi gazdaságszerkezet-összeírásokat.

A harmonizálás során a fő szempont az összeírtak körének meghatározása, az összeírás céljának és eszmei időpontjának kijelölése, az összeírandó ismérvek listájának elkészítése, a pontos definíciók rögzítése, a táblázási program kialakítása, és a határidők meghatározása volt.

A termelési feltételekben és a birtokszerkezetben meglévő nagy különbségek igen nagy rugalmasságot követeltek meg a közösségi agrárstatisztikától. A tagországok területén a termelési feltételek, éghajlati adottságok számtalan variációja előfordul ugyanúgy, mint ahogy különbözők a gazdaságméretek, valamint az is, hogy országonként más-más termék előállításán van a hangsúly.

A mezőgazdaság országonkénti egyéni arculata, a tagállamok statisztikai hivatalainak különbözőségei miatt a technikai részletek meghatározásától – így például az összeírások végrehajtásának módja – eltekintettek.

A kérdőív

Közösségi kérdőívszabvány nincs, de elkészítették a standard mutatók listáját, amit a tagországoknak az összeírás során feltétlenül meg kellett figyelni, de azt nem szerkesz-

tették egy kötelezően előírt kérdőív formájába. Ez lehetővé tette a tagországoknak, hogy úgy készítsék el a kérdőívet, ahogy az számukra a legjobban kezelhető (például postai adatgyűjtés, interjú technikával történő adatgyűjtés esetén más-más). De ez biztosította a lehetőséget arra is, hogy olyan kérdéseket is betegyenek a kérdőívbe, amelyek a hazai sajátosságok miatt váltak szükségessé.

Lehetőséget biztosítottak arra is, hogy a tagországok a szerkezeti felvételeket más közösségi szabályozáson alapuló összeírásokkal is összekapcsolják, így például az állatszámításokkal. A vizsgált ismérvek ugyanis sok esetben átfedik a szerkezeti felvételeket. Ez a megoldás gyakran a tagországok összeírási költségeinek csökkentését is szolgálta.

A munka és az összeírási költségek csökkentése érdekében felhasználták a szerkezeti összeírások során gyűjtött információkat más felvételek vázáként, vagy egyeztetési céllal. Szervezési szempontból a tagországok evvel a lehetőséggel különböző módon éltek. Egyre inkább az a gyakorlat alakult ki, hogy a szerkezeti felvételt mint a legátfogóbb alapfelvételt értelmezték és ebbe építették be az egyéb közösségi felvételeket. Ez a gyakorlat több tagország esetében évenkénti szerkezeti összeíráshoz vezetett, évenkénti teljes körű összeírás formájában.

A közösségi szerkezeti felvételek közös jogi alapja

A közösségi szerkezeti felvétel jogi alapjai (csak a főbb szempontok) a „Council Regulation”-ban vannak lefektetve. A szabályozás teljes szövegét a tagállamok az EUROSTAT munkatársaival együttműködve munkamegbeszéléseken dolgozzák ki.

A technikai részleteket főként bizottsági döntések szabályozzák. A bizottsági döntési jog is a Council megbízásán alapul, a tagországok igényeit a munkamegbeszéléseken elhangzottak és a Mezőgazdasági Statisztikai Állandó Bizottság (Standing Committee of Agricultural Statistics – SCAS) véleménye alapján veszik figyelembe. Ez utóbbit, ahová a tagországok legalább egy képviselőt küldenek, csak szükség esetén hívják össze, a szavazásban pedig az ország nagyságának megfelelő arányban vesznek részt.

Az 571/88. sz. szabályozás 1988–1997 között 4 szerkezeti összeírás végrehajtását írta elő (1989/1990, 1993, 1995, 1997).

A szabályzat „megújítására” 1989-ben került sor, amikor is 1989-ben egy teljes körű alapösszeírás és további három évben (1993, 1995, 1997) újabb gazdaságszerkezet-összeírás végrehajtását írták elő, ezek ekkor már reprezentatív összeírások is lehettek.

A tagállamok az előírt összeírásokat végrehajtották, az eredményeket feldolgozás után eljuttatták az Eurofarm-rendszerbe.

Az Eurofarm

A közösségi szerkezeti összeírások eredményeit 1987-ig – beleértve az 1987-es összeírás eredményeit is – előre egyeztetett táblázatos formában juttatták el a Közösségnek. Az Európai Gazdasági Közösség (European Economic Community – EEC) 571/88-as szabályozása már kötelezővé tette a tagországoknak, hogy 1988-tól az összeírások adatait egyediadat-szinten – gazdaságonként – kellett eljuttatni az EUROSTAT-nak. Ezeket az adatokat az EUROSTAT egy speciális adatbankban (Eurofarm) tárolja, ahol az adatokat

ellenőrzik és elemzik. Az adatok titkosak. Az EUROSTAT kidolgozott egy számítógépes eljárást, amely biztosítja az adatok titkosságát oly módon, hogy a gazdaság és a vonatkozó adatok ne legyenek azonosíthatók a közzétett táblázatos eredményekben. A program valamennyi területen lehetővé teszi az adatállomány felhasználását és a standard hiba kiszámítását is.

Az Eurofarm adatbankot az egyedi adatok gyorsabb és rugalmasabb feldolgozása érdekében hozták létre. Az adatbank egy táblázatos részből és egy egyedi adatokat tartalmazó részből áll. A felhasználók csak a táblázatos részhez férnek hozzá közvetlenül.

A közösségi szerkezeti felvétel legfontosabb ismérvei

Az összeírási és végrehajtási időszakon kívül a szabályozás rögzíti

- a küszöbértéket,
- a gazdaság fogalmát,
- a tagországok földrajzi felosztását,
- a megfigyelendő ismérvek listáját (az EU-ismérvlista az alábbi megfigyelési szempontokat írja elő:
 - a gazdaság földrajzi helyzete,
 - a jogi státus és a gazdaság irányítása,
 - a birtoklás módja,
 - szántóterület,
 - konyhakert (házikert),
 - rét, legelő,
 - élőültvények,
 - egyéb terület,
 - köztes és másodvetések, gombatermelés, öntözés, üvegház, parlagon hagyott terület, állatállomány),
- a definíciókat,
- a határidőket,
- a táblázási programot és a program továbbításának módját.

A tagországoknak maguknak kell szabályozniuk

- az előírt időszakon belül az összeírás pontos napját és az összeírás időtartamát,
- az összeírtak körét,
- a mintavételi tervet (reprezentatív összeírás esetén).

Ily módon lehetőség nyílik a különböző vegetációs időszakok és egyéb sajátos jellemzők kezeléséhez, valamint arra, hogy a tagországok hagyományai is érvényesülhessenek az összeírásokban.

Így országonként más és más megoldásokkal találkozhatunk. Eltérők lehetnek a megfigyelési időszakok, de vannak olyan tagországok, ahol valamennyi ismérvet ugyanabban az időben egyetlen kérdőíven figyelnek meg. Mások az ismérvek bizonyos csoportját eltérő időpontokban írják össze: növénytermelés és munkaerő május/júniusban, az állatállomány őszelel stb.

Hasonló módon a tagországok maguk döntenek arról, hogy teljes körű vagy reprezentatív összeírást hajtanak-e végre. A minta kiválasztásához pontos és részletes ismeretekre van szükség. Ismerni kell a helyi körülményeket, a mezőgazdaságot, a vizsgált jelenség valamennyi jellemzőjét. Ezt a feladatot a tagországok csak tapasztalataikra alapozva tudják megoldani.

Az adatszolgáltatók meghatározása

Az adatszolgáltatói kör meghatározása szorosan összefügg a tagországok által meghatározott küszöbértékekkel és a „lefedettség” kérdésével.

Vannak tagországok, amelyek két adatszolgáltatói kört alakítanak ki, egyet saját célra, egyet pedig az EU-igényeknek megfelelően. A kétféle megfigyelési kör természetesen a publikációkban is kétféle közelítést jelent.

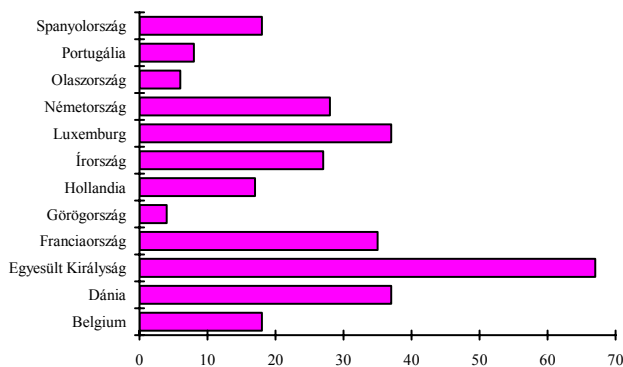
Küszöbérték és „lefedettség”

A küszöbérték és a lefedettség szorosan összefüggő fogalmak, az adatszolgáltatói kör meghatározásának legfontosabb eszközei. A küszöbérték az a fizikai egység vagy fizikai egységek csoportja, amely alatt az adatszolgáltató nem tartozik a megfigyelték körébe.

A megfigyeléseknek le kell fedniük minden olyan gazdaságot, amely önálló technikai–közgazdasági egységnek tekinthető, önálló irányítása van és mezőgazdasági terméket állít elő.

Azoknak az országoknak, amelyek küszöbértéket határoznak meg annak érdekében, hogy a legkisebb adatszolgáltatókat kizárják a megfigyelték köréből, úgy kell meghatározniuk a küszöbértéket, hogy a kimaradt adatszolgáltatók együttes hozzájárulása az összes bruttó nyereségszinhez 1 százalék vagy annál kevesebb legyen. Az Unió jelenlegi tagországaiban az átlagos gazdaságméret 1993-ban az alábbiak szerint alakult.

*Az átlagos gazdaságnagyság az Európai Közösség tagállamaiban, 1993
(hektár)*

Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a jelenlegi tagországok, noha országonként más-más küszöbértéket határoznak meg, mégis közösek abban, hogy „A megfigyelés kiterjed valamennyi gazdaságra, amely legalább 1 hektár területet használ mezőgazdasági célra, vagy ennél kisebb a területe, de bizonyos mennyiségű terméket értékesít, vagy felülmúl egy bizonyos fizikai küszöbértéket.”

Az Unió jelenlegi tagországaiban azonban – amelyekre a szabályozást megalkották – a Magyarországra jellemző „kistermelés”, eltekintve néhány mediterrán országtól, szinte ismeretlen. A kistermelő gazdaságok méretét, termelési szerkezetét jól mutatják az 1994. évi teljes körű összeírás adatai.

Kistermelő gazdaságok száma méretük és tevékenységük szerint, 1994

Gazdaságtípus	Bruttó termelési érték (forint)										összesen	
	25 000 alatt	25 001-50 000	50 001-100 000	100 001-200 000	200 001-500 000	500 001-1 000 000	1 000 001-3 000 000	3 000 000 felett				
A földterület nagysága (hektár)												
0,5-nél kisebb	196 733	116 944	27 624	1 184	3	-	-	-	-	-	-	342 488
0,6-1,0	998	15 836	14 145	2 913	27	-	-	-	-	-	-	33 919
1,1-5,0	117	1 648	16 585	14 806	3 214	105	-	-	-	-	-	36 475
5,1-10,0	-	-	77	456	4 681	275	29	-	-	-	-	5 518
10,1-50,0	-	-	-	70	1 184	1 931	1 101	7	-	-	-	4 293
50,1-100,0	-	-	-	-	-	10	348	102	-	-	-	460
100,1-nál nagyobb	-	-	-	-	-	-	10	170	-	-	-	180
Összesen	197 848	134 428	58 431	19 429	9 109	2 321	1 488	279	1 488	279	1 488	423 333
A növénytermelés részesedése a BTE- ből (százalék)												
20-nál kisebb	78	2 041	28 153	32 089	29 328	5 959	1 848	894	1 848	894	1 848	100 390
20,1-40,0	526	38 432	84 018	40 279	25 954	5 788	1 367	102	1 367	102	1 367	196 466
40,1-60,0	982	26 183	52 190	35 255	18 398	5 366	1 494	129	1 494	129	1 494	139 997
60,1-80,0	491	4 263	18 522	24 998	15 168	3 945	1 649	184	1 649	184	1 649	69 220
80,1-nál nagyobb	330	400	1 435	5 663	9 641	3 833	2 419	443	2 419	443	2 419	24 164
Összesen	2 407	71 319	184 318	138 284	98 489	24 891	8 777	1 752	8 777	1 752	8 777	330 237
A számosságok száma (darab)												
1,0-nél kisebb	34 323	110 612	67 218	12 611	1 095	67	5	-	5	-	-	225 931
1,1-2,5	-	506	1 889	7 981	4 411	176	6	-	6	-	-	14 969
2,6-5,0	-	-	160	1 154	2 737	314	30	-	30	-	-	4 395
5,1-10,0	-	-	-	44	795	395	144	15	144	15	15	1 393
10,1-20,0	-	-	-	1	31	143	220	36	220	36	36	431
20,1-30,0	-	-	-	-	2	13	59	59	59	59	59	133
30,1-nál nagyobb	-	-	-	-	-	-	28	165	28	165	165	193
Összesen	34 323	111 118	69 267	21 791	9 071	1 108	492	275	492	275	492	247 445

A szinte kizárólag családi fogyasztásra termelő apró gazdaságok nagy száma miatt az előírt statisztikai lefedettség biztosítása nehéz módszertani feladat. Hiszen miközben a döntéshozóknak, a piac szereplőinek stb. igen fontos információ például a teljes állatállomány nagysága, ez az adat nem állítható elő csupán az „árutermelő gazdaságok” adataiból. További feladat annak a megfogalmazása is, hogy mit tekintünk árutermelő gazdaságnak, hiszen a magyar körülmények között árutermelőnek nevezett gazdaság meg sem fogja közelíteni például a holland vagy a dán árutermelő gazdaság méretét, tevékenységét, így soha nem lesz összehasonlítható. Hasonló módon nehéz a gazdaság megfelelő definiálása is.

Tény az, hogy az új kihívások a magyar mezőgazdasági statisztikát is bonyolult módszertani feladatok elé állítják. A megoldást az adatszolgáltatói kör elemzése, a küszöbérték vagy küszöbértékek meghatározása és az erre épülő reprezentatív összeírások rendszere jelentheti. Szerencsés módon az 1991-ben és 1994-ben végrehajtott teljes körű mezőgazdasági összeírások jó alapot biztosítanak a modellezéshez, az előkészítő számítások elvégzéséhez.

GAZDASÁGSZERKEZET-ÖSSZEÍRÁSOK 1997 UTÁN

A közösségi agrárpolitikában a szerkezeti változások nyomán követése napjainkban is kulcskérdés, ezért a gazdaságszerkezet-összeírásokat 1997 után is folytatják. Miközben ügyelnek a folyamatosságra, igyekeznek tekintettel lenni a mezőgazdaság fejlődésére, a gazdálkodás technikai változásaira, a közösségi agrárpolitika új szempontjaira, valamint az Unió és a tagállamok új információigényeire is. Ennek fényében született meg az a módosítás, mely a szabályzat 1998–2007 évekre való kiterjesztését javasolja. Noha a korábbi gazdaságszerkezet-összeírások is állítottak elő kisebb területekre bontott adatokat, a területi adatok felértékelődése miatt a következő periódusokban a gazdaságszerkezet-összeírások adatainak további alrégiókra való bontását javasolták. Az összeírások sikeres végrehajtása érdekében kérték a tagországokat, hogy a végrehajtáshoz jelentős pénzügyi forrásokat tartalékoljanak, de az Unió is jelentős pénzeszközöket különít el az összeírások támogatására, a feldolgozás és az Eurofarm-rendszer működtetésére.

A módosítások lényegét a szabályzattervezet az alábbiak szerint fogalmazta meg. Tekintettel a tagországok statisztikai rendszereinek sokszínűségére meg kell engedni, hogy dönthessenek, teljes körű vagy reprezentatív összeírást hajtanak-e végre. Meg kell azonban követelni, hogy a véletlen kiválasztáson alapuló reprezentatív felvétel adatai megfeleljenek az előírt megbízhatóságnak és előállíthatók legyenek az aggregáltság előírt szintjei. Legalább tízévente azonban teljes körű összeírást kell végrehajtani, hogy a regiszterek érvényesek legyenek és megfelelő információ álljon rendelkezésre a reprezentatív minták rétegzéséhez.

Új elem, hogy az 1999/2000-es közösségi gazdaságszerkezet-összeírás ajánlását egyeztetni kívánják az 1999/2000-es FAO-Világcenzus ajánlásával.

Az agrárpolitika igényeinek megfelelően a tagállamok és az Unió a korábbiaknál rugalmasabb és gyorsabb feldolgozási, elemzési, publikálási módszereket kíván kidolgozni, arra is törekedve, hogy enyhítsék a tagállamok munkaterhelését. Az alkalmazott eljárásokkal biztosítani kívánják az összeírási eredmények minél hatékonyabb hasznosíthatóságát mind a tagországok, mind a Közösség számára.

Nagyobb figyelmet fognak fordítani az egyéni adatok védelmére, tekintettel a tagországok adatvédelmi előírásaira, szorosan együttműködve a tagállamokkal az adatok elemzésében.

A vázoltaknak megfelelően a módosítási javaslat a következő. A FAO-Világcenzus ajánlásával összhangban a tagállamoknak 1998. december 1. és 2001. március 1. között – egy vagy több lépésben – *teljes körű alapösszeírást* kell végrehajtani.

Az összeírásnak termelési évre kell vonatkoznia úgy, hogy vagy az 1999-es, vagy a 2000-es aratási eredményeket közölje. Az 1999/2000-es alapösszeírásban a gazdaságok földrajzi helyzetét a település és az összeírás körzetkódjával kell jelölni.

Az alapösszeírások közötti időszakban egy vagy több lépésben teljes körű vagy reprezentatív összeírást kell végrehajtani az alábbi időpontokban:

- 2003-as gazdaságszerkezet-összeírás, 2002. december 1. – 2004. március 1. közötti termelési év ~ 2003-as aratási eredmények;
- 2005-ös gazdaságszerkezet-összeírás, 2004. december 1. – 2006. március 1. közötti, termelési év ~ 2005-ös aratási eredmények;
- 2007-es gazdaságszerkezet-összeírás ~2006. december 1. – 2008. március 1. közötti, termelési év ~ 2007-es aratási eredmények.

Azoknak a tagországoknak, amelyek reprezentatív összeírást hajtanak végre, a mintát úgy kell meghatározniuk, hogy a megállapodás szerinti területi bontásban megbízható adatokat tudjanak előállítani. Amennyiben helyi jelentősége van, tekintettel kell lenni „mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas”, a hegyvidéki területekre és a főbb gazdaságtípusokra is.

A tagországoknak lehetőség szerint úgy kell kialakítani a mintát, hogy valamennyi gyűjtött információ azonos módon legyen becslhető.

Mielőtt a tagországok az összeírást végrehajjtják, be kell mutatniuk a küszöbérték és a mintaválasztás számításának módszerét.

A tagországoknak

- úgy kell megszerkeszteni a kérdőíveket, hogy az előírt mutatókőrré biztosítsák az adatokat,
- ellenőrizni kell, hogy az adatszolgáltatók minden kérdésre válaszoltak-e, a válaszok hihető-e, és ahol lehet, a hiányzó adatokat pótolni, az összeírási hibákat pedig javítani kell.

A tagországoknak a teljes körű, vagy a reprezentatív adatokat gazdaságonkénti, egyedi adat formájában kell továbbítani az Eurofarm-projektbe. A tagországoknak az EUROSTAT részére minden szükséges információt meg kell adni az összeírások szervezéséről, módszeréről, közölve az összeírás részletes időbeosztását is.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdasági statisztika. Európai Unió.

SUMMARY

For agricultural statisticians of those countries which would like to join the European Union it is of a difficult task to create a database harmonized with the Statistical Office of the European Union. Essential condition to fulfil this requirement is to conduct the so-called farm structure surveys.

The author outlines the way of organizational and other methodological requirements of the surveys.

AZ ÚJ MAGYAR AGRÁRPOLITIKA ELŐZMÉNYEI ÉS JELLEMZŐI* (II.)

BENET IVÁN

A tanulmány I. része az új magyar agrárpolitika előzményeit és jellemzőit vizsgálta. (Lásd: *Statisztikai Szemle*. 1997. évi 3 sz. 210–219. old.) A II. rész a rendszerváltás agrárpolitikáját szembesíti a tényekkel, illetve azok egy részével.¹ Nem komplex értékeléssel folytatom gondolatmenetemet az 1991. évi magyar agrárpolitikáról. Egyrészt ehhez még nincs meg a szükséges ismeretanyag; másrészt még nem rendelkezünk az objektív értékeléshez szükséges időtávlattal. A komplex és megalapozott tudományos értékelés azért is nehéz, illetve jelenleg lehetetlen, mivel az 1990-es évtized első felében oly sok változás történt, hogy azok pusztán nyomon követése sem egyszerű feladat. Tovább bonyolítja az értékelő munkáját az információs rendszer jelenlegi állapota.

TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

Az új agrárpolitika értékeléséhez célszerű a történelmet segítségül hívni.

Ez a hét évtized a magyar mezőgazdaságban számtalan lényeges változást hozó periódust foglal magába. Ezek közül kiemelem az 1929–1933-as világgazdasági válságot; a második világháborút; az 1959–1962 közötti tömeges kollektivizálást és az 1990-es évtized első felét, elemzésünk tulajdonképpeni tárgyát.

Az ábra az 1925 és 1995 közötti hét évtized mezőgazdasági outputjának alakulását mutatja be. Látható a grafikonból, hogy a mezőgazdasági termelés hasonló mértékű visszaesése, összeomlása, mint az 1989 utáni időszakban, a magyar történelem utóbbi hét évtizedében csak a második világháborúban volt.

Az 1929–1933-as világgazdasági válság

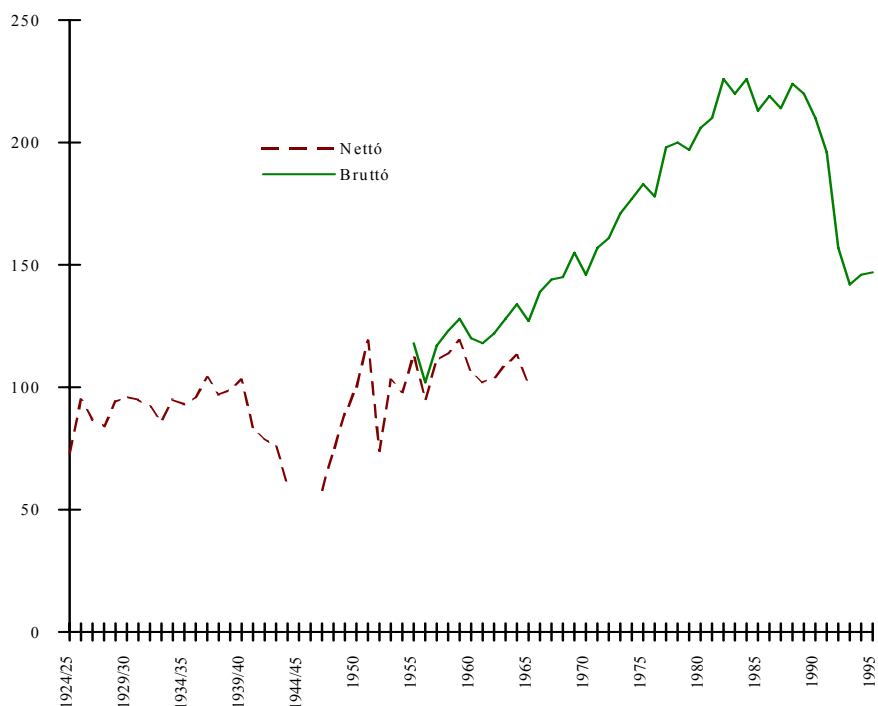
1928/29-ben az ország nemzeti jövedelmének 46,4 százalékát termelte meg a mezőgazdaság, az agrárlakosság pedig ugyanakkor az ország népességének 51,8 százalékát tette ki.

* A tanulmány a T6317 számú OTKA-téma keretében készült. A Pannon Agrártudományi Egyetemen, Keszthelyen, 1996. április 16-án A magyar agrárstruktúra átalakításának értékelése c. professzori habilitációs előadás átdolgozott változata.

¹ Elemzésem az 1955-ös évvel zárul, következésképpen az 1994. év közepétől működő kormány új agrárpolitikai tevékenységének értékelésével nem foglalkozom.

Az 1929/33-as nagy világgazdasági válság természetesen Magyarországot is érintette. A mezőgazdaságban azonban a termelés – az iparral ellentétben – változatlan áron számítva alig esett vissza (csak értékszámításban csökkent).

A magyar mezőgazdaság termelése, 1925–1995

Forrás: A nettó termelés indexeit Bródy András: Gazdasági növekedésünk üteme 1924-től 1965-ig (*Közgazdasági Szemle*, 1967. évi 4. sz. 417–431. old.) c. cikkéből vettem át. A bruttó termelés indexsora az 1995. évi Magyar statisztikai évkönyvből (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996. 13. old.) származik.

1. tábla

A magyar mezőgazdaság termelése, 1929/30–1933/34

Év	Változatlan áron számított				Tényleges áron számított			
	teljes termelés		árutermelés		teljes termelés		árutermelés	
	millió pengő	1929. év = 100,0	millió pengő	1929. év = 100,0	millió pengő	1929. év = 100,0	millió pengő	1929. év = 100,0
1929/30	3971	100,0	1697	100,0	3270	100,0	1443	100,0
1930/31	3919	98,7	1551	91,4	2746	83,9	1091	75,6
1931/32	3697	93,1	1422	83,8	2347	71,7	810	56,1
1932/33	3897	98,1	1384	81,5	1987	60,7	667	46,2
1933/34	4135	104,1	1520	89,6	1720	52,6	656	45,5

Forrás: [11] 227. old.

1929/30-hoz képest 1933/34-ben, a válság végén a mezőgazdasági teljes termelés változatlan áron számítva 4 százalékkal volt magasabb, de a két év közötti években is a mezőgazdasági termelés volumene közel volt az 1929/30. évi színvonalhoz. Az árutermelés volumene is csupán 10 százalékkal esett vissza, bár itt a két szélső év közötti ingadozás lényegesen nagyobb, mint a teljes termelésnél. Volumen szemléletben tehát a világgazdasági válság nagyon drasztikus változásokkal nem járt. Mindez összefüggésben van azzal, hogy a parasztság igyekezett több árut piacra vinni annak érdekében, hogy a számára nélkülözhetetlenül szükséges árbevételhez hozzájusson. Gyökeresen eltérő képet mutat a termelés tényleges áron számított értékmutatóinak a vizsgálata. A mezőgazdasági teljes termelés több mint 47 százalékkal csökkent a két szélső évben, a mezőgazdasági árutermelés értéke pedig közel 55 százalékkal. Mindez mutatja, hogy milyen nagy mértékű árzuhanás volt a világgazdasági válság idején.

A termelési volumen és értékadatok mellett érdemes egy pillantást vetnünk az állatállomány alakulására is.

2. tábla

Az állatállomány alakulása, 1929–1934

Év	A szarvasmarha-		A ló-		A sertés-		A juh-	
	állomány alakulása							
	ezer darab	1929. év = 100,0	ezer darab	1929. év = 100,0	ezer darab	1929. év = 100,0	ezer darab	1929. év = 100,0
1929	1819	100,0	892	100,0	2582	100,0	1574	100,0
1930	1784	98,1	869	97,4	2362	91,3	1469	93,3
1931	1814	99,7	864	96,8	2715	105,1	1440	91,5
1932	1818	99,9	846	94,8	2361	91,4	1210	76,9
1933	1697	93,3	820	91,9	1899	73,6	1056	67,1
1934	1678	92,2	803	90,0	2502	96,9	1067	67,8

Forrás: [11] 223. old.

1929 és 1934 között a szarvasmarha-állomány körülbelül 7, a lóállomány 10, a sertésállomány 3, a juhállomány pedig 32 százalékkal esett vissza. Nézőpont kérdése, hogy ezeket a visszaeséseket mennyire minősítjük nagyknak, hogyan értékeljük.

A visszaesés kiterjedt a mezőgazdasági inputokra, illetve a traktorállományra is. A válság kiéleződése előtt még valamelyest fokozódott a mezőgazdaság gépesítése. A mezőgazdaságban a traktorok száma 1925 és 1929 között 1189 darabról 6800 darabra növekedett. Az 1929/30-as gazdasági évben azonban csak 5000 traktort, 1934/35-ben pedig már csupán 444 traktort használtak. A műtrágya-felhasználás alakulását jól jellemzi, hogy 1928/29-hez képest 1933/34-ben a szuperfoszfát-felhasználás (tonnában) 16 százalékra, az egyéb műtrágya-felhasználás pedig 10 százalék alá csökkent. ([11] 224. old.) Mindez mutatja, hogy milyen jelentős változásokat hozott a magyar mezőgazdaságban a világgazdasági válság. Az istállótrágya-termelés és -felhasználás 1929–1933 között közel 10 százalékkal csökkent, s egy katasztrális holdra 20 mázsa istállótrágya jutott, a szükséges 40 mázsa helyett.

Szólni kell az agráröllő alakulásáról is. (Lásd a 3. táblát.)

3. tábla

Az agrárrolló, 1929–1934
(Index: 1929. év = 100,0)

Év	Az ipari készáruk és mezőgazdasági termékek nagykereskedelmi árai között	A ipari készáruk nagykereskedelmi árai	A mezőgazdasági termeléshez szükséges iparcikkek árai	A ruházati cikkek árai
		és a mezőgazdasági termékek termelői árai között		
1930	83	88	94	88
1931	80	78	78	79
1932	76	66	69	68
1933	59	60	64	63
1934	67	63	66	66

Forrás: [11] 232. old.

Az 1929 és 1934 között az agrárrolló 66 százalék lett, azaz körülbelül egyharmaddal nyílt ki.

A második világháború

A világháborús károkkal több szerző részletesen foglalkozott. ([4], [9]) A károk érzékeltetésére *Fazekas Béla* könyvének [9] idevonatkozó részéből ragadok ki néhány jellemzőt. Az ország háborúval kapcsolatos összes anyagi veszteségének 17 százalékát a mezőgazdaság szenvedte el. Az ágazat kára közel 3,5 milliárd pengőt tett ki 1938-as értékben, s ez közel kétszer annyi, mint a mezőgazdasági termelésből származó 1938. évi nemzeti jövedelem. 1941-ben 460 ezer katasztrális hold, 1944/45-ben pedig 1300 ezer katasztrális hold földterület maradt műveletlenül. A műtrágya importja és felhasználása visszaesett. Az állattenyésztés kárai különösen szembeötlők: 1945 elejéig 1,2 millió szarvasmarha, 0,5 millió ló, 2,2 millió sertés és 1,4 millió juh veszett el. 1945-ben az ország állatállománya számosállatban 56 százalékkal volt kisebb, mint a háború előtti 1938-as évben.

Az 1959–1962 közötti tömeges kollektivizálás

Ebben az időszakban szovjet mintára a magyar mezőgazdaságban kísérletet tettek a magántulajdonon alapuló kisárutermelés felszámolására. A szocialista átszervezésnek nagyon kiterjedt irodalma van, ezúttal csupán néhány kulcsszámra utalok. A szocialista átszervezés eredményeképpen a mezőgazdaság termelési és földhasználati struktúrája gyökeresen átalakult. A közel 1,4 millió egyéni gazdaság túlnyomó többsége termelőszövetkezetekbe kényszerült. A kollektivizálás végén a földterület többségét 250 állami és 4200 szövetkezeti gazdaság művelte meg.

A szocialista átszervezés egyik jellemzője, hogy a mezőgazdaság bruttó termelése 1959 és 1962 között ingadozó volt, de nem csökkent, minimálisan – az egyes években 5,5, 0,3, 0,9 és 2,6 százalékkal – nőtt. Ezzel szemben a nettó termelési érték körülbelül 10 százalékkal volt kisebb a kollektivizálás befejezésekor, mint elindításakor.

A viszonylag szerény termelési visszaesés, illetve a bruttó termelés esetében a több mint stagnálás mögötti néhány tényre azonban fel kell hívni a figyelmet. Ebben az időszakban jelentős beruházások történtek az ágazatban, ezeknek nem kis hányada csupán az erőltetett átszervezés következtében kieső kisparaszti termelőeszközök pótlását szolgálta, de műszaki fejlődést is jelentett, és ez jelentős állami támogatást emésztett fel. Csupán becslésszerűen: 1958 és 1962 között a magyar mezőgazdaságba közel 30 milliárd forintot ruháztak be, és ha megnézzük az állóeszköz-állomány alakulását, a fenti időszakban annak bruttó értéke csupán körülbelül 13 milliárd forinttal növekedett. Mindez azt jelenti, hogy körülbelül 17 milliárd forint körüli beruházás tulajdonképpen pótlási célokat szolgált, vagy azt mondhatjuk, hogy a mezőgazdasági beruházásoknak több mint 50 százaléka pótló jellegű volt. Meg kell említeni a traktorállomány alakulását is, amely 1958 és 1962 között 85 százalékkal növekedett. Ugyanezen időszakban a traktoros sorvetőgépek száma 153 százalékkal nőtt, a traktoros műtrágyaszórók száma több mint 4,6-szeresére, a traktoros fűkaszák száma 170 százalékkal, az arató-cséplőgépek száma pedig 141 százalékkal növekedett. ([16] 27. old.) Jelentős műszaki fejlődésről tanúskodnak ezek az adatok, hiszen a döntően igaerőre alapozott kisparaszti gazdálkodást nagyobb méretekben a gépi vonóerőn alapuló gazdálkodás kezdte felváltani.

Az eddigieken túl célszerű utalni az összes és az egy katasztrális hold szántóra jutó műtrágya-felhasználás alakulására is.

4. tábla

A műtrágya-felhasználás alakulása, 1957–1962

Év	Felhasznált műtrágya mennyisége (ezer tonna)	Egy katasztrális hold szántóra jutó műtrágya-felhasználás (kilogramm)	
		összesen	hatóanyagban
1950–1955 évek átlaga	243	25,4	5,2
1957	357	38,1	8,2
1958	461	49,3	11,4
1959	742	79,5	18,4
1960	748	81,0	18,2
1961	935	103,0	23,8
1962	1169	131,0	30,8

Forrás: [16] 86. old.

Az összes felhasznált műtrágya mennyisége 1958-hoz képest több mint 2,5-szeresére, az egységnyi területre jutó műtrágyahatóanyag-felhasználás pedig 2,7-szeresére növekedett, igaz, nagyon alacsony szintről indulva, de mindössze négy év alatt.

A mezőgazdasági átalakulás 1989 után

Az elmúlt évek szakirodalma több tanulmányt szentelt ennek a témának. A 312. oldalon levő ábrán látható, hogy az ágazatban katasztrófális visszaesés következett be. Ennek kapcsán a következőket kell megállapítani. A mezőgazdasági műtrágya-felhasználás

körülbelül a kollektivizálás végét jellemző színvonalra esett vissza. A mezőgazdasági beruházások minimális mértékűre zsugorodtak, és az ágazat elsősorban a privatizáció lázában töltötte az 1990-es évtized első éveit.

Az állatállomány nagysága siralmas képet mutat. A szarvasmarha-állomány 1995-ben lényegében azonos volt az 1945. évi állománnyal. Az ország sertésállománya 1995-ben hasonló nagyságú, mint volt a háború előtt (például 1938-ban).

A kárpótlási törvény végrehajtása következtében megnőtt azon tulajdonosok száma, akik nem rendelkeznek mezőgazdasági alapismeretekkel, tapasztalatuk nincs a gazdálkodás terén. Az esetek sokaságában a földtulajdonos és a földhasználó távolabb került egymástól, mint volt a termelőszövetkezetekben, sőt az állami gazdaságokban is.

Nagyon sokba került és kerül az országnak az, hogy az ún. termelőszövetkezeti szektort megpróbálták letörölni a föld színéről. Egyformán kezelték mind az 1400 szövetkezetet, függetlenül attól, hogy gazdaságilag milyen színvonalon működtek. Az újonnan megalakult szövetkezetek gazdaságilag legyengült állapotban vannak, szövetkezeti (föld)tulajdon nélkül és az egyéni vállalkozókhoz képest diszkrimináló adórendszerrel sújtva. A mesterségesen létrehozott tagi szerkezet és vagyoni struktúra egyaránt magában hordozza a szövetkezetek ellehetetlenülését. Az aktív tagok száma és aránya a teljes tagságon belül csökken, és csökken vagyoni részesedésük is. Mindezt tetézi, hogy körülbelül egy évtizede stagnál a műszaki fejlődés a magyar mezőgazdaságban, és a mezőgazdaság integrációs kapcsolatrendszere is széttöredezett.

Az 1990-es évek agrárátalakulásának értékeléséhez nemzetközi összehasonlítást végeztünk. Első lépésben néhány volt szocialista országot vontunk be az összehasonlításba.

A mezőgazdasági termelés volumene 1995-ben
(Index: 1988. év = 100,0)

Ország	Százalék	Ország	Százalék	Ország	Százalék
Szlovénia	100,8	Bulgária	76,7	Észtország	56,5
Lengyelország	92,0	Szlovákia	70,0	Litvánia	46,4
Csehország	77,3	Magyarország	63,2	Lettország	45,5

Megjegyzés. Növényi és állati termékek termelése együtt.

Forrás: [1].

Az adatok jól jelzik, hogy a privatizáció útjára lépő országok mezőgazdaságában a szlovén és a lengyel mezőgazdaság kivételével súlyos visszaesés mutatkozik, de Magyarország ezek között az országok között is a sereghajtók között található. Lényegében véve a balti köztársaságokban volt csak nagyobb a termelés visszaesése, mint nálunk. Egy másik dimenziót mutatnak be a következő adatok.

A mezőgazdasági termelés volumene 1994-ben
(Index: 1988. év = 100,0)

Ország	Százalék	Ország	Százalék
Belgium	110	Hollandia	114
Dánia	108	Németország	98
Egyesült Királyság	103	Olaszország	104
		EU-12	99

Ha kitekintünk Nyugat-Európára, ebben az időszakban az adatok szerint az EU–12 országaiban a mezőgazdasági termelés együttesen 1988 és 1994 között stagnált. Azok az országok pedig, amelyeket példaként szoktunk idézni (Hollandia, Dánia, Belgium, azaz nagy agrárexportot lebonyolító kis országok) nem elhanyagolható mértékben még növelni is tudták mezőgazdasági termelésüket.

Összefoglalóan meg kell állapítani, hogy mind történelmileg, mind nemzetközi összehasonlításban nézve, a magyar mezőgazdaság teljesítménye szerény, bizonyos vonatkozásban nagyon szerény. E szerény teljesítmény okait keresvén három forrásra szeretnék utalni a magyar szakirodalomból.

Udovecz Gábor tanulmányában [19] az 1990-es évtized első éveit elemzi. Szerinte a termelés visszaesését a következők idézték elő:

- az itthon bekövetkezett súlyos piacvesztés,
- az átállással kapcsolatos politikai és gazdaságpolitikai döntések elhúzódnása,
- az új piaci és tulajdoni viszonyoknak megfelelő működési mechanizmusok lassú létrehozása.

Az új agrárpolitikát *Udovecz* nem említi.

Keserű János azonban ([14] 91. old.) így fogalmazza meg erről véleményét: „...az 1990-es agrárpolitikai fordulat koncepcionálisan volt hibás, amelyet a végrehajtás torzításai súlyosbítottak. Mindenekelőtt, a gyökeresen új agrárpolitikára áttérés szándékának az az indoklása, hogy mivel a világon a családi gazdaságok vannak többségben, ezért nekünk is azt kell szorgalmazni, legalábbis vitatható indoklás.”

Végezetül utalok a *Statisztikai Szemle* 1995. évi 11. számában *Domokos Zoltán, Gazdag László, Nagy Lajos, Oros Iván, Proksza János, Sántha Attila és Tóth József* által lefolytatott vitára *Kendőzetlenül a mezőgazdaságról* címmel. Ebben a vitában sok olyan megállapítást tettek a szerzők, amelyek közelebb visznek bennünket a jelenlegi helyzet megértéséhez. [3]

AZ ÚJ AGRÁRPOLITIKA ÉS A NAGY KUDARC

Az 1991-es agrárpolitikának azt a sarkalatos tételét tartom hibásnak, miszerint a vegyes tulajdonú mezőgazdaságot egyoldalúan privát tulajdonra kívánta helyezni, s ezt a privatizációval meg is tette. A kárpótlási törvény, amely lehetőséget adott az 1949-es birtokstruktúra visszaállítására, már kihirdetése időpontjában téves volt. Kövessük nyomon a magyar gazdaságstruktúrát.

Ez a gazdaságstruktúra abban az időben is elavult volt, amibe belejátszott az 1945 és 1947 közötti földosztás is. Az összes területnek közel 40 százalékát 5 hektár alatti egyéni gazdaságok művelték, ami már akkor sem volt korszerűnek nevezhető, több évtizedes fejlődés után az 1990-es években ismét odajutottunk, hogy Magyarországon számos földtulajdonos, családi gazdának reménye sincs újabb földek vásárlása vagy bérlése nélkül nemzetközileg versenyképes gazdaság kialakítására. A jövőben minden bizonytalansággal többször is tagosítani kell. A koncentráció elkerülhetetlen. A folyamat már kezdetét vette.

Az 1992 és 1995 között megszűnt összes gazdaságon belül 87 százalékot tett ki a 4 hektár alatti gazdaságok aránya. A dekoncentráció után megindult a koncentrációs folyamat.

5. tábla

Gazdaságstruktúra 1947. december 31-én

Terület (hektár)	A gazdaságok számának	A termőterületek	Átlagterület (hektár)
	megoszlása (százalék)		
2,9 alatt	60,1	17,9	1,7
3,0–5,8	23,5	21,1	5,1
5,9–11,5	10,6	17,3	9,2
11,6–28,8	4,3	14,7	19,2
28,9–57,6	0,9	8,1	50,5
58,0–115,0	0,3	4,4	74,8
116,0–575,0	0,3	8,4	193,9
576,0–1726,0	0,0	4,9	973,8
1726 felett	0,0	3,2	3268,1
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>5,6</i>

Forrás: Földművelésügyi Minisztérium.

6. tábla

A gazdaságok földterület szerinti megoszlása

A földterület nagysága (hektár)	A földterület megoszlása (százalék)		A megszünt gazdaságok megoszlása (százalék)
	1992-ben	1995-ben	
1 alatt	51,0	28,3	68,3
1–4	21,9	23,0	18,7
6–10	11,0	13,7	4,3
11–20	8,9	13,5	4,3
21–100	6,2	17,9	3,6
100 felett	1,0	3,7	0,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Paraszti gazdaságok, mezőgazdasági vállalkozók. Társadalomstatistikai füzetek 11. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 48 old.

Stefanovits Pál osztályelnöki beszámolójában [18] arról szólt, hogy jelenleg a termőföld 40 százalékán nem ismerjük pontosan a tulajdonosokat.

A kudarc okai között szerepel a termelőszövetkezeti szektor felszámolására tett kísérlet is. Az új agrárpolitika leegyszerűsítve közelítette meg az 1400–1500 mezőgazdasági nagyüzem sorsát. Közismert tény, hogy ezek gazdálkodásának eredményességében számottevő különbségek voltak. A világszínvonal körüli és a rosszul működő gazdaságcsoport egyaránt megtalálható volt közöttük.

Az 1962 utáni fejlődés eredményeként a magyar termelőszövetkezetek nem voltak kolhozok, tulajdonképpen nem is voltak termelőszövetkezetek. Nemcsak az ún. harmadik tevékenységi kör miatt, hanem az élelmiszer-termelés rendszerében betöltött integrációs szerepük miatt sem. Ez a nyugat-európaítól eltérő jellemvonás volt. Az 1989 utáni agrárátalakulás közepette megváltozott mezőgazdasági szövetkezetek bár foglalkoznak terme-

léssel, de szintén nem termelőszövetkezetek. Az az érv, hogy a termelőszövetkezeti szektornak nem lehet helye az új agrárstruktúrában, mert ezek az üzemek termelőtevékenységgel is foglalkoznak, tulajdonképpen csúfos kudarcot vallott, hiszen az új szövetkezetek bérleti alapon termelőtevékenységgel továbbra is foglalkoznak. A régi szövetkezetek is vegyes típusúak voltak, hiszen 1968 után a magyar termelőszövetkezetek nagy erővel építették be termelési struktúrájukba az ún. nem mezőgazdasági tevékenységi kört, amely hárompólusúvá tette őket, azaz növénytermesztő, állattenyésztő és ún. nem mezőgazdasági tevékenységű pólusúvá. E három pólusra épülő szövetkezeti modell nagy biztonságot nyújtott az elemi károkkal és egyéb váratlan hatásokkal szemben. Ellenállóképességük nagyobb, sebezhetőségük lényegesen kisebb volt, mint a mesterségesen létrehozott családi gazdaságoké vagy az egyéni vállalkozóké.

A *Dimény Imre* által 1967-ben előterjesztett szövetkezeti földtulajdonról szóló törvényjavaslatot a történelem igazolta. Ez az előterjesztés az 1968. évi új gazdasági mechanizmus szellemével összhangban nemcsak a tulajdonviszonyok továbbfejlesztéséről szólt, hanem a szövetkezeteket illetően is a vállalati önállóság feltételei megteremtésére, javításának szükségességére irányult. Megállapította, hogy a vagyoni önállóság fontos feltétele a termelőszövetkezeti tulajdon szélesedése és erősödése. „Elsődlegesen ezt a célt szolgálja a földtulajdon és földhasználat továbbfejlesztésére vonatkozó törvényjavaslat. Ennek alapján lehetőség nyílik arra, hogy a szövetkezetek – megfelelő differenciálással és térítés ellenében – megszerezhessék a használatukban lévő földek tulajdonjogát. A törvényjavaslat lényege ebből a szempontból a nagyüzemi földtulajdon és földhasználat egységének fokozatos megteremtése.” ([8] 3. old.)

A törvényjavaslat a korábbiakhoz képest szélesre tárta a termelőszövetkezetekben az ún. kiegészítő tevékenység végzésének kereteit, lehetőségeit. Ma már tudjuk, hogy ezzel milyen jelentős eszközt adott a szövetkezetek, illetve a mezőgazdaság jövedelemtermelő-képességének javításához.

Fontos megállapításokat tartalmazott az expozé a közös és háztáji gazdaság egységéről is. Amint az előadó mondotta: „...a háztáji gazdaság fenntartása s támogatása nem időleges, hanem hosszú távra szóló gazdaságpolitikai elhatározás.” ([8] 3. old.) A törvényjavaslat vitájában vezérelvként rajzolódott ki a termelőszövetkezetek vállalatzerű gazdálkodásának erősítése, valamint a földtulajdon olyan rendezése, amely megteremti a nagyüzemi földhasználat és a földtulajdon egységét.

Közel harminc évvel az események után az is jól látható, hogy az 1967. évi törvényjavaslat milyen döntő szerepet játszott a magyar agrármodell megteremtésében. Azaz, a vegyes tulajdonra épülő, a hárompólusú (növénytermesztés, állattenyésztés, kiegészítő tevékenység) és a nagybani és kistermelés szerves egységén nyugvó mezőgazdaság kifejlesztésében, illetve továbbfejlesztésében. Fontos részét képezték a termelőszövetkezetek tevékenységi körének bővülésével kapcsolatosan elmondottak. A korábbi korlátok feloldása is hozzájárul ahhoz, hogy a termelőszövetkezetek élni tudjanak a gazdasági mechanizmus reformja által nyújtotta lehetőségekkel. A törvényjavaslat a liberalizálástól azt várta, hogy az elősegíti a gazdasági erőforrások jobb hasznosítását, a jövedelmezőbb gazdálkodást és a szükségletek teljesebb kielégítését.

A szövetkezeti átalakulás következtében létrejött tagi és vagyoni struktúrát makrogazdasági szinten bemutatta és részletesen elemezte *Horváth Gábor* [10] és *Varga Gyula* [20], *Kalmár Sándor* [12] pedig három szövetkezet konkrét példáján érzékelteti az új

szövetkezetekben az érdekeltségi viszonyok főbb feszültségpontjait a tulajdonviszonyok átrendeződése nyomán.

Horváth Gábor említett cikkében arról ír, hogy a szövetkezeti tagok száma 1992 első félévében közel 700 ezer fő volt, a nem tag külső tulajdonosok száma pedig közel 500 ezer fő. A szövetkezetek vagyonának 79 százaléka a tagok tulajdonában van, 19 százaléka pedig a külső tulajdonosoké. A szerző utal arra, hogy az aktív tagok száma és vagyoni részesedése csökkenő tendenciát mutat és hasonló tendencia valószínűsíthető a nyugdíjas tagokra is. (Nem térek ki az aktív és nyugdíjas tagok közötti különbségek érzékeltetésére, jóllehet ezek nagyon fontosak.) Amint a szerző írja: „A szövetkezeti tulajdonlás tendenciája tehát bizonyíthatóan a szövetkezeti tagi vagyon csökkenése, a külső tulajdonosok vagyoni részesedésének növekedése. A létszámarányokat tekintve pedig a mai 700 ezres tagi létszám 100 ezres csökkenése esetén már a külső tulajdonosok számaránya lényegesen meghaladja a tagokét.” ([10], 43. old.) Mindehhez annyit tennék hozzá, hogy az 1996. évi helyzet szerint a szövetkezetek távlati létjogosultsága a hazai agrárstruktúrában szerfelett kérdéses.

A jelenlegi agrárátalakulás ugyancsak kérdéses ténye az állami gazdaságok jelenleg folyó privatizációja, amelynek eddigi eredményei, illetve kudarcai is figyelmeztető, hiszen sok esetben az állami gazdaságokból kivett földet vagy annak nagy részét ezek az átalakult állami gazdaságok bérlik és bérlet formájában művelik. E folyamat során a termelési tényezők mesterséges szétszedése sok kárt okozott, és jelentős visszaeséshez vezetett. Nem kevésbé problematikus az agrárátalakulási koncepcióban az ún. „full time” családi gazdaságok visszaállítására tett kísérlet az, amely ezt központi kérdésnek tekintette, jóllehet ehhez sem a tőkefedezet, sem a személyi feltételek nem voltak meg.

Magda Sándor arról írt, hogy a rendszerváltás időszakában, 1990-ben készített felméréseik szerint az akkori mezőgazdasági termelőszövetkezetekben foglalkoztatottak (tagok, alkalmazottak) 4,0 százaléka akart főfoglalkozású magángazdálkodó lenni. Amint írja, ezen állításuk megalapozottságát sokan kétségbe vonták, mivel az akkoriban publikált cikkek, tanulmányok többsége a politikai törekvéseket is szolgálva a farmgazdaságok elsődlegességét hangsúlyozta. ([15] 20. old.) A szerző arról ír, hogy a kárpótlás befejeztével az új földtulajdonosok száma várhatóan 1,3–1,4 millió fő lesz, így az egy főre jutó termőterület 2,5–4,0 hektár között alakul. Ez az átlagos földterület hazai feltételek között döntően mellékfoglalkozású (részmunkaidős) magángazdálkodást tesz lehetővé.

Buzás Gyula arra hívja fel a figyelmet, hogy: „A nyugat-európai családi gazdaságok jelenlegi korszerű eszközállománya parasztgenerációk nehéz, szorgalmas munkájának eredményeként halmozódott fel a hazainál mindig kedvezőbb általános gazdasági viszonyok között. A magyar parasztságnak viszont egyetlen emberöltő alatt ezúttal harmadik alkalommal kellene egy gyökeresen új üzemi struktúrát lényegében a semmiből megteremtenie. A modellszámításainkban szereplő 100–140 hektáros növénytermelő gazdaság géppálmányának 1995. évi beszerzési értéke áfa nélkül 5,8–7,8 millió forint, pedig a feltételek között az szerepel, hogy a mélyszántást, a kombájnos betakarítást bér munkában végeztetik el. Nem véletlen, hanem szükségszerű az, hogy a családi gazdaságok gépparkja többségében korszerűtlen, elavult, kiselejtezett eszközökből áll. Félő, hogy ezzel az eszközállománnyal még a belföldi piacon sem lehetnek tartósan versenyképesek.” ([7] 73. old.)

A fentieket két gondolattal egészítem ki. Egyrészt, az 1970-es, 1980-as évtizedben is köztudott volt, hogy a háztáji gazdaságra jogosultak nem elhanyagolható hányada nem kérte ki a földterületet művelésre, hanem a természetbeni vagy a pénzbeni kompenzációt választotta. Számukra tehát a sajátos tartalmú részmunkaidős családi gazdaság is „sok volt”. Pedig ezek a kisgazdaságok a nagyüzemek integrációs rendszerének védelme alatt működtek. Másrészt, ha a fejlett országok farmstruktúráját tekintjük, ott is sok az ún. „part time” családi gazdaság. Ilyen jellegű egységek pedig több százezer számmal voltak Magyarországon, mégpedig a régi állami gazdaságok és termelőszövetkezetek keretein belül. Felmerül a kérdés, nem ezt a modellt kellett volna evolúciós módon lépésről lépésre továbbfejleszteni?

További probléma, az integrációs kapcsolatok szétzúzása, annak figyelmen kívül hagyása, hogy ha az agrárpolitika halálra ítéli az állami gazdaságok (28 gazdaság kivételével) és a termelőszövetkezetek szektorát, ezzel halálra ítélte a mezőgazdaság, illetve az agribusiness integrációs rendszerét is. Ez Magyarország helyzetében azért sajnálatos, mert a magyar sikereknek egyik tényezője volt a jól funkcionáló integrációs rendszer, amelyben a magyar termelőszövetkezetek és állami gazdaságok kulcsszerepet tölthettek be a nyugat európai gyakorlattal szöges ellentétben. Látni kellett volna, hogy az erőszakos agrárpolitikai beavatkozás anarchiához és káoszhoz vezet.

Karalyos Zsolt ([13] 61. old.) arról ír, hogy a privatizációval a helyzet alapvetően megváltozott. „...az atomizált termelés, amely a legalapvetőbb termelési tényezőket (tulajdonos, vállalkozó, föld, gép, tevékenységek) széttagolja, várhatóan sokba kerül és addig tart, amíg a koncentráció ezeket az elemeket egy új, perspektivikus vállalkozói szervezetbe fogja össze.”

Az új agrárpolitika nem mérte fel az ilyen viharos, forradalmi jellegű átalakulásnak a tőkeigényét. Nem tanult a tömeges kollektivizálás nagy problémáiból, hogy nagyon sok termelőeszköz ki fog esni a használatból, és a majdan belépő új beruházásoknak viszonylag magas hányada csupán pótló jellegű lesz. Most itt tartunk és még belátható időn belül itt fogunk tartani, nincsenek túl nagy beruházások a magyar mezőgazdaságban, de nagyon nagy a veszteség. Sok milliárd forint értékű állóeszközt nem tudnak megfelelően használni, vagy egyáltalán nem használnak. Ennél nagyobb probléma, hogy a korábbi magyar mezőgazdaság, amely a vegyes tulajdonviszonyokra, valamint a nagybani és a kistermelés szintézisére épült, egységnyi termelést alacsonyabb állóeszköz-lekötéssel tudott előállítani, mint Nyugat-Európa családi farmokra épülő mezőgazdasága.

7. tábla

A tőkeigényességi fajlagosok nagysága a mezőgazdaságban, 1984–1986*

Ország	ECU, forint	Százalék
Magyarország	171	100
Dánia	607	355
Hollandia	242	142
Német Szövetségi Köztársaság	449	262

* 100 ECU, illetve forint hozzáadott értékhez szükséges állóeszköz-lekötés föld nélkül.
 Forrás: Saját számítások a Commission of EC és a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján.

Az adatok jól mutatják, hogy az EK-országok mezőgazdaságának tőkeigényessége számottevően felülmúlta a magyar mezőgazdaság fajlagos tőkelekötését. A magas tőkeigényesség olyan sajátosság, amely hosszú távra teszi kétségessé a hazai agrárátalakulási koncepció helyességét.

Németi Lászlónak az 1980-as évtized elejére vonatkozó számításai és adatai [17] azt mutatták, hogy a hazai mezőgazdasághoz képest az Egyesült Államok mezőgazdasága egységnyi termelési értéket (föld nélkül) körülbelül háromszor nagyobb tőkelekötéssel állított elő, míg a kisebb méretű nyugat-európai farmgazdaságok négy-öttszörös nagyságú állóeszköz-lekötéssel tették ugyanezt. A magas tőkeigényesség problémája a gyors és tömeges átalakítás időszakában hatványozottan jelentkezik. Ennek egyik oka, hogy ilyenkor jelentős értékű termelőeszköz kiesik a termelésből.

Magda Sándor és *Helgertné Szabó Ilona* egy 1993-ban írott cikkükben – nyilván a történelmi tapasztalatokból okulva, valamint a privatizáció első viszontagságait észlelve – arra hívták fel a figyelmet, hogy napjainkban a szövetkezetek nagyüzemi eszközeit kellene hatékonyan működtetni. „A meglévő eszközök célszerű hasznosítása és kihasználása a köz- és magánérdek tekintetében egyaránt fontos. A használaton kívüli eszközök, illetve a „gazdáltság” következményei közismerten károsak. A külföldi gyakorlat, a hazai előképek tanulmányozása, a lehetőségek megfelelő átgondolása bizonyára elvezethet ahhoz, hogy az elmúlt évtizedek beruházásai (a szellemi beruházásokkal együtt) jól kamatozzanak.” ([22] 15. old.)

A korábbi sikerágazatnak számos problémája volt, kétségkívül ezek közül az egyik a nemzetközi integrációnak a hiánya. A KGST-piac fontos volt számunkra, lényeges hatást gyakorolt a magyar mezőgazdaságra, de mindig sebezhető is voltunk, hogy a gyors magyar agrárfejlődés nem volt megfelelő nemzetközi integrációval alátámasztva. Ezért teljesen érthető volt az agrárpolitikának az a célkitűzése, hogy keletről nyugat irányába váltást hajt végre. Nem érthető azonban a keleti piacok kezdeti lebecsülése. A KGST megszűnése, összeomlása objektív tény volt, de a következmény már részben szubjektív. Meg kell említenünk, hogy az 1991. évi magyar agrárpolitika figyelmeztetett arra, hogy egyes régiókban a szovjet piac kiesésének katasztrofális következményei lehetnek. Most, 1997-ben gondoljunk csak arra, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye mezőgazdasága az 1980-as évtized átlagos időjárású éveiben körülbelül 220 ezer tonna almát tudott a szovjet piacra exportálni, 1995-ben viszont már mindössze 10 ezer tonnát.

Szólnom kell a piacgazdaság értelmezéséről. Természetesen az új agrárpolitika azon célkitűzésének a helyességét, hogy a tervgazdálkodást a piacgazdasággal kell felváltani, nem lehet vitatni. Annál inkább jelezni kell azonban két nagy problémát. A tervgazdálkodás a magyar mezőgazdaságban egészen mást jelentett, mint például a Szovjetunió vagy Bulgária mezőgazdaságában. Ez a jónak nem mondható, de a tervvel és piaccal való irányítás alapeszméjére épülő rendszer sokkal rugalmasabb árrendszerrel bírt, mint a többi, és a magyar mezőgazdasági árszínvonal lényegesen közelebb került a világpiaci árszínthez, mint a nyugat-európai. Ilyen és csakis ilyen értelemben mezőgazdasági áraink inkább piaci árak voltak, mint a nyugat-európaiak. Ez is hozzátartozik – a sok kritika mellett – a magyar tervgazdálkodás értékeléséhez.

A magyar mezőgazdaság támogatottsága már az 1986 és 1988 közötti időszakban is alacsonyabb volt, mint az Európai Közösségé. Az 1990-es évek elején a támogatási szint 5 százalékra csökkent (1986-ban 33, 1988-ban 21 százalék volt), majd jelenleg felemel-

kedett – nemzetközi kritikákkal kísérve – 15–20 százalék közé. [23] Eközben az Európai Közösség végig magasabban – az OECD adatai szerint 50 százalék körül – tartotta mezőgazdaságának támogatási színvonalát. Miközben a piacgazdaság bevezetésére való hivatkozással a volt szocialista országok leépítették agrártámogatásaikat, a fejlett ipari országok többsége változatlanul magas szinten tartotta azt.

8. tábla

A mezőgazdaság támogatottságának alakulása

Országcsoport	1979–1981	1986–1988	1989–91	1992.	1993.	1994.	1995.
	időszakban			évben			
	Hazai/világpiaci árak (NAC)						
OECD	1,4	1,8	1,6	1,7	1,7	1,7	.
Európai Unió	1,52	1,95	1,81	1,88	1,95	1,96	.
	A mezőgazdaság támogatottságának aggregát mutatója – PSE* (százalék)						
OECD	29	45	40	42	42	42	41
Európai Unió	36	48	45	47	49	49	49

* Producer Subsidy Equivalent – PSE.

Forrás: [1]

Látható, hogy az OECD-országok mezőgazdaságában a támogatottság eltérő. A támogatottság eltérő alakulásának Nyugat- és Kelet-Európa között súlyos következményei lettek és lesznek Kelet-Európa számára.

A piacgazdaság értelmezésének, valamint a privatizáció koncepcionális és végrehajtási hibáinak következtében a magyar mezőgazdaság az 1990-es évek eddigi időszakában képtelen volt 100 százalékig kihasználni az Európai Közösséggel kötött „European Agreement” által biztosított exportkvótákat, pedig ezeket a kvótákat alacsony voltuk miatt korábban igencsak kritizáltuk.

Ami Magyarországnak az Európai Unióval folytatott agrár-külkereskedelmét illeti, annak pozitív egyenlege 1989 után is megmaradt. Ez nemzetgazdasági szempontból alapvető fontosságú. Figyelmet érdemel azonban az EU-ba irányuló agrárexportunk és az onnan származó élelmiszer-importunk értékei közötti arány módosulása: 1990-ben az export 6,67-szorososa, 1992-ben 4,6-szerese, 1994-ben pedig már csk 2,2-szerese volt az importnak. [2]

Még drasztikusabb a változás, ha az agrár-külkereskedelmi adatokat nézzük. Az Európai Unió és a volt szocialista országok közötti külkereskedelem egyenlege ugyanis az 1990-es évben előjelet váltott. Amíg a rendszerváltás előtt a szocialista országok agrár-külkereskedelme pozitív egyenlegű volt az Európai Közösséggel, addig a rendszerváltás folyamatában ez az egyenleg passzívvá változott.

Mindez emlékeztet a fejlett Észak és a fejletlen Dél agrártermékeinek a világkereskedelemben játszott szerepére, illetve annak változására. *Burgerné Gimes Anna* könyvében [6] bemutatja az elmúlt évtizedekben a fejlett Észak térnyerését a fejletlen Déllal szemben. Vajon nem valami ilyesmi vette kezdetét Európában a fejlett Nyugat és a fejletlen Kelet között?

*

Írásomban arra tettem kísérletet, hogy az 1991. évi új agrárpolitikát értékeljem, de emlékeztetek arra, hogy mint a bevezetőben utaltam rá, az értékelés távol lesz a teljestől, a komplextől, az itt leírottak csupán a munka kezdetét jelentik.

Két szempontból indítottam el az értékelést. Egyrészt történelmi nézőpontból, az 1925 és 1995 közötti hét évtized alatti mezőgazdasági output alakulásának bemutatásával. Ez a közelítési mód arra hívta fel a figyelmet, hogy az 1989 utáni visszaesés kétségkívül a második világháborúban bekövetkezett összeomláshoz hasonló. Az 1929–1933-as világgazdasági válság és az 1959–1962 közötti tömeges kollektivizálás is sokkal kisebb mértékű visszaesést idézett elő a mezőgazdasági termelés alakulásában, mint a világháború, illetve az 1989 utáni agrárátalakulás.

A másik szempont a nemzetközi összehasonlítás volt. Ennek során bizonyítást nyert, hogy amíg 1988 után a volt szocialista országok mezőgazdasági termelése – Szlovénia és Lengyelország kivételével – jelentősen visszaesett, addig az Európai Unió mezőgazdasági termelése stagnált. Mindez Kelet-Európa mezőgazdasága visszaszorulásának kezdetét jelenti a világtermelésben.

Ami a magyar mezőgazdaság 1988 és 1995 közötti 37 százalékos termeléseszkökenését illeti, ez – különösen Lengyelországgal összehasonlítva – világosan mutatja számunkra az 1991. évi agrárpolitika hibáit, felhívja a figyelmet annak vitatható tételeire. Természetesen nem állíthatjuk, hogy egyedül az agrárpolitika miatt alakultak így a dolgok. Volt világgazdasági recesszió, KGST-összeomlás, belső piaci beszűkülés, agráröllő kinyílása, az átlagosnál több aszály stb.

A sürgős teendőket illetően csupán három dolgot legyen szabad megemlítenem. A mezőgazdasági termelés mai színvonala történelmileg nézve szégyenletesnek mondható. Nagyon rossz kiindulópontot ad a magyar tárgyalókördöttség számára az Európai Unióval várhatóan a közeljövőben megkezdődő tárgyalásokon. Nem tudnánk – még a csatlakozás előtt – ezen változtatni?

A magyar mezőgazdaságban jelentős volt a szövetkezeti földtulajdon. Az 1967 utáni tapasztalatok fényében célszerű lenne a szövetkezeti tulajdon gyarapodását közzgazdasági eszközökkel is elősegíteni.

Végezetül a mezőgazdaság támogatási rendszerét következetesen közelíteni kell az Európai Unióéhoz. Ez részint a támogatási szint emelését, részint pedig a támogatási struktúra változtatását jelenti.

IRODALOM

- [1] Agricultural Policies. Markets and Trade. 1995. OECD. Paris. 1996.
- [2] Benet Iván: A föld, az istenadta föld. *Statisztikai Szemle*. 1995. évi 3. sz. 216–227. old.
- [3] Kendőzetlenül a mezőgazdaságról. *Statisztikai Szemle*. 1995. évi 11. sz. 921–941. old.
- [4] Berend T. Iván – Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon, 1848–1944. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1975. 381 old.
- [5] Berend T. Iván: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon, 1945–1975. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1979. 298 old.
- [6] Burgerné Gimes Anna: A világ mezőgazdasága. Közzgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1992. 243 old.
- [7] Dr. Buzás Gyula: Családi gazdálkodás (lehetőségek – korlátok – perspektíva). Megjelent: Agrárátalakulás, stabilizáció, modernizáció. MTA Agrárközzgazdasági Bizottság. Budapest. 1996. 68–75. old.
- [8] Dimény Imre: A mezőgazdasági termelőségközzgazdaságról, valamint a földtulajdon és földhasználat továbbfejlesztéséről címmel, az országgyűlésen. *Népszabadság*. 1967. szeptember 29.
- [9] Dr. Fazekas Béla: Mezőgazdaságunk a felszabadulás után. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. 1967. 391 old.
- [10] Horváth Gábor: Tulajdoni-szervezeti változások a szövetkezeti szektorban és gazdasági hatásai. *Gazdaság*. Küldetés. 1993. 185–195. old.

- [11] Az 1929–1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Szerk.: *Incze Miklós*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1959. 326 old.
- [12] *Kalmár Sándor*: A mezőgazdasági szövetkezetek érdekeltségének változása. *Gazdálkodás*. 1996. évi 4. sz. 42–50. old.
- [13] *Karalyos Zsolt*: Gondolatok egy új üzemi rendszer evolúciójához. *Gazdálkodás*. 1993. évi 5. sz. 59–63. old.
- [14] *Keserű János*: Agrárpolitikai útkeresés Magyarországon, 1989–1994. *Társadalmi Szemle*. 1995. évi 7. sz. 88–94. old.
- [15] *Magda Sándor*: Átalakulási folyamatok a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*. 1994. évi 6. sz. 18–24. old.
- [16] *Mezőgazdaságunk a szocialista átszervezés idején, 1958–1962*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1963. 207 old.
- [17] *Németi László*: A hatékonyság és fejlesztési lehetőségek a mai magyar mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. 1986. 119 old.
- [18] *Stefánovits Pál*: Osztályelnöki beszámoló (1994–1996). MTA Agrártudományok Osztálya. (Kézirat.)
- [19] *Udovecz Gábor*: A magyar mezőgazdaság makrogazdasági perspektívái. *Gazdálkodás*. 1993. évi 7. sz. 18–22. old.
- [20] *Varga Gyula*: A mezőgazdaság és a szövetkezetek átalakulása. *Társadalmi Szemle*. 1993. évi 4. sz. 32–41 old.
- [21] *Varga Gyula*: Az agrárgazdaság és az agrárpolitika helyzete, kérdőjelei és legfőbb teendői az EU-csatlakozás tükrében. Vitaanyag. Budapest. 1996. április 20. 27 old.
- [22] *Magda Sándor – Helgertné Szabó Ilona*: Az átalakuló termelősövetkezetekről. *Gazdálkodás*. 1993. évi 1. sz. 14–21. old.
- [23] *Mészáros Sándor – Spítálszky Márta*: A magyar mezőgazdaság támogatottságának nemzetközi összehasonlítása. Agrárgazdasági Kutató Intézet. Budapest. 1993. 45 old.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdaság.

SUMMARY

The first part of the study (1997. No. 3. pp. 210–219.) showed the antecedents and characteristics of Hungary's new agricultural policy of 1991. New tensions piled up in Hungarian agriculture in the 1980s, and the fast increase in former times was followed by stagnation. The main goal of economic policy elaborated in 1991 was to create more efficient agriculture of market-responsiveness. For this reason the alteration of ownership was held dispensable replacing state and co-operative ownership by private one. There was put an end to Hungarian model of agriculture based on mixed ownership.

The second part of the study tries to answer the question if this conception had turned out to be right. Agricultural policy of 1991 is analysed from two aspects: by means of historical review and international comparison.

In his final conclusion the author draws attention to the fact that in his opinion agricultural policy of 1991 seems to be a deadlock.

NÉHÁNY DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐ A MIKROCENZUS TÜKRÉBEN*

CZIBULKA ZOLTÁN

Az 1996. évi mikrocenzus adatainak közzététele megkezdődött. A tervezett kiadványsorozat közelmúltban megjelent első kötete, A népesség és a lakások jellemzői, amely közel 400 oldalon csaknem 100 oldalas elemzéssel mutatja be a mikrocenzus összefoglaló eredményeit, és részletesen tájékoztat a legutóbbi népszámlálás eredményeihez viszonyított változásokról.¹ A mikrocenzus anyagából még ebben az évben több kiadvány készül, amelyek különböző elemzési, értékelési szempontok szerint csoportosítják a mikrocenzusnak a korábbi felvételekkel összehasonlítható adatait, illetve bemutatják a csak a mikrocenzusból rendelkezésre álló adatokat. E dolgozatban a már megjelent kötet adatait felhasználva kerül sor néhány demográfiai jellemző bemutatására.

Az 1990. évi népszámlálástól a mikrocenzusig eltelt hat és egynegyed év alatt 177 ezerrel többen haltak meg vagy vándoroltak ki az országból, mint amennyien születtek vagy nálunk telepedtek le. Ugyanebben az időszakban 138 ezerrel több lakás épült, mint amennyi megszűnt. A népesség és a lakások száma a mikrocenzus legfontosabb alapadata, megállapítására azonban nem a mikrocenzus segítségével került sor: az 1996. április 1-jei eszmei időponttal végrehajtott, a lakosság és a lakások két százalékára kiterjedő kis népszámlálás adatainak teljeskörűsítése, a száz százalékos adatok becslése az 1990. évi népszámlálás adataiból továbbszámított népesség- és lakásadatok felhasználásával történt. A mikrocenzus a népesség demográfiai, iskolázottsági, foglalkozási adatait, a háztartások, a családok és a lakások, lakáskörülmények jellemzőit vizsgálta, illetve ezekről biztosít adatot a népszámlálások hasonló adataival való összehasonlításra. A mikrocenzusból származó adatok alátámasztják a továbbszámítás segítségével kimutatott népességi és lakásadatok változásait.

A népességfogyás okai

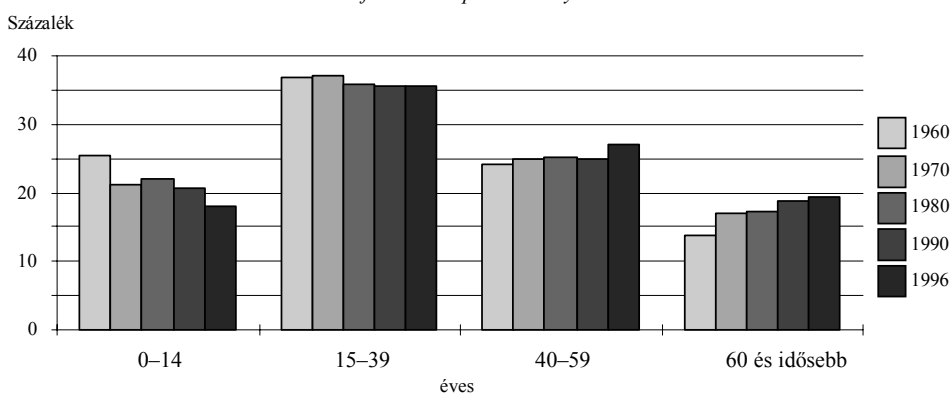
A népesség csökkenésének egyik oka az élveszületések évről évre mind kisebb száma. E kedvezőtlen folyamatban igen nagy szerepe van annak, hogy jelentősen csökkent a szülőképes, illetve a házasodási korbba lépő nők száma. Ez szorosan összefügg a népesség

* A mikrocenzus módszertanát lásd: Czibulka Zoltán: Mikrocenzus, 1996. *Statistikai Szemle*. 1996. évi 1. sz. 5–15. old.

¹ A népesség és a lakások jellemzői. Mikrocenzus, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 377 old.

öregedésével, az öregedési folyamat erősödésével. A népesség több mint hat év alatti 177 ezres csökkenése korcsoportonként eltérő változásokat idézett elő. A hatvan éven aluliak száma összességében 196 ezerrel csökkent, míg a 60 évesek és idősebbeké 20 ezerrel nőtt. A csökkenés a gyermekkorúak körében 14 százalékos: 302 ezerrel kevesebb gyermekkorú személy élt az országban a mikrocenzus idején, mint a legutóbbi népszámláláskor. Azt pedig, hogy a népesség csökkenését okozó termékenységi, népszaporodási problémák már a hatvanas, hetvenes években – amikor a népesedési egyenleg még pozitív volt – jelentkeztek, jól mutatja, hogy a legutóbbi népszámlálás óta nemcsak a gyermekkorúak, hanem a munkaerő-utánpótlást jelentő fiatalok és az aktív koruk derekán élő felnőtt korúak létszáma is csökkent. A 30–34 évesek jelenleg egyötöddel vannak kevesebben, mint 1990-ben. A népesség öregedését a főbb korosztályok 1990. és 1996. évi egymáshoz viszonyított arányszámainak összehasonlítása is jól jellemzi. Amíg száz 15–59 éves felnőtt korúra 1990-ben és 1996-ban egyaránt 31 időskorú jutott, addig a száz felnőtt korúra jutó gyermekkorúak száma 34-ről 29-re csökkent.

1. ábra. A főbb korcsoportok arányának változása

Az öregedési folyamat különösen a nők körében figyelhető meg. A nőknek közel fele a 40 évesek és idősebbek korosztályába tartozik, az 1990. évi 46,9 százalékkal szemben. Amíg a férfiaknál a 60 évesek és idősebbek aránya egytized százalékponttal emelkedett, addig a nők körében nyolctized százalékpontos az emelkedés. A 40–59 évesek körében is a nőknél volt jelentősebb az emelkedés. Az öregedés mutatóinak nemenként eltérő változását a férfiak magasabb halandósága okozza.

A népességszám csökkenésének közvetett okozója a 15 évesek és idősebbek családi állapot szerinti összetételének változása is lehet. A gyermekek Magyarországon napjainkban is jellemzően házassági kapcsolatban születnek meg. Immár hosszabb ideje megfigyelhető tendencia a házások arányának csökkenése, ami mind a férfiaknál, mind a nőknél a házasságot nem kötötték, azaz a nőtlenek, illetve hajadonok számának növekedésében mutatkozik meg. Az özvegy családi állapotú nők arányának emelkedése a középkorú férfiak halandósági mutatói romlásának következménye. Az elváltak arányának emelkedését – mind a férfiaknál, mind a nőknél – a válások számának egy ideje megfigyelhető kismértékű csökkenése ellenére az újraházasodások számának hosszabb ideje megfigyelhető visszaesése okozza.

Az 1990-es évtizedben tovább emelkedett a házasság helyett élettársi közösséget választók száma és aránya, ami különösen a 20–39 éves korosztályban figyelemre méltó. Ha a házasságban vagy élettársi kapcsolatban élő ilyen korú személyeket együttesen vizsgáljuk, csak a 20–24 évesek körében tapasztalhatjuk a párkapcsolatban élők arányának némi csökkenését, az ennél idősebbek körében arányuk minden korcsoportban növekedett. Ez arra utal, hogy a párkapcsolat létesítésének kezdeti életkora az 1990-es években tovább tolódott a 25 éves és idősebb életkor felé. Mind a párkapcsolat létesítése kezdeti életkorának emelkedése, mind a házasságkötés helyett az élettársi kapcsolat választása a termékenység csökkenését idézi elő. Az első házasságkötések fokozatosan magasabb életkorra tolódása miatt a nők egyre később szülik meg első gyermeküket.

A hazai termékenységi szokások mellett a házas nők születeinek kellene biztosítani a népesség reprodukcióját. A házas nők termékenysége azonban századunkban jelentősen csökken. Amíg 1920-ban száz házas nőre még 362 gyermek jutott, 1980-ban már csak 189 volt a száz nőre jutó gyermekek száma. A száz nőre jutó élve született gyermekek száma 1990 és 1996 között kettővel, 188-ról 186-ra esett vissza. Az utóbbi évtizedekben a szülőképes korú házas nők termékenysége emelkedni látszik: száz ilyen korú és családi állapotú nőre 1980-ban 172, a mikrocenzus adatai szerint 180 gyermek jutott. Korcsoportonként vizsgálva azonban kiderül, hogy az emelkedést a 30–39 évesek termékenységének az 1970-es évek eleji, közepi népesedéspolitikai intézkedések hatására bekövetkezett növekedése okozza. A 20–24, illetve a 25–29 évesek termékenységi mutatója tízzel alacsonyabb, mint az ilyen korúak 1980. évi mutatója (1996-ban száz 20–24 éves házas nőre 96, száz 25–29 évesre pedig 148 élve született gyermek jutott).

A termékenységben területi különbségek is tapasztalhatók. Az 1. tábla adatai szerint legkevesebb gyermeket a Budapesten élő nők vállalnak, a száz házas nőre jutó élve született gyermekek száma mindössze 156. A dél-dunántúli és a délkelet-alföldi megyékben a termékenység szintje némileg az országos átlag (186 élve született gyermek) alatt marad. Az északi, északkeleti megyékben élő házas nők termékenysége a legmagasabb, de csak a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő házas nők termékenysége haladja meg a népesség egyszerű reprodukciójához szükséges szintet (215 gyermek). A termékenység változása nemcsak földrajzi elhelyezkedés, hanem településtípus szerint is kimutatható. A községekből a nagyvárosok felé haladva csökken a házas nők termékenysége.

1. tábla

A száz házas nőre jutó élve született gyermekek száma településtípusonként

Megnevezés	Összesen	Főváros	Megye- székhelyek	Többi város	Községek
15 éves és idősebb házas nő	186	156	174	187	204
15–49 éves házas nő	180	159	170	179	194

Az özvegy nők 2. táblabeli, népszámlálás és mikrocenzus szerinti termékenységi adatai alapján is igazolható, hogy a nők termékenységüket jóval a szülőképes kor felső határa előtt, egyre fiatalabb korban fejezik be. Az összes és a szülőképes korú özvegyek termékenységi mutatója között 1970-ben még 62 volt a különbség, azaz száz özvegy nőre 278, száz szülőképes korú özvegy nőre viszont 216 gyermek jutott. 1996-ra a kü-

lönbség 10-re csökkent. Az özvegy nők termékenységi mutatója 1996-ban alig haladja meg a szülőképes korú özvegy nők 1970. évi termékenységi mutatóját (az előbbi értéke 217, az utóbbié 216).

2. tábla

A száz nőre jutó élve született gyermek száma családi állapotonként

Év	Száz 15 éves és idősebb				Száz 15–49 éves			
	házas	hajadon	özvegy	elvált	házas	hajadon	özvegy	elvált
	nőre jutó élve született gyermek							
1970	201	11	278	149	176	7	216	138
1980	189	12	242	151	172	8	204	139
1990	188	13	230	164	178	11	206	157
1996	186	14	217	169	180	13	207	170

Abból, hogy az elvált nők termékenységi mutatója tartósan emelkedik, arra lehet következtetni, hogy folyamatosan változik a válás társadalmi megítélése: a rossz, félresikerült házasságok felbontását a régebbi szokásokkal ellentétben a gyermek vagy gyermekek léte nem befolyásolja. A szülőképes korú elvált nők kilenctizedének legalább egy, több mint felének pedig két gyermeke van. A különböző családi állapotú nők közül a hajadonok termékenysége a legalacsonyabb, száz hajadonra mindössze 14 élve született gyermek jutott 1996-ban. A korábbi népszámlálási adatokkal összevetve az összes és a szülőképes korú hajadonok termékenységi arányszámai közelítenek egymáshoz: 1970-ben az összes hajadon esetében 11, a szülőképes korúaknál pedig csak 7 volt a mutató értéke, 1996-ban pedig 14, illetve 13.

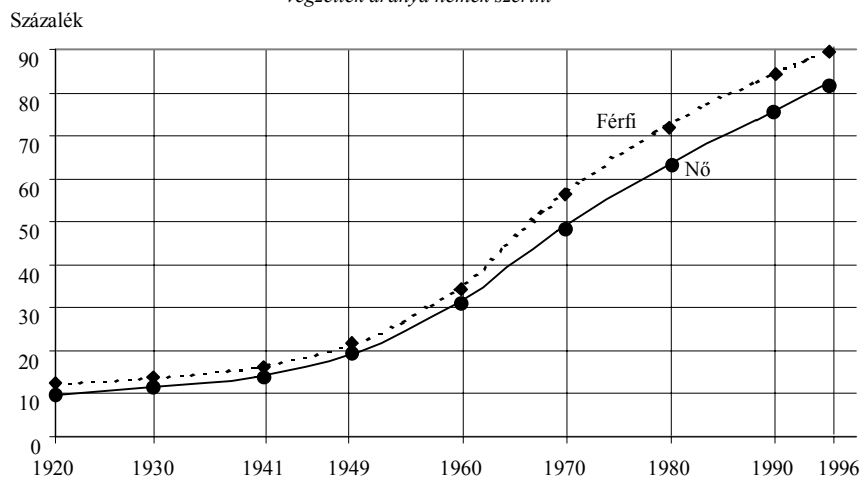
Iskolázottság

A népesség iskolázottságára mind a népszámlálások, mind a mikrocenzus során gyűjtöttek adatokat. Ezek szerint az iskolázottsági szint alakulására hosszabb ideje mind a közép-, mind a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők arányának növekedése a jellemző. Ez természetesen az általános iskola 8. osztályát végzetek vagy annál alacsonyabb végzettségűek arányának fokozatos csökkenésével jár együtt. A 15 éves és idősebbek több mint négyötödének az általános iskola 8. osztálya vagy annál magasabb végzettsége van. (Lásd a 2. ábrát.) Az iskolai végzettség nemenkénti különbsége főleg az idősebb korcsoportokban tapasztalható. Az 55 évesnél fiatalabbak körében a legalább befejezett alapfokú végzettséggel, az általános iskola 8. osztályával rendelkezők aránya mind a férfiaknál, mind a nőknél meghaladja a 90 százalékot. Az általános iskola elvégzése napjainkban gyakorlatilag teljes körűnek tekinthető: például a 18–19 éveseknek – a tanköteles kor határát két-három éve átlépteknek – 98 százaléka befejezte az általános iskolát. Az ennél alacsonyabb végzettségűek vagy az iskolai végzettséggel egyáltalán nem rendelkezők aránya a 18–19 éves férfiak között 2,5 százalék, a nők körében ennél kissé alacsonyabb, 1,9 százalék.

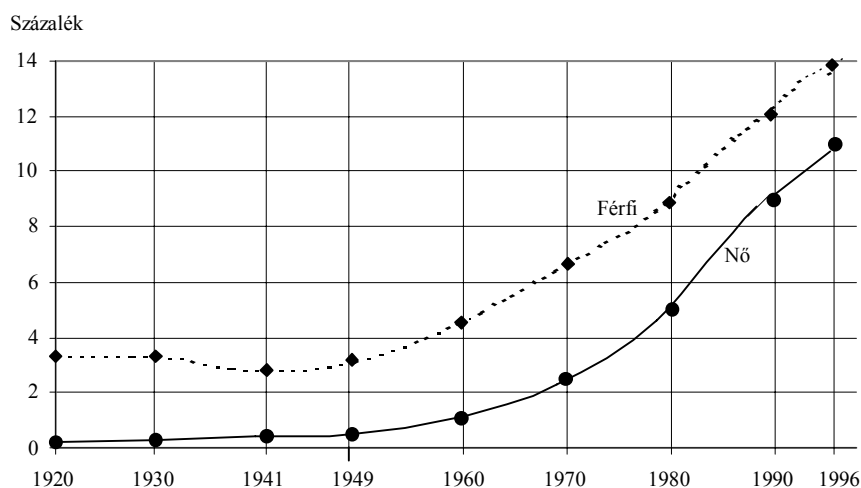
A legalább középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők száma 1990 óta 24 százalékkal emelkedett, a legalább befejezett középiskolai végzettségűek számának növekedé-

se ennél némileg alacsonyabb a szakmunkásképző iskolai bizonyítvánnyal rendelkezőké – akik a középfokú iskolai végzettségük 44 százalékát jelentik – némileg magasabb, és kiemelkedő – 61 százalékkal nőtt – a középfokú szakiskolát végzettké (ilyen végzettségre viszont csak a középfokú végzettséggel rendelkezők kevesebb mint 2 százalékának van). Mind a szakmunkásképző iskolai bizonyítvánnyal, mind a szakiskolai végzettséggel rendelkezők átlagosnál magasabb növekedési arányában közrejátszik az, hogy akinek csak ilyen középfokú iskolai végzettsége van, gyakorlatilag nincs lehetősége felsőfokú iskolai végzettség szerzésére, míg a középiskolai végzettséggel rendelkezők egy része tanulmányai folytatásával felsőfokú végzettséget is szerzett.

2. ábra. A 15 éves és idősebb népességből legalább az általános iskola 8. osztályát végzettek aránya nemek szerint

3. ábra. A 25 éves és idősebb népességből a befejezett felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya nemek szerint

Az egyes középfokú iskolatípust végzettek számának eltérő növekedési arányát okozza az is, hogy a szakmunkásképző iskolák 1961, a szakiskolák pedig 1976 óta adnak középfokú végzettséget, így az ilyen végzettségűek körében a halálozási veszteség korösszetételükből adódóan minimális, továbbá az, hogy az összeírások alkalmával újabb és újabb generációk lépnek be az adott végzettségűek körébe.

A 25 éves és idősebb népességből a felsőfokú végzettségűek aránya 1990 óta két százalékponttal, 10 százalékról 12 százalékra emelkedett. A férfiaknál kevesebb, a nőknél több mint két százalékpontos a hat év alatti növekedés. A nemek közötti iskolázottsági különbségeket a diplomások korcsoportonkénti arányszámaival lehet érzékeltetni. (Lásd a 3. ábrát.) A férfiak esetében csak a 70 évesek és idősebbek körében, a nőknél viszont már 55 éves kortól alacsonyabb a diplomások aránya, mint a 25 évesek és idősebbek körében.

*

Röviden összegezve a mikrocenzus vizsgált adatait megállapítható, hogy azok a demográfiai folyamatok, amelyek következtében Magyarország a legkedvezőtlenebb demográfiai adottságú európai országok közé tartozik, az elmúlt hat évben sem mutattak javulást, sőt némely tekintetben kifejezett romlást regisztrált a mikrocenzus. Folytatódott ugyanis a népesség öregedése, a gyermekek és a fiatal felnőttek arányának csökkenése és az időskorúak arányának növekedése, azaz a népesség korstruktúrája fokozatosan romlik.

Az iskolai végzettség változásáról kedvező képet kaptunk a mikrocenzusból. A népesség iskolai végzettségének szintje az 1990. évi népszámlálás óta is tovább emelkedett. A 18 évesek és idősebbek egyharmada közép- vagy felsőfokú iskolát végzett, a 25 évesek és idősebbek közül pedig minden nyolcadik felsőfokú végzettséggel rendelkezik.

TÁRGYSZÓ: Mikrocenzus.

SUMMARY

The author has already given a report in 1997 No 1 of the *Statistical Review* on the methodology of the mic-roensus carried out by the Hungarian Central Statistical Office in 1996.

In this article the results of the first stage of processing, changes in population figures and educational development are published.

MUNKAERŐPIACON A NYUGDÍJKORHATÁR KÖRÜL

DR. FÓTI JÁNOS – DR. LAKATOS MIKLÓS

A nyugdíjkorhatár körüli – 50 éves és idősebb – népesség munkaerő-piaci helyzetének vizsgálatára két felvétel együttes feldolgozása adott lehetőséget: a Központi Statisztikai Hivatal az 1996 áprilisában megtartott mikrocenzus előkészítéseként 1994. szeptember 1-jei eszmei időponttal hajtott végre – szeptember, október, november hónapban – mintegy 25 ezer lakásra kiterjedő országos reprezentatív mintán próbafelvételt, és ezzel egyidejűleg – kisebb mintán – az 1944-ben vagy korábban született személyekről kiegészítő kérdőívet is kitöltöttek. Mind az alap-, mind a kiegészítő felvétel az 50 éves és idősebb népesség munkavállalási lehetőségeiről, szándékairól, a munkavégzés körülményeiről és más, ehhez kapcsolódó témákról is tartalmazott kérdéseket. Jelen tanulmány főleg a kiegészítő felvétel adataira épül, a próbaszámlálásból csak azokat az információkat közli, amelyek feltétlenül szükségesek az 50 éves és idősebbek munkaerő-piaci helyzetének a megértéséhez.

AZ ADATFELVÉTEL ELŐZMÉNYEI

A nyugdíjkorhatár körüli népesség munkaerő-piaci helyzetének felmérésére olyan időpontban került sor, amikor még a több évtizeddel ezelőtt kialakított nyugdíjazási rendszer volt érvényben, amelyet időközben csak egyes részletek tekintetében módosítottak. E rendszer leglényegesebb eleme az volt, hogy meghatározott szolgálati idő letöltése esetén a férfiak általában 60., a nők 55. életévük betöltésekor szerezhették meg a jogosultságot az öregségi nyugdíjra. E jog nem jelentett egyúttal kötelezettséget a nyugdíjba vonulásra, vagyis a 60 éven felüli férfiak és az 55 éven felüli nők – amennyiben kívánták és a munkáltató erre igényt tartott – folytathatták aktív keresőtevékenységüket.

A nyugdíjkorhatáron felül aktív keresőként dolgozók száma és aránya már a rendszerváltozás előtt is erősen csökkent, és a csökkenés a későbbiekben is folytatódott. A korhatárt betöltők – a nyugdíj melletti foglalkozást korábban erősen korlátozó rendelkezések oldásával párhuzamosan – az aktív keresőtevékenység folytatása helyett előnyben részesítették a nyugdíj melletti munkavégzést. Az 1980-as évektől az is megfigyelhető, hogy egyre többen igénylik a korhatár előtti nyugdíjazást.

Számos foglalkozásban a fennálló jogszabályok lehetőséget biztosítottak az általános korhatárnál legfeljebb 5 évvel korábbi nyugdíjazásra, például különböző nehéz fizikai és

egészségre ártalmas tevékenységet végzők, a fegyveres testületeknél hivatásos szolgálatot teljesítők stb. esetében. A bányászat egyes ágazatainak visszafejlesztése kapcsán következetesen végrehajtották az 55 éves bányászok nyugdíjazását.

A korai nyugdíjba vonulás másik, huzamosabb idő óta alkalmazott módja a rokkantsági nyugdíj, amely csak egyéni elbíráláson alapulhat. Rokkantsági nyugdíjban tehát csak az a dolgozó részesülhet, akiről az illetékes orvosi bizottság megállapította, hogy tartós egészségkárosodás (megrokkolás) miatt nem képes munkakörének ellátására. A rokkantsági nyugdíjra a fiatalabb korcsoportokhoz tartozó (35 éven aluli) munkavállalók is jogosultságot szerezhetnek. A tartós egészségromlás bekövetkezésének esélye azonban az életkorral növekszik. A rokkantsági nyugdíj ily módon főként az 50 éves és idősebb, de az öregségi nyugdíjra jogosultságot még nem szerzett dolgozók esetében jöhet számításba. Az egyéni elbírálásból adódóan a szubjektív elemek e juttatási formánál nem zárhatók ki teljesen. A rokkantsági nyugdíj megállapítása iránti kérelmek számának növekedését a gyakran ténylegesen fennálló egészségkárosodás mellett a munkanélküliségtől való félelem is indokolhatta.

1990-től kezdve a munkanélküliség gyors növekedése szükségessé tette a nyugdíjkorhatár előtt állók helyzetének intézményes javítását. A nyugdíjkorhatárhoz közel járók remélhették ugyanis legkevésbé, hogy állásuk elvesztése esetén új munkalehetőséghez juthatnak. Ezért jelentősebb létszámleépítés vagy a munkáltató jogutód nélküli megszűnése esetén azok a munkavállalók, akiknek a munkaviszony megszűnésekor az öregségi nyugdíjkorhatár eléréséhez legfeljebb öt év hiányzott, a Foglalkoztatási Alap által részlegesen vagy teljesen (50, illetve 100 százalékban) támogatott korengedményes nyugdíjban részesülhettek.

Ennél átfogóbb megoldást jelentett az előnyugdíj bevezetése, amelyet „A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról” szóló 1991. évi IV. törvény kiegészítéseként 1993 júliusától kezdve alkalmaznak. E rendelkezés értelmében előnyugdíj megállapítását kérheti az a legalább hat hónapja munkanélküli-járadékban részesülő személy, akinek a nyugdíjkorhatár betöltéséhez legfeljebb három éve hiányzik, az öregségi nyugdíjhoz szükséges szolgálati idővel rendelkezik és a képzési lehetőséget is beszámítva nincs kilátása új állásra. E rendelkezés, ha nem is szüntethette meg az idősebb évjáratokba tartozók munkanélküliségét, de jelentősen enyhítette annak veszélyét, hogy e munkavállalók a nyugdíjjogosultság megállapítását megelőző néhány évben tartósan munkanélkülivé váljanak, illetve a munkanélküliek ún. „reményt veszített” (passzív) csoportjába kerüljenek.

Az adatfelvétel időpontjában lényegében a felsorolt körülmények határozták meg az 50 éves és idősebb korosztályhoz tartozók jelentős részének helyzetét. E réteg kedvezőtlen munkaerő-piaci pozícióit némileg kompenzálta az a tény, hogy biztos nyugdíjkorhatárra számíthattak, és a védelmükre hozott intézkedések hatását is figyelembe vehették.

Az adatfelvételben rögzített tények mindenképpen egy hosszú időszak lezárásakor kialakult helyzetet érzékeltetnek. Ezt követően ugyanis már széles körben közismertté váltak a készülő új nyugdíjrendszer alapelvei, amelyek elkerülhetetlenül hatást gyakoroltak az érintett népességre. A már hatályba lépett új törvény (1996. évi LIX. tv. „Az öregségi nyugdíjkorhatár emeléséről és az ezzel összefüggő törvénymódosításokról”) teljesen új helyzetet teremtett. A törvény az 1944-es vagy korábbi évjáratok közül érinti az 1940 és 1944 között született nőket és az 1938 és 1944 között született férfiakat. Az

adatfelvételben szereplő aktív keresők többségének a helyzete tehát a jövőben lényegesen módosul.

A NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSA

Az 1990-es években a népesség gazdasági aktivitásának csökkenése felgyorsult. Az aktív keresők aránya 1980 és 1990 között 4, 1990 és 1994 között pedig 7 százalékponttal esett vissza. Ez utóbbi csökkenés a férfiak esetében 8, a nők körében 6 százalékpont volt. A gazdasági aktivitás csökkenésének mértéke korosztályonként jelentősen eltért.

1. tábla

A népesség gazdasági aktivitása korcsoport és nem szerint

Korcsoport (éves)	Az aktív keresők aránya a megfelelő korú és nemű népesség százalékában								
	1980-ban			1990-ban			1994-ban		
	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
0–14	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	–	–	–
15–39	78,0	87,7	67,9	71,9	79,6	64,1	58,8	65,8	51,7
40–49	87,1	94,4	80,2	87,6	90,6	84,6	74,5	76,1	73,0
Együtt	55,3	61,0	49,5	53,7	57,8	49,5	46,5	50,1	42,8
50–54	76,4	86,2	67,4	73,7	80,5	67,8	55,0	62,0	48,8
55–59	43,3	72,2	18,8	31,0	60,3	5,9	17,7	34,0	4,5
Együtt	60,1	79,5	43,1	52,2	70,3	36,5	37,7	49,4	27,7
60 és több	5,0	6,0	4,3	1,3	2,0	0,8	0,9	1,4	0,6
Összesen	47,3	55,3	39,9	43,6	50,4	37,4	36,6	42,2	31,5

Az évtized elején a gazdasági aktivitás aránya valamennyi korcsoportban csökkent, de a nyugdíjazáshoz közel álló férfi és női korosztályok esetében ez a csökkenés jóval nagyobb mértékű volt. Például a 15–49 éves férfiak között 8, az 50–59 éves férfiak körében 21 százalékponttal csökkent az aktív keresők hányada. Hasonló tendencia figyelhető meg az 50 éven aluli és az 50–54 éves nők gazdasági aktivitásában.

Az aktív keresők hányadának csökkenésével párhuzamosan, a munkanélküliek aránya 1990 óta többszörösére növekedett. Az inaktív keresők aránya szintén jelentősen emelkedett, amiben fontos szerep jutott a korhatár előtti nyugdíjazás különböző formáinak. A gazdasági aktivitási struktúra átalakulása (lásd a 2. táblát) azt jelentette, hogy míg az ötven éven aluliak körében az aktív keresők arányának csökkenése főleg a munkanélküliek hányadának jelentős növekedésével járt együtt, addig a munkavállalási korú 50 évesek és ennél idősebbek között a munkanélküliek és az inaktív keresők aránya egyaránt jelentősen emelkedett, de az inaktív keresővé válás volt a jellemzőbb.

Az előnyugdíj, illetve a korengedményes nyugdíj igénybevétele döntően a közvetlenül nyugdíjkorhatár elérése előtti, 55–59 éves férfi és 50–54 éves női korcsoportra jellemző. A rokkantsági nyugdíjat már a fiatalabb korosztályok is igénybe veszik, de jelentős az 50–59 éves férfiak és az 50–54 éves nők közé tartozók aránya. A baleseti vagy egyéb járadékot inkább az 50 éven aluliak, az öregségi, illetve a hozzátartozói nyugdíjat pedig főleg a nyugdíjkorhatáron felüliek veszik igénybe.

2. tábla

A nyugdíjasok, járadékosok a nyugdíj, járadék formája, korcsoport és nem szerint

Megnevezés	Férfi					Nő				
	15–49	50–59	ebből:		60 és több	15–49	50–59	ebből:		60 és több
			50–54	55–59				50–54	55–59	
	éves a nyugdíjas, járadékos férfiak, illetve nők százalékában									
Nyugdíj mellett nem dolgozó	11,7	20,7	7,3	13,4	67,6	7,9	24,9	8,4	16,5	67,1
Saját jogon nyugdíjas	11,7	20,7	7,3	13,4	67,6	8,8	28,2	9,6	18,6	63,0
Ebből:										
előnyugdíjas	–	98,6	–	98,6	1,4	–	100,0	96,1	3,9	–
korengedményes nyugdíjas	–	98,7	2,0	96,7	1,3	–	100,0	97,1	2,9	–
öregségi nyugdíjas	–	1,4	–	1,4	98,6	–	21,8	0,6	21,2	78,2
rokkantsági nyugdíjas	38,6	49,6	24,6	25,1	11,8	48,0	43,0	31,5	11,4	9,0
baleseti vagy egyéb járadékos	60,5	27,2	14,0	13,3	12,3	20,1	18,1	9,2	8,9	61,8
Hozzá tartozói jogon nyugdíjas	22,9	16,4	–	16,4	60,7	2,5	5,2	1,3	3,9	92,3
Nyugdíj mellett dolgozó	16,3	14,8	4,9	10,0	68,9	4,7	46,1	11,8	34,3	49,2

Az 50. életet már elért, munkavállalási korú nyugdíjasok, járadékosok körében a rokkantsági és a korengedményes nyugdíjasok hányada meghatározó (például az 50–59 éves férfi nyugdíjasok, járadékosok csaknem kilenczede e két kategóriába tartozott).

Az 1994. évi adatfelvétel szerint közel 600 ezer személy részesült valamilyen munkanélküli-ellátásban, vagy – ellátás hiányában – keresett munkát. Az összes munkanélkülinek 9,6 százaléka, azaz több mint 57 ezer fő tartozott az 50 éves és idősebb korosztályba.

3. tábla

A munkanélküliek a munkanélküli-ellátás formája és korcsoport szerint

Megnevezés	Összesen	50–59 éves együtt	Ebből:		Férfi összesen	50–59 éves férfi együtt	Ebből:		Nő összesen	Ebből: 50–54 éves
			50–54	55–59			50–54	55–59		
			éves				éves			
Első ízben állást kereső	7,6	–	–	–	8,5	–	–	–	6,2	–
Állást kereső munkanélküli	92,4	100,0	100,0	100,0	91,5	100,0	100,0	100,0	93,8	100,0
Ebből:										
munkanélküli-járadékos	38,6	60,7	58,9	68,4	36,2	58,1	54,6	68,4	42,1	68,1
munkanélküliek szociális támogatásában részesül	28,2	33,4	34,0	30,5	31,6	37,5	39,9	30,5	23,1	21,4
ellátás nélküli	25,6	6,0	7,1	1,1	23,6	4,4	5,5	1,1	28,6	10,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A munkanélküliek többsége valamilyen munkanélküli-ellátásban részesült, azonban figyelemre méltó azoknak az aránya, akik ilyen ellátást nem kaptak, de – munkájuk nem lévén – valamilyen munkát kerestek. (Lásd a 3. táblát.) Ez utóbbi réteg aránya az 50 évesek és idősebbek körében jóval alacsonyabb, mint a fiatalabb korosztályok között. Ez érthető is, mivel a nyugdíjkorhatárhoz közeledvén, a munkavállalási korúak egyre re-

ménytelenebbnek érezve az elhelyezkedési lehetőségeket, felhagynak a munkakeresséssel, és inkább a korai nyugdíjazásba menekülnek.

Az 50 éves és idősebb munkavállalási korúak gazdasági aktivitásáról összefoglalóan elmondható, hogy körükben nem a szorosan vett munkanélküliség a jellemző, hanem a korengedményes, illetve a rokkantság címén járó nyugdíj és az előnyugdíj fokozott igénybevétele.

A nyugdíjkorhatáron felüli, továbbdolgozást vállaló aktív keresők aránya – különösen az 1980-as évtizedben – folyamatosan csökkent, és 1994-re elhanyagolható mértékűvé vált. Ennek egyik oka a munkahelyek rohamos megszűnése, a másik ok, hogy esetenként jobb és biztonságosabb helyzetbe kerül az, aki inkább a nyugdíj melletti tevékenységet választja. A munkahelyek megszűnése azonban a nyugdíj melletti foglalkoztatásra is hatással van: 1994-ben a nyugdíj mellett dolgozók a foglalkoztatottaknak csak 1,7 százalékát tették ki, a nyugdíjasok, járadékosok között a munkát vállalók aránya 2,4 százalék volt, döntő többségük munkavállalási koron felüli saját jogú öregségi nyugdíjas. (A nyugdíjkorhatárt megelőző korcsoportokban hasonló arányt képviseltek a nyugdíj mellett dolgozók.) A változások mértékét jól jelzi, hogy tíz évvel korábban a nyugdíjasoknak, járadékosoknak 18,3 százaléka dolgozott.

AZ 50 ÉVES ÉS IDŐSEBB AKTÍV KERESŐK

Az 50 éves és idősebb aktív keresők körén belül elkülönül a nyugdíjkorhatáron aluliak és a korhatárt betöltöttek csoportja. A meghatározó többséget az előbbiek, vagyis a 10 évjáratnyi 50–59 éves férfiak (270 862 fő), valamint a 50–54 éves nők (162 985 fő) alkotják, de ide tartozik még 9220 nyugdíjkorhatár feletti férfi és 16 905 nő is. E csoportba tehát a férfiaknál 10, a nőknél 5 évjárat tartozik. A két nem súlya ily módon eltérően alakul, ami az adatok értékelésénél szükségszerűvé teszi a nemenkénti részletezést.

A nyugdíjkorhatáron aluli aktív keresőknek közel kétharmada a férfiak közül került ki, viszont a korhatár felett aktív keresőtevékenységet folytatók között a nemek szerinti aránya ennek fordítottja volt.

Munkavállalási szándék, a továbbdolgozás tervezett ideje

Az 50–59 éves férfiak (270 862 fő), illetve az 50–54 éves nők (162 985 fő) csoportját részletesen vizsgáltuk aszerint, hogy aktív keresőtevékenységüket mikor, és milyen feltételektől függően kívánják befejezni. A kérdezettek nagy része szándékát meghatározott időtartamhoz, illetve korhatárhoz kötötte, kisebb hányaduk a nyugdíjba vonulás tervezett idejét konkrét formában nem határozta meg, hanem azt személyi jellegű, szubjektív feltételektől – „amíg egészségi állapota engedi”, „amíg a munkáját el tudja látni” – vagy munkahelyi és egyéb, közelebről meg nem határozott tényezőktől tette függővé. (Lásd a 4. táblát.)

Az 50–59 éves férfiaknak mintegy kétharmada az érvényes nyugdíjkorhatár szerint kíván nyugdíjba vonulni. Részletesebb korcsoportok szerint vizsgálva meglehetősen nagy eltérések mutatkoztak, de a korhatárig dolgozni kívánók mindegyik korcsoportban többséget (51–68 %) alkottak. Viszonylag kis hányad, akik az aktív keresőtevékenységet a korhatár előtt be kívánta fejezni, és még kisebb volt a korhatáron túl munkájukat aktív

keresőként folytatni szándékozók aránya. Az 50–59 éves férfiaknak több mint egyhatoda személyes tényezőktől tette függővé a nyugdíjba vonulás időpontját, és közel egytizedük munkahelyi és egyéb szempontokra hivatkozott vagy nem adott érdemi választ.

4. tábla

Nyugdíjkorhatáron aluli aktív kereső férfiak a munkavégzés tervezett időtartama, illetve befejezésének szándéka és korcsoport szerint

Megnevezés	Összesen (fő)	50–54	55–57	58–59	Összesen	50–54	55–57	58–59
		évesek aránya (százalék)				évesek		
		megoszlása (százalék)						
Nyugdíjkorhatár előtt	14 282	56,0	21,6	22,4	5,3	4,2	5,1	15,0
Nyugdíjkorhatárig	178 942	71,4	22,5	6,1	66,1	67,8	66,1	51,0
Nyugdíjkorhatáron túl	5 613	26,2	56,5	17,3	2,1	0,8	5,2	4,5
Személyes szempont szerint	47 201	73,2	17,6	9,3	17,4	18,3	13,7	20,4
Munkahelyi és egyéb szempont szerint	24 824	67,8	24,3	7,9	9,0	8,9	9,9	9,1
<i>Összesen</i>	<i>270 862</i>	<i>69,7</i>	<i>22,4</i>	<i>7,9</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az 50–54 éves nőknek több mint kétharmada (68,1 %) szintén a korhatár elérését jelölte meg az aktív keresőtevékenység befejezésének idejeként (lásd az 5. táblát), noha a felvétel időpontjában (1994) az 5 évvel alacsonyabb volt, mint a férfiak esetében. A nőknek szintén csupán kis hányada jelölt meg a korhatárt megelőző, illetve annál későbbi időpontot (3,5, illetve 3,9 százalék). A „személyes körülmények” a nők esetében alacsonyabb arányban (12 %) szerepeltek, mint a férfiaknál, míg a munkahelyi és egyéb vagy közelebről nem említett szempontok a nők körében kaptak nagyobb hangsúlyt.

5. tábla

Nyugdíjkorhatáron aluli aktív kereső nők a munkavégzés tervezett időtartama, illetve befejezésének szándéka és korcsoport szerint

Megnevezés	Összesen (fő)	52	53–54	Összesen	52	53–54
		évesek aránya (százalék)			évesek	
		megoszlása (százalék)				
Nyugdíjkorhatár előtt	5 770	44,0	56,0	3,5	2,2	6,8
Nyugdíjkorhatárig	110 993	73,7	26,3	68,1	70,9	61,3
Nyugdíjkorhatáron túl	6 320	74,7	25,3	3,9	4,1	3,4
Személyes szempont szerint	19 608	66,4	33,6	12,0	11,3	13,8
Munkahelyi és egyéb szempont szerint	20 294	65,4	34,6	12,5	11,5	14,7
<i>Összesen</i>	<i>162 985</i>	<i>70,8</i>	<i>29,2</i>	<i>162 985</i>	<i>115 389</i>	<i>47 596</i>

A nyugdíjkorhatáron felüli aktív keresők a további munkavégzést elsősorban személyes körülményeiktől és munkahelyi vagy egyéb tényezőktől tették függővé. A személyes szempont (vagyis az egészségi állapot és a munka ellátására való képesség) szerepe az idősebb korcsoportok felé haladva egyre nagyobb hangsúlyt kapott. A 65 éves és idősebb férfiaknak több mint négyötöde, a nőknek háromötöde ezt helyezte előtérbe.

A munkavégzési szándékot a továbbiakban a korhatáron felüliekkel együtt értékeltük, bár azok aránya olyan alacsony, hogy a megállapításokat érdemben nem módosítják.

Az 50 éves és idősebb aktív kereső férfiak közül a magasabban iskolázottak hajlamosabbak arra, hogy előre meghatározott időbeli korlátok nélkül, kizárólag egészségi állapotuktól, munkavégző képességüktől függően folytassák tevékenységüket. Az általános iskolát végzetteknek csak alig 15 százalékát, a befejezett középfokú, illetve középiskolai végzettséggel rendelkezőknek egyötödét, a diplomásoknak pedig több mint egynegyedét (26 %) lehetett e csoportba sorolni. A munkahelyi és egyéb szempontok a magasabban kvalifikált réteget viszonylag kevésbé érintették. A nők esetében kevésbé fedezhető fel egyértelmű összefüggés a személyes szempontok és az iskolázottság között. Ugyanakkor a nők körében is megfigyelhető, hogy a magasabban képzettek kevésbé tartják meghatározónak a munkahelyi vagy egyéb problémákat.

Nemzetgazdasági ágak szerinti részletezésben a férfiak többsége mindenütt a nyugdíjazáshoz kötötte azt a határt, ameddig aktív tevékenységét folytatni kívánja. A személyes szempontok az iparban és az építőiparban, valamint a szolgáltatás jellegű ágak közül az oktatásban, továbbá az egészségügyi és szociális ellátásban az átlagosnál csekélyebb szerepet játszottak, ami az utóbbi két nemzetgazdasági ágban ellentmond annak, hogy e szakterületeken viszonylag nagy számban dolgoznak magasan kvalifikált szakemberek. Ezt azonban magyarázza, hogy a munkahelyi és egyéb problémák az átlagosnál sokkal nyomatékosabban vetődtek fel a közigazgatási, illetve az egészségügyi és szociális ellátás területén. Feltételezhető, hogy a munkavállalók már az adatfelvétel időpontjában is számoltak e területen a létszámcsökkentéssel, a munkahelyek megszűnésével.

Az 50 éves és idősebb nők nyugdíjba vonulási szándékai egyes nemzetgazdasági ágakban a férfiakétól eltérők. Ez különösen szembetűnő a mezőgazdaságban, ahol a nők többsége (60,2 %) nem a nyugdíjazástól, hanem személyes és egyéb szempontoktól tette függővé a további aktív tevékenységet. A szolgáltatási szférában dolgozó nők esetében ugyanakkor nem lehetett érzékelni azokat az aggodalmakat, amelyek a férfiaknál a munkahelyek megszűnésének veszélyével kapcsolatban jelentkeztek.

Munkahelyi veszélyeztetettség

Magyarországon az aktív keresők évtizedeken keresztül abban a tudatban végezheték munkájukat, hogy munkahelyük biztos, stabil. Az átalakulás folyamata lényegében öt évvel az adatgyűjtés előtt indult el, és csak ettől kezdve vált érzékelhetővé, hogy a piacgazdaság körülményei között a munkahelyek biztonsága nem garantálható. A felmondás veszélye leépítések, átszervezések stb. esetén általában az idősebb korosztályt fenyegeti, tehát éppen azt a réteget, amelyik korábban a szinte teljes biztonság körülményei között végezte a munkáját. Így az e korosztályhoz tartozók élték át leginkább személyes katasztrófaként a változások kedvezőtlen következményeit. Hisz még az eredményesen működő munkáltatók idősebb dolgozói is – kevésbé korszerű vagy kevésbé konvertálható tudásuk miatt – szintén veszélyeztetve érezhetik magukat. Ezekből tevődött össze az 50 évesek és idősebbek azon csoportja, amely személyes veszélyeztetettséget jelzett. A veszélyeztetettség kisebb részben „csak” hátrányosabb, rosszabbul dotált munkakörbe helyezést, csökkentett idejű foglalkoztatást stb. jelentett, sokkal jelentősebb az elbocsátástól vagy

„kényszer-nyugdíjazástól” (korengedményes nyugdíj, előnyugdíj) tartók az állásvesztés által fenyegetettek csoportja.

Az 50–59 éves férfiaknak több mint egyhatoda (17,7 %) érezte magát általában veszélyeztetettnak, és konkrét veszélyként az állásvesztést 14,1 százalékuk jelezte. Gyakorlatilag tehát a veszélyeztetetteknek mintegy négyötöde tartott a létbizonytalanságtól, vagyis ténylegesen félt a munkanélküliségtől.

Az 50–54 éves nők veszélyeztetettségi mutatója a férfiakénál kedvezőbb volt: a veszélyeztetettek aránya csak 13,1 százalékot tett ki, és mindössze egytizedük (10,2 %) számolt állásvesztéssel. A nők viszonylag mérsékelt munkahelyi veszélyeztetettsége összhangba hozható azzal, hogy a munkaképes korú nők munkanélküliségi rátája – a vizsgált korcsoportot is ide értve – általában alacsonyabb a férfiakénál.

A veszélyeztetettség mértékét befolyásoló lényeges tényező lehet az *iskolázottság és a szakképzettség szintje*. Elvben feltételezhető, hogy a kvalifikált vagy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező réteghez tartozók nagyrészt biztonságosabb helyzetben vannak, mert éppen a piacgazdaság körülményei között a gyakorlatban hasznosítható szakmai ismeretek felértékelődésével lehet számolni. A felmérés eredményei ezt csak részben támasztják alá. A férfiak körében ugyanis a legveszélyeztetettebbnek a középfokú szakmunkásképző iskolai, szakiskolai, valamint a középiskolai végzettséggel rendelkezők bizonyultak: egyötödük tekintette magát veszélyeztetettnak, és egyhatodik számolt munkahelyének elvesztésével. Egyedül az egyetemi, főiskolai diploma védő hatása mutatható ki: a diplomásoknak egynolcada volt veszélyeztetett és egytizede tartott munkahelyének elvesztésétől. A nők körében – ellentétben a férfiakkal (46 %) – az általános iskolát végzettek érezték helyzetüket a legkevésbé biztosnak (59 %), míg a magasabban iskolázottak veszélyeztetettsége tekintetében kisebb az eltérés.

Az idős aktív kereső férfiak közül a mezőgazdaságban tevékenykedők érezték helyzetüket a legkevésbé biztosnak: minden ötödik jelezte a veszélyeztetettséget és minden hatodik számolt munkahelye elvesztésével. (Lásd a 6. táblát.) Az iparban és az építőiparban, valamint a szolgáltatás jellegű ágakban a veszélyeztetettség mértéke alig tért el az átlagos szinttől. Figyelmet érdemel, hogy a szolgáltatási szférán belül a közigazgatás, az oktatás, valamint az egészségügyi, szociális ellátás területén alkalmazott munkavállalók „veszélyérzete” jóval az átlagos érték alatt maradt. A további munkavégzés időtartamát meghatározó okokkal kapcsolatban említettek ugyanakkor arra vallanak, hogy többen számolnak az aktív keresőtevékenység tartamát hosszabb távon korlátozó munkahelyi problémákkal.

A mezőgazdaságban dolgozó megfelelő korú, aktív kereső nők kevésbé minősítették magukat veszélyeztetettnak, mint a férfiak. Az ipar és az építőipar területén dolgozó nők veszélyérzete ezzel szemben kiugróan nagyarányúnak bizonyult: több mint egynegyedük munkahelyét bizonytalannak ítélte, több mint egyötödük pedig elbocsátással, illetve állásvesztéssel is számolt. A szolgáltatási szférában és ezen belül az igazgatás, az oktatás területén a nők, szinte teljes biztonságérzetről tettek tanúbizonyságot. Az egészségügyi és szociális ellátáshoz tartozó munkaterületeken már érzékelhető volt a bizonytalanság, de a veszélyeztetettek aránya itt is elmaradt az átlagos szinttől.

A foglalkozási főcsoportonkénti adatok az idős férfiak esetében arra a következtetésre vezetnek, hogy a veszélyérzet, a félelem a munkahely elvesztésétől a vezetőik körében (23,2 %) és az alsó rétegében, a segédmunkásoknál (27,2 %) a legerősebb. A nők szub-

jektív veszélyeztetettségi érzése a foglalkozási összetétellel egybevetve is élesen eltér a férfiakétól. A női vezetők biztonságérzetét gyakorlatilag teljesnek lehetett minősíteni: csak 1,9 százalékuk minősítette magát veszélyeztetettnak. A kvalifikált és az egyéb szellemi réteg biztonságérzése is kedvezőbbnek mutatkozott a nők esetében, mint a férfiaké. Az ipari és építőipari fizikai munkát végző nőknek viszont közel egynegyede érezte veszélyeztetve magát, és tartott munkahelye elvesztésétől. Meglepő módon a segédmunkások mutatói ennél jóval kedvezőbb helyzetről tanúskodtak.

6. tábla

Az 50 éves és idősebb aktív kereső férfiak és nők személyes veszélyeztetettsége nemzetgazdasági ág szerint

Nemzetgazdasági ág	Összesen		Nem veszélyeztetettek	Veszélyeztetettek	Ebből állásvesztéssel	Nem veszélyeztetettek	Veszélyeztetettek	Ebből állásvesztéssel
	fő	százalék	aránya (százalék)			megoszlása (százalék)		
Férfiak								
Mezőgazdaság	47 006	16,8	78,5	21,5	16,1	15,9	21,1	19,8
Ipar, építőipar	109 844	39,2	84,2	15,8	13,5	39,8	36,2	38,9
Egyéb	123 232	44,0	83,4	16,6	12,8	44,3	42,7	41,3
Ebből:								
Közigazgatás	16 769	6,0	90,1	9,9	8,7	6,5	3,5	3,8
Oktatás	18 201	6,5	87,7	12,3	7,2	6,9	4,7	3,4
Egészségügyi, szociális ellátás	8 230	3,3	91,7	8,3	5,9	3,3	1,4	1,3
<i>Összesen</i>	<i>280 082</i>	<i>100,0</i>	<i>82,9</i>	<i>17,1</i>	<i>13,6</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Nők								
Mezőgazdaság	12 079	6,7	91,2	8,8	8,8	7,0	4,6	6,0
Ipar, építőipar	37 410	20,8	72,8	27,2	21,1	17,4	44,0	44,4
Egyéb	130 401	72,5	90,9	9,1	6,7	75,6	51,3	49,6
Ebből:								
Közigazgatás	14 231	7,9	97,7	2,3	0,9	8,9	1,4	0,8
Oktatás	33 733	18,8	96,2	3,8	3,8	20,7	5,6	7,2
Egészségügyi, szociális ellátás	21 867	12,2	91,7	8,3	8,3	12,8	7,8	10,2
<i>Összesen</i>	<i>179 890</i>	<i>100,0</i>	<i>87,2</i>	<i>12,8</i>	<i>9,9</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A veszélyeztetettség fokát a *munkáltató (gazdálkodó szervezet) nagysága* (dolgozói létszáma) szerint is értékeltük. A kisebb (1–2 főt foglalkoztató) szervezeteknél a dolgozók általában csaknem teljes biztonságban érezték magukat. A veszélyeztetettség foka bizonyos határig a szervezet nagyságával együtt növekedett, a közepes nagyságú (10–20, illetve 21–100 főt foglalkoztató) szervezeteknél érte el a maximumot, majd az ennél több munkavállalót alkalmazóknál némileg csökkent. E tendencia okai még további vizsgálatot igényelnek. A munkahelyi veszélyeztetettség természetesen számos szempontból vizsgálható. Bizonyosra vehető azonban, hogy itt több tényező komplex hatásával kell számolni. A minta nagysága némely vonatkozásban határt szab az egzakt, részletekbe menő vizsgálatoknak.

Nyugdíjazás utáni tervek

A felmérés alkalmával arra vonatkozóan is tettünk fel kérdést, hogy a megkérdezettek nyugdíjazásuk után terveznek-e valamilyen formában rendszeres munkát végezni, továbbá a tervezett munkavégzés körülményeiről, valamint időtartamáról is tájékoztunk.

Az első kérdésre adott válaszokból kitűnt, hogy a férfiaknak és nőknek nagy része (41, illetve 55 százalék) nem kíván nyugdíjazása után rendszeres keresőtevékenységet folytatni, vagy még nem döntött (42, illetve 30 százalék). Az említett korcsoportba tartozó 280 ezer aktív kereső férfi közül csak mintegy 47 ezren (16,8 %) foglaltak határozottan állást a nyugdíjazás utáni keresőtevékenység mellett.

A nyugdíjazás után munkavégzést tervezők aránya összefüggött az iskolai végzettséggel: az érettségizett férfiaknak több mint egyötöde, a diplomásoknak pedig több mint egyharmada nyilatkozott úgy, hogy a nyugdíjazást követően is rendszeresen dolgozni szándékozik.

7. tábla

Az 50 éves és idősebb aktív keresők nyugdíjazás után tervezett munkavégzése

Megnevezés	Munkavállalást tervez		
	összesen	férfi	nő
Munkát vállalni szándékozók összesen	73 933	47 109	26 824
A munkát vállalni szándékozók százalékában			
Munkáltató szerint			
jelenlegi munkáltatónál	57,8	52,5	67,0
más munkáltatónál	7,4	8,3	5,8
saját vállalkozásba kezd	10,2	11,4	8,1
nincs elképzelése	24,6	27,7	19,0
Munkakör szerint			
jelenlegi munkakörben	62,1	58,6	68,2
más munkakörben	12,5	11,7	13,8
nincs elképzelése	25,4	29,7	18,0
Munkaidő (havonta)			
70 óra vagy kevesebb	22,5	19,9	27,1
71–105 óra	16,8	19,9	11,3
teljes munkaidő	26,9	28,7	23,8
nincs elképzelése	33,8	31,6	37,7

A további megállapítások értelemszerűen már csak a nyugdíj mellett munkát vállalni kívánó férfiak és nők körére vonatkoznak. Az e körbe tartozók jelentős részének a munkavégzés módjáról nem volt határozott elképzelése. A férfiaknak hozzávetőlegesen egynegyede–egyharmada nem adott határozott választ arra a kérdésre, hogy milyen munkáltatónál, milyen munkakörben és havonta mennyi munkaidőben kíván dolgozni, és e bizonytalanságot csak kevéssé befolyásolja a magasabb szakképzettség, iskolázottság. A diplomások között is mintegy 20–25 százalékot tett ki a határozott elképzeléssel nem rendelkezők aránya, amiben valószínűleg döntő szerepet játszott a munkaerő-piaci bi-

zonytalanság, minthogy a sok tapasztalattal rendelkező idősebb diplomások rendszerint arra törekcsenek, hogy ismereteiket a korábbi szakterületükön hasznosítsák. Azok a nyugdíjba vonulás után dolgozni kívánók, akik a munkáltató és a munkakör tekintetében döntésre jutottak, nagyrészt azt a munkáltatót, illetve munkahelyet részesítették előnyben, ahol a felmérés idején dolgoztak. Viszonylag kevesen nyilatkoztak úgy, hogy más munkáltatónál vagy munkahelyen szándékoznak nyugdíjasként munkát végezni. A megkérdezettek közül önálló vállalkozás létesítésére ugyancsak kevesen gondoltak, amit érthetővé tesz az, hogy a vizsgálat csak az 50 éves és idősebb korosztályra terjedt ki, és az idősebb aktív keresők, akik eddigi életpályájuk során alkalmazásban álltak, már kevésbé hajlamosak vállalkozás létesítésére.

A tervezett munkaidő hosszát illetően az elképzelések nagyon megoszlottak, de a viszonylagos többség teljes munkaidőben szándékozott dolgozni.

A nyugdíjasként is dolgozni kívánó nők a tervezett munkáltató és munkakör tekintetében általában határozottabb elképzelést alakítottak ki, mint a férfiak. Kevesebb mint egyötödük bizonytalan abban, hogy nyugdíjazása után milyen munkáltatónál fog dolgozni, és milyen jellegű munkakör felel meg elképzeléseinek. A diplomás nők különösen határozottan bizonyultak: a munkakörrel kapcsolatban kivétel nélkül végleges döntésről adtak tájékoztatást. A másik érdekes különbség, hogy a nők „hűségesebbek” munkáltatójukhoz, illetve munkaterületükhöz, csak viszonylag kevesen jelezték, hogy más munkáltatónál vagy munkakörben kívánnak nyugdíjasként tevékenykedni, és kis arányú az önálló vállalkozást indító. A tervezett munkaidővel kapcsolatos kérdésre a nőknek közel kétötöde bizonytalan választ adott, és viszonylag nagy arányban választották a havi 70 órás vagy annál rövidebb munkaidőt.

A munkavállalási szándékokat összefoglalóan úgy értékelhetjük, hogy a nők a férfiakkal ellentétben inkább törekedtek arra, hogy több szabadidővel rendelkezessenek, és idejüket rugalmasabban használhassák fel, akkor is, ha a nyugdíjba vonulásuk után munkát kívánnak vállalni. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott, hogy a családdal, háztartással összefüggő tennivalók időigényét inkább szem előtt kellett tartaniuk. Lényeges momentum továbbá, hogy az 50 éves és idősebb nők egy része nyugdíj után is hajlandó tapasztalatait hasznosítani. Különösen áll ez a diplomásokra, akiknek közel egyharmada a korhatár után is szeretne munkát végezni.

A SAJÁT JOGON NYUGDÍJASOK A MUNKAERŐPIACON

A nyugdíjasok, járadékosok többségét, mintegy négyötödét kitevő öregségi nyugdíjasok egynegyede szellemi foglalkozásúként vonult nyugdíjba. Ez az arány az előnyugdíjasok és a korengedményes nyugdíjasok között közel 30 százalék, a rokkantsági nyugdíjasok körében több mint 20 százalék volt. (Lásd a 8. táblát.) Az előnyugdíjasok, korengedményes nyugdíjasok között a szellemi foglalkozásúak aránya nemenként jelentősen eltért: e tevékenységet végzők hányada a férfiak között közel 22 százalék, a nők között több mint 37 százaléka volt. A nyugdíjkorhatár előtti nyugdíjba vonulást – a munkanélküliség, illetve a bizonytalan későbbi nyugdíjfeltételek előli menekülést – a nők körében főleg a szellemi foglalkozásúak, a férfiak között pedig a fizikai foglalkozásúak választották.

Magyarországon az elmúlt években az iparban foglalkoztatott munkaerő aránya jelentősen visszaesett. Többek között ez is az oka annak, hogy az iparban dolgozó férfiak és nők közül sokan a munkanélkülivé válás helyett a korai nyugdíjazás valamelyik formáját – az elő- és korengedményes nyugdíjazást – választották. Az e nyugdíjformába tartozó férfiak között magas volt még a mezőgazdaságból, illetve a közlekedésből nyugdíjba vonulók aránya is.

A rokkantnyugdíjas férfiak nagy része előzőleg olyan nemzetgazdasági ágakban (ipar, építőipar, közlekedés) dolgozott, amelyekben sok a balesetveszélyes munkakör, illetve egyes tevékenységek munkakörülményei rontják az egészséget. A rokkantnyugdíjas nők között jelentős a kereskedelemben és az oktatást, egészségügyet magába foglaló egyéb nemzetgazdasági ágakban dolgozók aránya.

Munkavállalási szándék

Az adatfelvétel során kérdéseket tettünk fel a nyugdíjasok munkavégzési szándékáról. A nem dolgozó nyugdíjasok 1,3 százaléka válaszolta azt, hogy szeretne valamilyen munkát végezni. A bizonytalan választ adók aránya elég magas (18,3 %) volt. A munkavégzési szándékot határozottan jelző nyugdíjasok alacsony aránya összefügghet azzal, hogy az adatszolgáltatók érzékelték a növekvő munkanélküliséget, a munkaerőpiac beszűkülését.

A munkavégzési szándékot közlő 8554 férfi többsége (56,6 %) az 50–59 éves korcsoportba tartozott. A 20 075 munkát vállalni kívánó nő között az 50–54 évesek 16,5, az 55–59 évesek 41 százalékot képviseltek. Figyelemre méltó ez utóbbiak között a nyugdíjkorhatárt követő öt éves korcsoportba tartozók jelentős aránya. Ez azt jelentheti talán, hogy van olyan női munkavállalói réteg, amelynek munkavállalási szándéka harmonizál a nyugdíjkorhatár felemelésének tervével.

A munkát vállalni szándékozók jelentős részének mindegy, hogy milyen munkáltatónál (38 %), munkakörben (45 %) és munkaidőben (37 %) foglalkoztatnák, 7 százalékuk azonban akár teljes munkaidőben is hajlandó lenne dolgozni. A munkaidő hosszára adott válaszokban nemenként jelentős különbség volt: a férfiak 53,5, a nők 34,4 százaléka dolgozna szívesen teljes munkaidőben, illetve számukra közömbös a munkaidő hossza. A nők többsége tehát szívesebben dolgozna rövidített munkaidőben.

A nyugdíjasok nem dolgozó, de munkát vállalni szándékozó csoportja kapcsolódik az 50 éves és idősebb nyugdíjazás után dolgozni kívánó aktív keresők csoportjához: mindkét kategória a munkaerőpiacon maradna. Együttes számuk viszonylag jelentős, a száz-ezer főt is meghaladja. A nyugdíjazásuk után munkavállalást tervező aktív keresők nagy része (mintegy negyede) régi munkáltatójánál, illetve korábbi munkakörében kívánja tevékenységét folytatni, tehát lényegében nem szándékozik új munkát keresni. A munkahelyet változtatni akarók és a vállalkozni kívánók (36 %) pedig e tervüket nyilvánvalóan nem azonnal, hanem csak egy vagy több évvel a nyugdíjazásuk után valósíthatják meg.

A már nyugdíjazott, nem dolgozó, de munkát kereső személyek helyzete a munkanélküliekével hasonlítható össze. Valószínű, hogy akik munkavállalási szándékot jeleztek, általában készek azonnal vagy rövid időn belül munkába állni, de csak kisebb részük kíván korábbi munkáltatójához, illetve munkakörébe visszamenni.

Nyugdíj melletti munkavégzés

Magyarországon 1994-re a nyugdíj mellett dolgozók száma és aránya jelentősen visszaesett, a saját jogon nyugdíjasok, járadékosok 2,8 százaléka vállalt 1994-ben munkát. Az adatfelvétel során megkérdeztük, hogy a kérdezett személy korábban, a felvétel időpontja előtt nyugdíja, járadéka mellett dolgozott-e? A saját jogon nyugdíjasok 12,9 százaléka válaszolt igennel. A saját jogon nyugdíjasoknak tehát 15,7 százaléka végzett (végez) nyugdíja mellett valamilyen munkatevékenységet, és ezek között a legmagasabb a 65 évesek és idősebbek aránya. E körbe tartozhatnak ugyanis azok a nyugdíjasok, akik a rendszerváltást megelőző időszakban viszonylag jelentős részben és arányban nyugdíj mellett dolgozhattak.

A nyugdíj mellett régebben, illetve jelenleg dolgozók aránya településtípusonként jelentősen eltér. Budapesten 28, a vidéki városokban 16, a községekben 8,3 százalék volt.

A nyugdíjasok, járadékosok adatokat szolgáltatnak a nyugdíj melletti munkavégzésük körülményeiről. (Lásd a 10. táblát.) A régebben munkát vállalt nyugdíjasoknak, járadékosoknak a leghosszabb ideig tartott munkavégzésre vonatkozó adatait dolgoztuk fel.

10. tábla

Az 50 éves és idősebb saját jogon nyugdíjas népesség a nyugdíj melletti munkavégzés szerint

Megnevezés	Nyugdíj mellett					
	korábban dolgozott	jelenleg dolgozik	korábban dolgozott	jelenleg dolgozik	korábban dolgozott	jelenleg dolgozik
	összesen		férfi		nő	
<i>Összesen (fő)</i>	295 318	64 032	132 117	31 935	163 201	32 097
Ebből (százalék):						
Munkáltató, munkahely szerint						
nyugdíjazás előtti munkáltatónál	48,7	34,4	40,1	29,9	55,6	38,9
más munkáltatónál	43,6	57,9	49,9	58,8	38,5	57,0
csak alkalmi munkák	7,5	2,7	9,8	3,4	5,7	1,9
Havi munkaidő szerint						
70 óra vagy kevesebb	23,7	24,8	24,2	24,2	23,3	25,3
71–90 óra	18,2	17,3	15,4	16,3	20,5	18,4
91–105 óra	12,6	19,2	13,9	19,2	11,5	19,3
teljes munkaidő	34,3	33,0	33,0	29,5	35,3	36,5
csak alkalmi munkák	10,7	1,5	12,6	2,9	9,1	0,0

A nyugdíj melletti munkavégzés jellegéből jól látszik a korábban dolgozott és a jelenleg is dolgozó nyugdíjasok munkaerő-piaci lehetőségei közötti különbség. A régebben dolgozó nyugdíjasoknak nagyobb esélyük volt arra, hogy a nyugdíjazás előtti munkáltatójuk tovább foglalkoztatja őket, mint azoknak a nyugdíjasoknak, akik a felvétel időpontjában is dolgoztak. Ez a különbség a munkakör vonatkozásában is fennáll. A régebben dolgozó nyugdíjasok 44,2 százalékát foglalkoztatták a nyugdíjazás előtti munkakörben. Az adatfelvétel időpontjában is dolgozó nyugdíjasok 39,4 százalékát foglalkoztatták a nyugdíjazás előtti munkakörben a nyugdíjazás előtti vagy más munkáltatónál. A nyugdí-

jazás előtti munkáltató foglalkoztatja Budapesten a jelenleg dolgozó nyugdíjasoknak 38,9, a vidéki városokban és a községekben 31,3, illetve 28,8 százalékát.

A munkavégzés havi munkaidejének hosszában nincs lényeges különbség a nyugdíj mellett régebben, illetve jelenleg dolgozók között, mind a két csoportban egyharmad körüli a teljes munkaidőben foglalkoztatottak aránya. Különbség mutatkozott viszont az alkalmi munkák vállalásában, a nyugdíj mellett dolgozók 10,7, a jelenleg munkát végzők 1,5 százaléka jelezte, hogy csak alkalmi munkát végzett. E jelentős eltérés magyarázata az lehet, hogy 1994-ben már beszűkültek az alkalmi munkavállalás lehetőségei, és ha ilyen jellegű munkák adódtak is, azt inkább a fiatalabb korosztályokhoz tartozó munkanélküliek és más, még aktív korban levő munkavállalók végezték el.

A nyugdíj mellett munkát vállalók nemzetgazdasági ág szerinti struktúrája jelentősen eltért a nyugdíjasok korábbi gazdasági ág szerinti megoszlásától.

11. tábla

Az 50 éves és idősebb saját jogon nyugdíjas népesség a nyugdíj melletti foglalkoztatás és a nyugdíjazás előtti nemzetgazdasági ág szerint

Nemzetgazdasági ág	Nyugdíj mellett		
	soha sem dolgozott	korábban dolgozott	jelenleg dolgozik
<i>Összesen</i>	<i>1 933 543</i>	<i>295 318</i>	<i>64 032</i>
		Fő	
		Százalék	
Ipar	35,1	33,0	31,3
Építőipar	4,6	5,4	4,2
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	24,0	10,4	6,1
Közlekedés, posta és távközlés	7,8	8,5	4,5
Kereskedelem	8,7	11,3	12,3
Egyéb nemzetgazdasági ágak	18,8	31,3	37,7
Ebből:			
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás	4,6	8,0	8,5
Oktatás	4,7	7,4	8,7
Egészségügy és szociális ellátás	3,9	4,6	7,1
Ismeretlen	1,0	0,0	4,0

A nyugdíj mellett soha munkát nem vállaló nyugdíjasok korábbi gazdasági ág szerinti struktúrája jól tükrözi az elmúlt évtizedekre jellemző viszonyokat, amikor magas volt az iparban, és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya és viszonylag alacsony a szolgáltatás jellegű gazdasági ágakban dolgozók hányada. A valaha nyugdíj mellett munkát vállalt, de jelenleg nem dolgozó nyugdíjasok körében már magasabb az eredetileg a kereskedelemben és az oktatást, egészségügyet magába foglaló egyéb nemzetgazdasági ágakban dolgozók aránya. A nyugdíj mellett jelenleg dolgozók között főleg az utóbbi összevont nemzetgazdasági ágban dolgozók aránya kiemelkedő. A közigazgatásban, oktatásban és egészségügyben dolgozó nyugdíjasok aránya is jelentősnek mondható. Hasonló tendenciát figyeltünk meg az 50 éves és idősebb aktív keresők körében. (Módszertani szempontból meg kell jegyezni, hogy valószínűleg azok a nyugdíjasok, akik az

állami intézményekben vállaltak munkát, inkább hajlandók voltak e kérdésre pozitív választ adni, mint azok, akik esetleg kisebb vállalkozásokban, esetleg segítő családtagként vagy egyéb módon végeztek munkát. Ez azt jelenti, hogy a nyugdíjasok például az iparban, a mezőgazdaságban vagy a kereskedelemben kimutatottnál valamivel nagyobb arányban vállalhattak munkát.)

Arról is vannak adataink, hogy a dolgozó nyugdíjasok milyen arányban dolgoztak abban a nemzetgazdasági ágban, amelyből annak idején nyugdíjba mentek. Leginkább a közlekedés, posta és távközlés nemzetgazdasági ágban dolgozó nyugdíjasok maradtak abban a gazdasági ágban, amelyből nyugdíjba mentek (91,4 %). Az iparban 82,6, az építőiparban 68,2 százalék volt az ágazatban tovább dolgozók arányuk. A mezőgazdaságban munkát találó nyugdíjasok nagy része viszont nyugdíjba menetele előtt más nemzetgazdasági ágban dolgozott.

A saját jogon nyugdíjas népesség foglalkozási struktúrája a nyugdíj melletti munkavállalás szempontjából szintén jelentős eltéréseket mutatott. Az elmúlt évtizedek folyamatai tükröződnek azoknak a nyugdíjasoknak a foglalkozási struktúrájában, akik nyugdíj mellett soha sem dolgoztak. Fő jellemzőjük, hogy körükben alacsony a szellemi (21 %) és magas (78 %) a fizikai foglalkozásúak aránya. Azok körében, akik az adatfelvételt megelőzően végeztek nyugdíjuk mellett munkát, már sokkal magasabb a szellemi foglalkozásúak aránya (44 %), a jelenleg dolgozó nyugdíjasok között pedig az eredetileg szellemi foglalkozásúak aránya már 50 százalék fölé emelkedett. A nyugdíj melletti foglalkoztatásra mindig is jellemző volt a szellemi foglalkozásúak viszonylag magas részesedése, szellemi munkák végzése ugyanis nem igényel erős fizikai igénybevételt, és az idős kornak, egészségi állapotnak is jobban megfelel. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy főleg a magasan kvalifikált értelmiségieknek jelentősek az érdekvéonyesítő pozícióik és kapcsolati tőkéjük, amit nyugdíjazás után is tudnak hasznosítani.

A jelenleg dolgozó nyugdíjasok foglalkozása jelentős mértékben megegyezik a nyugdíjba menetel előtti foglalkozással. A jelenleg szellemi tevékenységet folytató nyugdíjasok 93,7 százaléka nyugdíjazása előtt is szellemi foglalkozású volt. A fizikai foglalkozásúak esetében ez az arány már alacsonyabb (81,8 %) volt.

*

Az 50 éves és idősebb, nyugdíjkorhatár körüli népesség munkaerő-piaci helyzetéről összefoglalóan azt lehet megállapítani, hogy az alakuló piacgazdaság körülményei – a korábbi időszakhoz képest – jobban korlátozzák e korosztály választási szabadságát a munkaerőpiacon. Az e korosztályba tartozó egyéneknek kevésbé van arra lehetőségük, hogy döntsenek nyugdíjba vonulásuk időpontjáról, a nyugdíj melletti továbbdolgozásról, foglalkoztatásuk formájáról, időtartamáról.

Az 1994. évi felvételek adatai arra utalnak, hogy az 50 évesek és idősebbek gazdasági aktivitásában meghatározó szerep jutott a korai nyugdíjazást elősegítő jogi megoldásoknak, és a csökkenő munkaerő-piaci lehetőségek miatt e korosztály tagjai közül sokan választották a nyugdíjkorhatár előtti nyugdíjba vonulást.

Az 1990-es évtized első felében jelentősen megnőtt a munkanélküliség, csökkentek az elhelyezkedési lehetőségek, az új munkaerőt alkalmazó munkáltatók elsősorban a fiatalabb korosztályokhoz tartozók közül válogattak, ezért nagyon alacsony azoknak az

aránya, akik a nyugdíjkorhatár elérése után dolgozhattak, illetve nyugdíj mellett munkát vállalhattak.

Gyorsan változó világunkban a jelen tanulmány csak az 1994. évi helyzetről adhat számot, az abban foglalt megállapítások egy részének tartalma az azóta eltelt időszak munkaerő-piaci folyamatainak hatására módosulhatott. E módosulásról, illetve a rendszerváltozás óta eltelt időszak munkaerő-piaci folyamatairól átfogó képet adnak az 1996. évi mikrocenzus eredményei.

TÁRGYSZÓ: Nyugdíjasok. Munkaerő-piac. Foglalkoztatás.

SUMMARY

Simultaneous processing of two surveys enabled, to analyse the labour conditions of those near retiring age – 50 years and over. As preparatory work for the microcensus carried out by the Hungarian Central Statistical Office in April 1996 a pilot survey of national representativeness and covering some 25 thousand households was carried out in September–November 1994, as to census date of 1 September. At the same time additional questionnaire was also filled in for a smaller sample of persons born in 1944 or before. Both the basic and the additional survey included questions to the 50 years old or older population on the possibilities of finding a job or their intention to take it as well as their working conditions and other related subjects.

The present study is mainly based on the results of the additional survey. As for the pilot survey only the information absolutely necessary to understand the labour conditions of those 50 years and over is published.

ADALÉKOK A CIGÁNY HÁZTARTÁSOK ANYAGI VISZONYAIHOZ

SZÚCS ZOLTÁN

A Központi Statisztikai Hivatal 1993 őszén (szeptember–november hónapokban) az Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer (ELAR) munkaerő-felvételének a mintáján, azzal egyidejűleg, minősítési módszer alkalmazásával adatfelvételt hajtott végre¹ a cigány etnikum valós lélekszámának becslésére. Az adatfelvétel nem a személyeket, hanem a háztartásokat² tekintette alapegységnek, azok életmódját, életvitelét vizsgálta. A minősítést számlálóbiztosok végezték, amelynek során a háztartásokat három csoportba sorolták:

- *cigány életvitelű közösség*, ha az együtt élő személyek cigány származásúak, cigány kultúrát, hagyományokat ápolnak;
- *átmeneti életvitelű közösség*, ha nem állapítható meg, de egyértelműen nem is zárható ki a közösség tagjainak, illetve tagjai egy részének vérségi vagy életviteli kötődése a cigánysághoz (a továbbiakban ezeket a nem cigány háztartások közé soroljuk);
- *nem cigány életvitelű közösség*, ha a számlálóbiztosnak az a benyomása, hogy a lakásban lakók között cigány származású, cigányokra jellemző életmódot folytató személy nincs.

A háztartások mintegy hatodában háztartási kérdőív kitöltésére is sor került, amely lehetőséget ad a cigány háztartások életkörülményeit leginkább befolyásoló egyes jellemzőknek, mint például a háztartások anyagi helyzete egyes jellemzőinek a megfigyelésére, tartós fogyasztási cikkekkel való felszereltségének, ellátottságának a vizsgálatára, illetve ezeknek a nem cigány háztartások azonos jellemzőivel való összehasonlítására.

Tartós fogyasztási cikkek az eltérő típusú háztartásokban

1993-ban a cigány háztartások 42–43 százalékában volt színes, 55 százalékában fekete-fehér televízió, a nem cigány háztartásoknál ugyanez az arány 69, illetve 40 százalék. Lényegében ugyancsak figyelhető meg a mosógépek esetében is: a korszerű, de

¹ Lásd: dr. Földi János – Mészáros Árpád: A cigány népesség jellemzői Magyarországon. *Statisztikai Szemle*, 1996. évi 11.sz. 908–929. old. (Az adatfelvétel előzményeit és részletes leírását lásd: A cigányság helyzete, életkörülményei, 1993. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994. 9–11. old.)

² Egy háztartáshoz tartoznak azok a személyek, akik közös lakásban vagy annak egy részében laknak, a létfenntartási költségeket részben vagy egészben közösen viselik, és a hét egy vagy több napján rendszerint közösen étkeznek.

lényegesen drágább automata mosógép a nem cigány háztartások közel felében segíti a háztartási munkát, míg a cigány háztartásoknak csak negyedében. A cigány háztartásokban a hagyományos mosógép fordul elő magasabb arányban. E tartós fogyasztási cikkek esetében tehát egyértelműen kimutatható, hogy a modernebb, nagyobb kényelmet, nagyobb komfortot biztosító készülékek kisebb arányban jutnak el a cigány háztartásokba, mint a nem cigány közösségekbe.

Mind a televízió, mind a mosógép esetében a két típus – színes vagy fekete-fehér, automata vagy hagyományos – egymást helyettesítő készülékek. Másképpen van ez a hűtőgépeknél: a hagyományos hűtőszekrény és a mélyhűtő (fagyasztószekrény vagy -láda) nem egymást helyettesítő, hanem egymást kiegészítő eszközök. A hagyományos hűtőszekrényvel való ellátottságban nincs jelentős különbség a cigány és a nem cigány háztartások között: a cigány háztartások 74, a többi háztartás 80–81 százaléka rendelkezik hűtőgéppel. A mélyhűtő elterjedésében már jelentősebb az eltérés, a cigány háztartások harmadának van fagyasztója, míg a nem cigány háztartásoknak közel fele használ ilyet.

Személygépkocsija a nem cigány életvitelű háztartások 30, a cigány háztartások 18 százalékának van. A fejlett országokhoz képest a 30 százalékos arány is nagymértékű elmaradást mutat, ami méginkább kiemeli a gépkocsival rendelkező cigány háztartások igen alacsony részesedését.

A cigány és a nem cigány háztartások között alig mutatható ki eltérés a videokészülékek előfordulásában: 29, illetve 32 százalék rendelkezik videokészülékkel.

Mind a cigány, mind a nem cigány egycsaládos háztartások között a házaspárok alkotta családok kedvezőbb helyzetben vannak, mint azok, ahol az egyik szülő neveli a gyermekét. A nem cigány háztartásoknál ez minden tartós fogyasztási cikk esetében egyértelműen kimutatható, míg a cigány háztartásoknál nem ilyen egyértelmű a helyzet. Kétségtelen, hogy körükben is általában a házaspár (vagy élettársi kapcsolat) alkotta háztartásokban magasabb a tartós fogyasztási cikkek előfordulása, de például a fekete-fehér televízióval rendelkező háztartások hányada az egy szülőből és gyermekből álló háztartásokban a magasabb. Említésre méltó az is, hogy míg például a nem cigány szülőből és gyermekből álló egycsaládos háztartásoknak közel fele (45 %) rendelkezik automata mosógéppel, addig ugyanez az arány az ugyanilyen cigány háztartások esetében a 10 százalékot sem éri el.

A cigány háztartások esetében a családháztartásoknál is megfigyelhető volt, a nem családháztartásoknál pedig még annál is erőteljesebben jelentkezik, hogy a modernebb, de egyben drágább berendezésekkel bíró háztartások hányada mélyen alatta marad a kevésbé korszerű felszereltségű háztartásokénak. Például a fekete-fehér televízióval rendelkező cigány nem családháztartások száma és aránya több mint négyszerese a színes készüléket maguknak mondhatóknak, ötször annyinak van hagyományos mosógépe, mint automata, és szintén ötször annyi háztartás használ hagyományos hűtőgépet, mint fagyasztószekrényt vagy -ládát. Mindez még erőteljesebben jelentkezik a nem családháztartások nagyobbik hányadát alkotó egyedül állóknál, ahol például a mosógépek esetében tizenkétszeres, a hűtőgépeknél pedig hétszeres a megfelelő előfordulások aránya.

Az adatok meggyőzően mutatják, hogy a cigány és a nem cigány népességet magukba foglaló háztartásoknak tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága,

felszereltsége között milyen jelentős mértékű az eltérés. A cigány háztartások ez irányú elmaradottsága – anyagi lehetőségeik korlátozottsága miatt – kétségtelenül összefüggésben van relatíve elmaradottabb igényszintjükkel. Ahol az igény és az anyagi lehetőségek találkoztak, ott a cigány háztartásokban is megtalálhatók mindazok a modern eszközök, amelyek a háztartási munka megkönnyítését, a kényelmet, a magasabb életszínvonalat jelentik.

1. tábla

*A háztartások háztartás-összetétel és a tartós fogyasztási cikkek fajtája szerint
(a megfelelő összetételű összes háztartás százalékában)*

Megnevezés	Összesen	Egycsaládos háztartás					Két vagy több-családos háztartás	Nem családháztartás	
		együtt	házaspáros családok	egy szülő gyermekes	ebből			együtt	ebből egyszemélyes háztartás
					más személy nélkül	más személlyel			
Nem cigány háztartás									
Színes televízió	68,7	76,4	77,7	67,7	76,3	77,7	78,8	42,3	41,3
Fekete-fehér televízió	40,2	37,9	38,3	35,4	37,1	45,5	52,9	46,0	46,0
Automata mosógép	46,2	54,1	55,4	45,1	53,7	58,4	56,5	19,4	18,4
Hagyományos mosógép	45,9	42,0	42,7	37,4	41,7	45,0	53,9	57,8	57,0
Mélyhűtő	47,4	55,8	58,5	37,2	55,7	55,7	65,1	18,1	17,0
Hűtőgép	80,5	80,3	80,6	78,0	79,8	85,2	84,0	80,7	80,0
Mikrohullámú sütő	24,9	27,6	28,8	19,7	26,7	36,3	33,6	14,8	15,2
Varrógép	49,4	51,8	53,3	41,6	51,1	57,8	77,6	38,2	38,0
Video	32,1	38,3	40,2	25,5	38,1	40,1	43,2	10,6	10,0
Személygépkocsi	29,8	36,6	40,2	12,4	36,3	39,6	50,9	5,0	5,0
Összes háztartás (ezerben)	3651	2697	2348	349	2449	247	101	833	739
Cigány háztartás									
Színes televízió	42,5	49,1	50,0	39,4	48,9	51,7	60,2	13,7	16,7
Fekete-fehér televízió	54,8	52,4	52,1	56,2	50,8	89,8	66,2	60,8	71,0
Automata mosógép	24,7	27,0	28,6	9,6	26,4	39,8	42,9	11,8	5,3
Hagyományos mosógép	58,7	58,8	59,5	51,5	58,9	58,1	70,4	55,0	62,1
Mélyhűtő	33,1	37,6	39,6	16,7	38,4	20,4	42,7	13,8	10,5
Hűtőgép	74,3	76,9	78,4	61,1	76,9	75,3	57,0	69,3	72,4
Mikrohullámú sütő	24,9	27,9	29,6	9,6	28,4	16,6	34,0	11,4	9,2
Varrógép	31,8	31,3	32,7	16,7	31,6	25,1	42,9	30,6	32,5
Video	29,4	33,9	35,4	18,7	33,3	49,1	47,3	8,2	5,3
Személygépkocsi	18,4	20,5	22,4	–	19,5	41,7	60,2	–	–
Összes háztartás (ezerben)	120	90	82	8	86	4	6	24	20

A háztartások által használt tartós fogyasztási cikkeket „életkoruk” szerint is vizsgáltuk, és három évesnél fiatalabb, három és nyolc év közötti, illetve nyolc éves vagy régebbi csoportba soroltuk. A tartós fogyasztási cikk csaknem minden csoportja esetében kimutatható, hogy a cigány háztartások eszközei jóval fiatalabbak, mint a nem cigány háztartások tulajdonában lévők.

A színes televízióval rendelkező cigány háztartások 40 százalékában a készülék életkora nem éri el a három évet, a nem cigány háztartásokban ugyanez az arány 32 százalék. Új fekete-fehér televíziót viszonylag kevés háztartásban találunk, s ebben alig van eltérés a cigány és a nem cigány háztartások között: száz cigány háztartás közül csupán minden tizenegyedik, a nem cigány háztartások közül csak minden kilencedik használ fekete-fehér készüléket. (Lásd a 2. táblát.) Érdeemes megemlíteni azt is, hogy a színes készülékkel bíró cigány és nem cigány háztartásoknak azonos arányban (11–11 %) van nyolcéves vagy régebbi tévéje.

2. tábla

A színes és a fekete-fehér televízióval rendelkező háztartások a készülék életkora szerint (százalék)

A készülék életkora (év)	Cigány háztartások		Nem cigány háztartások		Cigány	Nem cigány
	színes	fekete-fehér	színes	fekete-fehér	háztartások videorekorderrel	
0–3	39,7	8,6	31,5	11,4	51,8	32,9
3–8	48,9	23,6	57,5	28,4	39,3	45,8
8 és több	11,4	67,8	11,0	60,1	8,9	21,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A műholdas adások vételének magyarországi elterjedése és a magyar nyelvű televíziós csatornák számának növekedése maga után vonta a videofelvevők és -lejátszók iránti igények növekedését. Megnőtt a videokészülékkel rendelkező háztartások száma, s igen magas azok aránya, amelyeknek háromévesnél fiatalabb készülékük van. A videokészülékkel rendelkező, cigány háztartások több mint felében a készülék életkora nem érte el a három évet, a nyolcéves vagy régebbi készülékkel bírók hányada pedig csupán 9 százalék volt, szemben a többi háztartás 33, illetve 21 százalékos arányszámával.

A televízió mellett a vizsgált tartós fogyasztási cikkek közül a mosógép és a hűtőgép elterjedése mondható a legáltalánosabbnak. Mindkettőnél azt tapasztalhatjuk, hogy a hagyományos készülékek életkora a cigány és a nem cigány háztartások esetében alig tér el: az ilyen készülékkel rendelkező háztartások között alacsony (11–12 %) az új, és magas (62 %) a legalább nyolcéves, hagyományos, túlnyomórészt keverőtárcsás mosógépet használó háztartások aránya. (Lásd a 3. táblát.) A hagyományos hűtőgéppel rendelkező cigány háztartásoknak csak 7, a nem cigány háztartásoknak pedig csupán 11 százaléka használ háromévesnél nem régebbi készüléket, míg a legalább nyolcéves készüléket üzemeltetőké mindkét csoportban 55–56 százalék körüli.

Eltérő módon alakul a magasabb fokú szolgáltatást nyújtó, korszerűbb készülékek életkora. Az automata mosógéppel rendelkező cigány háztartások valamivel több mint negyedének készüléke fiatalabb háromévesnél, háromötödükének átlagos életkorú (3–8 éves), s csak 14 százalékuké tekinthető réginek. A nem cigány háztartásokban e tartós fogyasztási cikkek életkora ennél valamivel magasabb: alacsonyabb arányt képviselnek az új és magasabbat a régi készülékek, míg a 3–8 évesek hányada szinte megegyezik a cigány háztartásokban tapasztaltakkal.

3. tábla

A hűtőgéppel, mosógéppel rendelkező háztartások a készülékek életkora szerint (százalék)

A készülékek életkora (év)	Cigány háztartások		Nem cigány háztartások		Cigány háztartások		Nem cigány háztartások	
	hagyományos hűtőgéppel	mélyhűtővel	hagyományos hűtőgéppel	mélyhűtővel	hagyományos	automata	hagyományos	automata
	mosógéppel							
0-3	6,9	36,4	11,0	30,6	12,3	25,7	10,8	21,7
3-8	36,6	49,7	34,3	57,3	26,0	60,4	27,0	59,3
8 és több	56,3	14,0	54,7	12,1	61,7	13,9	62,2	19,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Más képet mutatnak a mélyhűtővel rendelkező háztartások arányszámai. Abban még azonosság figyelhető meg, hogy a cigány háztartások között több az olyan, amelyik készülékének életkora nem éri el a három évet, viszont ugyanez mondható el a nyolc-évesnél régebbi mélyhűtőt használó cigány háztartásokról is, miközben a közepes életkorú készülékek hányada mintegy nyolc százalékponttal marad el a nem cigány háztartásokban használt 3-8 éve gyártott fagyasztók hányadától.

A háztartások tulajdonában, használatában lévő varrógépek életkora igen magas. A cigány háztartások közül azokban, amelyekben használnak varrógépet, a legalább nyolc éves készülékek aránya meghaladja az ötven százalékot (53 %), míg a nem cigány életvitelű háztartásokban ez az arány kétharmad (67 %). Az új készülékek aránya mindkét háztartáscsoportban alacsony: lényegében minden tizedik varrógép életkora három év alatti. 3-8 éves készülékeket a cigány háztartások 36, a nem cigány háztartások 24-25 százalékában használnak. A korszerű konyha egyik fontos, de ma még nem általánosan elterjedt felszerelési tárgya a mikrohullámú sütő. A mikrohullámú sütővel rendelkező cigány háztartások közel felének három évesnél fiatalabb készüléke van, a nem cigány háztartásokban viszont ezek aránya csupán valamivel egyharmad feletti. Némileg alacsonyabb arányszámokkal, de ugyanez tapasztalható a nyolc évesnél régebbi készüléket használó háztartásoknál is.

4. tábla

Az egy szülőből és gyermekből álló egyszemélyes, valamint az egyszemélyes háztartások tartós fogyasztási cikkeik életkora szerint (százalék)

Háztartástípus	Összesen	Fekete-fehér televízió			Hagyományos mosógép			Hűtőgép (hagyományos)		
		0-3	3-8	8-X	0-3	3-8	8-X	0-3	3-8	8-X
		éves								
Egyszülős	100,0	17,1	—	82,9	—	4,6	95,4	—	3,9	96,1
Egyszemélyes	100,0	6,4	20,3	73,3	3,7	25,8	70,6	8,5	30,7	60,8

A gépkocsival rendelkező cigány háztartásokban közel egyenlő arányban (30-35 %) vannak a három életkor-kategóriába tartozó járművek, míg a nem cigány háztartásokban

a 3 évesnél fiatalabb személygépkocsik hányada alig 14, az igen régicéké – nyolcésvesnél idősebbeké – 46 százalék.

Árnyaltabb képet kapunk a cigány háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságáról, illetve e készülékek életkor szerint megoszlásáról, ha a háztartásokat összetételük szerint is megvizsgáljuk. (Lásd a 4. táblát.) Az adatokból egyértelműen látható, hogy a cigányságon belül is különösen hátrányos helyzetben élnek a gyermeküket egyedül nevelők és az egyedül élők.

A fekete-fehér televízió, a hagyományos mosógép és az ételek tartós tárolására alkalmatlan hűtőgép e háztartások nagyobb részében megtalálható, a többi háztartási gép, tartós fogyasztási cikk e háztartás-kategóriákban csak elvétve fordul elő. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy ezek a készülékek is nagyrészt régiek, és kicserélésükre gyakorlatilag nincs esély, belátható, hogy a cigányság e csoportjának leszakadása minden kétséget -kizáróan növekedni fog, életvitelük jobbra fordulására a jelenlegi körülmények között kevés a remény.

A háztartások felszereltségi szintje

Az eddigi vizsgálatban nem vettük figyelembe, hogy a háztartások egyidejűleg többféle tartós fogyasztási cikket is birtokolhatnak, használhatnak. A továbbiakban a cigány és a nem cigány életvitelű háztartások összehasonlítását aszerint végeztük el, hogy milyen csoportosításban használják a különböző tartós fogyasztási cikkeket. Ehhez e gépeket, berendezéseket 12 csoportba soroltuk, és azt vizsgáltuk, hogy ezeket az eszközegegyütteseket a háztartások milyen hányada használja. A csoportok, amelyek egy-egy felszereltségi szintnek, színvonalnak felelnek meg, a legteljesebb ellátást nyújtó kategóriától kezdve a minimális felszereltségi színvonalat jelentő kategóriáig, a következők:

1. színes televízió, automata mosógép, mélyhűtő, hűtőgép, mikrohullámú sütő, video, személygépkocsi,
2. színes televízió, automata mosógép, mélyhűtő, hűtőgép, video, személygépkocsi,
3. színes televízió, automata mosógép, mélyhűtő, hűtőgép, személygépkocsi,
4. színes televízió, automata mosógép, hűtőgép, video, személygépkocsi,
5. színes televízió, automata mosógép, mélyhűtő, hűtőgép, video,
6. színes televízió, automata mosógép, hűtőgép, személygépkocsi,
7. színes televízió, automata mosógép, hűtőgép, video,
8. fekete-fehér televízió, hagyományos mosógép, hűtőgép, video, személygépkocsi,
9. fekete-fehér televízió, hagyományos mosógép, hűtőgép, video,
10. fekete-fehér televízió, hagyományos mosógép, hűtőgép, személygépkocsi,
11. fekete-fehér televízió, hagyományos mosógép, hűtőgép,
12. az előző csoportokba be nem sorolt vagy ismeretlen felszereltségű háztartások.

Ha a cigány és a nem cigány életvitelű háztartásokat a tartós fogyasztási cikkek e csoportosítása alapján vizsgáljuk (lásd az 5. táblát), azt tapasztaljuk, hogy a nem cigány háztartások felszereltsége némileg jobb, mint a cigány közösségeké. Például a legmagasabb szintet jelentő 1. felszereltségi csoportba a cigány háztartásoknak valamivel több mint 5 százaléka, a nem cigány háztartásoknak 6 százaléka tartozik, míg a legalacsonyabb, még elfogadható felszereltségű háztartások (11. csoport) közé sorolható az összes cigány és nem cigány háztartásnak egyaránt 38 százaléka. A 12. csoportba

többnyire azok a háztartások tartoznak, amelyeknél a három legalapvetőbb tartós fogyasztási cikk (a fekete-fehér televízió, a hagyományos mosógép és a hűtőgép) egyike vagy esetleg valamennyi hiányzik. Ide tartozik cigány háztartások közül minden harmadik (34 %), a nem cigány életvitelű háztartások közül pedig minden negyedik (24 %).

A szintén magas felszereltségű háztartások (2–4. csoport) aránya a nem cigány háztartások között megközelíti a 11 százalékot, a cigány háztartásoknál viszont a 4 százalékot sem éri el, s a közepesnél némileg jobb felszereltségűnek mondható 5. csoport esetében is a nem cigány háztartások aránya több mint háromszorosa a cigány háztartások azonos arányszámának.

A 6–7. csoportba tartozó, közepes felszereltségű háztartásokra jellemző, hogy az alapvető tartós fogyasztási cikkek mindegyikével rendelkeznek, ezek közül a televízió és a mosógép a magasabb igényeknek is megfelel, és van hűtőgépük és személygépkocsijuk vagy videójuk. Ide a cigány és a nem cigány háztartások egyaránt 4 százaléka tartozik.

Az alacsony felszereltségű háztartások közé azok tartoznak, amelyek tulajdonában vagy használatában megtalálható a fekete-fehér televízió, a hagyományos mosógép, a hűtőgép, és személygépkocsival vagy videoval is rendelkeznek (9–10. csoport). Minden száz háztartásból tíz tartozik ide, függetlenül attól, hogy a háztartás cigány vagy nem cigány életvitelt folytat.

5. tábla

*A háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságuk csoportjai szerint
(a megfelelő életvitelű háztartások százalékában)*

A háztartások életvitelű	1.	2–4.	5.	6–7.	8.	9–10.	11.	12.
	csoport							
Cigány	5,3	3,9	1,4	3,8	3,5	10,1	37,7	34,3
Nem cigány	6,0	10,8	4,7	3,9	3,6	9,7	38,1	23,2

A cigány és a nem cigány háztartások tartós fogyasztási cikkek különböző csoportjaival való felszereltsége esetenként tehát nem mutat eltérést, míg máskor erőteljes különbségek figyelhetők meg. Összességében megállapítható, hogy a nem cigány háztartások többnyire korszerűbb, az életvitelt jobban segítő felszerelési cikket használnak, mint a cigány háztartások. Csak ritkán fordul elő, hogy a cigány háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága megegyezik a többi háztartáséval, vagy esetleg felülmúlja azt. A legfelszereltebb és az alapvető tartós fogyasztási cikkekkel még rendelkező háztartások arányszámai lényegében nem különböznek a két háztartáscsoportban. Látható, hogy egyrészt a cigány és a nem cigány népesség körében egyaránt kialakult egy réteg, amelyik lehetőséget teremtett magának arra, hogy a korszerű tartós fogyasztási cikkek teljes választékát beszerezze és használja, másrészt szintén mindkét népességcsoportban magas az olyan háztartások aránya, amelyek legfeljebb a legalapvetőbb eszközökkel rendelkeznek, illetve sok esetben még ezek közül sem mindegyikkel. Éppen ez utóbbi háztartások arányában mutatkozik meg a legélesebben a cigány háztartások elmaradottsága, elavult és hiányos felszereltsége.

Az átlagnál valamelyest kedvezőbb képet mutatnak a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság szempontjából a családháztartások. A legkorszerűbb felszereltséggel

rendelkező háztartások részesedése mind a cigány, mind a nem cigány családháztartások között mintegy másfél százalékponttal haladja meg az összes háztartás azonos arányszámát, s a jól felszerelt és a közepesen felszerelt családháztartásoknak is kedvezőbb a felszereltségük, mint az összes háztartásé. Csupán azoknál figyelhető meg az átlagosnál alacsonyabb érték, amelyeknek csak fekete-fehér televíziója, hagyományos mosógépe és hűtőgépe van, vagy még ezek az alapvető tartós fogyasztási cikkek sem állnak rendelkezésre. Ennek megfelelően a legrosszabb helyzetben azok a háztartások vannak, amelyekben csak családost nem alkotó rokon vagy nem rokon személyek élnek, vagy a háztartás egyetlen személyből áll.

6. tábla

A háztartások összetétele a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság szintje szerint (százalék)

Háztartás-összetétel	Összes háztartás	Kiválóan	Jól, közepesen vagy gyengén felszerelt	A legalapvetőbb cikkekkel	Többi háztartás
Cigány háztartások					
Egycsaládós háztartás	100,0	5,7	27,9	36,7	29,5
Házaspáros családok	100,0	6,3	28,8	36,2	28,6
Egy szülő gyermekkel	100,0	0,0	17,7	42,5	39,8
Két- vagy többesaládós háztartás	100,0	20,5	26,2	10,1	43,2
Családháztartás együtt	100,0	6,6	27,8	35,0	30,4
Nem családháztartás együtt	100,0	0,0	1,9	48,2	49,9
Összesen	100,0	5,3	22,7	37,7	34,3
Nem cigány háztartások					
Egycsaládós háztartás	100,0	7,5	39,9	32,8	20,0
Házaspáros családok	100,0	8,4	41,3	31,0	18,8
Egy szülő gyermekkel	100,0	1,3	25,7	44,7	28,3
Két- vagy többesaládós háztartás	100,0	9,9	51,9	21,2	17,1
Családháztartás együtt	100,0	7,6	40,0	32,4	19,9
Nem családháztartás együtt	100,0	0,6	8,3	57,1	33,7
Összesen	100,0	6,0	32,7	38,1	23,1

Azon háztartások felszereltségi mutatói a legjobbak, amelyekben legalább két háztartás él. Az ebbe a csoportba tartozó cigány és nem cigány háztartásoknak az átlagnál jóval magasabb hányada tartozik a kiválóan felszerelt háztartások közé. Részben emiatt, részben pedig azért, mert a jól és közepesen ellátott háztartások hányada is jóval átlag fölötti, a cigány háztartásoknak csak valamivel több mint a felében, a nem cigány háztartásoknak pedig csupán közel kétötödében tekinthető a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság még éppen elfogadhatónak vagy annál rosszabbnak.

Az egy családból álló háztartások felszereltsége – mindkét háztartáscsoportnál – lényegében az összes családháztartásnál megfigyeltenél azonos. Eltérés a házaspáros, illetve egyszülős családok ellátottsága között van: mindkét esetben a házaspáros típusú családok helyzete a kedvezőbb, közülük is különösen azoké a családoké, amelyeknél a családmaggal más – nagyrészt rokon, elsősorban közeli hozzátartozó (például nagyszülő) – személy is él.

Fontos információkat szerezhetünk akkor, ha a háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságát aszerint vizsgáljuk, hogy az egyes ellátottsági szintek a háztartások különböző típusainak mekkora hányadát érintik.

A háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való felszereltségét befolyásolja a háztartás tagjainak gazdasági aktivitás szerinti összetétele is. A munkanélkülit magukba foglaló háztartások ellátottsági szintje elmarad az összes háztartásétól, akár a cigány, akár a nem cigány háztartások csoportját vizsgáljuk. Közöttük is a legrosszabb azoknak a háztartásoknak a helyzete, amelyekben a munkanélküli mellett nem él aktív kereső személy. Az aktív keresőt nélkülöző, de munkanélkülit magukba foglaló cigány háztartások 89 százaléka vagy csak a legalapvetőbb tartós fogyasztási cikkekkel vagy még azokkal sem rendelkezik. Ugyanakkor a nem cigány háztartásoknál ez az arány 68 százalékot tett ki.

A cigány háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságának a többi háztartáshoz képest alacsony szintje tehát összefüggést mutat e háztartásoknak az általánostól eltérő, annál kedvezőtlenebb gazdasági helyzetével, a körükben kimutatható – képzettségi szintjük elmaradottsága miatt – kiugróan magas munkanélküliségi rátával, de minden bizonnyal megjelenik ebben az igények alacsonyabb szintje, illetve erőteljesen hatnak az életviteli beidegződések is.

A megtakarítások mértéke és célja

A háztartások anyagi viszonyait abból a szempontból is vizsgáltuk, hogy gyűjtenek-e valamire, s ha igen hány dologra gyűjtenek, illetve hogy jövedelmüknek átlagosan hány százalékát tudják havonta megtakarítani. 1993-ban a cigány háztartások 57, a nem cigány háztartások 53 százaléka nem gyűjtött. (Lásd a 7. táblát.) Egy dologra gyűjtött a cigány életviteli háztartások 22 és a nem cigány életformát folytatók 28 százaléka. A két vagy több dologra gyűjtők esetében a cigány háztartások arányszámai a magasabbak.

Az eltérések természetesen nem egyformák a különböző háztartásformák esetében. Mind a cigány, mind a nem cigány háztartások körében az egy szülőből és gyermekből álló egycsaládos, valamint az egyetlen személyből álló háztartások helyzete a legrosszabb. Az apából vagy anyából és gyermekéből álló cigány háztartások 69, a szintén cigány egyedül állóknak pedig 58 százaléka nem gyűjt. A nem cigány háztartások között ezek az arányok 60, illetve 63 százalék. Kedvezőbb a házaspáros típusú családból álló egycsaládos háztartások helyzete, ahol a cigány háztartások 55 és a nem cigány háztartások 48 százaléka jelölt meg több megtakarítási célt.

A cigány háztartások 20 százaléka nem tud jövedelméből félretenni. Jövedelmének legfeljebb 5 százalékát képes megtakarítani a cigány életvitelt folytató háztartások 32 százaléka, míg közel további kétötödük tud a jövedelméből ennél többet, de legfeljebb 10 százalékot megtakarítani, és nem egészen 9 százalékuk képes jelentősebbnek tekinthető, a jövedelem 10 százalékát meghaladó megtakarításra. (Lásd a 8. táblát.) A nem cigány életformát követő háztartásoknál kedvezőbb a helyzet, bár esetükben is megközelíti az egyötödöt azok aránya, amelyek szeretnének, de nem tudnak pénzt félretenni, és jelentős megtakarításra is csak kevesen képesek (a háztartások egytizede). 5–10 százalék közötti megtakarítást a nem cigány háztartások 44 százaléka, 5 százalék alattit 27 százaléka vallott be.

A háztartások összetétele a megtakarítások mértéke szerint
(százalék)

Megnevezés	Összesen	Egycsaládós háztartás					Két vagy több-családós háztartás	Nem családháztartás	
		együtt	házaspáros családok	egy szülő gyermekes	ebből			együtt	ebből egyszemélyes háztartás
					más személy nélkül	más személlyel			
Cigány háztartás									
Egy dologra gyűjtenek	21,7	20,8	21,8	10,6	20,0	38,9	–	30,7	27,5
Két dologra gyűjtenek	13,4	12,6	12,5	14,0	12,1	24,7	35,2	10,8	13,1
Három dologra gyűjtenek	7,2	9,6	10,4	1,3	10,0	–	–	–	–
Nem gyűjtenek	57,1	56,5	55,3	69,1	57,5	34,3	64,8	57,2	57,7
Ismeretlen	0,6	0,4	–	5,0	0,4	2,1	–	1,4	1,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Nem cigány háztartás									
Egy dologra gyűjtenek	27,7	28,4	29,3	21,9	28,3	28,7	20,4	26,5	26,7
Két dologra gyűjtenek	9,8	10,8	10,8	11,2	11,0	9,7	17,2	5,6	4,6
Három dologra gyűjtenek	6,2	7,3	8,2	1,8	7,5	5,3	10,0	2,2	2,5
Nem gyűjtenek	52,7	49,8	48,3	59,5	49,5	52,8	51,1	62,4	63,3
Ismeretlen	3,5	3,7	3,4	5,7	3,7	3,5	1,3	3,3	2,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az összes háztartással megegyezően alakul a házaspáros családból álló egycsaládós háztartások helyzete, ugyanakkor mindkét népességcsoportnál sokkal kedvezőtlenebb a szintén egyetlen családból, de egy szülőből és gyermekből álló háztartásoké: a cigány háztartásoknak 41, a nem cigányoknak 26 százaléka nem tud pénzt félretenni, s az éppen hogy mérhető megtakarítással rendelkezők hányada is 54, illetve 35 százalék. Ez egyben azt is jelenti, hogy a megtakarítani szándékozó egyszülőes családból álló háztartásoknak alig több mint 5 százaléka tudja a jövedelmének legalább 5 százalékát megtakarítani.

Szintén nagyon kedvezőtlen helyzetben vannak a háztartásukat egyedül vezető cigány személyek, akiknek 18 százaléka szándéka ellenére nem tud megtakarítani. A többi egyszemélyes háztartásnál ez az arány mintegy 4 százalékponttal kisebb, s a jövedelmük legfeljebb 5 százalékát megtakarító háztartások között is a cigány háztartások arányszáma a magasabb. A jövedelem 10 százalékánál nagyobb arányú megtakarításra a cigány egyedül állóknak 21, a nem cigány egyedül élőknek viszont csak 12 százaléka képes.

A legjelentősebb eltérés azonban akkor figyelhető meg, ha azt vizsgáljuk, hogy az egy, két vagy három dologra gyűjtő háztartások körében a megtakarítás mértéke a jövedelem hány százalékát teszi ki. A cigány háztartásoknál az egy dologra gyűjtők között még viszonylag magas arányban találhatók olyanok, amelyek jövedelmük 11–20 százalék közötti megtakarítását vallották be, ezen belül az 5–10 százalék megtakarítást jelölők hányada is megközelítette az egyharmadot. A két dologra gyűjtők körében nem

volt olyan háztartás, amely 20 százalék feletti megtakarítást jelzett, a három dologra gyűjtők között pedig a 10 százalékos megtakarítás is felső határnak számított. A cigány háztartásoknál tehát a megtakarítási igények növekedésével nem nőnek párhuzamosan a lehetőségek, hanem éppen ellenkezőleg, a több dologra gyűjtő háztartások jövedelmük kisebb hányadát képesek félretenni, mint azok, amelyek csak egy dologra gyűjtenek. Más a helyzet a nem cigány háztartásoknál, ahol a megtakarítások minden fokozata megjelenik, mégpedig úgy, hogy a több dologra gyűjtők megtakarításainak a háztartás jövedelméhez mért aránya fokozatosan emelkedik.

8. tábla

A háztartások összetétele a megtakarítások aránya szerint
(százalék)

A megtakarítások aránya	Összesen	Egyszemélyes háztartás					Két vagy több család háztartás	Nem család háztartás	
		együtt	házaspáros családok	egy szülő gyermekes	ebből			együtt	egyszemélyes háztartás
					más személy nélkül	más személlyel			
Cigány háztartás									
Nem tudnak félretenni	19,8	20,7	19,6	40,8	21,9	3,0	3,5	20,0	18,2
5 százalék alatt	32,1	35,9	34,9	53,9	32,7	84,3	–	24,0	29,8
5–10 százalék	39,3	36,2	37,9	5,2	37,7	12,7	96,5	39,3	31,3
11–20 százalék	6,8	7,2	7,6	–	7,7	–	–	6,8	8,5
20 százalék felett	1,9	–	–	–	–	–	–	9,9	12,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nem cigány háztartás									
Nem tudnak félretenni	19,0	20,5	19,9	25,7	20,7	18,6	10,8	14,1	14,1
5 százalék alatt	27,1	26,7	25,8	34,9	25,8	36,1	42,7	26,5	26,3
5–10 százalék	44,2	43,6	45,1	29,8	44,2	36,8	35,6	48,2	48,0
11–20 százalék	6,1	6,2	6,4	4,4	6,1	7,5	6,1	5,6	5,5
20 százalék felett	3,6	3,1	2,8	5,3	3,2	1,1	4,8	5,6	6,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A megtakarítások között kiemelkedő helyet foglal el a biztonsági tartalék képzése, ami a cigány háztartások 32, a nem cigány háztartásoknak ennél 1 százalékponttal kisebb részénél figyelhető meg. Ha csak azokat a háztartásokat vesszük figyelembe, amelyek gyűjtenek valamire, akkor a cigány háztartások 76, a többi háztartás 70 százaléka rendelkezik biztonsági tartalékkal.

A továbbiakban csak azokat a háztartásokat vizsgáljuk, amelyek legalább egy dologra gyűjtenek. (Lásd a 9. táblát) A jövedelmükből megtakarító cigány háztartások 9 százaléka gyűjt lakásra, 21 százaléka pedig lakását szeretné felújítani, tatarozni vagy korszerűsíteni. A nem cigány háztartásoknál a lakásra gyűjtők aránya ennél magasabb, 14 százaléka, míg a lakásfelújításra gyűjtőké elmarad a cigányoknál tapasztalt mértéktől (18 %). A cigány háztartások tehát inkább lakásuk rendbehozatalára gondolnak, amikor gyűjteni kezdenek, a nem cigány életvitelt folytató háztartások körében pedig az új lakás utáni vágy az erősebb.

A cigány háztartások 13 százaléka válaszolt úgy, hogy személygépkocsira gyűjt, a nem cigány háztartásoknak viszont csak 8 százaléka. Ezen adatok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a két népességcsoport alkotta háztartások milyen arányban rendelkeztek eddig is személygépkocsival. 1993-ban a cigány háztartások 18, a nem cigány háztartások 30 százalékának volt a tulajdonában vagy használatában személygépkocsi. A fiatalabb összetételű autóállomány a cigány háztartások tulajdonában volt. A cigány háztartások megtakarítási céljai között az autó magas aránya nyilvánvalóan az alacsonyabb tulajdonosi hányadból következik.

A lakás és a személygépkocsi a háztartások ún. „nagyberuházásai” közé tartoznak. Vannak azonban ennél kisebb volumenű célok is, amelyek megvalósításához szintén megtakarításokra van szükség. Egyéb tartós fogyasztási cikkekre a cigány háztartások 17, a nem cigány háztartások 13 százaléka gyűjtött. Vélhetően itt is az elmaradás megszüntetésének kísérletéről van szó.

A gyermekek pályakezdésének segítése a célja a megtakarító cigány háztartások 18 százalékának. Ugyanez az arány a nem cigány háztartások körében 14 százalék. Meglepően kevesen vallották azt, hogy takarékoskodásuk célja át- vagy továbbképzés, pedig azt az átalakuló gazdaság, a magas munkanélküliségi ráta, a korábban megszerzett szakképzettségek feleslegessé válása indokolná. A cigány háztartásoknak csupán 3–4, a nem cigány háztartásoknak pedig csak 1 százaléka gyűjt erre a célra. A háztartások nehéz anyagi helyzete magyarázza, hogy a cigány háztartásoknak alig 8, a nem cigány háztartásoknak pedig nem egészen 10 százaléka gyűjt üdülésre, utazásra.

9. tábla

*A jövedelmükből megtakarító háztartások a megtakarítás célja szerint
(a megtakarító háztartások százalékában)*

A megtakarítás célja	Cigány	Nem cigány
	háztartások	
Lakás	9,1	14,1
Lakásfelújítás	21,1	17,7
Személygépkocsi	13,0	8,0
Egyéb tartós fogyasztási cikk	17,2	12,9
Gyermekek pályakezdésének a segítése	18,2	13,8
Átképzés, továbbképzés	3,5	1,0
Üdülés, utazás	7,7	9,6
Biztonsági tartalék képzése	75,7	69,9

A lakásra gyűjtő cigány háztartások kétharmada házaspáros típusú családból áll, közel egyharmaduk pedig egyedül álló. (Lásd a 10. táblát.) A személygépkocsira gyűjtő cigány háztartásoknak alig több mint fele egycsaládos, míg a két- vagy többcsaládos háztartások aránya megközelíti az egyharmadot, az egyedül állóké pedig 14 százalék. Viszonylag magas, megközelíti az egyötödöt az egyedül állók hányada a biztonsági tartalékot képező háztartások körében. A nem cigány háztartásoknál ezek az arányok sokkal kiegyensúlyozottabbak: az egycsaládos háztartások aránya minden megtakarítástípusban eléri vagy meghaladja a 75 százalékot, az egyedül állóknál többségében 9 és 19 százalék közé esik, csak a lakásra gyűjtőknél marad némileg ez alatt.

A jövedelmükből különböző célokra megtakarító háztartások aránya
(százalék)

A megtakarítás célja	Összesen	Egycsaládos háztartás			Két- vagy több- családos háztartás	Nem családháztartás	
		együtt	házas páros családok	egy szülő gyermekes		együtt	ebből egyszemélyes háztartás
Cigány háztartások							
Lakás	100,0	66,6	64,3	2,3	1,6	31,8	31,8
Lakásfelújítás	100,0	85,1	85,1	0,0	0,7	14,2	9,7
Személygépkocsi	100,0	55,0	53,4	1,6	31,3	13,7	13,7
Egyéb tartós fogyasztási cikk	100,0	100,0	98,8	1,2	0,0	0,0	0,0
Gyermekek pályakezdesének segítése	100,0	98,1	98,1	0,0	0,0	1,9	1,9
Átképzés, továbbképzés	100,0	100,0	38,5	61,5	0,0	0,0	0,0
Üdülés, utazás	100,0	100,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Biztonsági tartalék képzése	100,0	72,4	67,5	5,0	5,4	22,2	18,4
Nem cigány háztartások							
Lakás	100,0	83,9	76,9	7,1	6,4	9,7	6,5
Lakásfelújítás	100,0	81,4	69,7	11,7	5,6	13,1	11,2
Személygépkocsi	100,0	83,9	80,4	3,5	3,8	12,3	9,9
Egyéb tartós fogyasztási cikk	100,0	83,5	74,3	9,2	4,8	11,7	9,2
Gyermekek pályakezdesének segítése	100,0	96,6	89,6	7,0	1,5	1,8	1,2
Átképzés, továbbképzés	100,0	75,2	58,2	17,0	6,8	18,0	18,0
Üdülés, utazás	100,0	84,6	80,1	4,5	1,2	14,2	12,0
Biztonsági tartalék képzése	100,0	75,9	69,2	6,7	2,9	21,2	19,1

Az egy dologra gyűjtő cigány és nem cigány háztartásoknak egyaránt 11–11 százaléka gyűjt lakásra és ugyanennyien lakásfelújításra. A megtakarítási célok tekintetében az egy dologra gyűjtő háztartások között általában a többi esetben sem mutatható ki érzékelhető eltérés, csupán a személygépkocsi esetében: a cigány háztartások alig jelöltek meg ilyen célt, a nem cigány háztartásoknak viszont 6 százaléka tekinti kizárólagos célnak az autót. Mindkét népességszámot megtakarításaiban fontos szerep jut a biztonsági tartalék képzésének. A csak egyetlen dologra gyűjtő, cigány életvitelű háztartásoknak csaknem héttizede (68 %), a nem cigány háztartásoknak pedig 62–63 százaléka tartozik ide.

A két dologra gyűjtő háztartások körében is kiemelkedő a biztonsági tartalék képzése. E megtakarítási célt a cigány háztartások 69, a nem cigány háztartások 71 százaléka jelölte meg. A két célt megjelölő cigány háztartások 22 százaléka a biztonsági tartalék képzése mellett személygépkocsira gyűjt, 10–10 százaléku lakásra vagy lakásfelújításra, 16 százaléku egyéb tartós fogyasztási cikkekre és 11 százaléku gyermekük pályakezdesének a segítésére. A nem cigány háztartásoknál is ugyanezek a célok figyelhetők meg, de más fontossági sorrendben: a biztonság mellett elsődleges szempont a gyermek pályakezdesének a segítése (23 %), ezt követik a lakásfelújítás (19 %), majd a tartós fogyasztási cikkek (14 %). Körükben a személygépkocsi vagy a lakásvásárlás csak ezután következik, mégpedig a cigány háztartásokénál lényegesen alacsonyabb (9, illetve 7 százalékot megközelítő) értékekkel.

Három megtakarítási célt csak kevés cigány háztartás jelölt meg. Említésre méltók azok, amelyek a biztonsági tartalék képzése mellett a lakásfelújítást és a tartós fogyasztási cikkek vásárlását tűzték ki célul (36 %), valamint azok, amelyek célként a gyermekek pályakezdésének segítését és az üdülést, utazást jelölték meg. Ugyanezek a célok megjelennek a nem cigány háztartások megtakarítási szokásai között is, de lényegesen alacsonyabb arányszámokkal.

A háztartások kiadásai az adatfelvételt megelőző hónapban

A háztartások anyagi viszonyait más oldalról mutatják be azok az adatok, amelyek az adatfelvételt megelőző hónap kiadásait rögzítik. A kiadási tételeket két szempontból vizsgáltuk. Egyrészt aszerint, hogy a cigány és a nem cigány háztartások hány százaléka költött a vizsgált időszakban az egyes kiemelt kiadási csoportokra,³ valamint vizsgáltuk azt is, hogy a háztartások mekkora összeget fordítottak az egyes áru- és szolgáltatáscsoportok megvásárlására.

A cigány háztartások 80 százaléka költött az elmúlt hónap során valamilyen élvezeti cikkre, míg a többi háztartásnak csupán nem egészen 75 százaléka. Szintén a cigány háztartások költöttek nagyobb arányban gyermekük iskoláztatására, a különbség azonban itt csekély.

A kiadásaikról számot adó cigány háztartások 67 százaléka vásárolt gyógyszert, s ez az arány kismértékben meghaladja a nem cigány háztartásoknál mért arányt (65 %). A többi kiadási célcsoportra – a lakásrezszi kivételével, ahol az ilyen célú kiadást megjelölő cigány és nem cigány háztartások aránya közel azonos – inkább a nem cigány háztartások költenek. Különösen magas az eltérés a közlekedési kiadások hányadában: a cigány háztartásoknak 57, a nem cigány háztartásoknak 72 százaléka jelzett közlekedési célú kiadást.

A nem cigány háztartások átlagosan mintegy 17 százalékkal költenek többet élelmiszerre, mint a cigány háztartások, 11 százalékkal többet élvezeti cikkekre és 21 százalékkal többet ruházkodásra. Lényegesen nagyobb az eltérés a lakásrezszi esetében: a nem cigány háztartások ezen kiadásai 36 százalékkal haladják meg a cigányokét. A cigány háztartások gyógyszerkiadásai a nem cigány háztartásokénak a 87 százalékát teszik ki, és közlekedési, átképzési, iskoláztatási kiadásai is kisebbek (80, 70, 63 %), mint a nem cigány háztartásoké.

Hasonló következtetésekre jutunk akkor is, ha az egyes áru- és szolgáltatáscsoportokra költött, egy háztartástagra jutó összeget vizsgáljuk. Az egy szülő gyermekes család alkotta egycsaládos háztartásokban és az egyedül élők szinte minden kiadási csoportban többet kénytelenek egy tagra vetítve költeni, mint a házaspáros családok képezte háztartásokban élők. Különösen magas kiadási összegek mutathatók ki az egyedül álló cigányok körében. Az általuk élelmiszerre fordított összeg közel kétszerese a többi háztartástípusban egy főre jutónak, lakásrezszi pedig a házaspár alkotta háztartásokhoz képest fejenként mintegy két és félszeresét, az egy szülő gyermekes háztartásokéhoz mérten pedig közel kétszeresét költik. Még ennél is jelentősebbek az eltérések, ha a cigányság adatait a többi háztartás egy főre jutó kiadásaihoz hasonlítjuk.

³ A kérdésre választ nem adó háztartásokat figyelmen kívül hagytuk.

Anyagi problémák a cigány háztartásokban

A vizsgálat kiterjedt arra a kérdésre is, hogy az adatfelvételt megelőző egy év folyamán voltak-e a háztartásnak anyagi gondjai, és ha voltak, mennyi ideig álltak fenn, illetve milyen régen tartanak.

A cigány életvitelű háztartások 38, a többi háztartás 56 százaléka nyilatkozott úgy, hogy az elmúlt 12 hónap során nem voltak anyagi problémái. (Lásd a 11. táblát.) Nem rendszeres anyagi gondjai a cigány és a nem cigány háztartások egyaránt 11–11 százalékának, rövid idejű, egy-két hónapig fennálló problémája a cigány háztartások egyegyedének, a nem cigány háztartások egyhatodának volt. Több mint 6 hónapig tartó anyagi gondot a cigány háztartások 17–18, a nem cigány háztartások 7 százaléka jelzett. Összességében 18 százalékponttal kevesebb cigány háztartás mondta magáról, hogy jelentősebb anyagi problémák nélkül él, mintegy két és félszer nagyobb arányban nyilatkoztak úgy, hogy anyagi gondjaik legalább fél évig fennálltak, vagy legalább ennyi ideje nem sikerült azon segíteni.

11. tábla

A háztartások az anyagi problémák időtartama szerint (százalék)

Anyagi probléma	Cigány háztartások				Nem cigány háztartások			
	összesen	egycsaládos háztartás		egyedül álló	összesen	egycsaládos háztartás		egyedül álló
		házas páros	egy szülő gyermekkel			házas páros	egy szülő gyermekkel	
		típusú				típusú		
Nem volt	38,3	38,1	16,1	50,5	56,0	58,1	38,7	58,8
Volt								
1–2 hónapig	24,4	26,6	10,1	14,9	16,0	15,0	22,0	16,2
3–6 hónapig	8,3	8,3	20,5	3,2	6,4	6,4	7,5	5,1
több mint 6 hónapig	17,5	17,4	32,4	15,9	7,2	6,5	12,5	6,9
nem rendszeresen	10,9	9,6	15,9	13,8	10,8	10,6	13,6	10,1
Ismeretlen	0,6	–	5,0	1,7	3,5	3,4	5,7	2,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az egycsaládos háztartásokat alkotó két családtípus közül a házas páros családok anyagi helyzete mind a cigány, mind a nem cigány háztartások körében lényegében az átlagnak megfelelő volt. Nem így az egyszülős családoké, e cigány háztartásoknak csupán 16 százaléka nem jelzett anyagi problémát, s ez 22 százalékponttal marad el az összes cigány háztartásnál mért aránytól. A nem cigány háztartásoknál az eltérés valamelyest kisebb, 17–18 százalékpont. A nem cigány háztartásoknál lényegében minden más háztartástípusban az átlag körül mozog az anyagi gondok nélkül élő háztartások aránya, míg a cigány háztartások közül kiemelésre érdemes az egyedül állók kedvező helyzete. Az egyedül élő cigányok fele nem jelzett anyagi problémákat, további 28 százaléknak vagy eseti, vagy 1–2 hónap alatt rendeződő anyagi gondjai voltak.

Az adatfelvételt megelőző 12 hónapban a cigány háztartásoknak 76, a többi háztartásnak 90 százaléka rendszeresen fizette számláit. (Lásd a 12. táblát.) Késve fizetett vagy

fizetési halasztást kért a cigány háztartások 16 százaléka, kölcsönkért vagy zálogba tett valamit, hogy számláit rendezhesse 15 százalékuk. Ugyanezek az arányok a nem cigány háztartásoknál csak 5, illetve 2 százalék. A cigány háztartásoknak 4 százaléka kért segélyt, 2 százalékukban kapcsolak ki közüzemi szolgáltatást.

Megvizsgáltuk azokat a háztartásokat, amelyek a számlák kifizetése érdekében (vagy helyett) a felsorolt technikák valamelyikét (vagy egyszerre többet) alkalmazták. Az ilyen cigány háztartások több mint kétharmada késve fizetett vagy a számlák rendezésére haladékot, részletfizetést kért, 61 százalékuk pedig kölcsönkért, vagy zálogba tett valamit. Segélyért 17 százalékuk folyamodott. A nem fizető cigány háztartások 8 százalékában került sor az adatfelvételt megelőző egy év során arra, hogy valamelyik vagy akár több közüzemi szolgáltató beszüntette vagy szüneteltette a szolgáltatást.

12. tábla

A háztartások anyagi gondjaik megoldásának formája szerint

Megoldási forma, technika	Cigány	Nem cigány	Cigány	Nem cigány
	háztartások			
	az összes háztartás		a nem fizető háztartások	
	százalékában			
Mindig fizettek	76,0	90,3	–	–
Késve fizettek, halasztást, részletfizetést kértek	16,2	4,9	67,5	50,3
Kölcsönkértek, zálogba tettek valamit	14,7	2,0	61,0	21,7
Segélyt kértek	4,1	0,3	17,0	3,5
Közüzemi szolgáltatás kikapcsolása	1,9	0,2	8,0	2,0
Egyéb	–	0,1	–	0,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A számláit rendezni nem vagy késve tudó nem cigány háztartások fele fizetett késve vagy kért haladékot, részletfizetési lehetőséget, s csak 21 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy gondjait kölcsönrel vagy értéktárgy zálogba helyezésével próbálta enyhíteni. Segélykérésre vagy közüzemi szolgáltatás kikapcsolására ritkán került sor.

A cigány háztartások 49, a nem cigány háztartások 70 százaléka nem kért kölcsön az adatfelvételt megelőző egy évben. (Lásd a 13. táblát.) Rendszeres kölcsönkéréssel enyhíti anyagi gondjait a cigány háztartások 13, gyakran kér kölcsön 12, időnként 16–17 százalékuk. A nem cigány háztartásoknál a rendszeresen és a gyakran kölcsönkérők aránya lényegesen alacsonyabb, együttesen is csak mintegy 6 százalékot tesz ki. Az időnként és az elvétve kölcsönt kérők a háztartásoknak egyaránt egytizedét teszik ki.

A megtakarítási technikák másik módja a ruházatkódásra költött összegek mérséklése használt ruhák vásárlásával. A cigány háztartásoknak kétharmada, a nem cigány háztartásoknak 54 százaléka vásárol – eltérő gyakorisággal – használt ruhaneműt. (Lásd a 14. táblát.) A cigány háztartások költségvetésében ez az egyik legfontosabb megtakarítási mód. 37 százalékuk rendszeresen vagy gyakran vásárol használt ruhát, közülük is a rendszeresen vásárlók vannak többségben. A nem cigány háztartásoknál ez az arány a cigány háztartások arányszámának a felét sem éri el (15 %). Lényegében mindkét népcsoportban hasonló hányadot képviselnek azok a háztartások, amelyek rendszeresen

nem, de időnként vásárolnak használt ruhát. A cigány háztartások 11 százaléka, a nem cigány háztartások 16 százaléka elvétele vásárolt használt ruhát.

13. tábla

*A háztartások a kölcsönkérés gyakorisága szerint
(százalék)*

A kölcsönkérés gyakorisága	Cigány háztartások				Nem cigány háztartások			
	összesen	egycsaládos háztartás		egyedül álló	összesen	egycsaládos háztartás		egyedül álló
		házaspáros	egy szülő gyermekkel			házaspáros	egy szülő gyermekkel	
		típusú				típusú		
Nem fordult elő	48,8	47,1	16,1	64,3	69,9	70,4	54,6	74,6
Előfordult								
rendszeresen	13,2	13,3	31,1	12,2	2,9	2,6	4,7	2,6
gyakran	12,2	14,7	17,8	3,4	3,3	3,0	6,5	2,6
időnként	16,5	15,3	27,8	9,0	10,9	11,1	15,7	8,5
elvétele	8,7	9,6	2,0	9,4	9,5	9,5	12,9	8,7
Ismeretlen	0,6	–	5,0	1,7	3,5	3,4	5,7	2,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

14. tábla

*A különböző gyakorisággal használt ruhát vásárló háztartások
(százalék)*

A vásárlás gyakorisága	Cigány háztartások				Nem cigány háztartások			
	összesen	egycsaládos háztartás		egyedül álló	összesen	Egycsaládos háztartás		egyedül álló
		házaspáros	egy szülő gyermekkel			házaspáros	egy szülő gyermekkel	
		típusú				típusú		
Soha	33,5	30,4	7,8	49,1	46,1	43,4	34,9	60,5
Rendszeresen	21,5	23,0	26,1	14,7	8,8	9,3	12,5	5,2
Gyakran	15,1	18,6	22,3	5,7	6,2	6,7	7,6	2,4
Időnként	18,1	16,0	16,8	19,3	19,1	20,3	22,4	14,1
Elvétele	11,2	12,0	22,0	9,5	16,3	17,0	16,9	14,9
Ismeretlen	0,6	–	5,0	1,7	3,5	3,4	5,7	2,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az egy szülőből és gyermekből álló egycsaládos háztartásoknak alig 8 százaléka nyilatkozott úgy, hogy soha sem vásárolt még használt ruhát, további 48 százaléka rendszeresen vagy gyakran teszi ezt. Nem sokkal jobb a házaspáros családok alkotta egycsaládos cigány háztartások helyzete sem: 30 százaléka ugyan nemleges választ adott, de 42 százaléka rendszeresen vagy gyakran veszi a szükséges ruhaneműt használt ruhát forgalmazó üzletben.

Az egyedül állók lényegesen ritkábban vásárolnak használt ruhát, mint a családosok. A cigány egyedül élőknek közel fele, a nem cigányoknak kétharmada csak új ruhát vesz,

s a rendszeresen és gyakran vásárlók aránya is messze elmarad a többi háztartástípusnál megfigyelttől, s ez független attól, hogy a háztartás mely népcsoporthoz tartozik.

A használt ruhát rendszeresen vásárló cigány háztartások 20 százaléka csak a szülőknek, 19 százaléka csak a gyermekeknek, további 20 százaléka a szülőknek és a gyermekeknek, több mint egynegyedük (26 %) pedig a háztartás más tagjainak is vásárol használt ruhát. Ez egyben azt is jelenti, hogy a rendszeresen használt ruhát vásárló cigány háztartások 70 százaléka gyermekek ruházatát használt ruhák vásárlásával oldja meg. A nem cigány háztartások esetében ettől eltérő, többnyire magasabb arányok mutathatók ki. Azoknak a nem cigány háztartásoknak az aránya, amelyek rendszeresen csak a gyermekeknek vásárolnak használt ruhát, csekély mértékben meghaladja a cigányoknál mért értéket, a szülőknek és a gyermekeknek használt ruhát vásárlók részesedése (35 %) viszont már közel kétszerese a cigány háztartásokénak. A gyermeküknek használt ruhát vásárlók hányada 76 százalék.

A használt ruhát gyakran vásárló cigány háztartások 53 százalékának vásárlásai egyaránt szolgálják a szülők és a gyermekek ruházkodását, míg 13 százalékuk csak a gyermekeknek, 23 százalékuk pedig csak a háztartásban élő más személynek vásárol használt ruhát. (Lásd a 15. táblát.) A nem cigány háztartásoknál a szülőknek és a gyermekeknek használt ruhát vásárlók aránya 41–42 százalék, míg a csak a szülőknek, csak a gyermekeknek vagy csak a háztartásban élő más személynek vásárlók egyaránt 12–12 százalékot tesznek ki.

15. tábla

A használt ruhát különböző gyakorisággal vásárló háztartások megoszlása aszerint, hogy kinek vásárolták (százalék)

A vásárlás gyakorisága	Összesen	Csak			Szülőknek és más személynek			Gyermekeknek és más személynek
		szülőknek	gyermekeknek	más személynek	és gyermekeknek	és más személynek	gyermekeknek és más személynek	
Cigány háztartások								
Rendszeresen	100,0	20,4	18,6	7,4	19,8	2,6	25,9	5,3
Gyakran	100,0	3,0	13,1	23,1	53,0	–	–	7,8
Időnként	100,0	9,5	16,9	23,1	25,5	–	19,7	5,3
Elvétve	100,0	13,2	40,7	17,3	21,8	–	7,0	–
Nem cigány háztartások								
Rendszeresen	100,0	14,6	19,1	9,3	35,5	0,6	17,0	4,0
Gyakran	100,0	11,5	12,0	11,6	41,5	0,6	15,6	7,2
Időnként	100,0	23,0	17,1	12,6	31,4	2,8	7,0	6,2
Elvétve	100,0	27,8	17,9	18,4	23,5	3,6	4,9	3,8

Az időnként használt ruhát vásárló cigány háztartások több mint egynegyede gyermekének és a szülőknek is vásárol használt ruhát, s csaknem ugyanekkora azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyek a családdal élő más személyek ruházkodási gondját oldják meg így. A nem cigány háztartásoknál a szülőknek és a gyermekeknek használt ruhát vásárlók részesedése megközelíti az egyharmadot, a csak a szülőknek vásárlók hányada pedig az egynegyed.

Az elvételre használt ruhát vásárló cigány háztartások 41 százaléka csak a gyermekének vesz használt ruhát. A nem cigány háztartások körében a legmagasabb értéket a csak a szülőknek vásárlók képviselik, arányuk megközelíti a 28 százalékot, de magas, 23–24 százalékot tesz ki a szülőknek is és a gyermekeknek is vásárlók aránya.

*

A tanulmány a cigány háztartások anyagi viszonyainak egyes aspektusait vizsgálta, ide értve e háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságát is. Az adatok egyértelműen igazolták azokat a feltevéseket, amelyek szerint a cigány életvitelű háztartások életkörülményei lényegesen kedvezőtlenebbek, mint a nem cigány háztartásoké. Különösen így van ez az egyedül élők és az egyszülős családok alkotta háztartások esetében, amelyek a cigányságon belül is szinte minden vizsgált ismérv szerint messze a leghátrányosabb helyzetű háztartások közé tartoznak. Igaz ez annak ellenére, hogy a cigány háztartások között is kialakult egy olyan réteg, amely megteremtette magának azokat az anyagi viszonyokat – és ez párosult megfelelő igényszinttel is –, amelyek lehetőséget adtak, illetve adnak számukra arra, hogy életkörülményeiket jobbra tegyék, és életvitelükkel egyre inkább alkalmazkodjanak a többi háztartásnál megszokott szinthez.

TÁRGYSZÓ: Háztartás-statisztika. Etnikum.

SUMMARY

The study analyses the financial conditions of Hungarian households with gipsy way of life by means of indirect criteria: supply with durable consumer goods, possibilities for saving, surviving technics. The data sustain unambiguously the hypotheses according to which financial situation, living conditions of gipsies fall behind that of those with non gipsy way of life. It proved to be true particularly for the one-person gipsy households and for families with single parent. Nevertheless it can be seen that a smaller part of gipsy households was able to create those financial conditions for themselves which are suitable to form favourably the living conditions of gipsies.

ÚJ ÁLLAMPOLGÁROK*

TÓTH PÁL PÉTER

A korábbi évtizedek korlátainak lebontása után, 1990-et követően Magyarország is részese lett a természetes nemzetközi vándormozgalomnak, és magától értetődően vetődött fel a kérdés: kik azok, akik úgy döntöttek, hogy magyar állampolgárok szeretnének lenni? E dolgozat keretében – rövid történeti visszatekintés mellett – elsősorban az 1958 és 1994 között lejátszódó folyamatokat vizsgálom.

A magyar állampolgársági törvényeknek visszaható hatályuk nincs, mindig azt a törvényt kell alkalmazni, amely az állampolgársággal kapcsolatos esemény bekövetkezésének időpontjában hatályban volt. Ez azonban egy demokratikus elvet követő országban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az állampolgársággal kapcsolatos ügyek intézése során, ha az új törvény kedvezőbb lehetőségeket biztosít, akkor ne azt alkalmazzák. Ez természetesen egyben azt is feltételezi, hogy ha az állampolgársággal kapcsolatos esemény bekövetkezésének időpontjában hatályos törvény a kérelem elbírálását hátrányosan érinti, akkor ne a hatályban lévő alkalmazzák. Mivel az állampolgársággal kapcsolatos vizsgálatunk az 1958 és 1987 közötti időszak áttekintése mellett elsősorban az 1988 után magyar állampolgárságot kapott személyekre terjed ki, így elsősorban az 1957. évi V. törvényt, valamint az 1957. évi 55. törvényerejű rendeletet, illetve e két jogszabály végrehajtásáról intézkedő 8/1957. BM. sz. utasítást, valamint az 1993. évi állampolgársági törvényt és az ahhoz kapcsolódó jogszabályokat kell elemzésünk során figyelembe venni.

Az 1948. évi állampolgársági törvény szerint leszármazással, házasságkötéssel, honosítással és visszahonosítással, az 1957-ben elfogadott törvény szerint pedig 1993 októberéig leszármazással, visszahonosítással és honosítással lehetett a magyar állampolgárságot megszerezni. E törvény szerint – a meghatározott feltételek megléte esetén – kérelemre visszahonosítható az a Magyarországon lakó személy, akinek a születésekor nyert magyar állampolgársága korábban megszűnt. Tehát e csoportba a volt magyar állampolgárok tartoznak, a másik nagy csoportba pedig azok, akik honosítással szereztek meg a magyar állampolgárságot. Honosítással azok a nem magyar állampolgárok kaphattak magyar állampolgárságot, akik a kérelem előterjesztését megelőzően három évig megszakítás nélkül Magyarországon éltek, és akiknek a honosítása az állam érdekei szempontjából nem hátrányos. A honosítás diszkrecionális kérdés, az ország számára semmit sem ír elő, semmit sem tesz kötelezővé, illetve a leszármazás elvének tág értelmezése a visszahonosítás lehetőségét már feltételezi. Említetem, hogy az 1957. évi állampolgársági törvény – bár a megelőző szabályok is méltányolták a származást – már figyelembe vette azt a sajátosságot, hogy számos nem magyar állampolgár felmenője magyar állampolgár volt. Ennek megfelelően az 1957. évi V. törvény II. fejezet 6. §-a értelmében: „Tekintet nélkül előző lakhelyére, kérelmére honosítható az a nem magyar állampolgár, aki a kérelem előterjesztése időpontjában Magyarországon lakik, vagy itt kíván letelepedni, ha: a) felmenője magyar állampolgár volt...” A törvény szerint igen egyszerűen magyar állampolgár lehetett az is, aki magyar állampolgárral érvényes házasságot kötött, vagy akinek a gyermeke a magyar állampolgárságot megszerezte. És végezetül nem feledkezhetünk meg azokról sem, akik az 1993-ban

* A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) 006848 és az OTKA 924/94. V. számú pályázat támogatásával készült.

elfogadott állampolgársági törvény 21. paragrafusa értelmében a Magyar Köztársaság elnökéhez címzett személyes, írásbeli nyilatkozattal nyerhetik vissza elveszített magyar állampolgárságukat.

Az 1. táblában bemutatjuk, hogyan is alakult 1958 és 1994 között a honosítottak és a visszahonosítottak, illetve a magyar állampolgárság kötelékéből elbocsátottak száma.

1. tábla

Honosítás, visszahonosítás, elbocsátás, 1958–1994
(fő)

Év	Honosítás	Visszahonosítás	Elbocsátás	Honosítás, visszahonosítás
1958	265	259	193	524
1959	198	290	183	488
1960	209	319	380	528
1961	177	520	481	697
1962	170	416	1 110	586
1963	236	928	904	1 164
1964	175	630	510	805
1965	114	544	448	658
1966	170	568	798	738
1967	560*		578	560
1968	472*		471	472
1969	375*		522	375
1970	416*		740	416
1971	461*		869	461
1972	327	418	2 071	745
1973	427*		1 328	427
1974	399*		1 249	399
1975	425*		1 280	425
1976	453*		1 194	453
1977	548*		1 220	548
1978	546*		1 181	546
1979	598*		1 280	598
1980	589*		1 325	589
1981	1 176*		1 086	1 176
1982	1 641*		1 027	1 641
1983	1 173*		1 462	1 173
1984	783*		1 446	783
1985	850*		842	850
1986	948*		1 236	948
1987	1 012*		1 510	1 012
1988	893*		1 358	893
1989	855	228	1 368	1 083
1990	2 495	675	1 184	3 170
1991	4 710	1 183	441	5 893
1992	18 932	2 948	1 149	21 880
1993	10 124	1 397	2 084	11 521
1994	8 092	1 146	1 688	9 238
<i>Összesen</i>	<i>61 994</i>	<i>12 469</i>	<i>38 196</i>	<i>74 463</i>

* Honosítás és visszahonosítás együtt.

1958 és 1994 között 74 463 fő – beleértve azt az 541 főt is, aki hontalan volt, illetve akit a statisztika az „egyéb” kategóriában tart nyilván – kapott magyar állam-polgárságot. Ugyanebben az időszakban a magyar állampolgárság köréből 38 196 főt bocsátottak el. Mivel 1967 és 1988 között – 1972 kivételével – nem különítették el a honosítottak és a visszahonosítottak számát, nem ismerjük pontosan, hogy ezekben az években hányan lettek honosítással, illetve visszahonosítással magyar állampolgárok. Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy az új magyar állampolgárok nagyobb része a honosítási eljárás keretében kapott magyar állampolgárságot. Az évenkénti adatok egyértelműen jelzik, hogy 1990-et követően ezen a területen lényeges változás következett be: 1990 volt az első év, amikor többször annyian kapták meg a magyar állampolgárságot, mint az azt megelőző harminckét év bármelyikében. Amíg 1958-tól 1989-ig a 74 463 fő 0,5–2,2 százaléka kapott évente magyar állampolgárságot, addig 1990-et követően már 4,3–12,4 százaléka.

A korábbi időszakban a honosítások, visszahonosítások terén tapasztalható mesterséges visszafogottságot, illetve ezzel párhuzamosan a magyar állampolgárság megszerzése iránti fokozott igényt mindenekelőtt az 1992. év adatai tükrözik, amikor egy év alatt az elmúlt 37 év során állampolgárságot kaptaknak közel 30 százaléka vált magyar állampolgárrá. Az 1990-es és az azt követő évek adatai viszont azt is jelzik, hogy Magyarország még nem rendelkezik végiggondolt, hosszú távú migrációs politikával, s ennek következtében a korábbi politikai feltételek és körülmények megszűnését követően némi túlzással azt mondhatjuk, hogy e területen jelenleg – a feltételezett társadalmi elvárás és a reális migrációs nyomás mellett – a végrehajtó apparátus teljesítőképessége a meghatározó.

Azok a személyek, akik 1958 és 1994 között magyar állampolgárságot kaptak, korábban mintegy száz országnak voltak állampolgárai. Hogy pontosan hány ország állampolgára kapott magyar állampolgárságot, nem tudjuk megmondani, a Belügyminisztérium éves összegző jelentéseiben ugyanis különbözőféleképpen („európai tőkés államok”, „Anglia, Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, India”, „távol-keleti és tengerentúli tőkés államok”, „baráti államok Csehszlovákia, Románia, NDK kivételével”, „latin-amerikai államok” stb.) csoportosították azokat az országokat, ahonnan a magyar állampolgárságot kérők érkeztek.

Az összevonások 1967-ig lehetetlenné teszik az országonkénti megoszlás pontos megállapítását, és csak ezt követően sikerült olyan felosztást alkalmazni, amely ha nem is elég részletes, de egységes. (Az 1964. évi és az 1989. évi adatok országonkénti bontása hiányzik.) Ennek megfelelően a 2. táblában 1963-tól a környező országokat és a többi volt szocialista országot külön-külön, a világ többi országát pedig csak kontinensenként tüntettük fel, továbbá a „hontalan” és az „egyéb” kategóriákhoz tartozók is külön szerepelnek. Annak következtében, hogy bizonyos években több ország egy kategóriába került, természetesen jelenleg pontosan nem tudjuk megmondani, hogy egy-egy országnak valójában hány állampolgára kapott végül is magyar állampolgárságot. Ez azonban nem akadályozta meg, hogy a honosítás és a visszahonosítás, illetve az elbocsátás adatait évenként és országonként (országcsopontonként) összegezzük. Ezek az adatok – az említett pontatlanság ellenére – jó áttekintést adnak arról, hogy a világ mely országaiból érkeztek Magyarország új állampolgárai, és hogy hová, mely országokba mentek a magyar állampolgárság kötelékéből elbocsátottak.

2. tábla

Honosítás és elbocsátás, 1963. 1965–1988 * (fő)

Állampolgárság	Honosítás	Elbocsátás	Honosítás	Elbocsátás	Honosítás	Elbocsátás	Honosítás	Elbocsátás	Honosítás	Elbocsátás
	1963		1965		1966		1967		1968	
Csehszlovák	289	239	167	124	166	64	131	87	102	66
Jugoszláv	117	18	44	4	50	15	32	12	43	19
Osztrák	14	76	7	52	1	69	5	65	2	44
Román	482	—	328	—	319	—	246	—	160	1
Szovjet	35	9	34	11	54	21	54	13	54	6
Bolgár	18	—	—	—	—	—	7	—	7	3
Lengyel	20	2	13	7	42	11	18	—	26	—
NDK	16	14	—	—	—	—	7	5	11	9
Európa többi országa	126	279	—	—	—	—	29	273	21	270
Ázsiai	16	91	40	250	58	618	2	16	3	8
Afrikai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Észak- és Dél-Amerikai	15	174	—	—	—	—	12	70	27	45
Ausztráliai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hontalan	16	2	25	—	48	—	—	—	—	—
Egyéb	—	—	—	—	—	—	17	37	13	—
<i>Összesen</i>	<i>1164</i>	<i>904</i>	<i>658</i>	<i>448</i>	<i>738</i>	<i>798</i>	<i>560</i>	<i>578</i>	<i>469</i>	<i>471</i>
	1969		1970		1971		1972		1973	
Csehszlovák	58	65	63	48	44	56	104	114	37	65
Jugoszláv	5	24	24	27	6	43	16	92	9	52
Osztrák	—	68	5	68	1	66	6	145	3	76
Román	172	2	191	1	221	1	274	2	170	—
Szovjet	52	6	69	4	111	1	188	8	136	5
Bolgár	4	5	4	1	5	1	4	6	4	4
Lengyel	3	1	1	—	5	—	41	—	13	—
NDK	7	7	6	5	24	3	23	10	17	4
Európa többi országa	48	305	23	538	24	651	53	1624	30	1099
Ázsiai	—	2	2	—	—	8	3	2	1	1
Afrikai	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Észak- és Dél-Amerikai	13	37	21	46	16	37	10	68	1	22
Ausztráliai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hontalan	13	—	7	—	4	2	20	—	6	—
Egyéb	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>375</i>	<i>522</i>	<i>416</i>	<i>739</i>	<i>461</i>	<i>869</i>	<i>745</i>	<i>2071</i>	<i>427</i>	<i>1328</i>
	1974		1975		1976		1977		1978	
Csehszlovák	30	39	43	41	55	49	37	29	26	24
Jugoszláv	8	34	7	47	4	42	—	24	20	44
Osztrák	—	114	—	119	2	95	2	86	4	183
Román	168	—	172	—	139	—	251	—	298	—
Szovjet	136	3	150	5	180	6	189	2	141	2
Bolgár	2	1	2	—	4	1	4	5	2	—
Lengyel	1	—	11	—	13	2	4	—	8	3
NDK	20	4	14	6	21	8	21	5	12	9
Európa többi országa	24	1025	20	1047	26	976	31	1051	25	897
Ázsiai	—	1	1	2	—	2	4	—	14	36
Afrikai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Észak- és Dél-Amerikai	2	27	3	13	2	13	5	24	6	16
Ausztráliai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hontalan	8	1	2	—	7	—	—	—	3	—
<i>Összesen</i>	<i>399</i>	<i>1249</i>	<i>425</i>	<i>1280</i>	<i>453</i>	<i>1194</i>	<i>548</i>	<i>1220</i>	<i>546</i>	<i>1181</i>

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Állampolgárság	Honosítás	Elbocsátás	Honosítás	Elbocsátás	Honosítás	Elbocsátás	Honosítás	Elbocsátás	Honosítás	Elbocsátás
	1979		1980		1981		1982		1983	
Csehszlovák	36	11	40	11	41	13	57	8	63	6
Jugoszláv	3	35	2	26	5	104	3	89	9	50
Osztrák	—	194	—	255	—	217	4	216	—	256
Román	288	—	214	—	230	—	302	—	454	—
Szovjet	198	1	240	—	263	—	364	1	423	—
Bolgár	1	—	2	1	4	1	3	—	6	—
Lengyel	7	—	8	2	12	—	22	2	20	—
NDK	26	3	40	7	47	12	58	14	66	8
Európa többi országa	30	1023	34	1007	570	673	819	653	121	1109
Ázsiai	3	—	7	—	3	39	3	7	5	3
Afrikai	—	—	—	—	—	—	2	4	1	1
Észak- és Dél- Amerikai	4	13	2	16	1	27	4	33	5	29
Ausztráliai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hontalan	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>598</i>	<i>1280</i>	<i>589</i>	<i>1325</i>	<i>1176</i>	<i>1086</i>	<i>1641</i>	<i>1027</i>	<i>1173</i>	<i>1462</i>
	1984		1985		1986		1987		1988	
Csehszlovák	51	5	32	3	40	6	46	8	33	10
Jugoszláv	12	37	10	20	8	61	11	22	19	36
Osztrák	1	184	6	159	—	119	1	156	2	177
Román	337	—	198	—	345	—	408	—	412	—
Szovjet	216	1	440	2	366	—	331	1	237	1
Bolgár	4	1	6	—	10	1	4	—	—	—
Lengyel	16	—	13	—	9	—	12	1	16	—
NDK	93	9	78	13	126	11	144	25	111	8
Európa többi országa	45	1148	54	641	29	1034	43	1273	32	1110
Ázsiai	3	37	4	—	8	—	3	1	24	4
Afrikai	3	1	—	—	2	1	3	—	5	1
Észak- és Dél- Amerikai	2	23	9	4	5	3	6	23	6	11
Ausztráliai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>783</i>	<i>1446</i>	<i>850</i>	<i>842</i>	<i>948</i>	<i>1236</i>	<i>1012</i>	<i>1510</i>	<i>897</i>	<i>1358</i>

* Az 1964. évi adatok nem állnak rendelkezésre.

A 3. tábla az 1958 és 1962 között elutasított ügyek számát is tartalmazza. Ezekben az években a honosítottak és visszahonosítottak mellett azoknak a száma sem volt jelentős, akiknek a kérelmét visszautasították. Annak ellenére, hogy az ügyek száma meg van adva, a visszautasított személyek számát pontosan nem ismerjük, valószínűleg nem lehetett több a visszautasított ügyek számának kétszeresénél. Az adatok alapján megállapítható, hogy ezekben az években is többnyire magyar származásúak kaptak magyar állampolgárságot, és hogy minden évben lényegesen több volt az elutasított ügyek száma a visszahonosítást kérelmezők körében, mint a honosítást kérők között. 1963-tól ezek az adatok azonban már nem ismeretesek.

Az 1958 és 1962 között magyar állampolgárságot kapott személyek döntő többsége korábban Csehszlovákiának, Romániának és Jugoszláviának volt állampolgára. Mellétük jelentősebb számban voltak még hontalanok és azok a görög állampolgárok, akiknek az 1946. évi polgárháború után kellett hazájukból elmenekülniük. Amíg azonban a hetvenes évek végétől 1990-ig a hontalanok magyar állampolgárrá válása szünetelt, addig a görög

állampolgárok magyar állampolgárrá válása folyamatos volt, s még napjainkban is tart. Eddig 2083 görög állampolgár kapott magyar állampolgárságot, nagy részük (65,2 %) 1981-ben és 1982-ben lett magyar állampolgár.

3. tábla

Honosítás, visszahonosítás, illetve elbocsátás, 1958–1962

Állampolgárság*	Honosítás			Visszahonosítás			Elbocsátás		
	Személyek száma (fő)	Elfogadott	Elutasított	Személyek száma (fő)	Elfogadott	Elutasított	Személyek száma (fő)	Elfogadott	Elutasított
		ügyek száma	ügyek száma		ügyek száma	ügyek száma			
	1958								
Csehszlovák	17	15	6	91	49	11	71	43	1
Román	33	28	—	34	25	4	40	25	2
Német Demokratikus Köztársaság	1	1	—	63	49	13	6	3	1
Baráti államok a fentiek kivételével	25	15	—	7	6	6	11	9	4
Jugoszláv	26	13	4	23	18	9	19	10	1
Német Szövetségi Köztársaság, osztrák	6	4	—	26	22	8	19	16	12
Görög	56	23	—	—	—	1	—	—	1
Európai tőkés államok, kivéve a fentiek és Anglia	1	1	—	3	3	1	20	11	2
Anglia, Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, India	3	2	—	9	8	3	3	3	—
Távolkeleti és tengerentúli tőkés államok a fentiek kivételével	—	—	—	2	1	1	4	4	9
Hontalanok	97	68	—	1	1	1	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>265</i>	<i>170</i>	<i>10</i>	<i>259</i>	<i>182</i>	<i>58</i>	<i>193</i>	<i>124</i>	<i>33</i>
	1959								
Csehszlovák	9	9	3	101	44	45	87	55	—
Román	29	24	—	32	37	28	41	33	—
Német Demokratikus Köztársaság	—	—	—	60	49	5	2	2	2
Baráti államok a fentiek kivételével	46	23	5	14	11	2	5	5	—
Jugoszláv	21	12	—	58	41	—	10	9	—
Német Szövetségi Köztársaság, osztrák	3	4	1	6	5	4	11	8	14
Görög	30	13	2	—	—	—	—	—	—
Európai tőkés államok, kivéve a fentiek és Anglia	10	5	2	8	7	1	21	18	3
Anglia, Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, India	1	1	—	7	7	4	4	3	8
Távolkeleti és tengerentúli tőkés államok a fentiek kivételével	—	—	—	4	4	—	2	2	2
Hontalanok	49	37	2	—	—	—	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>198</i>	<i>128</i>	<i>15</i>	<i>290</i>	<i>205</i>	<i>89</i>	<i>183</i>	<i>135</i>	<i>29</i>
	1960								
Csehszlovák	24	22	1	87	50	7	228	132	—
Román	20	19	2	47	29	35	67	43	—
Német Demokratikus Köztársaság	—	—	—	16	13	3	12	5	—
Baráti államok a fentiek kivételével	31	15	3	37	22	1	15	10	—
Jugoszláv	9	9	7	76	46	20	4	4	3

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Állampolgárság*	Honosítás			Visszahonosítás			Elbocsátás		
	Személyek	Elfogadott	Elutasított	Személyek	Elfogadott	Elutasított	Személyek	Elfogadott	Elutasított
	száma (fő)	ügyek száma		száma (fő)	ügyek száma		száma (fő)	ügyek száma	
Német Szövetségi Köztársaság, osztrák	2	2	—	19	14	48	10	7	65
Görög	69	27	6	1	1	—	—	—	—
Európai tőkés államok, kivéve fentiek és Anglia	5	3	—	10	3	—	34	19	1
Európai tőkés államok, kivéve a fentiek és Anglia	5	3	—	10	3	—	34	19	1
Anglia, Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, India	—	—	3	15	14	5	4	3	5
Távolkeleti és tengerentúli tőkés államok a fentiek kivételével	—	—	—	2	1	—	6	3	1
Hontalanok	49	39	—	9	8	3	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>209</i>	<i>136</i>	<i>22</i>	<i>319</i>	<i>201</i>	<i>122</i>	<i>380</i>	<i>226</i>	<i>75</i>
					1961				
Csehszlovák	20	16	—	100	57	—	180	109	2
Román	63	47	—	161	113	3	101	78	—
Német Demokratikus Köztársaság	—	—	—	172	10	2	15	7	1
Baráti államok a fentiek kivételével	11	7	—	21	14	—	17	13	—
Jugoszláv	17	14	9	37	29	9	—	—	—
Német Szövetségi Köztársaság, osztrák	2	2	—	5	4	5	26	17	4
Görög	22	14	5	—	—	—	1	1	1
Európai tőkés államok, kivéve a fentiek és Anglia	4	3	—	3	3	—	48	29	2
Anglia, Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, India	—	—	—	13	13	2	49	38	4
Távolkeleti és tengerentúli tőkés államok a fentiek kivételével	3	2	—	4	4	—	44	31	3
Hontalanok	35	21	—	4	2	—	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>177</i>	<i>126</i>	<i>14</i>	<i>520</i>	<i>249</i>	<i>21</i>	<i>481</i>	<i>323</i>	<i>17</i>
					1962				
Csehszlovák	9	9	—	65	53	—	101	74	—
Román	65	43	—	252	181	1	17	14	—
Német Demokratikus Köztársaság	—	—	—	13	9	—	1	1	—
Baráti államok a fentiek kivételével	23	9	1	16	15	—	8	8	—
Jugoszláv	10	7	2	26	21	6	6	5	1
Német Szövetségi Köztársaság, osztrák	7	5	—	7	6	3	194	145	2
Görög	24	11	4	—	—	—	3	2	1
Európai tőkés államok, kivéve a fentiek és Anglia	16	6	—	13	11	1	155	109	—
Anglia, Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, India	—	—	1	10	10	1	505	367	1
Távolkeleti és tengerentúli tőkés államok a fentiek kivételével	1	1	—	8	5	—	120	71	2
Hontalanok	15	9	—	6	4	—	—	—	—
<i>Összesen</i>	<i>170</i>	<i>100</i>	<i>8</i>	<i>416</i>	<i>315</i>	<i>12</i>	<i>1110</i>	<i>796</i>	<i>7</i>

* A belügyminisztériumi csoportosítások alkalmazásával.

Amennyiben a környező országokból származók magyar állampolgárrá válásának tendenciáját elemezzük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy amíg Csehszlovákia esetében 1958 és 1969 között évente száz fölött volt a magyar állampolgárságot kapottak száma, addig azt követően – 1972 kivételével – mindig csak ötven fő körül mozgott, s ez 1990-et követően sem változott. Ezzel szemben a jugoszláv állampolgárok körében csak 1991-et követően nyilvánul meg határozottabb igény a magyar állampolgárság megszerzésére. Ezt megelőzően 1958 és 1969 között mintegy ötven, azt követően pedig a rendszerváltásig lényegében tíz jugoszláv állampolgár kapott évente magyar állampolgárságot.

Az elmúlt évtizedekben Románia és a Szovjetunió állampolgárai közül folyamatosan és mind többen szereztek magyar állampolgárságot. Az e területen kialakított mesterséges visszafogottságot jól tükrözik az 1990-et követő évek adatai. Az éves statisztikákban a két német állam esetében figyelemre méltó a visszahonosítottak számának alakulása. Ezek többsége a második világháború után Magyarországról áttelepített német nemzeti-ségű magyar állampolgár volt.

Külön elemzés tárgya az a folyamat, melynek keretében – Szlovákia kivételével – a környező országokban élő magyarok mind jelentősebb tömegei Magyarországra kívánnak áttelepülni. Ma még lényegében nem ismeretesek azok az összefüggések, amelyek a Magyarországra történő vándorlás következtében jönnek létre a kisebbségben élő magyarság társadalmi szerkezetében, a többségi népességhez való viszonyában, saját identitásának megőrzésében. Ezzel párhuzamosan természetesen lényegében nem ismeretesek azok a változások sem, melyeket a korábban kisebbségi sorban élő magyarok növekvő arányuk, kapcsolatrendszerük, befolyásuk következtében a magyar társadalomban előidéznek. Arra sem lehet választ adni, hogy kis Jugoszlávia magyar nemzetiségű állampolgárainak a délszláv polgárháború következtében megindult elvándorlása az új feltételek között lecsillapodik-e, és alacsonyabb szinten állandósul vagy a jelenlegi szinten marad. Mindezek mellett megfelelő ismeretek hiányában arra sem lehet ma még választ adni, hogy a Felvidéken élő magyarok meddig „érdekelték” a helyben maradásban, azaz meddig tartják elfogadhatónak életkörülményeiket, s mikor kezdenek a jelenleginél lényegesen nagyobb számban átmenetileg vagy véglegesen elvándorolni szülőföldjükről.

Az összes honosított és visszahonosított 72,1 százaléka, azaz 53 662 fő 1988 és 1994 között, tehát hét év alatt, a többi pedig az előző harminc évben lett magyar állampolgár. Érdekes összehasonlítani annak a tíz országnak a listáját, ahonnan az elmúlt hét évben a legtöbb bevándorló érkezett, annak a tíz országnak a listájával, amelyeknek állampolgárai a legnagyobb gyakorisággal kapták meg a magyar állampolgárságot.

Az első három helyen a bevándorlás és az állampolgárságot kaptak esetében ugyanazokat az országokat találjuk. Ezt követően azonban nemcsak eltérő az országok sorrendje (bár Németország, Csehszlovákia, Lengyelország, Svájc, az Egyesült Államok és Vietnám esetében azonosságot találunk), hanem a másik listába nem illeszkedő országokkal (Kína és Bulgária) találkozhatunk. Más sorrendet kapunk, ha a magyar állampolgárságot kapottak számát ugyanabból az országból Magyarországra bevándoroltak százalékában fejezzük ki. Ez esetben Bulgária került az első helyre,¹ és a második helyen levő Romániát (60,6 %) Svájc (47,4 %) követi. A további sorrend: a volt Szovjetunió (43 %), Len-

¹ Bulgária volt állampolgárai közül 1988 és 1994 között 449-en kaptak magyar állampolgárságot, nagy részük Magyarországon született. Déd-, illetve nagyszüleiük a századforduló időszakában vándoroltak be az országba. Bevándorló státust a bolgár állampolgárságuk köréből 236-an kaptak.

gyelország (27 %), Németország (20,6 %), a volt Csehszlovákia (19,9 %), a volt Jugoszlávia (14,4 %), Vietnam (13,7 %) és az Egyesült Államok (9,3 %).²

*A bevándorlók és az állampolgárságot kapott személyek száma országoként, 1988–1994
(az első tíz ország)*

BEVÁNDORLÓK		ÁLLAMPOLGÁRSÁGOT KAPOTTAK	
Ország	Száma (fő)	Ország	Száma (fő)
Románia	74 298	Románia	45 021
Jugoszlávia	10 404	Szovjetunió	3 845
Szovjetunió	8 934	Jugoszlávia	1 496
Németország	1 820	Bulgária	449
Kína	1 332	Németország	375
Csehszlovákia	1 190	Csehszlovákia	237
Lengyelország	686	Lengyelország	186
Egyesült Államok	407	Svájc	130
Vietnam	395	Egyesült Államok	103
Svájc	274	Vietnam	54

Sajátos megoszlást mutat azoknak az országoknak a köre, ahonnan a honosítottak és a visszahonosítottak az 1990 előtti és az azt követő években érkeztek. A világ minden tájára szétszóródott magyar származásúak egy része csak a rendszerváltozást követően jelent meg állampolgársági kérelmével. Ennek megfelelően már 1991-ben is azt követően nagymértékben kiszélesedett azoknak az országoknak a köre, melyeknek állampolgárai magyar állampolgárságot kaptak. Természetesen nem arról van szó, hogy származásukat tekintve ilyen mértékben sokszínűvé vált volna a magyar állampolgárságot kapottak csoportja, hanem arról, hogy a megváltozott politikai viszonyok következtében mind nagyobb számban térnek vissza azok, akik a korábbi évtizedekben az ország elhagyására kényszerültek. Ez a tendencia várhatóan az eddigieknek megfelelő intenzitással vagy annál némileg alacsonyabb szinten a következő években is folytatódni fog.

A Magyarország iránti érdeklődés mellett arra is érdemes figyelni, hogy a magyar állampolgárok mely országokat részesítik előnyben. A 2. és a 3. táblák elbocsátottak számára vonatkozó adataiból kitűnik, hogy a magyar állampolgárokat a legtrikább esetben vonzzák azok az országok, melyeknek állampolgárai a leghatározottabban választják új hazájuknak Magyarországot. Az elmúlt 37 évben ugyanis a Magyarországról elbocsátottak közül csak 274-en lettek Románia, 110-en pedig a volt Szovjetunió állampolgárai. Azaz mintegy kétezerszer, illetve harmincöttször többen lettek magyar állampolgárok Románia és a volt Szovjetunió állampolgárai közül, mint fordítva. Csehszlovákia és Jugoszlávia esetében ilyen mértékű eltérés nem tapasztalható, de ez nem a magyar állampolgárok fokozott érdeklődésének a következménye, hanem annak, hogy e két országból magyar állampolgárságot kérők száma alacsony. Ezzel szemben mindenekelőtt Svédország, Ausztria, Anglia, a Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország és Svájc esetében eléggé egyirányú mozgást figyelhetünk meg: ezen országokból jelentéktelen a magyar állampolgárságot kérők és magyar állampolgárokká lett személyek száma, viszont a magyarok jelentős számban lettek a felsorolt országok állampolgárai.

² A vizsgált időszakban 316 olyan személy kapott magyar állampolgárságot, aki az arab-mohamedán kultúrához tartozik.

A rendszerváltozás után lényegében nem módosult azoknak a száma, akiket évenként a magyar állampolgárságból elbocsátottak. Ennek oka feltételezhetően az, hogy a korábbi években sem volt jelentős azoknak a száma, akik a magyar állampolgárságból való elbocsátásukat kérték. A kivételes eseteket leszámítva tehát a magyar állampolgárságból való elbocsátás kérése a fogadó állam állampolgársággal kapcsolatos rendelkezéseitől függött. Az egyes személyek ugyanis általában nem érdekeltek állampolgárságuk elvesztésében, s csak akkor vállalják azt, ha a külföldi állampolgárság megszerzésének ez a feltétele. Ez egyben elégséges magyarázat lehet az állampolgárságból elbocsátottak számának viszonylagos állandóságára.

Az elbocsátottak száma 1958-at követően először 1962-ben emelkedett ezer fölé. Az ezt követő kilenc évben 448 és 904 fő között mozgott, majd lényegében minden évben ezer fölött volt. Az elmúlt 37 év alatt a legtöbbet 1993-ban bocsátották el a magyar állampolgárságból, de ebből nem lehet különösebb következtetést levonni, ugyanis 1972-ben is majdnem annyi volt az elbocsátottak száma, mint 1993-ban, 1991-ben pedig az 1962 előtti évek szintjére süllyedt, és az 1994-es adatok sem mutatnak jelentős változást.

4. tábla

Honosítás, visszahonosítás, illetve elbocsátás, 1990–1994
(fő)

Állampolgárság	1990		1991		1992		1993		1994	
	Honosítás, visszahono- sítás	Elbocsátás	Honosítás, visszahono- sítás	Elbocsátás	Honosítás, visszahono- sítás	Elbocsátás	Honosítás, visszahono- sítás	Elbocsátás	Honosítás, visszahono- sítás	Elbocsátás
Cseh	—	—	—	—	20	3	1	—	6	6
Csehszlovák	63	2	25	2	228	1	53	1	27	—
Jugoszláv	21	18	22	3	—	—	308	—	888	—
Osztrák	11	169	18	80	7	211	20	314	1	346
Román	2661	1	5114	—	20624	—	9956	—	6254	—
Szerb	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—
Szlovák	—	—	—	—	1	3	1	4	7	1
Szovjet	156	1	306	—	569	—	843	—	1730	—
Albán	—	—	—	—	1	—	1	—	4	—
Bolgár	6	—	48	—	192	—	93	—	110	—
Lengyel	30	—	31	—	33	—	29	—	47	—
NDK	35	70	—	—	3	3	—	—	2	—
Európa többi országai	76	921	130	355	134	922	134	1762	35	1333
Ázsiai	65	—	109	—	28	—	44	—	76	1
Afrikai	19	1	33	—	4	—	10	—	22	—
Észak- és Dél- Amerikai	12	—	42	1	23	3	21	3	21	1
Ausztráliai	14	—	2	—	5	—	—	—	1	—
Hontalan	14	—	13	—	7	—	7	—	1	—
<i>Összesen</i>	<i>3170</i>	<i>1184</i>	<i>5893</i>	<i>441</i>	<i>21880</i>	<i>1149</i>	<i>11521</i>	<i>2084</i>	<i>9238</i>	<i>1688</i>

A továbbiakban – összehasonlítható adatok hiányában – már csak azokkal az összefüggésekkel foglalkozunk, amelyek az 1990 és 1994 között magyar állampolgárságot kapott személyekre vonatkoznak. (Lásd az 4. táblát.) Annak érzékeltetésére, hogy honfitársaink milyen gyakorisággal választják azokat az országokat új hazájuknak, ahonnan a honosítottak vagy visszahonosítottak érkeztek, az elbocsátottak befogadó országonkénti számát is elemeztük.

Az 1990–1992. évekről a kérelmek száma is rendelkezésre állt, és ezekből az érkezők családi állapotáról is bizonyos következtetéseket lehet levonni. Mindenekelőtt általánosságban megállapíthatjuk, hogy a kérelmezőkhöz viszonyítva az elutasítottak száma csekély, bár 1991-től az ázsiai és az afrikai országok esetében az elutasítottak száma az elfogadott állampolgársági kérelmekhez viszonyítva nem jelentéktelen. (Irak esetében például 1992-ben egy személy kapott magyar állampolgárságot, tizenkettő pedig nem, egy évvel később két személy kapott, tizenkettő pedig nem. Ebből azonban diszkriminációra utaló következtetés nem vonható le, hiszen Németország vonatkozásában 1994-ben majdnem hasonló arányokat találunk.) Amíg azonban 1990-ben az elutasítottaknak a honosítottakhoz, visszahonosítottakhoz viszonyított aránya 0,2 százalék, addig 1994-ben már 8,5 százalék volt.

Az 1990–1992. évek adatai a kérelmek és a kérelmekben szereplő személyek száma alapján mindenekelőtt a Romániából érkezettek esetében arra utalnak, hogy jó néhány házaspár, illetve egy- vagy többgyermekes család kért és kapott magyar állampolgárságot, így a honosítottak, visszahonosítottak száma 1990-ben 1,6, 1991-ben 1,7 és 1992-ben 1,8-szerese volt a kérelmek számának. Az új magyar állampolgárok között a környező országokból és az európai országokból érkezettek a legnagyobb számban az ázsiaiak, az afrikaiak és végül az amerikai kontinens korábbi állampolgárai követték. A Kínából és a mohamedán kultúrkörből származók magyar állampolgárság megszerzése iránti érdeklődése nem volt túlságosan intenzív (1990–1994-ben összesen kilenc, illetve több mint kétszázötven fő), de az új magyar állampolgárok között az e területről érkezők folyamatosan megtalálhatók.

Az állampolgársági törvény és más jogszabályok rendelkezései következtében gyakorlatilag nem lehet jelentős azoknak a száma, akik kérelmük benyújtásának évében a magyar állampolgárságot meg is kapják, mégsem érdektelen az adott évben kérelmet benyújtók számát összehasonlítani azoknak a számával, akik abban az évben magyar állampolgárságot kaptak. (Lásd az 5. táblát.) Az állampolgársági kérelmet benyújtók és az állampolgárságot kapottak arányának alakulása jól jelzi a bevándorlók integrálódásának intenzitását.

5. tábla

Az állampolgársági kérelmet benyújtók és az állampolgárságot kapottak száma és megoszlása

Év	Állampolgársági kérelmek		Állampolgárságot kérők		Állampolgárságot kapottak	
	száma (fő)	megoszlása (százalék)	száma (fő)	megoszlása (százalék)	száma (fő)	megoszlása (százalék)
1988	1 489	3,6	1 900*	3,7	893	1,7
1989					1 083	2,0
1990	1 355	3,3	1 760*	3,4	3 170	5,9
1991	3 813	9,2	4 900*	9,6	5 893	11,0
1992	7 780	18,8	15 700*	30,6	21 880	40,8
1993	20 716	50,1	20 716	40,5	11 521	21,4
1994	6 209	15,0	6 209	12,2	9 238	17,2
<i>Összesen</i>	<i>41 362</i>	<i>100,0</i>	<i>51 185</i>	<i>100,0</i>	<i>53 678</i>	<i>100,0</i>

*Becsült adat.

Az 5. tábla adatainak elemzése előtt rövid kitérőt kell tennünk. 1990-et követően a kérelmezők száma ugrásszerűen megnőtt, ezért a Belügyminisztérium (BM) 1992-ben számítógépes nyilvántartásra tért át. Ez lehetővé tette, hogy 1992. szeptember 23-tól ne csak a kérelmet benyújtók, hanem az egyes kérelmekben szereplő családtagok száma, vagyis az összes kérelmező száma is a rendelkezésre álljon. Ennek megfelelően 1992. szeptember 23-ig a BM évi jelentéseiből származó adatokat, azt követően viszont a számítógépre rögzített adatokat használjuk. (A számítógépre rögzített adatok esetében minimális, a korábbi adatoknál viszont jelentősebb hibaszázalékkal kell számolnunk, mértékét azonban jelenleg nem ismerjük.)

Az 1992 vége előtti nem személyekre, hanem benyújtott ügyekre vonatkozó adatokat a tapasztalatok alapján 1,3-del megszoroztuk, és ezzel megkaptuk az összes kérelmező személy becslést. 1992. szeptember 23-ig kézi úton 6631 ügyet regisztráltak. Ebből 5503 honosítási, 693 pedig visszahonosítási kérelem volt; 435 fő kérelmét pedig elutasították. 1992. szeptember 23-tól az év végéig viszont még 7128 személy adott be kérelmet, ebből 6925 honosítási, 203 visszahonosítási kérelem volt. 1992-ben azoknak a személyeknek a száma, akik magyar állampolgárok szerettek volna lenni, 15700 fő volt.

Az új állampolgárok 61,4 százaléka 1993-ig lett magyar állampolgár, akiknek egy része már 1988-at megelőzően szeretett volna magyar állampolgár lenni. Ennek következtében 1993-ig, de részben még 1993-ban is elsősorban a korábbi években felhalmozódott kérelmek teljesítéséről volt szó. Ez egyben azt is jelenti, hogy – az új kérelmek várható csökkenése ellenére – az 1993-ban és 1994-ben benyújtott kérelmek mennyisége miatt még a következő években sem fog lényegesen csökkenni a magyar állampolgárságot kapottak száma. Ha pedig rendkívüli esemény nem következik be, akkor várhatóan tovább, elképzelhetően az 1988-as szint alá fog csökkenni a kérelmet benyújtók és ezzel együtt az új állampolgárok száma is. Átmeneti idő után azonban a magyar állampolgárságot kapottak száma várhatóan az 1988-at megelőzőnél valamivel magasabb szinten stabilizálódni fog.

Az elmúlt harminckét évben éppen úgy, mint az elmúlt öt évben a környező országok állampolgárai, közöttük mindenekelőtt Románia volt állampolgárai kaptak legnagyobb számban magyar állampolgárságot. (Lásd a 6. táblát.) A román állampolgárokat a volt szovjet, a volt csehszlovák, a volt jugoszláv állampolgárok, majd Ausztria állampolgárai követték. Jelentős eltérést tapasztalunk azonban, ha a rendszerváltás előtti és az azt követő évek adatait hasonlítjuk össze. A környező országok állampolgárai közül ugyanis a magyar állampolgárságot kaptak 74,7 (a romániai kérelmezők 85,7, a volt szovjet állampolgárok 46,5, a volt jugoszlávok 65, az osztrákok 24,7 a volt csehszlovákok 8,9) százaléka 1988-at követően lett magyar állampolgár. A világ közel száz, Magyarországgal nem szomszédos országából összesen 8495-en lettek magyar állampolgárok 37 év alatt.³ Mivel a környező országokból magyar állampolgárságot kérők döntő többsége magyar származású, nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogyan változott meg a rendszerváltást követően az egyes országokból származóknak a magyar állampolgárság megszerzése iránti igénye. Ebből az elmozdulásból, mivel 1990-et megelőzően Magyarország egyforma magatartást tanúsított a környező országokból kérelmet benyújtókkal szemben, mindenekelőtt az adott országban élő magyar származásúak általános állapotára, elégedettségére, az adott ország megtartó erejére, pontosabban taszító hatására lehet következtetni. Az elmúlt öt évben magyar állampolgárságot kapott volt román állampolgárok nagy száma nemcsak a Romániában élő magyar származásúak nagy számával, hanem az ottani általános gazdasági, politikai helyzettel, a kisebbségekkel kapcsolatos

³ Az adatok annak következtében, hogy 1958 és 1964 között a statisztikai összesítéskor a „baráti államok” kategóriáját is használták, nem teljesen pontosak. E kategóriához 276 fő tartozik.

román magatartással, a többségieknek magyarokétól jelentős mértékben eltérő kultúrájával, hagyományaival és szokásrendszerével, valamint az évtizedek óta Magyarországon élő nagyszámú Romániából érkezettek vonzásával függ össze. Természetesen mindehhez a magyar politikai életben bekövetkezett változás is társult, hiszen amennyiben ez a változás nem következik be, a korábbi évek gyakorlata alapján közel százötven évnek kellett volna eltelnie ahhoz, hogy a volt román állampolgárok közel hasonló számban kapjanak magyar állampolgárságot, mint amennyien az elmúlt öt évben kaptak.

6. tábla

A környező országokból származók honosítása és visszahonosítása, 1958–1994
(fő)

Ország	1958 és 1987	1988 és 1994	Együtt
	között		
Románia	7 520	45 021	52 541
Szovjetunió	4 424	3 845	8 269
Csehszlovákia	2 421	237	2 658
Jugoszlávia	805	1 469	2 301
Ausztria	180	59	239
<i>Összesen</i>	<i>15 350</i>	<i>50 658</i>	<i>66 008</i>

Meglepetést okozhat, bár többségük az utolsó öt évben kapott magyar állampolgárságot, hogy mind ez ideig nem jelentős azoknak a száma, akik korábban a volt Jugoszláviában éltek, és az elmúlt években kaptak magyar állampolgárságot. Ennek oka mindenekelőtt az, hogy a Horvátországból és Szerbiából Magyarországra menekült magyar származásúak általában jó körülmények között éltek, s nem adták fel a reményt, hogy otthonaikba visszatérhetnek. A változást azonban – annak ellenére, hogy a Romániából érkezettek számát meg sem közelítik – pontosan visszatükrözik az adatok, hiszen 1992-ben már tízszer annyian kapták meg a magyar állampolgárságot, mint 1991-ben, és 1994-ben majdnem négyszer többen, mint 1992-ben. Most, hogy formálisan vége a délszláv polgárháborúnak, várhatóan csökkenni fog az e területekről Magyarországra érkezők száma, s ezzel együtt az állampolgárságot kérők utánpótlása is. Kérdéses azonban, hogy az elmúlt öt év eseményei milyen nyomokat hagytak mindenekelőtt a kis Jugoszláviában élő magyar nemzetiségűekben, s hogy ezek a hatások hosszabb távon mennyiben és hogyan egyenlítődnek ki.

A volt Szovjetunióból érkezők döntő többsége Kárpátalja magyar nemzetisége köréből került ki, s csak kis részét teszik ki azok, akik a szovjet felsőoktatási intézményekben tanuló vagy a volt Szovjetunióban dolgozó magyar állampolgárok házastársaként lettek magyar állampolgárok. Várhatóan az elkövetkező években az erről a területről, mindenekelőtt az Ukrajnából érkezők nagyobb számban kérnek és kapnak majd magyar állampolgárságot, mint 1990 előtt. A korábbi korlátok oldódása, a kapcsolattartás természetessé válása új helyzetet teremtett. Ennek eredménye már most is érzékelhető, hiszen a volt Szovjetunió területéről kérvényezőknek majdnem 44 százaléka az elmúlt öt évben lett magyar állampolgár. Valószínűleg ez a tendencia állandósul és a következő években is hasonló intenzitással fog folytatódni.

A előbbi országok esetében tapasztalt összefüggést a volt Csehszlovákia állampolgárai vonatkozásában annak ellenére sem lehet felfedezni, hogy a kérelmet benyújtók döntő többsége magyar származású. Az elmúlt öt év adatai nemcsak hogy nem kiemelkedők, hanem belesimulnak az 1957 és 1989 közötti évek átlagába. Csehszlovákia állampolgárai közül 1957-et követően, illetve az 1990 és 1994 közötti időszakban is igen kevesen lettek magyar állampolgárok. Az ott élő magyarság ugyanis kevésbé volt kiteve a hatalom részéről olyan mértékű alárendeltségnek, mint a Romániában vagy mint az utóbbi években a volt Jugoszláviában élő magyar nemzetiségűek. Természetesen az összehasonlításnál – a korábban megfogalmazottak mellett – azt is feltételezzük, hogy a környező országokban élő magyar nemzetiségűek közel azonos intenzitással kötődnek szülőföldjükhöz, vagyis hogy a bemutatott különbséget nem az eltérő kötődések okozzák. Remélhetőleg az új szlovák állam nemzetiségi politikája nem kényszeríti a magyar nemzetiségűeket arra, hogy a következő években az eddigieknél nagyobb számban hagyják el szülőföldjüket.

7. tábla

Az állampolgárságot kérelmezők évenként és országonként

Év	Származási ország							Összesen
	Románia	Szovjet-unió*	Csehszlovákia**	Jugoszlávia	Egyéb országok	Magyarország***	Ismeretlen***	
	Szám szerint (fő)							
1988–1989	628	406	66	15	374			1 489
1990	1 109	92	32	14	108			1 355
1991	3 322	215	30	9	237			3 813
1992	7 204	336	15	59	166			7 780
1993	11 324	1 439	275	3 903	2 247	1 513	15	20 716
1994	2 602	468	108	1 466	54	129	1 382	6 209
1988–1994	26 189	2 956	526	5 466	3 186	1 642	1 397	41 362
	A férfiak megoszlása (százalék)							
1988–1989	48,2	20,3	2,1	1,6	27,8			100,0
1990	84,9	4,8	0,9	1,0	8,3			100,0
1991	88,1	2,8	0,4	0,3	8,4			100,0
1992	94,6	2,3	0,1	1,1	1,9			100,0
1993	54,7	5,3	1,0	21,8	9,3	7,8	0,1	100,0
1994	44,1	6,0	1,4	23,0	0,8	2,7	22,1	100,0
	A nők megoszlása (százalék)							
1988–1989	38,5	31,6	5,9	0,7	23,4			100,0
1990	78,8	8,8	3,8	1,0	7,6			100,0
1991	86,2	8,3	1,2	0,2	4,2			100,0
1992	90,6	6,3	0,3	0,4	2,3			100,0
1993	54,6	8,5	1,6	16,0	12,3	6,8	0,1	100,0
1994	41,1	14,9	3,1	9,5	1,9	3,7	25,8	100,0

* 1993-tól csak Ukrajna.

** 1993-tól csak Szlovákia.

*** Lásd a 8. jegyzetet.

A kérelmezők számának 1993. évi növekedése általános volt, egyetlen ország állampolgárai sem képeztek kivételt. 1993-ban a kérelmet benyújtók száma összességében több mint két és félszerese volt az előző évinek.

A legnagyobb elmozdulás a jugoszláv állampolgárok esetében következett be, hatvanhatszor többen nyújtottak be kérelmet, mint azt megelőzően. Ebben azonban nemcsak az új állampolgársági törvény várható kedvezőtlen rendelkezései, hanem a hazatérés reményébe vetett hit csökkenése is szerepet játszott. Ezt egyértelműen alátámasztja, hogy 1994-ben, amíg a többi ország esetében a kérelmezők száma általában az 1992 előttiire süllyedt, addig a jugoszláv kérelmezők száma korántsem esett vissza ilyen mértékben. Hasonló jelenség még a volt Csehszlovákia állampolgárai esetében is megfigyelhető, hiszen a kérelmezők száma 1994-ben 1992-höz viszonyítva több mint hétszeresre nőtt. Megítélésünk szerint ez az eltérés is nem csekély mértékben abból adódott, hogy Csehszlovákia második felbomlását követően a Szlovák Köztársaságban a magyar nemzetiségűek létfeltételei romlottak.

A magyar állampolgárság megszerzésére irányuló törekvés indítókai között nem feledkezhünk meg arról sem, hogy a magyar útlevél a világ számos országába vízum nélküli beutazási lehetőséget biztosít.

1990-et megelőzően, amikor már a kérelmek benyújtása is korlátok közé volt szorítva, a Romániából, Szovjetunióból, Csehszlovákiából, Jugoszláviából és az egyéb országokból érkezők egymáshoz viszonyított aránya – némi román többlettel – kiegyensúlyozott volt.

Az 1994-ben kérelmet benyújtók életkoradatait – a korcsoportokra vonatkozó adatok hiányában – nem tudjuk összevetni a korábbi évekével.

Az 1990. és 1993. közötti évek adatainál azt látjuk, hogy a Romániából érkezők túlsúlya csak 1993-ban mérséklődik, amikor az egyes korcsoportokban a volt Jugoszláviából érkezők 21,9, 18,1, 19,3, illetve 15,7 százalékkal voltak érdekelve. A Romániából érkező kérelmezők kivételével a többi országból érkező 14 éven aluli kérelmezők aránya jelentéktelen. Az egyéb országból érkezők kivételével lényegében a többi korcsoport esetében is hasonló a helyzet. Némi eltérést csak a volt Szovjetunióból érkezők esetében tapasztalhatunk a 40–59 évesek (1990-ben) és a 60 évnél idősebbek (1992-ben és 1993-ban) esetében.

Amennyiben országonként és korcsoportonként a nemek szerinti megoszlást vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a Romániából érkező férfi kérelmezők aránya minden évben és minden korcsoportban – 1988–1989 és 1993 kivételével – 90 százalék fölött volt. 1990-et megelőzően a különböző állampolgárságú kérelmezők korcsoportok szerinti megoszlása kiegyenlítettebb, mint azt követően. A román állampolgárok túlsúlya – mindkét nem esetében – 1991-ben és 1992-ben a leghatározottabb. Nemek szerinti megoszlás esetében a volt Jugoszlávia állampolgáraink 1993-as és 1994-es határozottabb megjelenése okozott az eloszlásban változást. Az egyéb országokból érkezők között a 60 éven felüli férfiak, illetve 1993-ban mindenekelőtt a 40–59 éves nőknek az aránya volt jelentősebb.

A kérelmezők kor megoszlása összességében és országonként is kedvező. (Lásd a 8. táblát.) A legnépesebb korcsoport minden évben és minden ország esetében a férfiak és a nők esetében egyaránt a 15–39 és a 40–59 éveseké. A 60 évesek és az annál idősebbek száma szinte minden ország esetében csekély.

8. tábla

Az állampolgárságot kérelmezők kormegoszlása országoként

Év	-14	15-39	40-59	60-X	Összesen	-14	15-39	40-59	60-X	Összesen
	éves					éves				
	Románia					Szovjetunió*				
1988-1989	8,9	61,5	22,5	7,2	100,0	7,4	56,4	29,6	6,7	100,0
1990	19,7	53,5	21,6	5,3	100,0	9,8	46,7	38,0	5,4	100,0
1991	19,7	51,5	24,8	4,0	100,0	6,5	50,7	36,3	6,5	100,0
1992	20,1	54,0	23,5	2,4	100,0	6,3	50,3	33,3	10,1	100,0
1993	15,0	64,2	17,1	3,7	100,0	11,7	50,4	26,0	11,9	100,0
	Csehszlovákia**					Jugoszlávia				
1988-1989	3,0	74,2	18,2	4,5	100,0	6,7	66,7	20,0	6,7	100,0
1990	6,3	78,1	15,6	0,0	100,0	7,1	28,6	42,9	21,4	100,0
1991	13,3	50,0	23,3	13,3	100,0	0,0	66,7	33,3	0,0	100,0
1992	26,7	46,7	13,3	13,3	100,0	18,6	57,6	18,6	5,1	100,0
1993	6,2	58,2	26,2	9,5	100,0	20,1	54,9	20,4	4,6	100,0
	Egyéb országok					Összesen				
1988-1989	11,8	68,2	16,6	3,5	100,0	8,9	62,4	22,7	6,0	100,0
1990	6,5	63,9	22,2	7,4	100,0	17,5	54,2	22,8	5,5	100,0
1991	3,4	57,8	33,8	5,1	100,0	17,8	51,9	26,0	4,3	100,0
1992	7,2	37,3	39,2	16,3	100,0	19,2	53,5	24,2	3,0	100,0
1993	8,4	57,9	27,5	6,2	100,0	17,3	57,3	19,9	5,5	100,0

* 1993-ban csak Ukrajna.

** 1993-ban csak Szlovákia.

Megjegyzés. A magyarországi származású kérelmezők kormegoszlása 1993-ban: 47,9, 17,2, 21,4, 13,5, az ismeretlen származásúaké pedig 33,3, 26,7, 20,0 20,0.

A gyermekes családok számát adatok hiányában nem tudjuk megállapítani. Közvetve azt mondhatjuk, hogy elsősorban a román állampolgárságú kérelmezők, illetve 1992-ben a volt Csehszlovákia, 1992-ben és 1993-ban a volt Jugoszlávia állampolgárai esetében jelentősebb a gyermekkorúak (14 évesek és fiatalabbak) száma. A két domináns korcsoport közül a 15-39 éveseké a meghatározóbb minden évben mindkét nem és minden ország esetében. 1993-ban a volt Szovjetunióból, 1991 és 1993 között a volt Csehszlovákiából, 1991-et megelőzően pedig a volt Jugoszláviából érkezett állampolgárok 10-20 százaléka 60 éven felüli volt. A nők esetében is hasonló tendenciát találunk azzal a különbséggel, hogy 1990-ben a volt Jugoszláviából érkező nők több mint egyötöde 60 éven felüli volt. 1990-től a kérelmet benyújtóknak több mint 17 százaléka 14 éven aluli, de országoként, illetve nemek szerint jelentős eltéréssel. A legkiegyensúlyozottabb a fiúk és a lányok esetében egyaránt a Romániából kérelmezők csoportja. Ezzel szemben például a volt Szovjetunióból érkezők körében a lányok aránya csak 1993-ban közelítette meg a fiúkét. A csehszlovák állampolgárok körében pedig azt tapasztalhatjuk, hogy az 1991. évi kérelmezők között például a 14 éven aluliak majdnem 43 százalékot tettek ki. A 14 éven aluliak aránya az egyéb országokból kérvényezők között a legalacsonyabb. Ezek az arányok arra utalnak, hogy az állampolgársági kérelmet benyújtók, mindenkéltől a Romániából kérvényezők körében a gyermekes családok vannak értékelhető mó-

don reprezentálva.⁴ Összességében a kérelmet benyújtók nemenkénti megoszlása – különösen 1990 óta – igen kiegyensúlyozott, a férfi–nő arány a szovjet és a csehszlovák állampolgárok esetében a nők javára billen.

A továbbiakban az 1988 és 1992 között magyar állampolgárságért kérelmet benyújtó személyek – külön a férfiak és külön a nők – foglalkozás szerinti megoszlását mutatjuk be. (Lásd a 9. táblát.)⁵

A foglalkozási csoportok közül a legnépesebb az értelmiségieké és a fizikai dolgozóké. Számuk 1990-től lényegében évente majdnem megkétszereződik. Különösen így van ez, ha a „tanuló” és az „eltartott, munkanélküli” kategóriákat nem vesszük figyelembe, akik között a hat év alatti, nem iskolás korú gyermekeket, a háztartásbelieket, illetve a nyugdíjasokat találjuk. Az értelmiségiek aránya minden évben meghaladta a fizikaiakét, amíg azonban 1988–1989-ben és 1992-ben csak 4 százalékpontos volt az eltérés, addig a másik két évben a 13 százalékpontot is meghaladta. 1994-ben az értelmiségiek aránya a korábbi évek átlagához viszonyítva 12, a fizikai dolgozók arányához viszonyítva csak egy százalékponttal nőtt, azaz a két foglalkozási főcsoport között a különbség valamivel több mint 14 százalékpontos lett. Az értelmiségiek között különösen kiugrik az orvostudományokat reprezentálók száma. Az 1471 főben az egészségügyi középiskaderek (laboránsok, fogtechnikusok stb.) is szerepelnek, és ebből 810 orvos és fogorvos. Az orvosok közül egy csehszlovák, nyolc jugoszláv, ötvenöt szovjet, a többi pedig román állampolgár.⁶ Jelentős még a műszaki tudományok területén dolgozók, illetve a középiskolai tanárok aránya is, az előbbieké lényegében megegyezik az egészségügyiekével. Végül az 1988–1992. években kérelmet benyújtók között nem elhanyagolható az általános és a közép-, illetve szakiskolai tanárok aránya (4,1 %) sem.

A fizikai dolgozók között a mezőgazdasági fizikai dolgozók aránya (0,3 %) jelentéktelen, az egyéb fizikai dolgozóké pedig 2 százalék. Munkaerő-gazdálkodási szempontból fontos, hogy a szakmunkásoknak közel 50 százaléka kisiparos. A szolgáltatás területén dolgozók aránya (1,2 %) meglepően alacsony. Az alkalmazottak aránya a kezdeti 16,2 százalékról 1990-et követően tíz százalék körülire esett vissza, de az 1994-es adatok az alkalmazottak arányának emelkedését mutatják. Az egyéb kategóriába a tőkésék, a földbirtokosok, az egyéni gazdálkodók, a nyugdíjasok, a szabad foglalkozásúak és a sportolók kerültek. A nyugdíjasok döntő többsége román állampolgárként nyújtott be kérelmet. Említésre méltó még, hogy az utóbbi két évben az egyéb országokból érkező nyugdíjasok száma a korábbi évekhez viszonyítva növekedett. Amennyiben pedig 1994-ben az egyes foglalkozási csoportok nemek szerinti megoszlását vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a férfi–nő arány az értelmiségiek között kiegyensúlyozott, az alkalmazottak, valamint az egyéb kategóriába tartozók között a nők, a fizikai dolgozók között pedig a férfiak vannak többségben. (Lásd a 10. táblát.) Az értelmiségi foglalkozásúak között lényegében csak a műszaki tudományok területén dolgozók és a művészek között vannak többen férfiak, az összes többi foglalkozási ágban viszont a nők aránya volt a jelentősebb 1994-ben.

⁴ Az adatbázis nem teszi lehetővé annak megállapítását, hogy az állampolgársági kérelmet benyújtók között hány az egyedülálló, a családost, illetve, hogy az egyes családokhoz hány gyermek tartozik.

⁵ A kérelmet benyújtók foglalkozására vonatkozó 1993. évi adatok nem állnak rendelkezésünkre, az 1994. évi adatok pedig csak a kérelmet benyújtókra (házastárs és gyermekek nélkül) vonatkoznak.

⁶ A magyar állampolgárságot kaptak adatainak nem elég körültekintő rögzítése következtében nem lehet megállapítani, hogy például az „egyetemi oktató” és az „egyéb értelmiségi” kategóriába milyen foglalkozásúak tartoznak.

10. tábla

Az állampolgárságot kérelmezők* foglalkozása nemeként 1994-ben

Foglalkozás	Férfi		Nő		Összesen	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Értelmiségi foglalkozású	519	24,6	340	23,2	859	24,8
Műszaki tudományok	192	9,1	59	4,0	251	7,0
Társadalomtudomány	34	1,6	17	1,2	51	1,4
Természettudomány	15	0,7	5	0,3	20	0,6
Orvostudomány	82	3,9	117	8,0	199	5,6
Művészetek	23	1,1	12	0,8	35	1,0
Egyházi értelmiségi	6	0,3	0	0,0	6	0,2
Egyetemi oktató	13	0,6	2	0,1	15	0,4
Középiskolai tanár	50	2,4	67	4,6	117	3,3
Általános iskolai tanár	2	0,1	5	0,3	7	0,2
Egyéb értelmiségi	102	4,8	56	3,8	158	4,4
Alkalmazott	149	7,1	167	11,4	316	8,8
Fizikai dolgozó	360	19,5	555	17,1	13,2	15,5
Ipari	292	13,9	119	8,1	411	11,5
Mezőgazdasági	27	1,3	5	0,3	32	0,9
Egyéb fizikai	41	1,9	71	4,8	112	3,1
Szolgáltatás	465	22,1	154	10,5	619	17,3
Tanuló	82	3,9	82	5,6	164	4,6
Eltartott	24	1,1	83	5,7	107	3,0
Egyéb	282	13,4	206	14,0	488	13,7
Ismeretlen	226	10,7	241	16,4	467	13,1
Mindösszesen	2 107	100,0	1 468	100,0	3 575	100,0

* Csak a kérelmet beadók házastárs és gyermek nélkül.

Az 1994-ben kérelmet benyújtó 6209 fő közül csak 3575 fő (2107 férfi és 1468 nő) foglalkozását ismerjük. Mindkét nem esetében az értelmiségi foglalkozásúak aránya a legjelentősebb, őket a szolgáltatás területén tevékenykedők, majd a fizikai dolgozók követik. Ez egyértelműen a környező országok magyar nemzetiségű értelmiségi foglalkozású állampolgárainak elvándorlására utal. Az értelmiség elvándorlása természetesen kedvezőtlenül érinti az adott közösséget, különösen akkor, ha a kisebbségi értelmiségnek a többségi népesség értelmiségéhez viszonyított aránya már eleve kisebb, és ha a kisebbség azokat az értelmiségieket veszítik el (például tanítókat, tanárokat, művészeket, orvosokat), akik a nemzetiségi közösség jövője szempontjából megkülönböztetett szereppel rendelkeznek.

1994-ben az állampolgársági kérelmet benyújtók (3575 fő) országonkénti és nemek szerinti megoszlását, valamint az összes kérelmező (6209 fő) országonkénti (állampolgárság szerinti) megoszlását a 11. tábla adatai mutatják. A kérelmet benyújtók és a kérelmezők között továbbra is Románia és a volt Jugoszlávia állampolgárai a meghatározók, de a kérelmet beadók között a környező országok állampolgárai mellett a világ egyéb országai állampolgárainak aránya is jelentős.

A korösszetétel arra utal, hogy 1994-ben a kérelmezőknek mintegy fele egyedül álló volt. Legtöbbször a 20–59 évesek vannak (66,3 %), ezen belül is a 40 év alattiak aránya a jelentősebb. A fiatalok az összes kérelmező egynegyedét adják, és ezeknek több

mint egyharmada már Magyarországon született. A 60 éven felüliek aránya nem éri el a 8 százalékot, tehát a kor szerinti összetétel egyértelműen kedvezőnek mondható.

11. tábla

Az 1994-ben állampolgársági kérelmet beadók és az állampolgárságot kérelmezők születési hely szerint*

Ország	A kérelmet beadó						A kérelmezők	
	férfiak		nők		együtt		száma (fő)	megoszlása (százalék)
	száma (fő)	megoszlása (százalék)	száma (fő)	megoszlása (százalék)	száma (fő)	megoszlása (százalék)		
Románia	929	26,0	603	16,9	1532	42,8	2602	41,9
Ukrajna	126	3,5	219	6,1	345	9,6	468	7,5
Szlovákia	29	0,8	45	1,3	74	2,1	108	1,7
Jugoszlávia	485	13,6	140	3,9	625	17,5	1466	23,6
Magyarország	56	1,6	54	1,5	110	3,1	129	2,1
Egyéb ország Ismeretlen	482	13,5	407	11,4	889	24,9	54	0,9
	1389						1389	22,3
<i>Összesen</i>	<i>2107</i>	<i>58,9</i>	<i>1468</i>	<i>41,1</i>	<i>3575</i>	<i>100,0</i>	<i>6209</i>	<i>100,0</i>

*A kérelmet beadó házastárssal és gyermekkel.

Az 1993. évi LV. törvény értelmében 1993. október 1-jétől magyar állampolgárságot születéssel, honosítással és visszahonosítással lehet szerezni. A politikai rendszer megváltozását tükrözi a törvénynek az a paragrafusa, mely szerint azok a személyek, akiket a második világháborút követően magyar állampolgárságtól megfosztottak, vagy akiknek az állampolgársága 1947. szeptember 15. és 1990. május 2. között elbocsátással szűnt meg, beleértve azokat is, akiknek az állampolgársága a Németországba történt áttelepítéssel szűnt meg, és visszahonosítási kérelme még elbírálásra nem került, személyes, írásbeli nyilatkozattal a magyar állampolgárságot ismételtelen megszerezhetik. Az állampolgárságtól való megfosztással elkövetett törvénytelen ségek számához viszonyítva azonban azoknak a személyeknek a száma, akik az 1993. évi állampolgársági törvény életbelépése után úgy nyilatkoztak, hogy ismét magyar állampolgárok kívánnak lenni, jelentéktelen: 1993-ban 284, 1994-ben pedig 667 személy döntött úgy, hogy ismét magyar állampolgár lesz.

A rendelkezésünkre álló másodlagos források alapján megállapíthatjuk, hogy a hatalom – a kitelepítettektől eltekintve – a magyar állampolgárságtól való megfosztás eszközeivel, bár lehetősége lett volna, 1945 és 1947 között nem élt.⁷ A második világháborút követően magyar állampolgárságtól először 1947-ben, és utoljára 1981-ben fosztottak meg személyeket. 1947-től 1981-ig összesen 1930 személyt fosztottak meg állampolgárságától.⁸ Ennek törvényi lehetősége egészen a rendszerváltásig megvolt, ennek ellené-

⁷ Meg kell jegyeznünk azt, hogy az ideiglenes kormány 9.550. 1945. M.E. számú rendelete értelmében a magyar állampolgárságot szerzett német állampolgárok 1939. augusztus 31. utáni honosítása és visszahonosítása 1945. december 31-ével hatályát veszítette. Azt, hogy ez a döntés hány személyt érintett, jelenleg nem ismeretes.

⁸ Az 1990. évi XXVII. törvény indoklása szerint 1947 és 1953 között közel 1500 főt, 1957 és 1981 között pedig 203 főt fosztottak meg magyar állampolgárságától. Ez 227-tel kevesebb, mint amit a rendelkezésünkre bocsátott anyagok alapján összegyűjtöttünk. (Lásd: A magyar állampolgárságra vonatkozó jogszabályok I. köt. Szerk.: dr. Parragi Mária és dr. Ugróczky Mária. Szemimpex Kiadó. Budapest. 1993. 241 old.)

re a hatóságok később már nem éltek vele. A megfosztás időpontját 415 fő (302 férfi és 113 nő) esetében nem ismerjük, így nemeként és a döntés éve szerint csak 1515 fő (1037 férfi és 478 nő) adatait elemezhetjük, de hogy évenként pontosan hány főt fosztottak meg állampolgárságától, azt nem tudhatjuk biztosan. A férfiak döntő többségét 1953 előtt fosztották meg állampolgárságától.

A döntés éve szerint három év, az 1949 és 1951 közötti időszak emelkedik ki. Az állampolgárságtól való megfosztás több mint 90 százaléka ugyanis erre az időre esett. Ez abban az esetben is igaz, ha az a 415 fő, akiknél a döntés évét nem ismerjük, 1958 után vesztette el állampolgárságát. A férfiak túlsúlya elsősorban abból adódik, hogy a megfosztó rendelet többnyire magasan kvalifikált pozíciókat érintett, amelyeket elsősorban férfiak töltöttek be.⁹ Az 1953-ig az állampolgárságuktól megfosztott nők döntő többsége vagy házastárs, vagy maga is minisztériumi, követségi alkalmazott volt.

12. tábla

A magyar állampolgárságuktól megfosztottak száma és megoszlása

Korcsoport (éves)	Az 1949-ben				Az 1950-ben				Az 1951-ben			
	magyar állampolgárságától megfosztott											
	férfiak		nők		férfiak		nők		férfiak		nők	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
14 alatt	8	2,8	11	14,7	13	4,1	7	8,1	2	0,9	2	1,4
15–19	2	0,7	1	1,3	3	1,0	3	3,5	3	1,3	1	0,7
20–24	11	3,8	7	9,3	15	4,8	6	7,0	8	3,5	6	4,1
25–29	39	13,5	8	10,7	39	12,4	12	14,0	20	8,8	20	13,8
30–34	40	13,8	6	8,0	38	12,1	10	11,6	24	10,6	27	18,6
35–39	43	14,9	11	14,7	63	20,0	13	15,1	23	10,1	17	11,7
40–44	36	12,5	10	13,3	54	17,1	15	17,4	42	18,5	20	13,8
45–49	45	15,6	10	13,3	28	8,9	11	12,8	34	15,0	14	9,7
50–54	18	6,2	2	2,7	32	10,2	4	4,7	36	15,9	21	14,5
55–59	25	8,7	5	6,7	18	5,7	3	3,5	21	9,3	8	5,5
60–64	14	4,8	2	2,7	7	2,2	2	2,3	8	3,5	5	3,4
65–69	3	1,0	2	2,7	3	1,0	0	0,0	6	2,6	3	2,1
70–74	4	1,4	0	0,0	1	0,3	0	0,0	0	0,0	1	0,7
75-nél több	1	0,3	0	0,0	1	0,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0
<i>Összesen</i>	<i>289</i>	<i>100,0</i>	<i>75</i>	<i>100,0</i>	<i>315</i>	<i>100,0</i>	<i>86</i>	<i>100,0</i>	<i>227</i>	<i>100,0</i>	<i>145</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. 235 fő kora ismeretlen.

Mind a férfiak, mind a nők esetében mind a három évben (1949–1951) a legtöbben a 25–54 évesek korosztályához tartoztak. (Lásd a 12. táblát.) Az első két évben közel

⁹ Az eljárás és a döntések politikai indítéka egyértelmű, hiszen az 1947-ben állampolgárságától megfosztott nyolc személy vagy nemzetgyűlési képviselő, vagy külügyminisztériumi tisztviselő volt. Érdekes azonban, hogy például *Nagy Ferenc* miniszterelnököt és *Varga Bélát*, a nemzetgyűlés elnökét, akik 1947-ben hagyták el az országot, csak 1948-ban fosztják meg állampolgárságuktól. Az 1956-os forradalmat követően nem fosztották meg állampolgárságától, illetve nem kényszerítettek egyetlen prominens személyt sem arra, hogy elbocsátásukat „kérjék”, így például *Háy Gyula*, *Aczél Tamás*, *Kende Péter* író, *Heltai György*, *Kéthly Anna* politikust, *Király Béla* katonatisztet vagy *Pongrácz Gergelyt*, a harcok civil résztvevőjét, irányítóját stb., de ugyanígy nem fosztották meg állampolgárságuktól a hetvenes évek előzőit (például *Fehér Ferencet*, *Heller Ágnes*t, *Szelényi Ivánt* stb.) sem.

négyszer több férfit fosztottak meg az állampolgárságtól, mint nőt (a nők száma ekkor 100 alatt volt), 1951-ben csak kétszer annyit, de a nők száma csaknem elérte a 150-et. 1952-ben és 1953-ban már lényegesen csökkent az esetek száma (33–33-ra), majd az ezt követő négy évben a büntetés ezen eszközével már nem élt az akkori hatalom. A 65 év felettiek és a 19 éven aluliak aránya – 1949-et kivéve, amikor a nők 14,7 százaléka 1–14 éves volt – egyetlen évben sem volt jelentős. 1958-ban öt személy esetében felelevenítették az ötvenes évek gyakorlatát, de e második periódusban, mely 23 éven át (1981-ig) tartott, összesen „csak” 63 esetben éltek a megtorlás eme eszközével.

TÁRGYSZÓ: Vándorlás. Állampolgárság.

SUMMARY

One of the factors influencing the change in Hungary's population number is emigration and immigration. Regular statistical survey has not yet been evolved in this field, however, the process can be followed up by drawing on information derived from data sources of various type.

The author presents for the first time in special literature the results of emigration and immigration in Hungary in the past 50 years.

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

AZ IPAR SZERKEZETI VÁLTOZÁSAINAK ÉRTÉKELÉSE ÉS ELŐREJELZÉSE

DR. PAPANÉK GÁBOR

A magyar gazdaságban a szerkezeti változásokkal kapcsolatos kérdések megválaszolása soha nem volt könnyű, s jelenleg is igen nehéz. Problémát okoz, hogy az 1989–1990-es politikai váltáskor a strukturális örökség ellentmondásos volt, és az is, hogy az 1990-es évtized változásai széles körben vitatottak.¹

Ismeretes, hogy az ágazati struktúra évtizedek óta sok szempontból – így a GDP-n belüli magas ipari és növekvő szolgáltatási részesedés, a jelentős gép- és vegyipari termelés, valamint export, a kiterjedt társadalombiztosítás stb. tekintetében – közelített a fejlett országokéhoz. Ez akkor is igaz volt, ha számításba vettük, hogy az 1970 és 1980 közötti években az ország már nem tudta követni a világgazdasági trendeket, például a mikroelektronika térhódításában, a kohászati, textilipari termelésnek a fejlődő országokba telepítése terén, a szolgáltatások fejlődésében.

Ugyanakkor az is vitathatlan volt azonban, hogy a mikrostruktúrában, tehát az előállított termékek korszerűségét, minőségét, versenyképességét illetően vagy a termelés nyereségviszonyai, alacsony és csökkenő nyersanyag- és energiaigényessége, környezetvédelmi mutatói tekintetében igen széles körben hagyományosan nagy, sőt növekvő lemaradás mutatkozott. Az 1989 és 1992 között jórészt ezen okok miatt kibontakozott válság pedig a vázolt kép egyes, „mesterségesen” kialakított kedvező elemeiben – a gépipari termelés arányai, az export súlya stb. terén – jelentős romlást is eredményezett (néhány strukturális jellemző váratlanul gyors módosulásával, így a magántulajdon növekvő súlyával, a monopolpozíciók gyengülésével és a keleti piacok elvesztésével párhuzamosan).

A magyar gazdaság s ipar jövőjének egyik ma is válaszra váró kulcskérdése az, hogy az 1989–1991-es válságot követően hogyan alakulnak, miként változnak, mennyiben módosíthatók a közelmúlt sok tekintetben ellentmondásos strukturális folyamatai. A kérdésre jelen elemzésben az 1995-ös vállalati mérlegek feldolgozásával² nyert legújabb szerkezeti adatok s a GKI Gazdaságkutató Rt. legfrissebb előrejelzéseinek felhasználásával keressük a választ.

¹ A szerkezet és a struktúra szavakat a szokásos szóhasználatnak megfelelően, azaz a gazdaságra jellemző fő arányok, megoszlások, összetételek összefoglaló megnevezéseként használom. (Részletesebben lásd: [6].)

² A mérlegszámításokat *Petz Raymund*, a GKI Gazdaságkutató Rt. munkatársa készítette.

A közelmúlt nagyobb szerkezeti elmozdulásai

A magyar gazdaság szerkezetében az 1980-as évtized végi politikai váltás nyomán fontos szerkezeti módosulások – egyrészt az állami tulajdon súlyának visszaszorulása, a magántulajdon térhódítása, másrészt a vállalkozások számának robbanásszerű növekedése (valamint az átlagos vállalatnagyság erőteljes mérséklődése) – következtek be. E változások két folyamatnak, az új magánvállalkozások alapításának, illetve a privatizációnak a következményei, s igen jelentősen befolyásolják mind az egész gazdaság jövőjét, mind az ipar szerkezeti elemeiben hosszú távon várható változásokat. Az eddigi elmozdulások értékelése, és a várható további változások megítélése terén azonban sem a szakértők körében sem a társadalomban nincs egyetértés.

A már 1989-ben megindult és napjainkra jórészt lezárult vállalkozásalapítási boom eredményei jól ismertek.³ 1996 augusztusában a regisztrált gazdasági szervezetek száma egymillió egyszázezer volt, jóval több a lakosság száma alapján várhatónál. A társas vállalkozások száma megközelítette a háromszázezeret és folyamatosan nő. A „regisztrált” egyéni vállalkozások száma az adószabályok szigorodása miatt 1996-ban (augusztusig) bekövetkezett csaknem 50 ezres csökkenést követően már valamivel 750 ezer alatt volt. Ezek többsége 11 főnél kevesebbet foglalkoztatott (sőt közülük több mint 350 ezer a statisztika és az adóhivatal szerint nem is működik).

A GKI Gazdaságkutató Rt. valamennyi prognózisa a következő évekre is a jelzett tendenciák folytatódását, a társas vállalkozások számának lassú növekedését és az egyéni vállalkozások számának stagnálását–mérséklődését valószínűsíti. A várakozások okai és a feltételezett hatások méretei azonban különbözők a prognózisokban számszerűsített három forgatókönyv esetén.⁴ Az „A” variánsban a társas vállalkozások száma a gazdaság dinamizálódásának hatására gyorsan növekedhet, az egyéni vállalkozások száma viszont (a csak az adózás elkerülése miatt regisztrált vállalkozások feleslegessé válása miatt) akár harmadával is csökkenhet. A „B” változat szerint se karakterisztikus fejlődési motívációk, se hirtelen elmozdulások nem várhatók. A „C” variáns pedig az adóelkerülés, illetve a feketegazdaság vonzerejének növekedését és erősödő strukturális hatásait tételezi fel.

A privatizáció (az állami vállalatok szétesésével párhuzamos) előrehaladását illetően kevésbé egybehangzók a helyzetértékelések.⁵ Gyakori vélemény, hogy már nincs is mit privatizálni. Sokan vitatják, hogy a cégek bizonyos körét célszerű volt-e külföldi tulajdonba adni. Mások szerint a kialakult tulajdonviszonyok valószínűleg hosszú ideig fennmaradnak. A Gazdaságkutatónak az 1995. évi vállalatiméreg-adatok alapján készített számításai nem mindenben igazolják e nézeteket. Ezek egyrészt azt tanúsítják, hogy az állam (bár az energetika, a bankok stb. terén kétségtelenül a fejlett országokban kialakultnál is kevesebb pozíciót tartott meg) számos szektorban még jelentős – többnyire

³ A töredékes nemzetközi információk alapján a közép-kelet-európai régióban a magyar boom a leghevesebbek egyike vagy talán a leghevesebb volt.

⁴ A három variáns elsősorban a gazdaságpolitikával kapcsolatos feltételezésekben különbözik. Az „A” már 1997-ben a gazdaságpolitika vállalkozásbarát jellegének az erősödésével s a gazdaság ennek nyomán azonnal meginduló korszerűsödésével számol. A „B” 1997-ben a választások előtti költségek, 1998–1999-ben az emiatt ismét szükséges restrikciót, ezt követően azonban az „A”-éhoz hasonló kormányzati modernizációs erőfeszítéseket feltételez. A „C” viszont a termelőszféra versenyképességét figyelmen kívül hagyó politika következményeit kísérli meg áttekinteni. [16]

⁵ A nemzetközi publikációk a hazaiaknál lényegesen kedvezőbbben értékelik a döntően az állami vagyon értékesítésével végzett eddigi magyar privatizációt.

kisebbségi – tulajdonnal rendelkezik. (Az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő – ÁPV Rt. – vitatható módszerrel készült kimutatásai szerint például a privatizációs törvény szerint privatizálandó, de még nem privatizált állami vállalkozói vagyon könyv szerinti értéke kissé még meg is haladja a már privatizáltét.) Másrészt információink igencsak ellentmondásosnak mutatták a külföldi tőke jelenlegi, illetve potenciális magyarországi szerepét. Annak ellenére, hogy egyáltalán nem tartjuk szükségszerűnek az állami szféra rossz gazdálkodását, meg kellett állapítanunk, hogy az adatok szerint a külföldi tulajdonú cégek „átlagos” versenyképessége és dinamikája számottevően jobb a hazaiakénál, s a hazai magáncégeké is magasabb az államiakénál. Úgy találtuk azonban, hogy a külföldi tőke már számos (s egyre több) szektorban igen magas részesedést ért el, és többségi tulajdonhoz jutott egyes stratégiai jelentőségű szektorokban is. Nincs elegendő kutatási eredményünk ahhoz, hogy mindezen trendeket együttesen értékeljük. Ennek ellenére meggyőződésünk, hogy az érdemi nagy privatizációs akciók többsége 1997-ben lezárul, a nehezen értékesíthető kisebbségi állami tulajdonrészek magánkézbe adása viszont még évekig eltarthat. Jelentős elmozdulásokra, a versenyben alulmaradók gyors tulajdonvesztésére, továbbá a külföldi tulajdon súlyának növekedésére számítunk a mai magántulajdonosok körén belül is.

A vázolt szerkezeti váltás eredményeként mára belföldi magántulajdonná vált a termelőszféra – mindenekelőtt a mezőgazdaság és az ipar – igen nagy hányada. A magán-szektor adja a GDP-nek mintegy háromnegyedét. Súlyos probléma azonban, hogy a hazai magántulajdonú cégek többsége tőkehiányos, nem tud fejleszteni, s így a versenyben igencsak sebezhető. Továbbá a nagy szolgáltató szférákban, az oktatásban, az egészségügyben, a nyugdíjbiztosításban erősen fékezi a magánvállalkozások fejlődését az, hogy késik a vállalkozások feltételeinek, esélyegyenlőségének a megteremtése.

A privatizáció (és az elmúlt évek válsága során bekövetkezett vagyonszűkülés) nyomán az állami tulajdon kétségtelenül összezsugorodott. Az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatalnak (APEH) 1995. december 31-én mérleget adó gazdasági szervezetek körében az állami tulajdon aránya a 347 vizsgált szakágazat közül 68-ban 20–50 százalék között, további 40-ben 50 százalék fölött volt. (Az utóbbiak közül a fontosabbak: erdőgazdálkodás; cellulóz-, papír és kartongyártás; kőolaj-feldolgozás; műanyagalapanyag-gyártás; gumiipar; csőgyártás; alumínium és egyéb színesfémkohászat; csapágygyártás; a villamos energia, gáz, hőenergia termelése és elosztása; gyógyszer nagy- és kiskereskedelem; vasút; távolsági és helyi közúti személyszállítás; műsorszórás; szakosított pénzügyi tevékenység; műszaki kutatás–fejlesztés (K+F); vagyonkezelés; filmforgalmazás; temetkezés.)

A külföldi tulajdonnak a jegyzett tőkén belüli aránya 1995 végén 155 szakágazatban 20 százalék alatti, 103-ban 20–50 százalék közötti, 89-ben 50 százalék fölötti volt. (Az utóbbiak közül a jelentősebbek: gyümölcs- és zöldségfeldolgozás; növényolajgyártás; tejipar; édesipar; szesz-, sör-, üdítőital-gyártás; dohányipar; kötött kelmék gyártása; papír- és csomagolóeszköz-gyártás; gyógyszer; tisztítószer; vegyszár; műanyag termék gyártása; üveg-, téglá-, cementipar; motor- és turbína-, szerszám gép, villamos háztartási gép; villamos motor és transzformátor, kábel, fényforrás gyártása; híradástechnikai alkatrész, közszükségleticikk- és optikaeszköz-gyártás; közúti-, vasútjármű-gyártás; élelmiszer-nagykereskedelem; üzemanyag-, csomagküldő kiskereskedelem; távközlés; biztosítás.)

A bemutatott múltbeli folyamatoknak egyik igen fontos strukturális következménye az elmúlt évtizedek alatti igen magas koncentráció erőteljes mérséklődése, a korábbi monopolpozíciók egy részének a megszűnése. A vállalati mérlegadatok szerint 1995-ben a nettó árbevétel alapján számított szakágazati szintű koncentrációs Herfindahl-indexek 11 szakágazatban értek el (domináns piacon szereplő létét kimutatva) 75 százalék fölötti, illetve 16 szakágazatban 50–75 százalék közötti értéket. (Az előbbi csoportokból a növényolaj-feldolgozást; a kőolaj-feldolgozást; a vegyisál-gyártást; a vaskohászati alapanyag-ellátást; a fényforrásgyártást; a vasutat és a műsorszórást; az utóbbiból a csőgyártást; a vasöntést; a motorgyártást; a kohászati berendezés-gyártást; az akkumulátorgyártást és a vasúti berendezés-gyártást emelhetjük ki.) A nagy közszolgáltatói szférákban a domináns állami tulajdon hasonló hatású. A jövőben azonban – mindenekelőtt az iparban – a tendenciák lassú módosulását várjuk. Számos, az elmúlt években atomizálódott termelési keresztmetszeten ugyanis már az erős differenciálódást követő centralizációs folyamatok megindulását valószínűsítjük. A leggyorsabb növekedés az „A” variánsban a nemzetközi versenyben helytálló cégek körében, a „C”-nél viszont a belföldi monopolpozíciókat megőrző keresztmetszeten várható.

A hazai termelés és az export összetételének várható változása

Az 1990-es évek első felében mind a magyar gazdaság, mind a hazai ipar fejlődését ezen belül szerkezeti változásait elsősorban a piaci lehetőségek – egyrészt a gyorsan változó, az egyes termelési keresztmetszeten igencsak eltérő exportlehetőségek, másrészt a némi hullámvás mellett összességében stagnáló belföldi kereslet szintje, szektorális különbségei – határozták meg (kényszerítették ki). A legfontosabb közvetlen hatásokat a jövőben is a piaci tényezőktől várhatjuk. Kérdéses azonban, hogy a strukturális következmények a fejlődés vagy a visszalépés irányába mutatnak-e. A valószínű változások az „A” változatban a gazdasági modernizáció, a versenyképes ipari kapacitások bővülésének a következményei. Az átmeneti megtorpanás „B” pályáján a nagy állami vagy külföldi cégek (monopol-) pozícióinak a megőrzésével és a termelőszféra lassú fejlődésével, az ennél is kedvezőtlenebb „C” esetben viszont ismételt recesszióval, a gazdaság külföldi, illetve belföldi kézben lévő részének teljes kettészakadásával, sőt akár a külföldi tőke kimenekülésével is számolnunk kell.

Emlékeztetünk rá, hogy a magyar termelőszféra legnagyobb piaca a belföld (a belföldi forgalom például az ipar 1995. évi értékesítésének 70 százalékát tette ki). A kibocsátás (illetve az összes forrás) kisebbik fele kerül végső felhasználásra. Ez utóbbinak legnagyobb tétele – 1995-ben kétharmada – a háztartások fogyasztása, a maradéknak a kisebbik fele felhalmozásra, a nagyobbik fele exportra kerül.

Az elmúlt években a belföldi keresletet elsősorban a háztartások fogyasztásának 1987 óta tartó szinte folyamatos zsugorodása, illetve egyes hazai termelők nem megfelelő versenyképessége korlátozta.⁶ A közelmúltban néhány szektorban enyhített a problémákon, hogy a felhalmozás terén az 1979-es csúcspont óta tartó visszaesés általános trendjét szerény növekedés (1993–1994-ben a beruházások bővülése, 1995-ben a készletszint

⁶ E strukturális/transzformációs válság Kelet-Európában lényegesen súlyosabb volt, mint Közép-Európában, ezen belül Magyarországon.

emelkedése) váltotta fel. A bővülő import piaci térhódítása viszont számos keresztmetszeten súlyosbította a problémákat. Ugyanakkor a Gazdaságkutató 1996 végétől jelentős változásokat vár az említett tendenciákban. Az elemzések szerint a közelmúltbeli stabilizáció lehetőséget teremtett ugyanis arra, hogy a kormányzat ne gátolja már a lakossági fogyasztás emelkedését. A fogyasztás érdemi és tartós emelkedése természetesen csak az „A” variáns megvalósulása esetén következik be, s a korábbi erős differenciálódás ekkor is folytatódni fog (azaz elsősorban a magas igényeket kielégítő gyártmányok termelőinek a körében lesz érzékelhető). Ugyancsak elsősorban ezen a területen élénkülhetnek a beruházások (hiszen a vállalkozásbarátta váló gazdaságpolitika megindíthatja a gazdaság modernizációjának régóta hiányolt folyamatát). Ez utóbbi annál is inkább piacbővítő hatású, mert az import kiszorító hatásának gyengülését is valószínűsíti. A „B” variáns szerint a belső piac a „választási” költségek miatt ugyancsak bővül, talán a kereslet differenciálódása még kisebbnek is várható, mint az „A” variánsban, de mert a mindebből fakadó előnyök időlegesen, 1998–1999-ben újabb, a fogyasztást egy-két évre visszafogó stabilizációra kényszerül a gazdaság. A „C” variáns pedig a belső piac hosszú ideig tartó további stagnálását, sőt a közszükségleti cikkek körében a kereslet ismételt visszaesését s az import kiszorító hatásának további erősödését ígéri.

1. tábla

A GDP felhasználása
(Index: 1991. év = 100,0)

Felhasználás	1992.	1993.	1994.	1995.	„A”	„B”	„C”
	évben				variáns szerint 1999-ben		
Háztartások fogyasztása	100,0	101,5	101,3	94,6	100	94	92
Közösségi fogyasztás*	104,9	133,7	116,8	113,3	110	112	111
Végső fogyasztás összesen	100,6	106,0	103,6	97,3	102	97	94
Felhalmozás	79,6	105,3	126,2	134,1	189	172	144
Belföldi felhasználás összesen**	96,4	105,9	108,3	104,9	118	111	104
GDP	96,9	96,3	99,1	100,6	113	106	99

* 1993–1994-ben az orosz adósságtörlesztés hadianyag importjával együtt.

** E tétel a külkereskedelmi egyenleggel módosítva adja a GDP-t.

Forrás itt és a 3., 4. táblában: A bruttó hazai termék 1995-ben. (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 14 old.) és a GKI Gazdaságkutató Rt. prognózisa.

Nem hagyható figyelmen kívül azonban, hogy az exportlehetőségek 1992–1995-ben általában is figyelemre méltó módon, egyes szektorokban pedig igen jelentősen oldották a belföldi keresleti korlátokat⁷. A volt KGST-országokban 1990–1991-ben elvesztett piacokat a partnerek krónikus fizetési nehézségei miatt továbbra sem sikerült visszazsereznünk. Széles körben nőtt viszont a nyugat-európai kivitel. Különösen erősen, szinte robbanásszerűen bővült (bár ezt korábban senki nem merte feltételezni) a gépiparnak a fejlett országokba irányuló exportja.

A magyar gazdaságban még korai lenne húzó ágazatokról beszélni, s a 2. tábla tanúsága szerint egyáltalán nem igaz az az időnként elhangzó vélemény, hogy az export je-

⁷ Bár az EU-export súlya a magyar gazdaságban igen nagy, az EU-éban pedig a magyaré jelentéktelen, mégis az EU-ban ennek strukturális hatásairól sokkal részletesebb elemzések készültek, mint Magyarországon. (Lásd például [20].)

lentős hányadát néhány cég adja. Nem vitatható azonban, hogy a kivitelnek csaknem a fele kevesebb mint 20 – többségében ipari – szakágazatból származik.

2. tábla

A legnagyobb közvetlen exportot* adó szakágazatok 1995-ben

Szakágazat	A szakágazat exportja		A mérleget szolgáltató cégek száma	A külföldi tulajdon részesedése az alaptőkében
	az összes kivitel	a szakágazati nettó termelés		
	százalékában			
Külkereskedelem	11	31	6632	42,6
Közúti gépjármű gyártása	7	80	30	70,4
Műanyagalapanyag-ipar	4	54	39	8,5
Kőolaj-feldolgozás	3	17	11	29,1
Gyógyszeripar	3	41	67	58,8
Fényforrásgyártás	3	87	75	97,3
Mezőgazdasági nagykereskedelem	2	21	1668	16,7
Húsipar	2	22	312	40,2
Fémalakítás	2	59	49	47,9
Motor-, turbinagyártás	2	93	15	84,8
Baromfi-feldolgozás	2	33	86	31,6
Műanyag termékek gyártása	2	27	668	60,3
Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	2	38	214	53,1

* A közvetlen export azt jelenti, hogy nem közvetítők segítségével történik.

Forrás: GKI Gazdaságkutató Rt. számítás.

A 2. táblában felsorolt szakágazatok az összes kivitel 45 százalékát adták 1995-ben. A termelés több mint 75 százalékának exportálásával igen exportorientált ág az előbbieken kívül a járművillamossági készülék gyártása, illetve a termelés 50–75 százalékának az exportálásával a ruházati és a cipőipar, a csapágygyártás, a mezőgazdasággép-, bányászati- és építőiparigép-, élelmiszeriparigép-, textiliparigép-gyártás, a villamosmotor- és kábelgyártás, a híradástechnikai, illetve közútijármű-alkatrész gyártása is. Feltűnően alacsony viszont a statisztikailag kimutatható export a feketegazdaság jellegetes szereplőiként ismert egyes (személyi) szolgáltatások körében.

A Gazdaságkutató prognózisai csak az „A” variánsban – az előrejelzett modernizációs erőfeszítések eredményeként – számolhatnak a hazai termelők s kiemelten a magas szellemi munkát igénylő termékek exportlehetőségeinek érdemi bővülésével. A „B” pálya már csak az energia- és nyersanyagigényes (illetve a környezetszennyező technológiákkal előállítható) gyártmányok kivitelének bővülését valószínűsíti. A „C” változat pedig az export szinten tartását sem ígéri. (A termelési szerkezetnek a vázolt piaci hatások nyomán végbemenő módosulásait a 3. tábla adatai szemléltetik.)

Az adatok számos szempontból a fejlett országokéhoz hasonlóan mutatják a magyar gazdaság jelenlegi, illetve jövőendő makrostruktúráját. Kedvező természetföldrajzi adottságaink miatt a mezőgazdaság arányai nem minősíthetők kiemelkedőnek. Más kérdés, hogy az ágazat még le nem zárult válsága miatt a következő években (legalábbis az „A” variánsban) ezen arányok időleges csökkenésére kell számítanunk. Az ipar jelenlegi,

illetve középtávon valószínűsíthető hányada sem tekinthető túlméretezettnek. Az, hogy az elmúlt években az ágazat súlya némileg növekedett, s középtávon a trend folytatódása sem valószínűtlen, a nemzetközi tendenciákkal ellentétes elmozdulás volt(marad), de csupán a lassan magára találó iparvállalati szférának a szolgáltatásokénál jobb versenyképességét tanúsítja. Az ipar belső szerkezetében az „A” variáns a gépipar további fejlődését, a „C” az energia- és nyersanyagigényes termelés súlyának növekedését is ígéri.

3. tábla

A hozzáadott érték szerkezete ágazatonként
(folyó áron, százalék)

Ágazat	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	„A”	„B”	„C”
	évben					variáns szerint 1999.		
Mezőgazdaság	8,5	7,2	6,6	6,7	7,2	6,7	7,1	7,1
Bányászat	3,6	1,2	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,8
Feldolgozóipar	21,5	22,2	21,9	21,6	23,0	26,2	25,6	24,8
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	3,9	3,9	3,7	3,2	3,4	3,8	4,3	4,5
Építőipar	5,4	5,9	5,3	5,1	4,9	5,6	5,2	4,6
Kereskedelem	13,4	10,8	11,3	10,7	10,7	11,7	11,4	11,7
Vendéglátóipar	2,1	2,2	2,0	1,9	1,7	1,5	1,7	2,0
Szállítás	9,1	9,3	8,8	8,5	9,8	9,8	9,8	9,7
Pénzügyi tevékenység	4,4	4,2	4,6	6,3	5,4	6,7	5,9	5,8
Gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás	10,2	12,1	13,1	13,4	13,1	13,0	12,7	12,0
Közigazgatás	6,4	7,1	7,5	7,4	7,0	4,0	5,0	6,8
Oktatás	4,8	5,4	5,6	5,7	5,2	4,5	4,5	4,0
Egészségügy	4,2	4,7	4,8	4,8	4,6	4,0	4,2	4,2
Egyéb szolgáltatás	2,6	3,7	4,1	4,1	3,5	2,0	2,0	2,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés. 1992-től a MOL Rt. bányászati tevékenysége a feldolgozóiparban, 1993-tól a villamosenergia-ipari integrációhoz tartozó szénbányák termelése a villamosenergia-ágazatban van elszámolva.

Valójában nem kevesellhető a szolgáltatások GDP-hez való hozzájárulása sem. E szektor teljesítményének várható változásairól adhatjuk azonban a leginkább ellentmondásos értékelést. Lényegében minden variánsban valószínűsíthetjük az üzleti szolgáltatások többé-kevésbé erőteljes fejlődését. Nem veszíthetjük szem elől azonban, hogy a közigazgatás, az oktatás és az egészségügy terén még nem teremtettük meg a piaci gazdálkodásra való áttérés előfeltételeit sem, s ezért azzal kell számolnunk, hogy az átalakulás nélkülözhetetlen lépései időlegesen okvetlenül visszafogják e nagy közszolgáltató ágak – s így az egész szolgáltatószféra – teljesítményét. Látnunk kell továbbá, hogy a „C” variáns szerint a közszolgáltatók erőteljes további karcsúsítása sem kerülhető el.

A hatékonyság javulása középtávon

Kétségtelen, hogy az elmúlt években lassú változások kezdődtek a hatékonyság terén. (A hatékonyság magyarországi javulása a régióban igen jó teljesítmény, de ezt nem sza-

bad túlértékeln. A gazdaság viszonylag kedvező nemzetközi megítélése elsősorban nem magas hatékonyságának – például az „unit labour cost” jelenlegi színvonalának –, hanem a reformfolyamatok előrehaladásának a következménye. Lásd például [30]. A jövő azonban ezen a téren is bizonytalan.)

A termelés energiaigényessége a Gazdaságkutató vizsgálati szerinti az elmúlt években csaknem folyamatosan mérséklődött. A csökkenés részben egyes legenergiafalóbb termelési keresztmetszetek karcsúsodásának, leállításának a következménye, a közelmúltban azonban részben (elsősorban az iparban) már egyes kapacitások energiatakarékossági erőfeszítéseinek az eredménye volt. A jövőre az „A” variánsban (jelen-tős ágazati differenciálódás mellett) a takarékosági megfontolások mind szélesebb körű érvényesítését, a „B” és a „C” variánsokban viszont a változások lefékeződését valószínűsítjük.

4. tábla

Az egységnyi GDP-re jutó energiafelhasználás*
(Index: előző év = 100,0)

Év	Nemzetgazdaság	Ebből:			
		mezőgazdaság	ipar	építőipar	szállítás, távközlés
1990	97,9	93	98	117	98
1991	107,6	94	103	78	101
1992	92,5	86	94	71	88
1993	100,7	111	97	92	108
1994	95,7	98	90	104	101
1995	100,8	100	95	102	91
1999					
„A”	95	100	90	100	100
„B”	100	100	100	100	105
„C”	105	105	105	105	105

* Az ágazati energiafelhasználás és hozzáadott érték változásának hányadosai.

A magyar gazdaság vas- és acéligényességével kapcsolatos vizsgálatok szerint 1991–1992-ben a válság által kikényszerített strukturális igazodás hatására a vasfelhasználás a GDP 20 százalék körüli visszaesésénél lényegesen erősebben, körülbelül a felére mérséklődött. Ezt követően viszont – jórészt a gépipar magáralálásának a következményeként – a fémfelhasználás a GDP lassú bővülését némileg meghaladó ütemben bővült. Középtávon az „A” variáns esetén az infrastruktúra-fejlesztések jelentős vas- és acéligényei miatt, a „C” esetén a takarékoság hiánya következtében körülbelül a mai tendenciák folytatódását, a „B” esetén a vas- és acélfelhasználásnak a GDP bővülésénél szerényebb növekedését várhatjuk.

A termelékenység a válság éveiben a gazdaság szinte valamennyi szektorában erőteljesen romlott (mivel a cégek csak késlekedve igazították létszámukat a kereslethiány miatt csökkenő teljesítményekhez). A trend azonban az iparban már 1993 óta megváltozott, s lassan a legtöbb további ágban is módosul. Az iparban (az elmúlt években a termelékenység évi 10 százalék körül stabilizálódott emelkedése után) az „A” változatban – a gyorsan kiaknázzható lehetőségek fogyása ellenére – az ütem megőrzését, a „B” és a „C” variánsban azonban mérséklődését valószínűsítjük. A szolgáltatások körében viszont

– legalábbis az „A” variánsban – épp a következő évekre prognosztizáljuk a leggyorsabb javulást (bár vannak kétségeink a tekintetben, hogy e változás a módszertani problémák miatt a statisztikákban fog-e tükröződni). A „B” és a „C” variánsban pedig valamennyi szektorban az „A”-énál jóval alacsonyabb termelékenységet várunk.

A versenyképesség néhány további tényezőjének alakulásáról a hatékonysági változásokénál kedvezőtlenebb képet kell felvázolnunk. Egyrészt megállapíthatjuk, hogy az elmúlt években a magyar termékek versenyképességét alakító tényezők körében – a termékek és szolgáltatások korszerűségében, minőségében, az eladási árak tekintetében, az értékesítés módjában (csatornáiban, feltételeiben, ösztönzésében) – végbement számos kedvező változás már eddig is javította vállalataink piaci pozícióit, s a következő években a további javulás is valószínű. Kétségtelen azonban, hogy a termelőszférában e módosítások sem csökkentik szükségszerűen az örökölt „technológiai” lemaradást. A magyar vállalatok többsége ma is a legtöbb téren erőteljesen késlekedve hasznosítja a világpiaci versenytársak által kifejlesztett és alkalmazott technikákat, a vállalkozási, fejlesztési, beruházási hajlandóság a gazdaság szinte minden részében gyenge, s igen erőteljes a kormányzat modernizációs törekvései is. Súlyosbítja a gondot, hogy a következő évekre is csak az „A” variánsban – azaz némi optimizmussal – prognosztizálhatjuk az utóbbi tendenciák lényeges javulását, s ennek nyomán az „unit labor cost” és lehetséges ajánlati áraink mérséklődését, a magas szellemimunka-tartalmú export dinamikus növekedését, az import kiszorító hatásának semlegesítését, azaz piaci részesedéseink növekedését.

Az elmúlt években talán csak egyes kivételes ágazatoknak, így az üvegiparnak, a személyautógyártásnak, a távközlésnek a fejlesztését tekinthetjük erőteljesnek. Másutt csak egy-egy nagyobb beruházást vagy azt se sikerült finanszírozni. A jövő kilátásai sem egységesek. Az „A” forgatókönyv megvalósulása esetén elsősorban az exportorientált ipari vállalkozások és a gazdasági infrastruktúra egyes részei számíthatnak forrásaik bővülésére. A „B” variánsban e szféráknak már kevesebb jut, de egyes „szociálisan érzékeny” keresztmetszetek is beruházásokhoz juthatnak. A „C” változat esetén viszont még a külföldi tőkeimport visszaesésének a veszélyét sem zárhatjuk ki.

A Gazdaságtudató vállalati felméréseinek tanúsága szerint gazdaságunkban jelenleg csak a vállalatok szerény (10 százalékot alig meghaladó) része vállalkozik jelentős innovációra, technológia-transzferre, saját kutatásra és nagyobb beruházással középtávon is kevesebb mint negyedük számol. E törekvések az elmúlt években is, ma is elsősorban a részben vagy egészében külföldi kézbe került cégeknél maradtak gyakoriak. A külföldi partner számos cégnél elősegítette a versenyképes technológiák honosítását, megkövetelte a korszerű management- (kiemelten: marketing-) módszerek átvételét, megteremtette a szükséges beruházások finanszírozásának a feltételeit. E keresztmetszetek e cégeknél így már ma is korszerűbbek, mint a hazai tulajdonú vállalkozásoknál. A következő évekre csak a kedvező „A” variánsban, a piacgazdaság gyors fejlődése és az elvonások érdemi mérséklődése (azaz az államháztartási reform előrehaladása) esetén várhatjuk a különbségek mérséklődését. A „B” forgatókönyv késlekedő gazdaságpolitikája csak 2000 után nyújt garanciákat a befektetések megtérülésére, a hazai tőke fejlődésére. A „C” variáns paternalizmusa pedig az elmúlt évtizedekhez hasonló ütemben tovább növeli nemzetközi lemaradásunkat.

A jövő kutatás talán legfontosabb feladata a kívánatos fejlődési pályákra segítő, s a veszélyzónák elkerülését lehetővé tevő akcióprogramok kidolgozása. Ennek ellenére e tanulmányban nem tudtam ezt a feladatot felvállalni.

IRODALOM

- [1] *Ábel Imre – Hont Antal – M. Landesmann – Székely Pál*: A magyar ipar elmaradása Európától és a felzárkózás esélyei. *Külgazdaság*. 1993. évi 1. sz. 42–53. old.
- [2] *Árvay János – Vértés András*: A magánszektor és a rejtett gazdaság súlya Magyarországon, 1980–1992. GKI Gazdaságkutató Rt. Budapest. 1994. 139 old. (Összefoglaló: *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 7. sz. 517–529. old.)
- [3] *Bagó Eszter*: Iparpolitika az ipar versenyképességének növeléséért. *Közgazdasági Szemle*. 1996. évi 5. sz. 443–456. old.
- [4] *Berend T. Iván*: Társadalmi átalakulás és strukturális változások. *Külgazdaság*. 1996. évi 5. sz. 4–19. old.
- [5] *Botos Balázs*: Az átmenet iparpolitikája. *Közgazdasági Szemle*. 1993. évi 6. sz. 510–522. old.
- [6] *Botos Balázs – Papanek Gábor*: Az ipari termelési szerkezet fejlesztése. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1982. 144 old.
- [7] *Csaba László*: A keleti piacok visszaszerzése és a modernizáció. *Külgazdaság*. 1995. évi 6. sz. 18–26. old.
- [8] *Csaba László*: Úgyanaz – az egér szemszögéből. *Külgazdaság*. 1995. évi 7–8. sz. 99–104. old.
- [9] *Csermely Ágnes*: Versenyképesség és szerkezeti változások a magyar gazdaságban. *Külgazdaság*. 1994. évi 7. sz. 4–16. old.
- [10] *Czakó Ágnes – Kuczi Tibor – Lengyel György – Vajda Ágnes*: A kisvállalkozások néhány jellemzője az 1990-es évek elején. *Közgazdasági Szemle*. 1995. évi 4. sz. 339–419. old.
- [11] *Erlích Éva – Révész Gábor*: A magyar gazdaság strukturális változásai az átalakulás első időszakában (1989–1993). *Közgazdasági Szemle*. 1996. évi 5. sz. 457–472. old.
- [12] *Futó Péter – Kállay László*: A kis- és középvállalkozások elterjedése és szerkezete. *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 10. sz. 722–738. old.
- [13] Global Study on Steel in Europe. InnoFerCo. Budapest. 1996. 151 old.
- [14] *Kádár Béla*: A magyar átalakulás optikája. *Külgazdaság*. 1995. évi 9. sz. 53–58. old.
- [15] *Kornai János*: A hiánygazdaság felszámolása. *Közgazdasági Szemle*. 1994. évi 7–8. sz. 569–605. old.
- [16] Középtávú előrejelzés, 1997–1999. GKI Gazdaságkutató Rt. Budapest. 1996. 125 old.
- [17] A külföldi működőtőke beáramlás szerepe a magyar gazdaság átalakításában. GKI Gazdaságkutató Rt.–KOPINT-DATORG. 1994. 56 old. (Összefoglaló: *Lakatos Beáta – Papanek Gábor*: Azonos és eltérő érdekek a vegyes vállalatoknál. *Ipargazdasági Szemle*. 1994. évi 4. sz. 74–91. old.)
- [18] *Laky Teréz*: A magángazdaság kialakulása és a foglalkoztatottság. *Közgazdasági Szemle*. 1994. évi 6. sz. 530–550., 1995. évi 7–8. sz. 685–709. old.
- [19] *Marie Lavigne*: The Economics of Transition. Macmillan. London. 1995. 295 old.
- [20] Europe. La nouvelle vague. Szerk.: *Le Cacheux, J.* Presses de Sciences Politiques. Paris. 1996. 374 old.
- [21] *Miklós Losonc – Gábor Papanek – Ágnes Török*: Structural Adjustment, Changes of Export Markets, Support for Technical Development. GKI's Economic Trends and Research Summaries. 1991. évi 4. sz. 29. old. (Összefoglaló: *Papanek Gábor*: Átalakítjuk vagy konzerváljuk iparunk szerkezetét? *Közgazdasági Szemle*. 1991. évi 7–8. sz. 721–728. old.)
- [22] *Paul Marer*: Magyarország útja 1988–1994 között. *Külgazdaság*. 1995. évi 5. sz. 4–27. old.
- [23] *Móra Mária*: Az állami vállalatok (ál-)privatizációja. *Közgazdasági Szemle*. 1991. évi 6. sz. 565–584. old.
- [24] *Pukli Péter*: Szerkezeti változások a főbb gazdasági ágazatokban, 1989–1993. *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 10. sz. 709–721. old.
- [25] *Román Zoltán*: Iparpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1981. 324 old.
- [26] *Román Zoltán*: Beszállítások a feldolgozóiparban. *Közgazdasági Szemle*. 1995. évi 12. sz. 1165–1176. old.
- [27] *Sántha Józsefné dr.*: A vállalkozási struktúra változásai a kilencvenes években. *Statisztikai Szemle*. 1996. évi 5–6. sz. 421–437. old.
- [28] *Török Ádám*: Magyar iparfejlődés középtávon – jövőkép és forgatókönyvek. *Közgazdasági Szemle*. 1995. évi 10. sz. 901–925. old.
- [29] *Vissi Ferenc*: A külföldi működőtőke beruházások és a verseny. *Közgazdasági Szemle*. 1994. évi 4. sz. 349–359. old.
- [30] World Bank: World Development Report. Oxford UP. Oxford. 1996. 276 old.

TÁRGYSZÓ: Iparstatisztika. Gazdasági szerkezet.

SUMMARY

The author describes the structural changes of the Hungarian industry during the '90s. In the recent past the privatisation was nearly finished but the share of the low value-added agricultural, textile products has grown in the production and export. For the future only the optimistic scenarios predict opportunities for the development of the firm's competitiveness and the reform of the services without great losses in employment. In the case of the realisation of some more pessimistic scenarios the structures will move toward those of the developing countries.

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A FÖLDTERÜLET MEZŐGAZDASÁGI HASZNOSÍTÁSA MAGYARORSZÁGON*

OROS IVÁN

Az emberiség történetét hosszú ideig döntően befolyásolta a természet, elsősorban a föld és az éghajlat. A környezet természetes összetevőit a tudomány és a technika fejlettségétől függően használták fel a társadalom szükségleteinek kielégítésére. A gazdaság XIX. és XX. századi fejlődésével e tényezők vesztek jelentőségükből; a fejlett országok életét ezek kevésbé befolyásolták, mint korábban, de a fejlődő országokban fontosságuk csaknem változatlan.

A nemzetek erőforrásainak egyik legfontosabb eleme a föld volt, amely hosszú ideig az országok tekintélyét, gazdasági erejét is meghatározta. A földtulajdon nagysága az egyes birtokosok közötti különbségeket is kifejezte. A XIX. századig a mezőgazdaság alkotta a nemzetek legfontosabb gazdasági tevékenységét, ezt követően azonban az ipar és a közlekedés gyorsan növekvő szerephez jutott.

Tanulmányunkban a természeti tényezők közül a föld magyarországi változásának menetével kívánunk foglalkozni, statisztikai adatok alapján. Mivel a kvantitatív megfigyelések fokozatosan alakultak ki, csak a XIX. század eleje óta képezhetik az adatok országos méretű elemzések tárgyát. Ez a dolgozat egy háromrészes tanulmány első része, amely az első világháború végéig követi Magyarország földterületének fontosabb jellemzőit. A második rész 1920 és 1990 között vizsgálja a változásokat. A harmadik rész az oly sok problémát kiváltó tulajdonváltás folyamatával és a jelenlegi állapottal foglalkozik.

*

A mezőgazdasági tevékenység alapvető, mással nem pótolható termelőeszköze a föld, amely a termelés sajátosságait meghatározza. A fő sajátosság a helyhezköttöttség, amely a növénytermelésben a koncentrációt és a termelésbővítést korlátozza. A hozamok belterjes műveléssel és ésszerű specializációval csak bizonyos határig fokozhatók. A hosszú termelési ciklus miatt az inputok megtérülése – más ágazatokhoz képest – lassúbb, kisebb kockázati elemként jelentkezik, így a befektetések a növénytermelésben csak bizonyos határig fokozhatók, mert az éghajlati és egyéb természeti tényezők ennek gátat szabnak.

* Készült az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) T 01 3628 számú pályázat támogatásával.

A földdel összefüggő tevékenységeket az újabb korban az őstermelés fogalmába sorolták, amelynek két fő ága a mezőgazdaság és a bányászat, amelyek a természeti erőforrásokat – emberi munka segítségével – alapvető fontosságú termékek előállítására fordítják. (Előbbihez sorolják a földművelés és az állattenyésztés mellett az erdészetet, a vadászatot és a halászatot is.) A mezőgazdaság, ezen belül a növénytermelés különböző ágai a termőföldet hasznosítják, amelynek termőképessége – okszerű gazdálkodással (talajjavítás, talajerőpótlás, öntözés) – rendszeresen megújítható.

Mezőgazdasági szempontból alapvető fontosságú a föld rendeltetésének tisztázása. A termesztett növények művelésmódja alapján a földet már több évszázad óta minden országban jellegzetes kategóriák szerint osztályozták. Az így kialakított csoportok, a művelési ágak (angol kifejezéssel: land use) főbb alaptípusai a szántóföld – amelyet rendszeresen szántanak és többnyire évente vetett növényekkel hasznosítanak – és azok a művelési ágak, amelyeknek növényborítása állandó, ilyenek a füvel vagy ültetvényekkel borított területek (rét, legelő, erdő, szőlő, gyümölcsös stb.). Más országokban is előbb a szántó, rét, legelő, szőlő, erdő területét különböztették meg. Később különvált a magyar specialitást jelentő kert (amely többnyire a ház körüli területeken folytatott vegyes kertészkedésnek volt a színtere). A nádas után, a XX. század második felében, a gyümölcsös terület és a halastó is különvált, majd a rét és a legelő területét gyepeként összevonták.

A szántó, a kert, a gyümölcsös, a szőlő és a gyepek együttesen alkotják a mezőgazdasági területet, amit az erdővel, a nádassal és a halastóval kiegészítve, termőterületnek neveznek. A nem termő területek közé, amelyeknek az idők folyamán többféle elnevezése is volt (például: földadó alá nem eső – Fanet –, nem művelt, művelés alól kivett terület), a mezőgazdasági művelésre alkalmatlan területeket sorolták. Ilyenek a települések infrastruktúrája, az ipari, mezőgazdasági és egyéb ágazatok telephelyei által elfoglalt területek, víztükrök, valamint azok a földek, amelyeken mezőgazdasági termelést eredményesen – például megfelelő mélységű termőtalaj hiányában – folytatni nem lehet. A múlt század mezőgazdaságának eredménye volt, hogy korábban alkalmatlannak tekintett terméketlen földeket (például az ártereket) is művelésbe vont. A föld terjedelme – ritka esetektől eltekintve – nem bővíthető, így a gazdaság és a népesség XX. századi fejlődésével együtt járt, hogy a termőterületek rovására a nem művelt terület fokozatosan kiterjedt. Ez a jelenség általános, ezért a műveléssel hasznosítható terület (termőterület) folyamatos csökkenésével kell számolni. Ez megfelelő intézkedésekkel lassítható, de meg nem szüntethető.

Magyarország mezőgazdasági adottságai az átlagosnál jobbak. Kedvező időjárási, hidrológiai viszonyok mellett többségében jó az ország talajának fizikai, kémiai összetétele. A többnyire sík és mélyfekvésű terület megkönnyíti az eredményes gazdálkodást és átlagon felüli termés elérését teszi lehetővé. (Szántónk, mezőgazdasági területünk aránya Európában a legnagyobb.) A mezőgazdaság jelentősége ezért mindig nagy volt, a termékek széles skáláját állította elő. Az élelmiszerfogyasztás színvonala az európai országok átlagát meghaladta, a feleslegeket évszázadok óta külpiacokon értékesítették.

Az elmondottakból következik, hogy hazánkban a földterületre vonatkozó információk mindig kelendők voltak, az ország, a régiók, a helységek és a termelőegységek statisztikai adatai iránti igény mind a termelés, mind az államigazgatás oldaláról egyaránt jelentkezett.

A kezdetektől 1867-ig

A történelmi fejlődés során, az államok intézményrendszerétől függetlenül, a gazdaság helyzetére vonatkozó információigény egyre nőtt. Lényegében ebből fejlődött ki a mai értelemben vett statisztika is, amelynek kezdeti és legfontosabb területe a népesség számának regisztrálása mellett a mezőgazdaság volt. Középkori és más korábbi töredékektől eltekintve, hazánkban a XVIII. században indultak meg a különböző összeírások, amelyek – hasonlóan a régebbi próbálkozásokhoz – az adókiivetés, a közös teherviselés igényeit igyekeztek kielégíteni. Említést érdemelnek az 1715-ös és az 1720-as, majd a későbbi censzusok. A Mária Teréziához, de különösen a II. Józsefhez fűződő, egyre inkább statisztikai igénnyel jelentkező adatfelvételeknek pótolhatatlan hiányossága, hogy azok a nemességre vonatkozó adatokat nem ölelték fel. Úttörő jelentőségű volt az 1780-as években a földterület kataszterének rögzítésére irányuló munka megindítása, amelyben a tulajdonos és a hasznosítás módja is szerepelt volna.

Az ország területének nagyságáról – annak ellenére, hogy a határok alig változtak és a Kárpátok stabilan körülhatárolták – csak a XIX. századtól rendelkezünk viszonylag elfogadható pontosságú adatokkal. *Lipszky* 1806-os, *Schwartner* 1809-es, *Lichtenstern* 1818-as, *Magda* 1819-es, *Fényes* 1839-es és 1847-es kimutatásai már viszonylag kis hibahatárral közelítettek a 322 ezer négyzetkilométeres országterülethez. Az eltérések oka a földmérés alacsony műszaki színvonala mellett az volt, hogy a mértékegységekben is csak hosszabb idő után sikerült egységet teremteni. A méréseket és összesítéseket előbb földrajzi vagy osztrák mérőföldben készítették, később magyar és kataszteri holdban. (A mértékegységek használatában többnyire a hagyományok döntöttek. Bár már a XIX. században is találkozunk a méterrendszer alkalmazásával, az osztrák alapokon nyugvó, nehezen kezelhető kataszteri holdat konzervatív módon az 1970-es évekig alkalmazták.)

1. tábla

A magyar korona országainak területe
(ezer négyzetkilométer)

Országrés	1836 előtt	1849 és 1861	1861 és 1867
		között	
Magyarország	209	210*	215
Erdély	55	61	55
Horvátország	19	18	19
Határőrvidék	39	33	33
<i>Összesen</i>	322	322	322

* Ebből 1828 és 1840 között 30 ezer négyzetkilométert tett ki a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság területe.

Nem egyszer találkozunk a korai adatforrásokban azzal, hogy különféle mértékegységekben megadott adatokat összesítettek. Problémát okozott az is, hogy az ország területe számos olyan igazgatási egységre tagolódott, ahol a mérések és a nyilvántartások nem azonos pontossággal készültek el. A régiók területe (Magyarország, Erdély, Horvátország, a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság, a Katonai Határőrvidék, a Magyar Ten-

gerpart) több alkalommal is változott, a kisebb közigazgatási egységeké még gyakrabban. Ezek az ország területét nem befolyásolták, ebben a korban csak a bécsi béke, a napóleoni háborúk utáni elcsatolások hoztak minimális változást, körülbelül 170 négyzetkilométert. A területi adatok az említett szerzők művei mellett 1828-tól az osztrák *Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie* kötet sorozatában láttak napvilágot. Még a szabadságharc után is ez a sorozat és az osztrák statisztikai közlemények tartalmazták a magyarországi adatokat.

A különböző források sok tekintetben egymásra épültek, ezért a termőterület arányát ezekben az években szinte változatlanok tekintették, és az adatok az egyes művelési ágak arányában sem jeleztek nagyobb változásokat, annak ellenére, hogy különböző források folyamatosan tartalmazták az új felmérések eredményeit. A mérési technika fejlődésével kétségtelenül finomodtak és pontosabbá váltak az adatok.

A földek XVIII. századi mezőgazdasági hasznosításáról csak kevés hihető adat áll rendelkezésünkre. Még a XIX. század elején is eléggé megbízhatatlanok a különböző források, ami a mértékegységek átszámítási kulcsainak és a művelési ágak egzakt definícióinak hiányára vezethető vissza. Számos korábbi részeredmény után a „*Tafeln*” kötetei már elfogadhatóbb képet adtak az egymás után következő évekről, de nem hagyható említés nélkül, hogy gyakorta több évig változatlanok voltak az adatok. Nyilvánvaló, hogy friss támpontok hiányában a korábbi adatokon csak keveset vagy semmit sem módosítottak. Nem valószínű, hogy ezekben az években a változások csak annyira minimálisak lettek volna, mint amit a fellelhető adatok mutatnak. 1830 és 1840 között az ország megművelt területében alig 1,5 százalékos növekedést jeleznek, és a művelési ágak arányában sem volt jelentős eltérés.

Valószínű, hogy a nyilvántartások régebbi állapotot tükröztek. Aligha fogadható el például, hogy a termőterület 1840 után, a szántó pedig 1850 után csökkent volna. A szántó magasabb hozamai ugyanis arra késztették a gazdálkodókat, hogy a fűtermő területek egy részén szántóföldi művelést folytassanak. A szőlő visszaszorulása hasonló kétségeket támaszt.

2. tábla

A magyar korona országainak termőterülete művelési áganként

Művelési ág	Ezer hektár				Index: 1840. év = 100,0		
	1840-ben	1850 körül	1860-ban	1867-ben	1850 körül	1860-ban	1867-ben
<i>Összes termőterület</i>	27 575	26 961	27 112	27 605	97,8	98,3	100,1
Ebből:							
szántó	9 094	9 776	9 736	10 170	107,5	107,1	111,8
rét, kert	3 851	4 027	4 111	4 101	104,6	106,8	106,5
legelő	4 074	4 311	4 223	4 423	105,8	103,7	108,6
szőlő	977	405	372	346	41,5	38,1	35,5
erdő	9 579	8 442	8 670	8 565	88,1	90,5	89,4

A szántó aránya közel harminc év alatt a korábbi 33 százalékról közel 37 százalékra emelkedett. Szembetűnő a fűvel borított területek (amelyek akkor még a kerteket is magukban foglalták) nagyobb kiterjedése. A szőlők jelentős csökkenése mellett ezt a növe-

kedést az erdők 10 százalékának kivágása tette lehetővé. A valóságban ezeknek a mozgásoknak csak az egyenlege jelenik meg a forrásokban, a művelési ágak gyakran keresztirányú változását takarva. Valószínű azonban, hogy ezek az adatok elkésve jelezték a tényleges helyzetet.

A kataszter és a világháborúig tartó változások

A XIX. század közepére mindinkább jelentkezett egy új, megbízható kataszter iránti igény. Az alapvető cél – mint általában – az adóztatás fokozása volt. Ezt szolgálta a mezőgazdasági termelés pontosabb számbavétele és a valós birtokhelyzet felmérése. A földek átfogó nyilvántartását 1850-ben kezdték meg. A munka méreteit jellemzi, hogy mintegy 40 millió földrészlet területének, hozamának és jövedelmének megállapítására volt szükség. Az úgynevezett „ideiglenes” kataszter az adótelevkönyv alapján tartalmazta a földrészleteket és a tulajdonosok nevét. A földadó alapját képező kataszteri tiszta jövedelmet három minőségi osztály figyelembevételével számították ki. Ez 1884-ig, az állandó kataszter elkészültéig volt érvényben. Utóbbi megvalósítását az 1875. évi VII. tc. rendelte el, elkészítése tíz évet vett igénybe. Alapelvei hasonlóak voltak az „ideiglenes”-hez, de a feladatot nagyobb körültekintéssel, pontosabb módszerekkel végezték el. A kataszteri tiszta jövedelmet hét művelési ág (korábban öt, majd hat) szerint kategorizálták. A területi adatokat részletes felmérés alapján állapították meg, és erről 1:2880 méretarányú kataszteri térképet készítettek. Felfektetése idején ezt a nyilvántartást korszerűnek és a valóságot viszonylag jól tükrözőnek lehetett tekinteni. A földmérés eredményei pontosabbá váltak, a nyilvántartásokat jobban fektették fel. Ne feledjük azonban, hogy az egységes értékelés végrehajtása nem mindig sikerülhetett kellő objektivitással, utólag számos kifogást emeltek ellene. A földadókivetés az ország nagyobb részének társadalmi és gazdasági helyzetére fontos hatást gyakorolt. A változások továbbvezetése azonban kívánnivalót hagyott maga után. A földtulajdonos személyének változását ugyan be kellett jelenteni, ez azonban többnyire csak késve történt meg. A művelési ágak módosulásának bejelentését pedig csak 1909-ben tették kötelezővé. A változásokat általában csak akkor jelezték, ha az a tulajdonos érdekeit szolgálta. Így az idő előrehaladtával a kataszter sokat veszített pontosságából. A hibák és aránytalanságok felszámolásáról az 1909. évi V. tc. rendelkezett, akkor földadókataszter lett a neve. (1927-től elkészítését egységes rendeletbe foglalták, és változatlan formában 1950-ig érvényben volt.)

A kataszter az adó- és illetékkivetés mellett földbirtok-statisztikai célokat is szolgálhatott volna, a mezőgazdasági statisztika gazdag forrását jelenthette volna. Az adatok közvetlen felhasználására azonban nem nyílt lehetőség, mivel a nyilvántartások földrészletek szerint, a statisztika pedig a földet művelő gazdálkodó, illetve a földbirtokos szerint mutatta ki a gazdaságok adatait. A kettő között különbség mutatkozott, a kataszter szerinti földterület mindig nagyobb volt. Az adózáskor megkísérelték a birtoktagokat gazdálkodónként összevonni, ez azonban csak hiányosan sikerült. A változások átvezetésének bizonytalansága és késedelmessége, a birtokos lakóhelyének és a föld fekvésének különbözősége, a külföldi földtulajdonosok stb. megnehezítették a kétféle feldolgozás eredményének összevetését. A statisztikai jellegű megfigyelések területi végösszegei ezért mind a XIX., mind a XX. században elmaradtak a földnyilvántartásától. Ebben csak kismértékben játszott szerepet a tényleges birtoknagyság csökkentésére irányuló szándék. A

kettősséget tulajdonképpen a statisztikai felvételek számlájára írták, holott a kataszteri adatok felhasználása (amelyre többször történt kísérlet) sem vezetett – az említett okok miatt – jobb eredményre. A korrekció igényeire jellemző, hogy a telekkönyvi birtoktesetek forgalmában a századforduló táján évente félmillió változást kellett volna átvezetni. Nyilvánvaló, hogy ilyen mértékű forgalmat csak bizonyos késéssel lehetett követni.

A birtokok kétféle nyilvántartásának megkülönböztetésére új fogalmat, az igazgatási egységek közigazgatási határok és gazdasághatárok szerinti megkülönböztetését vezették be. Előbb a közigazgatási egységek határain belül fekvő valamennyi földterület, a közigazgatási egységen belüli gazdaságok földterületének összegét jelenti, függetlenül a föld tényleges fekvésétől.

Az állandó kataszter fontos eredményének kell tekinteni, hogy az ország területe számottevő mértékben (276 000 hektárral, közel 1 százalékkal) nagyobbak bizonyult a korábbi felmérések szerintinél. A termőterület a korábbinál több mint 3,5 millió hektárral nagyobb volt. A többlet nagyobb része a szántóban, kisebb része az erdőnél jelentkezett. A legnagyobb ellentételt a nem termő terület látványos, a korábbinak egyharmadára csökkenése jelentette. A vízszabályozások hozták ebben a tekintetben a legkedvezőbb eredményt. A folyók medrének változtatása árvizeknek kitett területeket, főként a Duna és a Tisza ártereit tette szántóföldi művelésre alkalmassá. (A Dráva és a Száva vidékén ezt csak később végezték el.) A művelési ágak arányában természetesen az is szerepet játszott, hogy sok rétet és legelőt felszántottak, ugyanakkor az ártereken nemegyszer réteket, erdőket is telepítettek. A vízszabályozással ugyanakkor sok rét talaja szárazabbá vált. Az arra alkalmas területeken az erdők egy részét is kivágták, ha helyükön intenzívebb művelésre nyílt mód. Először jelent meg önállóan a kert és a nádas területe, ami együttvéve 1,5 százalékot tett ki. A hasonló nagyságú szőlőterület némi emelkedést mutatott.

3. tábla

*A magyar birodalom földterülete művelési áganként**

Művelési ág	Az 1850.		Az 1875.	
	évi kataszteri felmérésen alapuló összesítések szerint			
	ezer hektár	az összes terület százaléklékában	ezer hektár	az összes terület százaléklékában
Szántó	9 740	30,2	12 888	39,7
Kert	4 111	12,8	401	1,2
Rét	4 224	13,1	3 458	10,6
Legelő	.	.	93	0,3
Nádas	372	1,2	425	1,3
Erdő	8 674	26,9	9 131	28,1
Termőterület	27 121	84,2	30 709	94,5
Nem termő terület	5 104	15,8	1 791	5,5
<i>Összes terület</i>	<i>32 225</i>	<i>100,0</i>	<i>32 500</i>	<i>100,0</i>

* 1860-ban és 1885-ben nyilvánosságra hozott adatok.

A szántóföldi termelés a századforduló körüli években tovább növekedett. Ez a fejlődés több tényezőre vezethető vissza. A szántóföldi művelés újabb területre való kiterjesztése mellett az is növelte a termést hozó szántót, hogy a földek termőképességének fenntartása céljából korábban a szántóterület egynegyedét (1871-ben 23 százalékát) nem művelték, ugarolták. A századfordulóra ez 11 százalékra csökkent. (Meg kell jegyezni, hogy a vetetlenül maradt szántó aránya évről évre hullámzóan alakult, mivel az időjárás változásai is befolyásolták a vetési munkákat.) A mind szélesebb körben elterjedő intenzívebb termelés az első világháború kezdetéig tovább tartott, az intenzívebb művelési ágak aránya növekedett.

Lényegében ez a folyamat megfelelt annak, amit a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének tekintünk. A bérleti rendszer és a hitelintézmény kiszélesedésével a termelés növelésének anyagi forrásai bővültek. A megnyíló források lehetővé tették a befektetések növelését, a korszerűbb, belterjesebb gazdálkodást. A szántóföldi termelés kiszélesedése azonban túlment az ésszerű határokon. A XX. században bebizonyosodott, hogy az így feltört területek a racionális földhasználat feltételeinek nem mindig feleltek meg, termőképességük hamar leromlott.

A szántó növekedése nem volt egyenletes. Az egyes országrészek közül a Tisza jobb és bal partja vezetett, tehát az Alföld legértékesebb részein nőtt meg a szántó aránya.

Fontos mérföldkőnek tekinthető a statisztikában az 1895. évi, jó minőségben végrehajtott általános mezőgazdasági összeírás, amely a gazdaságok helyzetéről és a birtokstruktúráról az első pontos eredményt produkálta. Ez a statisztikai alpmű biztosította a későbbi mezőgazdasági adatgyűjtések bázisát.

4. tábla

A földterület alakulása 1884-től 1913-ig

Művelési ág	Az 1895. évi általános mezőgazdasági összeírás*	Az 1884.	Az 1903.	Az 1913.
		évi kataszter		
		szerint (ezer hektár)		
Szántó	13 015	12 889	13 479	14 295
Kert	412	418	419	433
Rét	3 092	3 384	3 383	3 027
Szőlő	326	426	233	343
Legelő	2 046	4 314	4 130	3 881
Erdő	4 269	9 132	9 062	8 767
Nádas	69	93	77	56
Nem termő terület	664	1 846	1 719	1 673
<i>Összesen</i>	<i>23 893</i>	<i>32 502</i>	<i>32 502</i>	<i>32 476</i>

* A tisztán erdő-, vagy legelőbirtokok és a gazdaságon kívül eső, nem termő területek kimaradtak az összeírásból.

Az 1895. évi összeírás elfogadható pontossággal visszatükrözte a kataszteri adatokat. Ha a legelő, az erdő és a terméketlen terület együttléve 8,3 millió hektáros negatív különbségtől eltekintünk, mindössze 1–2 százalékos hiány mutatható ki. Ez azt jelzi, hogy

a kataszteri adatok a gazdálkodók körében jól ismertek voltak, és arról a statisztikai bevallások során őszintén beszámoltak.

Külön utat járt be ebben az időben a szőlő. Az 1880-as évek elején Európában a magyar bortermés a francia, olasz és spanyol mennyisége után következett. A XIX. század első felének visszaesése után a szőlőterület 1885-ben 436 ezer hektárral érte el a legnagyobb kiterjedését. Ezt követően a gyorsan terjedő filoxéra (szőlőgyökértetű) kártétele következtében a szőlők többsége kipusztult. Ez a szőlő gyökereit megtámadó élősködő 1875-ben jelent meg Magyarországon. Elszaporodása után közel 200 ezer hektár szőlőterület pusztult ki. Annak ellenére, hogy az új telepítések számottevő állami segítséggel hamarosan megindultak, a mélyponton, 1895 és 1899 között a szőlőterület nem érte el a 250 ezer hektárt. A termés csökkenése pedig meghaladta a területét, mivel a részleges kipusztulás és a peronoszpóra kártételének erre az időre eső elterjedése jelentős további termés kieséshez vezetett. A bortermés évi átlaga 1870 és 1889 között megközelítette a 3,8 millió hektolitert, az 1890-es évtizedben ennek évente alig fele termett.

A filoxéravész lényegében véget vetett a hagyományos magyar szőlőtermelésnek. A régi fajták jelentős részét kizárták a termelésből, korszerű új fajták terjedtek el. Az amerikai alanyokra oltott fajtákkal védekeztek a kártevők ellen, ugyanakkor a hegyi szőlőket – különösen a meredekebb lejtőkön fekvőket – felváltották az Alföld filoxérával szemben immunis homoktalajaira telepített ültetvények. Az állami hitelekkel támogatott telepítéseknél nemcsak a fajtákat, hanem a régi telepítésmódot is megváltoztatták.

A művelési ágak szerkezetében, már korábban is megfigyelhető változások a világháború előtti években tovább folytatódtak. A gazdálkodók – különösen a nagybirtokosok – igyekeztek minél nagyobb gyepterületet felszántani és intenzívebb művelésbe vonni.

5. tábla

A művelési ágak aránya az összterület százalékában

Művelési ág	1884.	1903.	1913.
	évben		
Szántó	39,6	41,5	44,0
Kert	1,3	1,3	1,3
Rét	10,4	10,4	9,3
Szőlő	1,3	0,7	1,1
Legelő	13,3	12,7	12,0
Erdő	28,2	27,9	27,0
Nádas	0,3	0,2	0,2
Termőterület	94,3	94,7	94,9
Nem termő terület	5,7	5,3	5,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az eredményesebb gazdálkodást jelzi, hogy 1913-ban a szántó 8 százaléka maradt ugaron, ami az 50 év előtti arálynak egyharmada. A szántóföldi termelést ez idő alatt a vetésterületek kiterjesztése közel 25 százalékkal növelte.

Az a folyamat, amely a mezőgazdaság növekvő mértékű fejlődését elősegítette, és amely a földterület művelését mind kiegyensúlyozottabbá tette, az első világháború kitö-

résével megszakadt. A háború alatt Európa mezőgazdasága súlyos károkat szenvedett. A termelést visszavetette a szükséges anyagok és főként a férfi munkaerő egyre nagyobb hiánya. Mind nagyobb területek maradtak vetetlenül. Ugyanakkor az ellátatlan lakosság aránya növekedett. Magyarországon a háború végére a mezőgazdaság éves termelése a háború előtti szintnek csaknem a felére esett vissza.

A föld értéke és hozadéka

A föld értékére vonatkozó számítások csak ritkán, és akkor is nehezen általánosítható módon láttak napvilágot. A föld árát a különböző közgazdasági elméletek általában a földjáradék tőkésítése útján igyekeztek közelíteni. *Ricardo* óta ezek az elméletek kevés fogódzót adtak a gyakorlati megoldáshoz.

Már a XIX. században is felmerült, hogy a föld adásvételi és haszonbérleti adatait vegyék a föld értékelésekor figyelembe. Ez azonban számos nehézséggel járt. A földek ára a források bizonytalansága és reprezentativitásának hiányosságai miatt csak eléggé szubjektív módon közelíthető. További problémát okozott, hogy a rendelkezésre álló kevés információ miatt a birtokforgalom alapján nehéz lett volna minden vidékre jellemző értéket kiszámítani, a kis- és nagybirtok esetében pedig a vételár területegységre vonatkoztatva a kisbirtok földjének nagyobb értékét jelezte volna. Nem szólva arról, hogy a keresleti-kínálati tényezők (például a népsűrűség, a piactól való távolság) a földárakat rendszerint eltérítették az átlagtól. Egyes művelési ágakban (legelő, erdő, nádas) a földforgalom lényegesen kisebb volt, mint a többinél, ezért itt a forgalmi érték csak kevésbé tájékoztató volt. Hosszabb időszakokra a pénz értékváltozása az összehasonlítás helyességét csorbíthatja. Több alkalommal is szóba került a föld értékének kataszteri nyilvántartására vonatkozó elképzelés, ez azonban nem valósult meg. A föld árának rögzítésekor nem hagyhatók figyelmen kívül a gazdálkodás terhei sem. A mezőgazdasági termelésnek szinte természetes velejárója a különböző hitelek igénybevétele. Erre viszonylag több információ lelhető fel. A terhek és a földérték hányadosával a földbirtok eladósodásának értéke jellemezhető.

Földértékadatokkal első ízben *Galgóczy Károly* 1855-ben megjelent művében (Magyarország mezőgazdasági statisztikája) találkozunk. Szerinte, ekkor a föld holdankénti átlagára 70–80 forintra volt tehető (a haszonbér ennek 9–10 százaléka). 1857-ben Magyarország (Határőrvidék nélkül) ingatlanainak értékét 2,7 milliárd forintra becsülték. *Keleti Károly* Magyarországra vonatkozóan egy hold termőföld értékét 100 forintra becsülte, míg a különböző osztrák források ennél 30–50 százalékkal magasabban határozták meg az árat. Az értékadatok az idők folyamán töretlenül emelkedtek. A Magyar Földhitelintézet kimutatásai szerint 1863-ban 120, 1883-ban 150, 1903-ban 226 korona volt a hitellel lekötött ingatlanok értéke. A földéhség, a kölcsönhöz jutás lehetősége, a parcellázások a földárakkal kapcsolatos spekulációnak a század elején tág teret engedtek, így a kifizetett vételi összegek az említett áraknak többszörösét is elérték.

A föld értéke az elérhető jövedelem alapján is közelíthető lenne. Ez a módszer azonban sok bizonytalansági tényezőt is tartalmaz. A tiszta jövedelem megfelelő kamat mellett tőkésítése csak hozzávetőleges tájékoztatást adhat, mert a hozadék az időjárás, a felszíni tényezők és a ráfordítások változásaitól függ. *Fellner Frigyes* még a földadó „megfelelő” sokszorosát is elfogadhatónak tartotta a föld értékeként, és 1913-ban végzett

számításai szerint a magyarországi földbirtokok értéke csaknem 20 milliárd koronát tett ki, a tiszta nemzeti vagyonnak közel felét.

Mint már korábban jeleztük, a kataszter elsődlegesen a földadókivetés megalapozásának eszközeül szolgált. Ez a cél vezette a II. József által elrendelt, majd az 1850-es „ideiglenes” és az 1875-ös „állandó” kataszter elkészítését is. Utóbbi két munka között szoros a kapcsolat. Az 1850-es felmérést császári pátens rendelte el, az 1875. évit az az évi VII. tc. alapján hajtották végre. Sok helyen tulajdonképpen csak a korábbi adatokat javították. A műszaki feltételek és a közigazgatási munka javulásával ezt a rendkívül szerteágazó munkát 1875 és 1885 között a korábbinál jobb eredménnyel végezték el, az osztrák és a porosz tapasztalatok figyelembevételével. A munka rendkívül fontos elemeként kell kiemelni a földmérés módszereinek és térképészeti rögzítésének gyors fejlődését. A felméréseknél hossz mértékként a bécsi ötlelet, terület mértékként az 1600 négyszögöles holdat (az ún. kataszteri holdat) használták. A területmérés 1853 és 1879 között 12 millió forintba került.

A kataszter elkészítése során a mezőgazdasági területet alkotó tábláknak, parcelláknak nemcsak a felületét mérték meg egyre pontosabban, hanem többféle szempontból minősítették is azokat. A tulajdonos és a művelési ág megjelölése mellett a kataszteri nyilvántartások rögzítették azt, hogy a földrészleten – átlagos körülmények között és a helyi átlagárak mellett – milyen jövedelem érhető el (a számítások több év hozamainak figyelembevételével készültek). Ezt tekintették kataszteri tiszta jövedelemnek. A terület egységre vetített átlagérték lényegében a föld minőségét jelezte, és több mint száz éve ez a föld termőképességének csaknem változatlanul alkalmazott mutatója, amely még jelenleg is – jobb viszonyítási alap hiányában – különböző gazdaságok, régiók földminőségének összehasonlításául szolgál, de alapja a földadónak is.

A kataszteri nyilvántartások érthetően – bármilyen formában is készítették volna el azokat – népszerűtlenek voltak. Az ország mezőgazdasági jellege következtében a földadó a lakosság nagy részét anyagilag kedvezőtlenül érintette, ezért sokan igyekeztek ennek összegét – okkal, ok nélkül – mérsékelni. A mezőgazdasági lakosságnak e legfőbb adója a századforduló táján a befizetett egyenesadók 30 százalékát, ugyanakkor a házadó több mint 10 százalékát tette ki. Mindkettő a kataszter és a telekkönyv adatain alapult. E nyilvántartási rendszernek kezelése a közigazgatás legbonyolultabb és legnehezebben szervezhető feladata volt, amit elsősorban pénzügyi kérdésnek tekintettek, és a végrehajtására szolgáló szervezet jelentős költségvetési hozzájárulással működött. 1870 és 1890 között a kataszteri munkákra 2,6 millió forintot fordítottak a költségvetésből.

A földminőséget is jellemző kataszteri tiszta jövedelmet művelési áganként legfeljebb nyolc minőségi osztályba sorolták. Az ország körülbelül a járásoknak megfelelő nagyságú területein (ezen belül kialakított osztályozási vidékeken) becslő bizottságok határozták meg talajkategóriáinként, minden egyes földrészletre vonatkozóan az elérhető jövedelmet. A községeket vagy ezen belül – nem homogén talajok esetén – a községrészeket minőségi osztályokba sorolták. Ezek kataszteri tiszta jövedelmét úgy számították ki, hogy az egyes termelési kategóriák jellemző mintaterein mérték a hozamokat, a termelői árakat, a termelési költségeket, és a többéves átlagok alapján kiszámított pénzbene hozamokból levonták a ráfordításokat. (Figyelembe vették a közlekedési viszonyokat, a piactól való távolságot is.) A kapott eredményt a becslőjárás azonos osztályba sorolt területeire kivetették. Ebből kulcsszámokkal számították ki a fizetendő földadó összegét.

Az elmondottakból következik, hogy a földadó kivetésére szolgáló nyilvántartás rendkívül bonyolult és elaprózott adminisztratív teendővel járt. A korabeli források alapján úgy tűnik, hogy az eljárások során hibák csúsztak a számításokba, azonban nehéz megítélni, hogy ezek milyen mértékben befolyásolták az eredményeket. Nem ismeretes az sem, hogy véletlen vagy tendenciózus eltérések jelentkeztek-e. Szóhagyományok utóbbiról is szóltak, miszerint a nagybirtokok javára történtek „tévedések”. Valószínű, hogy a kataszteri tiszta jövedelem már kiszámítása idején sem fejezte ki a parcellákon elérhető jövedelem abszolút értékét, csupán minden korábbinál jobb és objektívebb alapot jelentett az adó megállapítására. Érthető, hogy ilyen nagy feladatot hiba nélkül megoldani nem lehetett. A kritikai megállapítások újragondolására kell intsen az is, hogy az országban ehhez hasonló méretű és ennyire sokoldalú regisztert sem azelőtt, sem az elmúlt 120 év alatt nem készítettek. A kataszteri tiszta jövedelem mutatói – többszöri korrekció után is – még mindig a földminőség egyetlen használható támpontjai. Mindent összevetve, a 40 millió földrészlet (tábla, parcella) tiszta hozadékának valóságos és árnycs becslése imponáló és időtálló teljesítmény volt.

A jövedelem kiszámítását az akkori pénznemben, forintban végezték, 1892 után tértek át az aranykoronára.

A felszólamlások nyomán az eredetileg kiszámított értékeket sok esetben változtatták, húsz év alatt (1884 és 1903 között) a legtöbb művelési ágban csökkentették. Így a kataszteri tiszta jövedelem összértéke némileg csökkent, annak ellenére, hogy ez idő alatt a belterjesebb gazdálkodás nyomán az értékesebb művelési ágak súlya nőtt. Ez utóbbi a területegységre jutó átlagos jövedelmet nem emelte olyan mértékben, mint a mérséklések összege.

Az ideiglenes kataszter a szántónál lényegesen kevesebb jövedelmet mutatott ki, mint a későbbi összesítések, a többi művelési ág viszonylag kisebb ingadozásai ennél kisebbek voltak. 1868-ban a hektáronkénti átlagos tiszta jövedelem művelési áganként a következő volt: szántó 6,87, rét és kert 5,96, szőlő 17,49, legelő 2,32, erdő 1,09, nádas 0,36 forint, a későbbi összegzések ettől eléggé eltértek.

6. tábla

A terület és a kataszteri tiszta jövedelem

Művelési ág	Terület (ezer hektár)		Kataszteri tiszta jövedelem (millió forint)		Egy hektárra jutó tiszta jövedelem (forint)	
	1884-ben	1903-ban	1884-ben	1903-ban	1884-ben	1903-ban
Szántó	12 889	13 479	105,3	107,7	8,17	7,99
Kert	418	419	5,1	5,1	12,17	12,18
Rét	3 384	3 383	18,5	17,8	5,46	5,25
Szőlő	426	233	8,2	3,9	19,25	16,74
Legelő	4 314	4 130	8,5	7,3	1,96	1,77
Erdő	9 132	9 063	9,7	9,3	1,06	1,03
Nádas	93	77	0,6	0,5	0,69	0,61
Terméketlen	1 846	1 718	–	–	–	–
<i>Összesen</i>	<i>32 502</i>	<i>32 502</i>	<i>155,8</i>	<i>151,6</i>	<i>4,80*</i>	<i>4,92*</i>

* Termőterületre számítva.

A földadó az 1880-as években a kataszteri tiszta jövedelem 25,5 százaléka volt. 1913-tól kezdve 20 százaléka. Akkori becslések szerint a földeken elérhető tényleges jövedelem körülbelül 2,5-szerese volt a kataszterben kimutatott jövedelemnek. A valóságos jövedelemnek tehát körülbelül 10 százalékat jelentette a földadó. Mindezek az értékek természetesen átlagokon alapultak, amelyek bizonyára jelentős szóródásokat takartak. A befizetett földadó 1896 után az első világháborúig évente 60–75 millió koronát, a házadó 25–45 milliót tett ki, ami évente változott, de a két adónem együttvéve az egyenes adók 35–42 százaléka között mozgott.

A tiszteletre méltó teljesítmény elismerése mellett meg kell jegyezni, hogy a kataszteri nyilvántartás nemcsak gyakorlati kivitelezésben, hanem már alapelveiben is támadható volt. Mai szemmel nézve azt kell felvetni, hogy a rendkívül nagy munkával és jelentős költséggel megvalósított földadókataszter hasznossága nem állt arányban a ráfordításokkal.

Fő hibájaként a statikus szemlélet túlzott érvényesülése említhető, amely nem vette figyelembe az élet állandó mozgását. A föld tiszta jövedelmét a kataszter az átlagos gazdálkodás mellett a korábbi években elért átlagos termés értékével azonosította, az átlagos termelési költségek levonása után. Nyilvánvaló, hogy ez a módszer már az adatok rögzítésekor is túlhaladott állapotot takart. A földbirtok terheit, hátrányos vagy előnyös helyzetét alig vették figyelembe (az elemi károk esetén némi kedvezményt adtak). A föld hozama a termelt növények összetételétől függően is változhat, a termés pedig az éghajlati tényezőktől függ, évről évre ingadozik. A ráfordítások ugyanakkor – minimális fejlődéstől eltekintve – csaknem változatlanok. Belátható, hogy az elérhető jövedelem a két tényező arányától és különbségétől függően, gazdasági évenként változott. A kataszteri jövedelmet így szinte évente kellett volna helyesbíteni, ami természetesen kivitelezhetetlen. További problémát okoztak az árváltozások. Az agrárrolló nyílásával, vagy csukódásával a jövedelem ingadozik. Ha a felhasznált ipari termékek mennyisége nőtt, kérdés, hogy a hozamok ezzel arányosan vagy aránytalanul alakultak. Az idő függvényében ezek a problémák csak összegeződtek, és a régi alapokon nyugvó földnyilvántartással szemben támasztott kifogások a többszöri helyesbítések ellenére csak sokasodtak.

Földbirtokviszonyok

A föld gazdaságnagyság szerinti megoszlásáról a XIX. század első feléről rendkívül kevés adat áll rendelkezésre. Leginkább a jobbágyok, zselérek számával találkozunk, a nemesi, szabad paraszti és egyéb földbirtokok nagysága nem ismert.

7. tábla

*Az úrbéresek száma Magyarországon
(ezer)*

Év	Telkes jobbágyok	Zselérek	Összesen
1786	401	201	602
1828	503	518	1021
1847	549	823	1372

A különböző források a múlt század harmincas és negyvenes éveiben mintegy 3,5–4 millió hektárban határozzák meg az úrbéres szántó, és rétterület nagyságát, amihez még kevés szőlő, gyümölcsös (szilvás) és legelő járult. A nemesi és adóhatár alatti földekre *Fényes Elek* 1842-ben mintegy 6,2 millió hektárt mutatott ki Magyar- és Horvátországra együtt. Galgóczi 1855-ben Magyarország termőterületének megoszlásáról a jobbágyfelszabadítás utáni állapotot jellemezve a 8. tábla szerinti adatokat közölte.

8. tábla

*A mezőgazdasági terület megoszlása
a földtulajdon jellege szerint, 1855*

A földtulajdon jellege	Ezer hektár	Százalék
Régi nemesi birtok	10 667	58,1
Szabadparaszti föld	1 527	8,3
Felszabadult úrbériségi föld	5 933	32,3
Fel nem szabadult föld	230	1,3
<i>Összesen</i>	<i>18 357</i>	<i>100,0</i>

A 7. tábla adatai alapján két lényeges következtetés vonható le. A század első felében – 1848-ig – az úrbéresek (jobbágyok, zsellérek) száma megkétszereződött. Földterületük ennél kisebb mértékben nőtt, és 1848 táján a mezőgazdasági termőterületnek közel 60 százaléka a közép- és nagybirtokokhoz tartozott. Az 1848-as szabadságharc egyik legfontosabb vívmánya, a jobbágyfelszabadítás az úrbéres népeket az általa művelt föld tényleges birtokosává tette. Ez nem szüntette meg a birtokos nemesség túlsúlyát, de a jobbágy ember és vagyoni szabadságához jelentősen hozzájárult.

A vívmányok természetesen csak a szabadabbá vált parasztok körében voltak népszerűek. *Dobner Rudolf* a földbirtokos osztály véleményét hangoztatta a földkataszterről 1879-ben írt könyvében, melyben nem kevés problémára is rámutat.

„Soha társadalmi osztály nagyobb és élesebb támadásoknak, benn és künn, nem volt kitéve, mint a magyar földbirtokos osztály s különösen annak közép osztálya.

A külföld lenézéssel tekint rá, mint egy magát túlélő, renyhe, elkorhadó s fejlődésre képtelen osztályra, benn korholjuk léha úrhatnásága, könnyelmű életmódja, inproductív adósságinálásai, lethargiája s a birtokában lévő óriási közgazdasági tényezők elhanyagolása miatt.

Méltányos-e ez erős megtámadás, alapos-e a jövő iránt felmerült aggály, van-e biztos jövője ez osztálynak.”

„Az 1848. évi nagy átalakulás, mint a vihar, készületlenül lép meg, mert igaz ugyan, hogy a reformszék vitája, évtizedekkel megelőző a 48-ki alkotásokat, de arra maga a birtokos osztály nem készült el, hogy az ősiség eltörlése, az úrbér, robot, dézsma megszüntetése és a közteherviselés elvének kimondása és alkalmazása minden átmenet engedése nélkül eszközöltessék, a naturál gazdaságot a pénzgazdaság, az extensív legelő gazdasággal párosult hármasság primitív gazdaságot, az erőltetett magtermelés váltsa fel.”

„Az ősiség megszüntetése minden államban és minden időben ... a nemesi családok alapját ingatja meg, és helyes övrendszabályok nélkül a közép- és nagybirtokos osztály elpusztulására vezet.”

„A jobbágyok felszabadítását követelte a humanitás elve. De, hogy ez minden előkészítés nélkül dekretáltassék, az ellen lett volna az állami magasabb érdek. Az a közép- és nagybirtokos, a ki hagyományosan jobbagyaival művelé földjeit, s a dézsmára, mint rendes fedezeti forrásra számított: egyszerre munkás kéz s üzleti tőke nélkül volt. Igaz ugyan, hogy kapta a földtehermentesítési kárpótlást, de a mit földtehermentesítés címén kapott, azt ... az adó címén jórészt elvették tőle, s a mi megmaradt, alig volt elegendő arra, hogy birtokát az új viszonyoknak megfelelően instrualhassa.”

„Mindezeket betetőzte az általános teherviselés elvének alkalmazása s a földadó rohamos fokozása.”

„A földadó egy millióról 13 millióra, 13 millióról 20 millióra emelkedett, mindjárt az átmeneti időszakban.”¹ ([2] 4–7. old.)

A földbirtokok nagyság szerinti megoszlásáról az 1869. évi földadókivetés adataiból kiindulva, Keleti Károly Hazánk és népe című művében közölt adatösszeállítást. (Keleti ebben nemcsak gazdasági és statisztikai szempontból vizsgálja a katasztert, hanem megvilágítja a levonható társadalmi következtetéseket is.) Később, az 1895. évi általános mezőgazdasági összeírás mutatta be birtokkategóriánként a gazdaságoknak a valóságot leginkább megközelítő számát. A két adatsor a nagybirtokok számának 20 százalékos csökkenését jelzi, a kisbirtokok (5–100 kataszteri hold) 7 százalékos növekedésével szemben. Utóbbi az 5 kataszteri holdnál kisebb gazdaságok egy részének földhöz jutásával magyarázható. Ez az átalakulás a félféudális birtokmegoszlást alig enyhítette.

9. tábla

*A gazdaságok száma gazdaságnagyság szerint**

Kataszteri hold (hektár)	1869-ben		1895-ben	
	ezer	százalék	ezer	százalék
–5 (–2,9)	1444	58,1	1280	53,6
5–50 (2,9–28,7)	981	39,5	1049	43,9
50–100 (28,7–57,5)	30	1,2	36	1,5
100–1000 (57,5–575,5)	25	1,0	20	0,8
1000– (575,5–)	4	0,2	4	0,2
<i>Összesen</i>	<i>2484</i>	<i>100,0</i>	<i>2389</i>	<i>100,0</i>

* Magyarország és Erdély adatai Horvát-Szlavonország adatai nélkül (1895-ben utóbbiban 400 ezer gazdaság volt).

10. tábla

A gazdaságok szántó- és összterülete 1895-ben

Kataszteri hold (hektár)	Szántóterület		Összterület		Egy gazdaság átlagos területe (hektár)
	ezer hektár	százalék	ezer hektár	százalék	
–5 (–2,9)	789	6,8	1240	5,8	0,97
5–50 (2,9–28,7)	5780	49,5	8474	40,0	4,62
50–100 (28,7–57,5)	939	8,1	1388	6,5	38,56
100–1000 (57,5–575,5)	1877	16,1	3259	15,4	162,95
1000– (575,5–)	2280	19,5	6849	32,3	1817,68
<i>Összesen</i>	<i>11 665</i>	<i>100,0</i>	<i>21 210</i>	<i>100,0</i>	<i>8,88</i>

A birtokok számával ellentétesen alakult a földterület megoszlása: a gazdaságok 1 százaléka 1895-ben a terület 48 százalékát birtokolta, de a szántó-, kert- és szőlőterület-

¹ Meg kell jegyezni, hogy ez messze elmaradt a várakozásoktól, az osztrák hatóságok a kataszter alapján 100 millió földadóbevételre számítottak.

ből ennél kisebb arányt mondhatott magáénak. A paraszti jellegű kisgazdaságok aránya a szántóban és az értékeesebb művelési ágakban 50 százalékot meghaladó, ami azonban mit sem von le a 24 ezer nagybirtok koncentrált gazdasági hatalmából és súlyából.

A nagybirtokrendszer konzerválásához hozzájárult, hogy a hitbizományok² száma növekedett. 1913-ban 92 hitbizományi birtok volt, közel 9 millió (átlagosan 98 423) hektár területtel, ami az ország területének több mint egynegyedét tette ki. Ez az intézmény mereven rögzítette a latifundiumok tulajdonát, társadalmi hatása rendkívül kedvezőtlen volt, különösen az Alföldön, ahol a nincstelenek száma a legnagyobb volt. Nem hagyható figyelmen kívül a bérletek kérdése sem. A XX. század elején a nagybirtokok területének 29 százalékát bérlők művelték, nagyjából közép- és nagybérletek formájában. A kisbérlők a nagybérlők által bérelt területnek csak harmadát bérelték.

A mezőgazdaság társadalmi problémái 1848 után tovább éltek, súlyosbodtak. A feudalizmus konzervatív maradványai nyomán az ország gazdasági és politikai vezető rétege továbbra is a nagybirtokos arisztokrácia maradt. A nemesség nagy részének anyagi helyzete romlott. A földhöz jutott jobbágyok viszonylagos szabadsághoz jutottak, földjeiken maguknak dolgoztak. Földszerzésre, a gazdaság bővítésére azonban kevés lehetőségük volt. A kedvezőtlen agrárstruktúrában a legnagyobb problémát az agrárproletárok széles tömegei jelentették. (1869-ben arányukat a keresők 40, 1900-ban 26 százalékára becsülték, bár módszertani problémák miatt az adatok nem minden tekintetben összehasonlíthatók.) A társadalmi rétegződés változásának másik oka az volt, hogy az ország lakossága 1869 és 1910 között több mint egyharmadával nőtt. A mezőgazdasági népesség mindkét időpontban a lakosság legnagyobb rétegét jelentette, bár aránya a két időpont között körülbelül 70-ről 62 százalékra csökkent. Az ipar és a többi nemzetgazdasági ág tehát a mezőgazdasági lakosság feleslegessé vált részének csak igen kis hányadát tudta felszívni.

A törpe- és kisbirtokosok helyzete egyre bizonytalanabbá vált. Rossz termés, hitel-visszafizetési problémák stb. számos kisgazdaság felszámolására vezetett. Az öröklés is hozzájárult a birtokok elaprózódásához, a földnélküliek szaporodásához. A növekvő mezőgazdasági népesség rendelkezésére alig állt több föld, mint 40–50 évvel korábban. A századfordulót megelőző mezőgazdasági válság nyomán a kisgazdaságok száma 1870 és 1900 között több mint 100 ezerrel csökkent.³

Hozzájárult az agrárproletárok helyzetének romlásához, hogy a XIX. század utolsó éveiben a nagyszabású vasútépítések, folyamszabályozások befejeződtek, sok földnélküli kubikos, mezőgazdasági munkás maradt kereset nélkül.

Az egyre romló kereseti viszonyok végül is a kivándorlás több mint kétmilliósvolumenében csúcsondott ki, ami még ha a visszavándorlást is figyelembe vesszük, az ország lakosságának tekintélyes veszteségéhez vezetett. Ugyanakkor a társadalmi helyzet problémáin csak keveset változtatott.

*

² Római eredetre visszatekintő királyi kiváltság, amely a főrendi (majd a XIX. században a nemesi) földbirtokok feloszlását akadályozta a többes öröklés, az eltulajdonítás és a megterhelés teljes korlátozásával. Az egyházi birtokok nagyrésze is vonatkozott a kötöttségekre.

³ *Rácz Gyula: A magyar földbirtokosság anyagi pusztulása.* Budapest, 1906. 72. old.

Az 1920-as trianoni békeszerződés nyomán csak az ország központi egyharmada maradt az új határokon belül. A művelési ágak aránya a szántó, kert és szőlő felé eltolódott, az erdők túlnyomó része a határokon kívül maradt. A mezőgazdaság földviszonyai így lényegesen megváltoztak, azok részletesebb vizsgálata a következő tanulmányom témája lesz.

IRODALOM

[1] *Benda Gyula*: Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez, 1767–1867. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1973. 460 old.

[2] *Dobner Rudolf*: A földadókataszter. Athenaeum R. Társulat. Budapest 1879. 225 old.

[3] *Erdei Ferenc*: A belterjességi fogalom közgazdasági, agrárgazdasági értelmezése. *Ethnografia*. 1970. évi 2–4. sz. 167–186. old.

[4] *Keleti Károly*: A telekadó és a kataster közgazdasági és statisztikai szempontból. Pest. 1868. Emich. VII, 221 old.

[5] Országos kataszteri felmérés. Földadókataszter és nyilvántartása, 1895–1905. Magyar Királyi Állami Nyomda. Budapest. 1910. 50 old.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdasági statisztika.

SUMMARY

Analysing the natural factors of agricultural production the author deals in his study with the changes in land area.

Since quantitative surveys developed gradually, and data for analyses of national coverage exist only from the beginning of the 19th century on, the study follows up the most important features of agricultural land area in Hungary from the beginning of the 19th century up to World War I. Among these the change in its size by land use, the farm structure, the value of and the income from land as well as the changes in the number of holdings by size.

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

PEST MEGYEI VÁLLALKOZÁSOK 1996-BAN

A Pest megyében működő gazdasági szervezetek száma az 1996. év folyamán 18 százalékkal emelkedett és az év végén meghaladta a 73 ezret. Valamennyi gazdálkodási főcsoportban nőtt a gazdálkodó egységek száma, ezen belül a szervezetek több mint kilenctizedét kitevő vállalkozásoké az átlagosnál valamivel erőteljesebben bővült. A növekedés üteme felülmúlta az ország egészére jellemző mértéket (14 %), a megye részesedése a működő szervezetek száma alapján kismértékben – 9,3 százalékról 9,6 százalékra – emelkedett.

A működő gazdasági szervezetek 1996. december 31-én

Gazdálkodási főcsoport	A gazdasági szervezetek			
	száma	az 1995. december 31-i százalékában	megoszlása (százalék)	az országos százalékában
Vállalkozás	68 411	118,2	93,7	9,8
Költségvetési és társadalombiztosítási szervezet	984	100,2	1,3	6,6
Nonprofit szervezet	3 634	111,3	5,0	7,2
MRP-szervezet	17	106,3	0,0	5,5
<i>Összesen</i>	<i>73 046</i>	<i>117,6</i>	<i>100,0</i>	<i>9,6</i>

A közigazgatás kivételével minden gazdasági ágban bővült a szervezetek száma. A szervezeti kör bővülése ezúttal is szinte teljes egészében a kis létszámú, a legfeljebb 10 fős gazdasági egységek számának gyarapodásából adódott. 1996 végén a gazdasági szervezetek 97 százaléka foglalkoztatott 11 főnél kisebb létszámot, míg 300 főnél többet a gazdálkodó egységek 0,1 százaléka – összesen 59 szervezet – alkalmazott.

A vállalkozói körben a társas vállalkozások száma nőtt erőteljesebben, az egyéni vállalkozásokra jellemző 13 százalékkal szemben, 33 százalékkal. A társas vállalkozások között a két legnagyobb szervezeti csoport, a korlátolt felelősségű és a betéti társaságok száma az átlagosnál dinamikusabban emelkedett, s 1996 végén a társas vállalkozásoknak már több mint kilenctizedét ezek tették ki. A megszűnésre javasolt gazdálkodási formába tartozó szervezetek száma csökkent, és mérséklődött az átalakulásra kötelezett gazdálkodó egységeké is. A megszűnésre ítélt szervezetek köre 1996 végén még közel 600 gazdálkodó egységet foglalt magában, ezek több mint kilenctizede gazdasági munkaközösség volt.

1996 végén az országban tevékenykedő társas vállalkozásoknak 8,9, az egyéni vállalkozásoknak 10,3 százaléka működött a megye területén. Ezer lakosra a megyében 21 társas és 48 egyéni vállalkozás jutott, kettővel kevesebb, illetve hárommal több, mint az országban átlagosan. Az ezer lakosra jutó társas vállalkozások száma alapján összeállított rangsorban Pest megye a főváros és a megyék között a negyedik, az egyéni vállalkozások száma alapján a hatodik helyet foglalta el, de az előtte állók közül csupán Budapesten volt lényegesen magasabb a gazdálkodó egységek ezer lakosra jutó száma.

A működő vállalkozásoknak közel héttizedét kitevő egyéni vállalkozások száma 5346-tal nőtt egy év alatt, ennek több mint fele a szellemi szabadfoglalkozásúak, egynegyede a kisiparosok számának bővüléséből származott. A szellemi szabadfoglalkozásúak száma több mint 50 százalékkal gyarapodott, az egyéni vállalkozá-

soknak együttesen közel négyötödét képviselő magánkereskedőké és kisiparosoké az átlagosnál mérsékeltében, 5–7 százalékkal emelkedett.

A működő vállalkozások, 1996. december 31-én

Gazdálkodási forma	A vállalkozások			
	száma	az 1995. december 31-i százalékában	megoszlása (százalék)	az országos százalékában
	Társas vállalkozás			
Jogi személyiségű társas vállalkozás	9 840	126,7	14,4	8,6
Jogi személyiség nélküli társas vállalkozás	11 217	138,6	16,4	9,1
<i>Együtt</i>	<i>21 057</i>	<i>132,8</i>	<i>30,8</i>	<i>8,9</i>
	Egyéni vállalkozás			
Szellemi szabadfoglalkozású	8 368	154,8	17,7	8,1
Kisiparos	22 029	106,6	46,5	12,1
Magánkereskedő	15 679	105,3	33,1	10,2
Mezőgazdasági vállalkozó	1 278	120,9	2,7	6,4
<i>Együtt</i>	<i>47 354</i>	<i>112,7</i>	<i>100,0</i>	<i>10,3</i>

A megye országon belüli részesedése a főszakmacsoportokat tekintve 1996 végén a kisiparosoknál volt a legnagyobb, 12 százalék, közel kétszer akkora, mint a mezőgazdasági vállalkozók esetében.

A munkavégzés jellegét tekintve az egyéni vállalkozások összetétele kismértékben módosult; a tevékenységüket főfoglalkozásuként, illetve nyugdíjasként végzők aránya némileg emelkedett, a mellékfoglalkozásuként folytatóké csökkent. 1996 végén a megyében működő egyéni vállalkozások közel háromötöde főfoglalkozásuként, egyharmada mellékfoglalkozásuként, 8 százaléka nyugdíjasként végezte vállalkozói tevékenységét. A főfoglalkozásuk aránya a kisiparosok és a magánkereskedők, a mellékfoglalkozásuké és a nyugdíjasoké a szellemi szabadfoglalkozásúak körében volt a legnagyobb. A Pest megyében tevékenykedő egyéni vállalkozások munkavégzés jellege szerinti összetétele az egyes főszakmacsoportokban nem tért el lényegesen az országos megoszlástól.

B. K.

SZEMLE

A MAGYAR STATISZTIKAI TÁRSASÁG 1996. ÉVI TEVÉKENYSÉGE

Az elmúlt évben a Magyar Statisztikai Társaság (MST) munkáját a korábbi évekhez hasonló aktivitás jellemezte. A munka elsősorban a szakosztályok által rendezett vitaulésekre koncentrált. Kiemelkedően fontos és sikeres esemény volt a hagyományos tavaszi Statisztikatörténeti Vándorulás és az őszi „össztársasági” konferencia.

Az MST 1996. évi konferenciáját „Az európai integrációs folyamatok statisztikai kihívások” címmel október 17–18-án rendezte meg Győrött. A konferenciának külföldi résztvevője volt *Klaus Reeh*, az EUROSTAT szakértőjének személyében, aki a nemzetközi szervezet nézőpontjából tekintette át a csatlakozással kapcsolatos fontosabb témákat, különös tekintettel a magyar statisztika szempontjaira.

(A konferenciáról a *Statisztikai Szemle* 1997. évi 1. száma (72–78. old.) adott összefoglaló áttekintést.)

A VÁLASZTMÁNY MUNKÁJA

Az MST Választmánya 1994. évi megalakulása óta második ülését 1996. december 17-én tartotta. Ennek során az 1996. évi tevékenységeinek megvitatása, áttekintése mellett szó volt az 1997. év feladatairól, valamint a Társaság hazai és külföldi kapcsolatairól is. A Társaságnak jó kapcsolatai vannak a statisztikai tudomány és gyakorlat iránt érdeklődő más társaságokkal, de e tekintetben, különösen a gazdaságstatisztika területén, az üzleti, vállalati szférában még sok a tennivaló, tekintettel a nagyszámú újonnan alakuló vállalkozásokra, a hivatalos statisztikai szolgálat adatgyűjtéseire, az adatok felhasználására, annak lehetőségeire és korlátaira. A nemzetközi kapcsolatok terén, az Európai Unióhoz, az OECD-hez való csatlakozás igen sok tennivalót ad. A csatlakozással kapcsolatos módszertani problémák, feladatok megvitatásában is jobban lehetne élni a Társaság nyújtotta lehetőségekkel.

A Társaság egyik legjelentősebb nemzetközi kapcsolata a Nemzetközi Statisztikai Intézettel (Inter-

national Statistical Institute – ISI) van, melyben az MST tagjai közül többen aktív szerepet vállalnak, és különböző tisztségeket töltenek be egyes szekciókban. Fontos továbbá az is, hogy a Társaság részt vegyen európai országok statisztikai társaságai különböző rendezvényein. Különösen fontos ez az ismeretek áramlása szempontjából, a statisztikai rendszer megújulása során. E téren a Statisztikatörténeti szakosztály rendszeres tavaszi vándorlulésai – mint arról már volt szó – példaértékűek.

Fontos esemény volt az Európai Statisztikai Társaságok képviselőinek találkozója (Párizs, 1996. március 23.). A 17 résztvevő között a volt szocialista országok közül csak Magyarország képviseltette magát *Marton Ádám*, az MST főtitkára személyében. Az egynapos tanácskozás és vita – amelynek számos hazai vonatkozása is van – a következőkben foglalható össze. A cél a statisztika és a statisztikai társaságok szerepének, viszonyának tisztázása volt az egyes országok kormányaihoz és a nemzetközi szervezetekhez, mindenekelőtt az EUROSTAT-hoz. Egyetértés volt abban, hogy a matematikai statisztika kívül esik érdeklődési körükön, de a hivatalos statisztikát tágan értelmezik: az üzleti szféra, az ipar és az egyetemek tevékenységét is beleértik. Az értekezlet résztvevői valójában az együttműködés módját, eszközeit keresték.

Megvitták, hogy mi tekinthető „kvalitások” statisztikai tevékenységnek. Kik, milyen képzéssel végezhetnek statisztikai felvételeket és elemzéseket. A szakmai oktatás szerepe is az érdeklődés középpontjába került.

Az értekezlet támogatja az Európai Unió olyan programjait, mint a TES (Training of European Statisticians) és az ECAS (European Courses for Advanced Statisticians) és keresi a további lehetőségeket, beleértve az anyagi erőforrások bővítését is.

A megoldásra váró feladatok:

1. Megfelelő kapcsolatok kialakítása az EU-döntéshozók körében.

2. Irányelveket kell kidolgozni a statisztika oktatásának programjához, egységessé téve a statisztikusokkal szembeni elvárásokat, a képzettség színvonalát.

3. Egységes okleveleket (certificate) kellene rendszeresíteni, ami igazolná és egyben jogosítaná az azzal rendelkező személyeket professzionális statisztikai tevékenységre.

4. Szélesebb körű és rendszeres tájékoztatást kell adni az oktatás, továbbképzés (tanfolyamok: TES, ECAS stb.) lehetőségeiről, törekedni kellene újabb pénzforrások, ösztöndíjak megszervezésére.

5. Az oktatást és továbbképzést tovább kell fejleszteni a hivatalos statisztika, az üzleti élet (piackutatás) igényei szerint.

A jelenlévők javasolták az „Európai Statisztikai Társaságok Elnökei Bizottságának” (COPES) megalkotását. Ennek célja a magas szintű kapcsolattartás és a felvázolt öt problémakör kidolgozása.

A COPES nyitva áll minden európai ország statisztikai társasága előtt, elsősorban az ISI-hez társult (affiliated) társaságok (ezek közé tartozik az MST is).

A jelenlévők kinyilvánították abbéli szándékukat, hogy 1997-ben, az ISI ülészakán újból találkoznak, a további teendők megtárgyalására.

A Választmány ülésén a Társaság jelenlegi anyagi helyzetéről *dr. Polónyi Katalin* adott tájékoztatást. A KSH folyamatos támogatása biztosítja a Társaság működésének zavartalan feltételeit. A vándorgyűlések anyagi fedezetét pedig a részvételi díjak és az eseti szponzorok támogatásai biztosítják.

A Társaság ez évi tervei, feladatai között – a már említett Statisztikatörténeti Vándorülés mellett – szerepel az őszi „össztársasági” rendezvény, melynek helyéről, témájáról az Elnökség fog dönteni.

1997-ben lejár a Társaság választott tisztségviselőinek mandátuma. Várhatóan a második félévben kerül sor a tisztújító közgyűlésre. A Választmány Kovács Tibort kérte fel a jelölőbizottság elnöki teendőinek ellátására. A korábbi gyakorlatnak megfelelően a jelölőbizottság tagjait az elnök kéri fel.

A számvizsgáló bizottság – *Schindele Miklós* elhunyt, valamint *Káposzta Sándor* lemondása miatt – jelenleg egy főből áll (*Németh Pál*). A Választmány az elnök javaslata alapján úgy határozott, hogy felkéri *dr. Kerékgyártó Györgynét* (BKE), valamint a KSH egy – később megnevezendő – pénzügyi szakértőjét, a Társaság anyagi helyzetének áttekintésére és jelentés készítésére a Közgyűlés részére. (A Közgyűlés természetesen a Számvizsgáló Bizottságot is újra fogja választani.) A Számvizsgáló Bizottsággal kapcsolatos ügyeket 1997. március 31-ig el kell rendezni.

A Társaság Alapszabálya szerint esedékessé válik a Keleti Károly Emlékérem kiosztása. A Társaság elnöke kérte a Választmány, valamint a Társaság minden tagját, hogy vegyen részt a jelölő eljárásban.

Ugyancsak esedékessé válik a Keleti Károly-díjra vonatkozó pályázat kiírása. A Választmány

felkérte *dr. Pukli Pétert* annak a bizottságnak a vezetésére, amely a korábbi gyakorlat szerint kijelöli a témákat, a díjakat, majd gondoskodik a beérkezett pályázatok előírás szerinti elbírálásáról.

A SZAKOSZTÁLYOK TEVÉKENYSÉGE

A jelenleg működő hét szakosztály az elmúlt két év során számos szakmai vitát, tájékoztató jellegű fórumot szervezett. (Néhány esetben egyes szakosztályok 1996. évi beszámolójukban nem érintett 1995. évi tevékenységére is kitérünk.)

A *Demográfiai szakosztály* több önálló tudományos ülés, és – mint közreműködő – egy nagyszabású konferencia szervezésében vett részt az elmúlt két évben.

1995. január 12-én – tisztújítással egybekötve – tudományos ülést rendezett a szakosztály, ahol népesedési helyzetünk egyik akut problémája, a halandósági viszonyok alakulása került napirendre. A vitaindító előadást *dr. Józán Péter* tartotta az 1990-es évtized első felében tapasztalható halandósági irányzatokról, különös figyelmet szentelve a nemek és területi különbségek alakulásának bemutatására. Az előadást élénk vita követte, amelynek végkicsengése az volt, hogy elég hosszú ideje kedvezőtlenek a halandósági viszonyaink ahhoz, hogy a tények és lehetséges okok feltárása és bemutatása mellett a megoldás módozataira is konkrét javaslatok szülessenek; más szóval a diagnózis megállapításán kívül a terápiára is sor kerüljön.

1996-ban a millicentenáriumi rendezvénysorozat keretében a szakosztály egyik rendezője volt a „Magyarország népességfejlődése 1870-1995” című tudományos konferenciának, amely 1996. május 21-én az MTA Kongresszusi termében zajlott le. Az első előadást *dr. Katona Tamás*, a KSH elnöke tartotta „Magyarország társadalmi és gazdasági fejlődése” címmel. Az előadók többségét a szakosztály tagjai közül kérték fel. *Dr. Hoóz István* a nemzeti struktúra, Józán Péter a halandóság, *Kamarás Ferenc* a termékenység változásának főbb tendenciáit tekintette át. *Dr. Klinger András* a népszámlálásokat fókuszba állítva rajzolta fel Magyarország népességszámának és szerkezetének jellegzetességeit, *dr. Vukovich György* pedig a magyar népesedéspolitikai 120 évet foglalta össze. A több mint egy évszázadot átfogó előadásokat a tények összefoglalására, trendek felvázolására és egyfajta szintézisre törekvés jellemezte. (Lásd: *Kígyós Attila*: Statisztikai visszatekintések a millicentenáriumi jegyében. *Statisztikai Szemle*. 1996. évi 12. sz. 1051–1054. old.)

A *Gazdaságstatisztikai szakosztály* tevékenységének középpontjában a gazdaságstatisztika új

vonásai állnak, különös figyelmet fordítva az Európai Unió statisztikai rendszerére, harmonizációs követelményeire. Az eddigiekben az Unió által kiemelt területek (külkereskedelem, mezőgazdaság, területi statisztika, vándorlás) helyzetértékelésére, harmonizációs feladatainak számbavételére került sor, alapvetően a győri konferencia keretében. A jövőben is folyamatosan napirenden kívánják a témát tartani, így például az ez évi rendezvények sorában elsőként a fogyasztói árstatisztika EU-harmonizációs kérdéseinek vitáját tűzik napirendre, az év második felében pedig a pénzügyi információs rendszer EU-követelményeknek megfelelő fejlesztésének a további feladatait tervezik megvitatni.

A középtávú program az üzleti szféra képviselőivel való együttműködés kialakítása, ápolása. E tekintetben ugyan nincsenek látványos eredmények, de néhány biztató jel kimutatható. Erre utal például a Magyar Privatizációs Társasággal közösen rendezett konferencia, amelyhez a szakosztály aktuális gazdaságstatisztikai témák és szakértő előadók kiválasztásával járult hozzá. A szervezési feladatokat teljes egészében magának tartotta fenn a Privatizációs Társaság.

A rendezvény – annak ellenére, hogy jó nevű előadók igényes témájú előadásait ígérte – a vártnál szerényebb érdeklődés mellett zajlott le. Amennyiben megvalósul az az előzetes terv, hogy az előadásokat írásos formában kiadják, végül is nem tekinthetjük kárbavesztett fáradságnak a befektetett munkát.

Az idei program tervezete szerint a Magyar Számviteli Szakemberek Egyesülete szakértőjének segítségével a Számviteli törvény módosításának hatásait kívánják megismerni az 1996. évi beszámoló auditálási tapasztalatai tükrében.

Előkészítés alatt áll még egy demonstrációval egybekötött rendezvény a gazdaságstatisztikai fejlesztések egyik meghatározó eleme, a statisztikai regiszter jelenlegi helyzetéről, általános közigazgatási célú alkalmazása fejlesztési igényeiről, lehetőségeiről.

A *Közigazgatás-, igazságügy-statisztikai és jogi informatikai szakosztály* érdeklődése az elmúlt két évben erőteljesen az informatikai alkalmazások felé fordult: 1996-ban mindkét rendezvény informatikai vonatkozású volt.

Az egyik ülésen *dr. Péntek László* bírót tartott előadást „A bíróságok információs rendszere” címmel. Az előadás bemutatta a bíróságok számítógépes ügyviteli rendszerét. A rendszernek az informatikai, rendszerszervezési jelentőségén túl értéke, hogy számos statisztikai kérdésre is választ ad (például a pertartam mérése).

A másik ülés a Jogi Informatikai Társasággal közös volt. Témája a személyi nyilvántartások és a

személyiségi jog volt. Előadó *dr. Majtényi László* adatvédelmi biztos volt, felkért korreferensek *dr. Lakatos Miklós* főosztályvezető-helyettes (KSH) és *dr. Dózsa Imre*, az Alkotmánybíróság munkatársa voltak.

A szakosztály 1997. évi tervei között szerepel egy előadás a bűnözés nemzetközi összehasonlításáról, egy másik pedig az elítéltek (illetve a fogvatartottak) számítógépes nyilvántartásáról. A szakosztály vitát is tervez az ELTE Jogi Karán megjelent jogi informatikai és demográfiai tankönyvekről.

A *Nemzetközi statisztikai szakosztály* célkitűzéseit az elmúlt két évben is sikerült teljes egészükben összehangolni a korunk által meghatározott követelményekkel. Ezek legfőbb irányai:

- nemzetközi statisztikai módszertani kérdések megvitatása;
- időszerű nemzetközi (világgazdasági) témák elemzése, megvitatása, értékelése;
- hazai szakértők külföldön szerzett tapasztalatainak átadása, megbeszélése;
- külföldi, (éppen hazánkban tartózkodó) szakember meghívása előadás tartására.

Több esetben, amikor a témák iránt szélesebb körű érdeklődés volt várható, az üléseket együtt szervezték a Társaság más szakosztályaival.

A szakosztály 1995-ben és 1996-ban az alábbi előadásokat szervezte.

- Egy kínai gazdasági közösség kibontakozásának körvonalai (*dr. Tólas Barna*).
- Mezőgazdasági statisztikánk – nemzetközi elvárások és tapasztalatok (*Laczka Sándorné*).
- Mennyire fontosak és mennyire pontosak a nemzetgazdasági elszámolások (*dr. Hüttl Antónia* és *dr. Lendvai János*).
- A gazdasági integráció hatása az európai statisztikára (*dr. Szilágyi György*).
- Az Európai Unió követelményei a mezőgazdasági és környezetstatisztikában (*Németh Ferenc*).
- A nemzetközi számlarendszer kialakulásának története (*Farkas Gizella*).
- A finn gazdaság az Európai Unióban (*Prof. Pentti Malaska*, Finnország).

1997-re a szakosztály célkitűzései ugyanazok, mint évekkkel ezelőtt, de részleteiben, azaz a megválasztott témákban igyekszik alkalmazkodni a legidősebb, a nemzetközi csatlakozás által támasztott igényekhez. Ezért mind több olyan ülés szervezését tűzik ki a közeljövő feladatául, melyek biztosítják az új módszertani elvárások megismertetését a statisztikát „termelők” és „felhasználók” körében egyaránt.

Az MST *Statisztikatörténeti szakosztálya* Szorospatakon, 1995. május 10-12-én tartotta XXXII. vándorülését. Első alkalommal vettek részt a munkában és tartottak előadást szlovák, német és osztrák statisztikusok.

A vándorülést *Kupcsik József*, az MST elnöke nyitotta meg, ezt követően *Vukovich György*, a KSH ny. elnöke emlékezett meg a közelmúltban elhunyt *Gyulay Ferencről*.

Első előadóként *Varga László*, a Nógrád Megyei Levéltár igazgatója az 1869. évi népszámlálás foglalkozási adatait ismertette, hangsúlyozta a források kiadásának fontosságát. *Balogh Miklós*, a KSH Nógrád Megyei Igazgatóságának igazgatója a megye gazdasági szerkezetének alakulását tekintette át, kiemelve a megfigyelték és nem megfigyelték körének változásából adódó statisztikai nehézségeket. *Josef Brezák*, a Szlovák Statisztikai és Demográfiai Társaság történetét ismertette, majd Csehszlovákia nemzetiségi struktúrájának két világháború közötti változásairól szólt.

Géza Wimmer, a Szlovák Statisztikai és Demográfiai Társaság részéről „A mérések statisztikai értékelése és az új metrologikus szabály” címmel tartott előadást.

Prof. dr. Echart Elsner, a berlini statisztikai hivatal (Statistisches Landesamt der Stadt Berlin) igazgatóhelyettese „Egy berlini befolyása a statisztikai elemzésre Magyarországon” c. előadásában Süßmilch és a magyarországi statisztikai gondolkodás közötti összefüggéseket mutatta be. Megemlékezett *dr. Horváth Róbert*ről, aki számos tanulmányt szentelt Süßmilch munkásságának, továbbá *Hatvani István* és *Fejes János* statisztikai-demográfiai nézeteiről, akik Süßmilch követőiként hozzájárultak a magyar demográfiai statisztikai gondolkodás továbbfejlődéséhez.

További előadások voltak:

- A negyedéves gazdasági mutató szerepe a gazdaságpolitikában (Farkas Gizella).
- A mezőgazdasági összeírások 100 éve (*Laczkó Sándorné*).
- Begyűjtési rendszerek a második világháború után (*Schindele Miklós*).
- Földreform – *Fazekas Béla* munkássága (*Oros Iván*).
- A szürke gazdaság politikai és gazdasági szerepének változása Magyarországon (*Fekete Gyula*).
- Az egészségügyi viszonyok és a kulturális élet statisztikai megfigyelésének kezdeti lépései a fővárosban (*Váradi Julianna*).
- Történeti vázlat a bécsi statisztikai hivatalról és a Bécs–Budapest kapcsolatokról (*Ludwig Halász*).
- A 120 éves Budapest a statisztika tükrében (*Pletscher Hedvig*).
- A fővárosi statisztikai szolgálat története (*Kovács Tibor*).
- A fogyatékosok számbavétele a magyar népszámlálásokban (*Lakatos Miklós*).
- Megemlékezés Földes Béláról, halálának 50. évfordulóján (*Körmendi Gábor*).

A szakosztály XXXIII. vándorülését Harkányban tartotta 1996. május 9–10-én. Ez alkalommal ismét részt vettek külföldi statisztikusok Szlovákiá-

ból, Ausztriából és Romániából. (A *Statisztikai Szemle* 1996. decemberi számában (760–765. old.) *dr. Sántha Józsefné* számolt be részletesen a vándorülésről.)

A szakosztály 1996. június 24-én ünnepi ülést rendezett *dr. Dányi Dezsőnek*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. igazgatójának 75. születésnapja alkalmából. (Lásd: *Statisztikai Szemle*. 1996. évi 8–9. sz. 765–766. old.), és szerepet vállalt a milicentenáriumi alkalmából készített emlékkiadvány (Magyarország népessége és gazdasága) összeállításában is.

A *Társadalomstatisztikai szakosztály* – megalakulása óta – olyan működési formát helyez előtérbe, amely műhelyviták szervezésével a társadalomstatisztika gyakorlatában felmerülő szakmai kérdések megtárgyalásához biztosít vitafórumot. E műhelyviták keretében többnyire egy-egy adatfelvétel koncepcióját és kérdőívét, vagy a már elkészült elemzést vitatják meg.

E szándékok jegyében 1995-ben a szakosztály a nonprofit szervezetek tevékenységével és az egyéni mezőgazdasági vállalkozókkal foglalkozó adatgyűjtés eredményeit vitatta meg. 1996-ban pedig a KSH gyermek- és ifjúsági vizsgálatáról készített jelentést tárgyalta. 1997-re áthúzódott a Szociológiai Társaság Stuktúra-szakosztályával közös műhelyvita, amely a rétegződésvizsgálatokban használatos osztályozásokat kívánja felülvizsgálni. A további tervek között szerepel az oktatói-kutatói elitre vonatkozó, a nonprofit szervezetek tevékenységét, valamint az önkormányzatok szociális ellátó tevékenységét bemutató vizsgálati eredmények megvitatása.

Az 1994. évi tisztújító közgyűlést követően egyhangú véleményként fogalmazódott meg, hogy a *Területi Statisztikai szakosztály* munkája csak úgy lehet eredményes, ha megújítja tevékenységét, és a regionális munkacsoportokon keresztül mozgósítani tudja a tagságot. Ennek szellemében a szakosztály valamennyi regionális munkacsoportja megtartotta alakuló ülését. Megfogalmazta azokat a hosszú távú célokat, melyek a területi és településtatisztika újraélesztését, továbbfejlesztését célozza:

- a kistérségek helyzetének vizsgálata,
- a régióvizsgálatok módszertanának kidolgozása,
- a megye helyzete és szerepe az országban,
- a területfejlesztési és területrendezési törvényből adódó feladatok,
- a statisztikai adatbázison alapuló, korszerű területi információs rendszer megalapozása,
- a térségek közötti területi különbségek bemutatása.

A regionális munkacsoportok rövid távú feladatként a szakosztály szintű tudományos ülés ez évi megszervezését és előadások megtartását is vállal-

ták. Ezt a szakmai programon túl azért is szívesen tették, mert a rendezvény módot adott egy szerény ünneplésre is, mivel 30 éve, 1966. december 14-én alakult a Területi Statisztikai szakosztály (illetve annak jogelődje).

A szakosztályi konferenciát 1996. december 10-én rendezték Budapesten „Területfejlesztés – területi statisztika” címmel. A konferencia a területfejlesztés és a területi statisztika együttműködésének, a területi statisztika módszere továbbfejlesztésének feladatait jelölte ki és vitatta meg. A szakosztály megalakulásának évfordulóját méltató rövid elnöki megemlékezés után a nyitó előadást *dr. Katona Tamás*, a KSH elnöke tartotta, melyben részletesen kifejtette álláspontját a területi statisztika, a területi információrendszer fejlesztésének fontos feladatairól. A területfejlesztési törvény végrehajtásának kérdéseiről és ebben a területi információrendszer feladatairól *dr. Szaló Péter*, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium helyettes államtitkára tartott előadást.

Ezt követően a szakosztály valamennyi regionális munkacsoportja egy-egy előadásban ismertette azokat a változásokat, amelyek működési területén, régiójában a társadalmi–gazdasági életben a kilencvenes években bekövetkezett. Az előadások területenként más-más témakörre összpontosítottak.

A szakosztály ebben az évben is bekapcsolódott a társszakosztályok tevékenységébe. Így tagjai intenzív közreműködést vállaltak és előadást tartottak a Statisztikatörténeti szakosztály által 1996. május 9–10-én Harkányban tartott vándorülésen.

1997 első felében a szakosztály a regionális munkacsoportok keretében végzi munkáját, emellett a szokásos módon részt vesz a Statisztikatörténeti szakosztály évi vándorülésének, valamint a Társaság évi konferenciájának és tisztújító közgyűlésének előkészítésében.

*

A Magyar Statisztikai Társaság 1994. december 9-én tartotta legutóbbi, egyben tisztújító közgyűlését, amelyről az 1995. februári Hírlevél részletes tájékoztatást adott.

A közgyűlés azt is elhatározta, hogy a jövőben rendszeresen csak háromévenként ül össze, és ekkor tisztújításra is sor kerül. A következő közgyűlés 1997. második felében lesz. Felvetődött a közgyűlés és az őszi társasági rendezvény együttes megtartásának gondolata is. A döntést a Választmány az Elnökség hatáskörébe utalta.

Dr. Marton Ádám

ERDÉLYI NÉPSZÁMLÁLÁSI IDŐSOROK ROMÁN NYELVEN

„Studia Censuales Transsilvanica” címmel a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem szociológiai tanszéke nagyszabású úttörő vállalkozásba kezdett. A kiadványsorozat az erdélyi települések főbb népszámlálási adatait kívánja román nyelven hozzáférhetővé tenni. A sorozatot *dr. Traian Rotariu* tanszékvezető irányításával, *Maria Semeniuc* és *Mezei Elemér* közreműködésével gondozó munkaközösség a feldolgozott demográfiai-statisztikai idősorok alapját képező adatokat a mai romániai felhasználó szempontjaihoz igazodva, a jelenlegi – az 1992. évi népszámlálás időpontjában érvényes – közigazgatási beosztásnak megfelelően rendszerezi. A megjelenő kötetekben mindazon települések szerepelnek, amelyekről az illető népszámlálás adatot közölt. A munka előrehaladtával egy helységnévtár is összeáll, amely a települések különböző neveit, státusukat (város, falu stb.), helyzetüket (megjelenés, eltűnés, összeolvadás), közigazgatási-területi hovatartozásukat tartalmazza. Nemcsak a népszámlálási kötetek nyers adatait szándékoznak közreadni, hanem tervezik az elmúlt másfél évszázad

demográfiai és társadalmi–gazdasági folyamatait elemző zárótanulmányok megírását is.

A gondosan előkészített vállalkozás törekvéseit mi sem indokolja jobban, mint az, hogy a vizsgált időszakban – a helyi jelentőségű részleges összeírásokat nem számítva – tizennégy alkalommal tartottak népszámlálást Erdélyben. Az első két censust még az osztrák hatóságok rendelték el 1850-ben és 1857-ben. Ezt követően a kiegyezés után felállított önálló magyar statisztikai hivatal vette kézbe a népszámlálások szervezését, melyekre az akkori ország – Erdélyt is magába foglaló – területén öt ízben került sor (1869, 1880, 1890, 1900, 1910). A határok átrendeződése után az első hivatalos népszámlálást 1930-ban hajtották végre. Bár a nemzetközi irányelvekhez igazodva a bukaresti statisztikai szolgálat is tízévi rendszerességgel tervezte megtartani a számbavételeket, a későbbi népszámlálások ettől eltérő időpontokban (1941, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992) bonyolódtak le.

A népszámlálások közlési gyakorlata rendkívül változatos. Kiemelten gazdag, vagyis a népességi

viszonyok valamennyi fontosabb jellemzőjét (nemek szerinti megoszlás, korösszetétel, iskolázottság, társadalmi–foglalkozási, nyelvi, nemzetiségi és vallási tagozódás) vagy azok többségét településenként is részletező közlést szinte csak kivételképpen találhatunk: az 1850., 1857., 1900., 1910., 1930. és 1966. évekről. A népesség életviszonyairól általában összevont kimutatások tájékoztatnak, változó szempontok szerint és egymástól többnyire eltérő területi csoportosításban. Vannak népszámlálások (1948, 1977, 1992) melyek még az egyes helységek pusztai lélekszámát sem adják meg.

A számba jöhető források érvényességi problémáit egyetlen, ám Erdélyben igen fontos szempontra szorítkozva, az etnikai–felekezeti vonatkozások alapján tekintjük át. Az 1850. és az 1857. évi népszámlálások napvilágot látott anyaga a történeti Erdély területére korlátozódik. Mindkét felvétel kimutatta a népesség vallási megoszlását, a nemzeti–szociális hovatartozás vizsgálatára azonban csak az 1850. évi terjedt ki. Az 1869. évi magyar népszámlálás az etnikai viszonyokat nem tárta fel és községenkénti felekezeti eredményeit sem közölte, ez alól csak néhány megyei monográfia képez kivételt. (Közülük mindössze három megye esik a mai Erdély területére, a többiek részletes összesítői azonban kéziratos formában, Budapesten a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában hozzáférhetők.) 1880-ban a magyar statisztikai szolgálat már beiktatta a kérdések közé az anyanyelv tudakolását. Ettől kezdve a népszámlálási jelentések mind az anyanyelvi, mind a vallásfelekezeti, sőt 1941-ben (az akkori magyar népszámlálás a megosztott Erdély északi részére is kiterjedt) a nemzetiségi megoszlásról is községi részletességgel tájékoztatnak. Az 1930. évi – Dimitrie Gusti és Sabin Manuilă nevével fémjelzett – romániai népszámlálás tudománytörténeti szempontból is korszakos jelentőségű. Előkészítői az etnikai hovatartozás számbavételére a maga korában egyedülálló, az állampolgárságra, a nemzetiségre, az anyanyelvre és a felekezetre egyaránt kiterjedő rendszert dolgoztak ki. Az eredményeket – példás gazdagsággal – településenként is közzétették. Az 1941. évi népesség-számbavételt hasonló alaposággal tervezték meg, eredményeiből azonban a háborús viszonyok következtében csak a népesség „etnikai eredetére” vonatkozó főbb községszintű adatok láttak napvilágot. A vizsgálati szempontjaiban az előző kettőhöz illeszkedő 1948. évi népszámlálásból már csupán a népesség számára és anyanyelvi megoszlására vonatkozó főbb törvényhatóságokéi adatok ismeretesek. Az anyanyelv és a nemzetiség kérdésére később is sor került, a felekezeti hovatartozást azonban csak ötödfél évtized múltán, 1992-ben

vették fel újra a kérdőpontok közé. A vonatkozó adatokat településszinten egyetlenegyszer, az 1966. évi népszámlálás alapján publikálták, ám ezek az adatok évtizedeken át el voltak zárva a kívülállók elől. Így egészen a legutóbbi időkig az 1956. évi – középszintű közigazgatási egységek és városok szintjéig lebontott – nemzetiségi és anyanyelvi adatsorok képezték a második világháború utáni román nemzetiségi statisztika bázisát. Külön tanulmányt érdemel az 1977. évi népszámlálási kötet példátlanul eltorzított „nemzetiség és anyanyelv” szerinti közlése. A valódi eredményeket másfél évtized múltán, ám azokat is csak megyénként és csupán a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozóan fedték fel. Nyomatásban az 1992. évi népszámlálás településszintű etnikai és felekezeti eredményei sem jelentek meg, ám elzárva sincsenek a kutatók elől.

A bukaresti statisztikai szolgálat ma már összehasonlíthatatlanul nyitottabb, mint az elmúlt évtizedekben volt. 1995-ben megkeresésre számítástechnikai adathordozón szerkesztett anyagot bocsátott a Magyar Központi Statisztikai Hivatal rendelkezésére, amely ez alapján „Az erdélyi települések népessége nemzetiség, szerint (1930–1992)” címmel tavaly kötetet jelentetett meg. A kiadvány az 1930., 1956., 1966., 1977. és 1992. évi népszámlálások nemzetiségi, továbbá az 1992. évi népszámlálás felekezeti és anyanyelvi adatait tartalmazza a mai közigazgatási beosztásnak megfelelően. Hiányérzetünk azonban ez a kiadvány sem oszlatja el, mivel az adatokat csak az alapfokú igazgatási egységek (municípiumok, város és községek) szintjéig részletezi. Márpedig ezeknek a településeknek a száma Erdélyben 1105, míg igazgatásuk alá összesen 5285 helység tartozik. Utóbbiak lélekszámát, lakosaik etnikai és felekezeti megoszlását tehát ebből a kötetből sem ismerhetjük meg.

Mivel a kolozsvári műhely forrásfeltáró kutatásokra nem vállalkozik, a tervbe vett idősorok megszakítatlan folyamatossága valójában csak a második világháború időpontjáig biztosított. Kiteljesítésük a román statisztikai szolgálaton múlik. A biztató előjelek alapján remélhető, hogy a még hiányzó források egy része a közeljövőben napvilágot lát, így azokat a munkacsoport felhasználhatja. De elképzelhető az is, hogy a bukaresti statisztikai hivatal, felismerve a vállalkozás jelentőségét, valamilyen formában együttműködik a sorozat szerkesztőivel, és belső használatra szánt feldolgozásait esetleg közvetlenül is rendelkezésükre bocsátja.

Mindez azonban a távolabbi jövő kérdése. Dr. Rotariu és munkatársai egyelőre a korabeli – jelenleg az 1900. évi – magyar statisztika bőséges adatkiállításának feldolgozásával vannak elfoglalva. Köz-

ben megjelenésre vár az 1857. évi és kiadásra kész állapotban van az 1880. évi népszámlálási anyaguk. Már ezzel is valóságos missziót teljesítettek, hiszen munkálkodásuk eredményeként a nyelvi és egyéb akadályok miatt nehezen elérhető magyarországi forrásokhoz román nyelven és eredeti teljességükben juthatnak hozzá az érdeklődők. Ehhez fogható segédanyagot a közelmúltból talán csak a Román Állami Központi Levéltár 1987-es publikációja kínált *Iosif I. Adam* és *Ian Pușcaș* szerkesztésében („Izvoare de demografie istorică. Vol. II. Secolul al XIX-lea. 1914. Transilvania.”), amely a bukaresti levéltárban fellelhető dokumentumokon kívül a magyar statisztikai hivatal kiadványaiból, köztük az 1900. és 1910. évi népszámlálási kötetekből is merít, a feldolgozott adatokat (némi pontatlansággal) a mai országterületre átszámítva. Közli egyebek mellett a népesség számát nem, életkor és foglalkozási főcsoportok szerinti, anyanyelvi, valamint felekezeti bontásban törvényhatóságoként és járásonként. Emellett az 1899 és 1913 közötti kivándorlási statisztikát, sőt az előbbiekhöz hasonló területi részletességgel a század első évtizedének népmozgalmi főeredményeit is tartalmazza. A közvetlen előzmények között egy másik – magyarországi – újrafeldolgozásról is említést kell tennünk. Ezt a Központi Statisztikai Hivatal jelentette meg 1991-ben „Erdély településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása, 1850–1941” címmel. A válogatás a há-rom etnikumra (magyarok, románok, németek) korlátozva az 1850. évi nemzetiségi, az 1880., 1910., 1930., 1941. évi anyanyelvi (Dél-Erdélyben nemzetiségi) adatokat gyűjti egybe településenként, az 1910. évi igazgatási beosztás szerinti csoportosításban.

A szociológiai munkacsoport elsőnek az 1850. évi népszámlálás anyagát dolgozta fel, és jelentette meg *Recensământul din 1850. Transilvania (Cluj-Napoca. Editura Staff. 1996. 414 old.)* címmel. Az 1850. évi cenzust a szabadságharc bukása után az osztrák katonai kormányzat hajtotta végre, a többi koronartartományban elrendelt hasonló munkálatok szerves részeként. A népszámlálás főbb eredményeit több korabeli kiadvány is ismertette, településenkénti adatait azonban sohasem közölték, s azok az idők során elkallódtak. Az összeírás erdélyrészi községsoraira 1974-ben bukkantak rá a Magyar Országos Levéltárban. Az anyagot a Központi Statisztikai Hivatal akkori levéltári igazgatója, a közelmúltban elhunyt *Dávid Zoltán* vette gondozásába és 1983-ban megjelentette. A mindössze 30 példányban sokszorosított Az 1850. évi erdélyi népszámlálás című kötetet, ma már nehezen érthető politikai okokból, szinte megjelenése pillanatában bevonták. Így csak 1994. évi – egyúttal az első kiadás számos

elírását, hibáját is korrigáló – újabb kiadása juthatott az érdeklődők kezeihez. A kolozsvári szerkesztők ez utóbbi, javított változat alapján dolgoztak.

A budapesti forráskiadvány a népszámlálás időpontjában fennálló területi beosztást követve, a lehetőségek szerinti teljességgel részletezte a füllett adatokat. Ezek az adatok a következők: a helységben található házak, lakások, a jogi (azaz állandó) népesség, a távollévők, az idegenek, a tényleges (jelenlévő) népesség és a 17–26 év közötti katonaköteles férfiak száma, továbbá a jogi népesség nemek (illetve családi állapot), valamint nemzetiség és vallás szerint. Ezek az adatok az állatállomány (lovak és szarvasmarhák) számával egészülnek ki. A nemzetiségi rovat magyarokat, székelyeket, románokat, szászokat, németeket, cigányokat, örményeket, zsidókat és egyéb nemzetiségűeket, a vallási rovat római katolikusokat, görög katolikusokat, görögkeletieket, reformátusokat, evangélikusokat, unitáriusokat és izraelitákat különböztet meg. (Az örmény katolikusokról külön nem volt adat, ők a római katolikusok között szerepelnek.) A kiadványban az eredeti összeíró ívekhez képest csupán a hadköteles férfiak tíz korévét, a távollévők két (férfi–nő) rovatát, a helységben tartózkodó idegenekre vonatkozó adatokat, valamint a kisebb nemzetiségek adatait vonták össze. (Utóbbiakat egyébként a felvétel aggályos alapaossággal részletezte: az eredeti ívekben sváb, osztrák, lotharingiai, cseh, illír, galíciai, olasz és görög megjelölés is szerepelt.) Ami a székelyek és a magyarok, illetve a németek és a szászok közötti különbségtételt illeti, hangsúlyozni kell, hogy különállásuk nem nyelvi-etnikai jellegű volt, hanem sajátos jogi helyzetükből adódott, ez azonban a bevallások következtelensége miatt az összeírás adataiban csak részben tükröződik. *Dávid Zoltán* már az említett kiadvány bevezetőjében jelezte, hogy feltűnő módon az egyik székely szék lakói teljes egészében székelyeknek, a másiké magyaroknak vallották magukat, de voltak vegyes helységek is. (Erre a problémára a *Statisztikai Szemle* 1994. évi 6. számában megjelent, Adatok az 1850. évi erdélyi népszámlálás értékeléséhez című tanulmánya bővebben is kitér: „Az udvarhelyi katonai kerületben, ahová a Székelyföld helységei tartoztak, minden község valamennyi lakóját székelynek tüntették fel a csikbánkfalvi, a gyergyó-szentmiklósi, a kézdivásárhelyi, a nagyborosnyói, a homoródalmási és a szombatfalvi alkörzetben, mindenki magyar volt a kibédi, a nagyajtai és az uzoni alkörzetben, végül vegyesen székely és magyar a csíkszépvízi, a káli és a székelykeresztúri alkörzet lakossága, holott ezekben is csaknem minden faluban székelyek laktak. Ez esetben bizonyára az összeírás vezetőinek vélemé-

nye és nyomása döntött.” (414. old.) A kérdést olyannyira fontosnak tartotta, hogy utolsó – kézirat – munkájában is, a székelység lélekszámának alakulását követte nyomon a székely helységek általa összeállított pontos névsora alapján, a korabeli lustrától a legutolsó népszámlálásig, beleértve az 1850. évi népszámlálást is.)

A népszámlálás nemzetiségi eredményeit a magyar statisztikusok általában is bizonyos fenntartásokkal fogadták. Feltételezték ugyanis, hogy az elfoglalt végrehajtó szervezet a magyarok számának megállapításakor a ténylegesnél alacsonyabb adatok meghatározására törekedett. Erre – mutatott rá az említett kötet bevezetőjében Dávid Zoltán – elsősorban a városi népességben már akkor fellelhető ingadozók, illetve a falvak magyar anyanyelvű, de görög katolikus vagy görögkeleti lakóinak mechanikus besorolása esetén nyílt lehetőség. Ez főleg a székely székekben okozhatott a magyarság kárára kisebb torzulásokat, ahol az említett valláshoz tartozókat többnyire automatikusan románokként írták össze. Kétségtelen, hogy ezeknek a székely falvakban élő töredékeknek egy része – Dávid véleménye szerint is – román származású, de a magyar közösségben előbb-utóbb magyar anyanyelvűekké váltak, s csak a vallásukat tartották meg. 1880-ban e népességtöredékek már csaknem teljes egészében eltűntek, s ez aligha csupán az utolsó 30 év fejleménye volt, egy részük bizonyára már korábban is magyar anyanyelvűnek számított. A településenkénti adatok alakulását nyomon követve azonban ő maga is arra a következtetésre jut, hogy a népszámlálás ily módon gyanítható torzításai nem voltak túl jelentősek; 1850-ben a románok közé sorolt magyar anyanyelvűek száma nem haladhatta meg a tízezer főt. A Székelyföldön kívül pedig hasonló jelenségek nem fordultak elő vagy legalábbis adatokkal kevésbé igazolhatók.

Az adatok torzulásának feltételezése olyan hipotézis, amelyre elsősorban az irodalomban megjelent utalások alapján, a Bach-korszakban készített népszámlálás elképzelt légköre jogosít fel. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a felvétel a későbbi magyar népszámlálásoktól eltérően nem az anyanyelvet, hanem a nemzetiségi hovatartozást tudakolta. A két kritérium pedig nem feltétlenül esik egybe, sőt nem csupán különböző népszámlálások alkalmával, hanem egyazon időpontban is eltérhet egymástól. Ennek ellenére mégis szükségesnek tartjuk felhívni a figyelmet az 1850. évi nemzetiségi felvétel bizonytalanságaira, mivel ha ezeket számításon kívül hagyjuk – különösen a székely és a magyar nemzetiségűeknek a népszámlálás felvételében történt ellentmondásos megkülönböztetését – az adatok értékelése

során könnyen elhamarkodott következtetésekhez juthatunk.

A kolozsvári munkacsoport az előbbieken bemutatott kiadványt reprodukálta forráshűen, de az eredetitől eltérő formában. Különbőség van a települések megnevezésében (az a mai, illetve az utolsó hivatalos vagy közhasználatú román névalak), továbbá a nemzetiségi és a felekezeti rovatok első helyére a románok, illetőleg az ortodoxok kerültek. A kötet igazi újszerűségét azonban az adja, hogy a helységek elrendezése az erdélyi településhálózat mai állapotához igazodik. Így azok megyénként, azon belül városenként és községenként követik egymást. A mai városokat vagy községeket alkotó települések az illető közigazgatási egységen belül sorszámmal vannak ellátva, adataik pedig vastagon szedve találhatóak. A megszűnt vagy az eredeti közlésben is valamely település részét alkotó helységek (például a városok akkori kerületei) és adataik – sorszámozás nélkül, vékony dőlt betűvel szedve – azon helységnél szerepelnek, amelybe az idők során beolvadtak. Az egykori I. román határövezred vegyes települései teljes népességszámukkal jelennek meg, polgári és katonai népességük részletezése az előbbihez hasonló módon történik. Az adatokat a kötet a mai alsó fokú igazgatási egységek, végezetül pedig megyék szerint is összegzi. A táblázatos fő részt két mutató egészíti ki. Az egyik az eredeti és a mai közigazgatási beosztást veti össze. Ez a mutató a településeket 1850. évi közigazgatási hovatartozásuk szerint sorolja fel, a korabeli helynevek mellett megadva azok mai román megfelelőit is. A román névalakot a helység mostani hovatartozása (a fölé rendelt igazgatási egység neve és a megye betűjele) és esetleges beolvadásuk jelzése egészíti ki. A román–magyar helynévmutatóban a román névalakok az előbbi formában, betűrendben sorakoznak. A magyar (pontosabban az eredeti forrásban közölt) helynév után a korabeli hovatartozást kódok jelzik. A korabeli helységnevek szerint – melyek között német és román megnevezések is vannak – nem készült mutató. Ezt a funkciót vélhetően a munkálatok eredményeként létrejövő összesített helynévsztár tölti majd be, amely a klasszikus előképekhez, *Coriolan Suciu* és *Ernst Wagner* történeti helynévgtáraihoz hasonlóan (ezeket maguk a szerkesztők is sűrűn forgatták) bizonyára valamennyi előforduló névalakot felöleli majd.

A rendkívül gondosan szerkesztett munkában többszöri szűrőpróbaszerű ellenőrzés után is csak néhány kisebb hibát, elírást találni. A Hunyad megyei Aninoszabányatelep (Aninoasa) a községek között szerepel, jóllehet már csaknem tíz éve városi rangú település. Vaskosabb tévedés, hogy a Maros

megyei Gógánváralja (Gogan Varolea) a tőle több mint 50 kilométerrel távolabbra fekvő Sóváradhoz (Sărăteni) csatolt településként van feltüntetve – így adatai Szováta (Sovata) várost gyarapítják –, ezzel szemben a valóság az, hogy a település 1968 után a szomszédos Gógánhoz (Gogan) került és annak részeként ma Bonyha (Bahnea) községben található. (A hiba az 1974-es román helységnévtár téves közlésének mechanikus átvétele; az 1857. évi népszámlálást feldolgozó magyarországi kötet egyébként ugyanebbe a hibába esik.) A nagyhalmágyi alkörzetnek a mai Arad megyére jutó részében található Bogyafalva, régiesen Bogyest (Bodești) és Bugyfalva, Bugyest (Budești) adatai véletlenül felcserélődtek. A megyei összegzésekbe is becsúszott egy elírás: Kolozs megyénél a jogi népesség lélekszáma az 5. rovatban 139-cel több, Szilágy megyénél pedig 139-cel kevesebb, mint a nemzetiségi–felekezeti részadatok összege, és mint ahogy egyébként a 36. rovatban ugyanez a szám – már helyesen – szerepel. A lényegtelen elírást inkább csak azért jelezzük, mert eredetét keresve egyúttal a szerkesztés műhelytitkaiba is bepillanthatunk. A téves megyei összeg ugyanis a feldolgozásnak abból az állapotából való, amikor a nagyalmási alkörzetben található Hutta (Huta) nevű praediumot (lélekszáma 139) a forráskötethez hasonlóan még a közelben fekvő Üvegsúrral (Pleșa) azonosították. Ez utóbbi a mai Kolozs megyéhez tartozó Börvény (Vânători) része. A szerkesztők alapos vizsgálódás után arra a következtetésre jutottak, hogy a település a másik Hutával, a későbbi Csákyújfaluuval azonos, az pedig Kásapatához (Bogdana) tartozik, és így a mai Szilágy megyében található. Az ebből következő módosításokat valamennyi helyen elvégezték, a javításból az 5. rovat nyilvánvalóan csak véletlenül maradt ki. Ilyen vizsgálódásokra egyébként másutt is sor került, és mint a kötet szerkesztője elmondta, nemegyszer csak helyszíni kutatással sikerült egy-egy valamikori települést pontosan beazonosítani.

Néhány rovat esetén (házak, lakások, állatszámolás) az eredeti, illetőleg a mostani kiadványban közölt erdélyi végeredmények jelentősen eltérnek egymástól. A különbségek forrását nem állt módunkban pontosan felkutatni, valószínűleg az eredetiben itt-ott előforduló összegzési hibákról van szó. A kötet bevezetője is megemlíti, hogy a budapesti forráskiadvány javított változatában néhány szám – feltehetően elgépelés miatt – hibásan jelent meg. Kisebb-nagyobb eltéréseket a nemzetiségi és a felekezeti végösszegeknél is tapasztalni. Egy részük ugyancsak a helytelen összegzésekben ered (például a magyarok, székelyek és egyéb nemzetiségűek esetében Nagyszeben, a reformátusok és evangéliku-

sok esetén a Gyulafehérvári katonai körzet, illetőleg a Rettegi körzet bethleni alkörzetének adatainál), más részük pedig gépelési hibából adódik. Ezeket az elírásokat, ahol lehetett, a megfelelő sorok és oszlopok egybevetésével ellenőrizték és kijavították. Két apró korrekció azonban megítélésünk szerint helytelen vagy legalábbis vitatható. Az egyik az unitáriusok számát módosította az eredetihez képest. Ez az érték a kolozsvári változatban négyvel több, mint a másik kötetben, mivel a szerkesztők figyelembe vették a Kudzsir (Cugir) sorában feltüntetett unitáriusokat, jóllehet számuk az I. román határőrezred végösszegéből hiányzik. Elképzelhető azonban, hogy mégiscsak az eredeti összegzés a helyes, és ehelyett a települési sorban csúsztak el az adatok. A helységben ugyanis 6 magyart és 6 reformátust irtak össze (a számuk éppen egybevág), míg a 7 némettel szemben csak 3 római katolikust találtak. Vagyis könnyen lehet, hogy a hiányzó 4 fő mégsem unitárius, hanem a határőrezred adatával is egyezően evangélikus vallású. A végeredmények között a románok száma is eggyel több, a cigányoké pedig eggyel kevesebb, mint a magyarországi kiadványban. Az eltérés a mai Hunyad megyei Kecskedága (Chișcădaga) adatainak téves javítására vezethető vissza. A helység lélekszáma a forráskötetben 422, míg a nemzetiségi részadatok (12 magyar, 396 román és 13 cigány lakossal) csak 421 főt tesznek ki. A szükséges kiigazítás a kolozsvári kiadványban oly módon történt, hogy az össznépességéből hiányzó egy fővel a románok számát növelték meg. A kéméndi alkörzet megfelelő végösszegeivel való egyezéshez azonban nem a románok, hanem a cigányok számát kell eggyel többnek feltüntetni. Így az erdélyi végösszeg is változatlan marad.

Mindez természetesen semmivel sem csökkenti a feldolgozás értékeit. A jelzett, és az ilyen természetű munkánál szinte elkerülhetetlen szépséghibák példáival csupán azokat a – nem egyszer feloldhatatlan – számszaki dilemmákat kívántuk szemléltetni, amelyekkel a kötet összeállítói a budapesti forráskiadvány pontatlanságai következtében esetenként – a számítógépes feldolgozásnak is köszönhetően – az előzőkhöz hasonló egyezési hibák tucait sikerült kiszűrniük.

A kötet összeállítói helyenként, ahol súlyos kétségeik támadtak a felekezeti besorolást illetően, a későbbi népszámlálások megfelelő értékeire hivatkozva megjegyzésben jelzik a vallási felvétel valószínű tévedéseit. Az illető adat kérdéses voltára utal például, ha a későbbiekben görög katolikusként megjelenő népesség 1850-ben ortodox vallásúként szerepel (vagy fordítva), vagy ha egy település magyar református lakosait 1850-ben evangélikus felekezetűnek jelölték stb.

A kötet használatához szükséges tudnivalókat a tárgyyszerű előszó tartalmazza. (Rövidített változata angolul, franciául és németül is olvasható.) Ez részletesen foglalkozik a szerkesztés során felmerült módszertani problémákkal, majd Dávid Zoltánnak az eredetihez írott bevezetője alapján ismerteti a budapesti forráskiadvány létrejöttének körülményeit. Végül vázolja az 1850. évi népszámlálás jellemzőit. Talán érdemes lett volna az eredeti bevezető tanulmányból bővebben is meríteni. A román szemszögből vitatható nemzetiségstatisztikai fejtegetések elhagyását megértjük, de a népszámlálás előkészítésével, megszervezésével és lebonyolításával foglalkozó részeket akár teljes terjedelmükben is közölni lehetett volna. A legfontosabb információkhoz természetesen így is hozzájut az olvasó. A népszámlálás bővebb elemzése –

így a nemzetiségi felvétellel kapcsolatos szerkesztői álláspont árnyaltabb kifejtése – valószínűleg az ígért korszakzáró tanulmánytól várható.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy az 1850. évi erdélyi népszámlálás román szempontú újrafeldolgozása a kapcsolattörténeti vonatkozásaiban is kiemelkedő jelentőségű vállalkozás első, sikeres teljesítménye. A vállalkozás valódi dimenziói a tervbe vett kötetek megjelenésével bontakoznak majd ki. Remélhetően nemcsak a források gazdag kínálata tárul fel közvetlenül és újszerű formában az olvasók előtt, hanem a nyilvánosság elől eddig elzárt adatok is napvilágot látnak. Csakis így állhatnak össze a hosszú távú időszakok, melyek létrejötte a sorozat fő célja, és tulajdonképpeni értelme.

Varga E. Árpád

MAGYAR SZAKIRODALOM

AZ ERDÉLYI TELEPÜLÉSEK NÉPESSÉGE NEMZETISÉG SZERINT (1930–1992)

A Központi Statisztikai Hivatal az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) és az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával néhány éve olyan nemzetiségi és etnikai kutatásokba, illetve adatok összeállításába és közzétételébe kezdett, amilyenekre az elmúlt 45 évben nem volt mód. Így készültek és készülnek a Kárpát-medence különböző országairól és a mai Magyarországról nemzetiségi, anyanyelvi, vallási stb. kiadványok.

A sorozatot eredetileg úgy terveztük, hogy a kötetek tartalmazzák majd napjainkig az adatokat népszámlálásonként a történelmi Magyarországról és a trianoni békekötést követő időszakról is, de forráshiány miatt a második világháborút követő időszakról eddig nem tudunk adatokat publikálni.

A Hivatal elnöke kezdeményezte, hogy a második világháborút követő népszámlálások adatai is rendelkezésre álljanak. E célból levélben fordult a román és a szlovák statisztikai hivatalok elnökeihez, arra kérve őket, hogy bocsássák rendelkezésünkre a népszámlálások településenkénti nemzetiségi (anyanyelvi) adatait.

A Román Statisztikai Hivatal elnökétől kedvező válasz érkezett. Mágneslemezen megküldte az 1930., 1956., 1966., 1977., és 1992. évi romániai népszámlálás településenkénti nemzetiségi adatait, valamint az 1992. évi népszámlálás településenkénti anyagából az anyanyelv és a vallás szerinti adatokat is.

A megküldött anyag alapján lehetőség nyílt a címben is megnevezett 421 oldalas kötet összeállítására, illetve kiadására.

A kötetben megyei és településsoros táblázatok találhatók. Mind a megyei, mind a településsoros táblázatok között öt romániai népszámlálás (1930, 1956, 1966, 1977 és 1992) nemzetiségi, valamint az 1992. évi romániai népszámlálás anyanyelvi és vallási adatait tartalmazó táblázatok találhatók. A megyei táblasorozat az adatokat a Román Statisztikai Hivaltaltól kapott teljes részletezettségben tartalmazza, azaz 18 féle nemzetiséget, 18 féle anyanyelvet és 20 féle vallást közöl, a községsoros táblázatok nemzetiség és anyanyelv szerint 5, vallás szerint 11 rovatot tartalmaznak.

A kötet megyénként és településenként számadatokat és százalékos megoszlásokat is tartalmaz, ez utóbbiakat két tizedesjegyre kerekítve.

A hatvan évet felölelő történelmi időszak alatt számos közigazgatási változás valósult meg.

A kötetben követett közigazgatási beosztás az 1992. évi romániai népszámláláskor fennálló beosztásnak felel meg, a nemzetiségi táblázatokban közölt visszatekintő adatokat is ennek megfelelően átdolgozva kaptuk meg a Román Statisztikai Hivaltaltól.

Ennek megfelelően a korábban kiadott erdélyi kötet és e kötet területileg eltérő részletezettségű, így a két kötetben közölt adatok összehasonlításra kevésbé alkalmasak.

A megyéken belül a települések – magyar nevük szerint rendezve – a következő sorrendben szerepelnek:

- megyeszékhely;
- nagyvárosok;
- többi város;
- községek.

A településsoros táblázatokban a következő összesítések szerepelnek:

- megye összesen;
- városok együtt;
- községek együtt.

A kiadványban csak azok a romániai megyék szerepelnek, amelyek 1920 előtt Magyarországhoz tartoztak. Ennek megfelelően Románia 40 megyéjéből 16 megye településeinek adatait közöljük. A megyéket három földrajzi egységbe rendeztük:

- Erdély (rég elnevezéssel Királyhágontúl);
- Körösvidék-Máramaros (rég elnevezéssel Tisza bal partja);
- Bánság (rég elnevezéssel Tisza-Maros szöge).

A kötet része a névmutató, amely egymás melletti oszlopban magyar név – román név és román név – magyar név szerinti rendben is tartalmazza a településeket, megjelölve a három településsoros táblázatban való előfordulásuk oldalszámát.

Összefoglalva megállapítható, hogy e kötet megjelenésével hézgapótló publikációt adott közre a kutatás, illetve a Hivatal, melyet a témával foglalkozó szakértők és laikus érdeklődő olvasók figyelmébe ajánlunk.

Dr. K. J.

OROSZI SÁNDOR:

A MUNKAPIAC ELMÉLETI KÉRDÉSEI

Janus Pannonius Tudományegyetem Továbbképző Intézete. Humán Szervező (Munkaügyi) Menedzser Sorozat. Pécs. 130. p.

Az elmúlt három évben a Janus Pannonius Tudományegyetem Továbbképző Intézete jelentős fejlődésen ment keresztül, profilját kibővítette, s többek között az elméletileg igényes szakkönyvek kiadását is vállalta, kiadói tevékenysége felfutóban van. E munkálatoknak egyik eredménye Oroszi Sándor egyetemi tanár újabb könyvének publikálása.

A könyv a szerző célja szerint „... a híd szerepét kívánja betölteni az általános elméleti (mikro- és makrogazdasági) modellek valamint az alkalmazott személyügyi, vállalati munkagazdálkodási módszerek között”. (7. old.)

A könyv öt fejezetre tagozódik. A tagozódás alapja a közgazdasági elméletek változása, így áttekinti a neoklasszikus, a keynesi, a monetarista, az

emberi tőkén- és a disequilibrium-modelleken alapuló munkapiaci elméleteket. Az első fejezet a munkapiacot az általános egyensúlyelmélet rendszerében mutatja be. Ez az elmélet, a határhaszon-iskola terméke és napjainkig meghatározó szerepet tölt be a munkapiaci kutatások területén. Érvényessége és elismertsége a Kondratyev-féle hosszú ciklusok felszálló ágában (1895-1929 és 1945-1973) nyilvánvaló, a leszálló ágakban az elmélet nem igazolható. Itt is érvényesül *Descartes* azon gondolata, hogy minden módszernek elméleti alapjai vannak.

A közgazdasági elméletek módszertani alapokra és axiomatikus feltevésekre támaszkodnak, így csak addig érvényesek amíg ezen feltevések és a gazdaság valós működése között nincs ellentmondás. A neoklasszikus elmélet fontosabb elemei:

- a munkaadók profitmaximumra törekzenek,
- minden termék és erőforrás, így a munka is tökéletesen osztható,
- a kibocsátás és a ráfordítások közötti kapcsolat (termelési függvény) folytonos és differenciálható függvényekkel leírható,
- a termelési tényezők folyamatosan helyettesítik egymást,
- a vállalkozás mértékét a tőke nagysága korlátozza,
- a gazdaság egységei között kizárólag árjellegű információk áramlanak.

Oroszi Sándor ezekből az elméleti feltételekből vezeti le a munka iránti kereslet nagyságát, s ezt grafikusán is ábrázolja. Az egyensúly – mint minden más áru piacán – a munkakínálat és a munkakereslet függvényeinek metszéspontjában alakul ki. Az egyensúlyi pontban a teljes foglalkoztatást feltételezi a neoklasszikus elmélet. (9–12. old.) Igen tanulságos a fogyasztói kosaraknak, a munkaórák bérén vehető javaknak és a szabadidő hasznosságának statisztikai adatokon alapuló elemzése (19. old.) A modell azon alapul, hogy a munkás egy órai bérén egy meghatározott összetételű fogyasztói kosarat képes vásárolni. Természetesen feltétel az is, hogy a munkás képes meghatározni a fogyasztói kosár hasznosságát. A bemutatott modell a mérlegelési lehetőségeket vázolja, feltételezve a napi maximális tízórás munkanapot. A könyv a különböző munkakeresleti és -kínálati görbéket grafikusán is bemutatja és számos új tényezőt (például technikai fejlődés, kamatlábak változása, a termékkínálat változása) is figyelembe vesz. Az első fejezet végén a munkapiac bővítéséről olvashatunk a monopólium (eladók monopóliuma) és a monop-szonium (vevők monopóliuma) körülményei között.

A második fejezet *Keynes* foglalkozáselméletét foglalja össze. *Keynes* elveti a munkakínálat neoklasszikus függvényét (a munka határárldozata egyenlő a reálbérrrel), ugyanis véleménye szerint a

munkások valójában a nominálbérekben állapodnak meg a vállalkozókkal. Keynes az árupiacot tekintette elsődlegesnek, a neoklasszikus iskola viszont a munka- és árupiacot egyenrangúnak értékelte. Oroszi Sándor bizonyítja, hogy teljes foglalkoztatottság esetén a keynesi elmélet és a neoklasszikus elmélet egybeesik, a nominálbér és a reálbér között nincs különbség. (68. old.)

A második rész a nem-tökéletes munkapiac és a Philips-görbe munkapiaci elméleteit is ismerteti, így a keynesi elmélet 1945 utáni irányzatairól is összefoglalást ad.

A harmadik fejezet a monetarista iskola eredményeit foglalja össze. A neoklasszikus iskola megreformálását tűzték ki célul, tehát a keynesi tanokat elvetették. A piacok hatékony működésére vonatkozó elveket viszont csak bizonyos korlátozásokkal fogadták el. (Például a rendelkezésre álló információk nem teljes körűek és pontatlanok, az adaptív várakozások a váratlan eseteket nem tudják előre felmérni stb.) A munkanélküliséget természetesen tekintik és úgy vélik, hogy létezése még nem akadályozza meg a gazdasági egyensúly kialakulását. A könyv a különböző, a monetarista iskola szerint elméletileg indokolható munkanélküliségi csoportokat (szerkezeti, súrlódásos, keresési munkanélküliség) is ismerteti.

A negyedik fejezet az emberi tőke elméletén alapszik. A korszerű technikák, az ipari robotok, a komputer megjelenése felértékelte a szakképzett munkát, a fizikai és szellemi munkák közötti különbség megszűnőben van. A szakképzés megszerzése idő- és költségigényes, ami a gazdasági fejlődés alapja. A magasabb szakképzettséget később magasabb bérral honorálják. Ez az irányzat a neoklasszikus és a monetarista elméletekhez hasonlít, lényegében kiegészíti, továbbfejleszti ezen elméleteket. Az elmélet számol a szakképzés-, az információszerezés, az ingázás stb. költségeivel.

Az ötödik, utolsó fejezet az egyensúlytalanság körülményei között használható modellekről ad rövid áttekintést. A könyvet alapos irodalomjegyzék egészíti ki.

A Oroszi Sándor kötetének legnagyobb érdeme, hogy a munkapiac működésének elméleti alapjait logikusan rendszerezi, a különböző irányzatokról részletes áttekintést nyújt, és a gyakorlatiasabb könyvek megértését elősegíti. Ajánlható a könyv mindazoknak, akik érdeklődnek a munkapiac, a munkanélküliség, a foglalkoztatáspolitiká, a munkanélküliség és az infláció összefüggései iránt.

Dr. Sipos Béla

STATISZTIKAI HÍRADÓ

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A XXXIV. Statisztikatörténeti Vándorülés. A Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti és Nemzetközi Szakosztálya 1997. április 24. és 25. között Gyulán rendezte meg a XXXIV. Statisztika-történeti Vándorülést.

A Vándorülés nyitó ülésén, melyen *dr. Balogh Miklós*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese elnökölt, *Lebenszky Attila*, Gyula város polgármestere köszöntötte a résztvevőket.

Ezt követően a következő előadások hangzottak el. *Dr. Erdész Ádám*: Békés megye történeti vázlatai; *dr. Faragó Tamás*: Női szerep, női életciklus a hagyományos családban; *dr. Tóth Pál Péter*: Nemzetközi vándorlás és Magyarország, 1988–1996.

Az első munkaülés elnöke *dr. Pukli Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese volt. Az elhangzott előadások a következők voltak.

John Scrivner: Az ausztrál statisztikai szolgálat története; *Duncan Mikles*: Az Egyesült Királyság statisztikai szolgálatának története; *dr. Klínger András*: Az ENSZ demográfiai tevékenysége; *Jozef Brezak*: A vallási struktúra változásai Szlovákiában a XX. század elején.

A második munkaülésen *Végh Zoltán*, a KSH Békés Megyei Igazgatóságának igazgatója elnökölt. Az ülésen a következő három előadás hangzott el. *Dr. Ligeti Csák*: Statisztikai évkönyvek Magyarországon; *Kalmár Ella*: Adalékok a Székesfevárosi Statisztikai Hivatal történetéhez; *dr. Jeney Andrásné*: Dávid Zoltán életpályája.

Dr. Katona Tamásnak, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének elnökletével megtartott harmadik munkaülés előadásai a következők voltak.

Végh Zoltán: Településenkénti hosszú idősorok kidolgozása; *dr. Beáta Stehlicova*: Szórt halmazok módszerének alkalmazása a geográfiában; *Farkas Gizella*: A KGST statisztikai munkája.

A negyedik munkaülésen *dr. Faragó Tamás*, a KSH Népeség-tudományi Kutató Intézetének igazgatója elnökölt. Az ülésen a következő előadásokat vitatták meg.

Dr. Lengyel Imre: A határmentiség szerepe a gazdasági fejlődésben; *dr. Halkovics László*: A magyar malomipari statisztika története, 1850–1950; *dr. Gyöngyösi István*: Besztercebánya és Salgótarján a statisztika tükrében.

A Vándorülés Faragó Tamásnak, a Szakosztály elnökének zárszavával ért véget. (A XXXIV. Vándorülésről a *Statisztikai Szemle* részletes beszámolót tesz közzé.)

Továbbképzési és fejlesztő tréning Angliában. 1997. április 6. és 13. között az angol statisztikai hivatal átszervezését követően működő Office for National Statistics (ONS) vezetői szintű továbbképzési és fejlesztő tréninget szervezett Change Management Programme címmel az angliai Swindonban. A tréning egyik központi célja volt, hogy a hivatal célkitűzéseit a vezetők együttesen fogalmazzák meg és ezekkel azonosulva alakítsák ki saját cselekvési programjaikat. A tréning munkájában a 16 helyi vezetőn kívül az EUROSTAT két meghívottja is részt vett. A magyar Központi Statisztikai Hivatal részéről *Ligeti Csák* fősztályvezető vett részt a tréning munkájában.

Vitaülés. A Magyar Statisztikai Társaság Gazdaságstatisztikai szakosztálya 1997. április 3-án vitaülést tartott, melyen *dr. Pukli Péter*, a KSH elnökhelyettese, a szakosztály elnöke elnökölt. A vitaindító előadást *dr. Marton Ádám*, a KSH osztályvezetője tartotta Fogyasztói árindexek és árstatisztika (indexelmélet és gyakorlat) címmel. Felkért hozzászóló *dr. Köves Pál*, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem egyetemi tanára volt. Az előadást és a hozzászólást vita követte.

Az ENSZ Népesedési és Fejlesztési Bizottsága 1997. február 24. és 28. között tartotta 30. ülését New Yorkban. A Bizottságnak az 1996 júniusi kairói Népesedési és Fejlesztési Konferencia utáni átszervezését követően – amikor nevét Népesedési

Bizottságról (Population Council) Népesedési és Fejlesztési Bizottságra (Population and Development Council) változtatták taglétszámát felemelték, és évenkénti ülésezését határozták el – ez volt a második ülése. Magyarország már az előző két ciklusban is tagja volt a Bizottságnak, az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (UN Economic and Social Council – ECO-SOC) 1996-ban újabb négy évre taggá választotta.

A New York-i ülés főtémája a nemzetközi vándorlás volt. A záróülésen a résztvevők határozatokat hoztak a nemzetközi vándorlással és fejlesztéssel, az összehívandó technikai szimpoziummal kapcsolatban, valamint a beszámolási kötelezettségekről és a népességgel összefüggő munkaprogramról.

Az értekezleten magyar részről *dr. Klinger András*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. elnökhelyettese vett részt, akit a Bizottság alelnökévé választottak.

Demográfiai konferencia Indiában. Női foglalkoztatottság, házassági kor és népességváltozás címmel történeti demográfiai konferenciát rendeztek 1997. március 3. és 6. között az indiai Delhi Egyetem Fejlődő Országokat Kutató Központjában. A konferencián Kelet-Közép-Európát *dr. Faragó Tamás*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének igazgatója képviselte. A résztvevők megvitatták a különböző korszakok és kontinensek eltérő demográfiai problémáit és foglalkoztak a történeti demográfiai források értékelésével is.

Külföldi statisztikus Budapesten. 1997. március 3. és 5. között *Prigly Béla*, a Kanadai Statisztikai Hivatal nemzetközi és szakmai kapcsolataiért felelős fősztályvezetője látogatást tett a Központi Statisztikai Hivatalban. Itt-tartózkodása során megbeszéléseket folytatott *dr. Katona Tamással*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökével és vezető munkatársaival a tervezett kanadai–magyar kétoldalú együttműködési projekt tartalmának és kereteinek egyeztetésével kapcsolatban.

A Magyarország történeti helységnevtára sorozat Zala megye (1707–1808) I–II. című kötete a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat kiadásában jelent meg. A kiadvány levéltári források felhasználásával kísérel meg átfogó képet adni Zala megye helységeiről, külterületi lakott helyeiről és önálló névvel bíró pusztáiról a XVIII. század végi állapotoknak megfelelően. Közli a korabeli települé-

sek fontosabb demográfiai, vallási, nemzetiségi és gazdasági jellemzőit. A bő táblázatos adatgyűjteményt helynév-, felekezeti és birtokos mutató, valamint a XVIII. század végi állapotokat tükröző községhatáros térkép egészíti ki.

(Magyarország történeti helységnevtára. Zala megye (1707–1808). I–II. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1996. 494 old. + térkép.)

A külső vándorlások népességi hatásai Magyarországon 1955–1995 között címmel megjelent a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet kutatási jelentései c. sorozat 58. kötete. A kiadvány főbb fejezetei a következők: A nemzetközi vándorlások alakulása a második világháború után – Előrejelzések – Adatforrások – A számítások módszere – A múltból induló előreszámítások változatai – A külső vándorlások népességi hatásai – Összefoglalás. A kötetet irodalomjegyzék és függelék egészíti ki.

(*Illés Sándor – Hablicsek László*: A külső vándorlások népességi hatásai Magyarországon 1955–1995 között. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései 58. Budapest. 1996. 93 old.)

Budapest városrészei címmel új kiadványt jelentetett meg a Központi Statisztikai Hivatal, mely a Helységnevtár fővárosra vonatkozó adatait egészíti ki, városrészekre bontva a területet. A Hivatal a történeti, városfejlődési, településszerkezeti szempontok alapján elhatárolt városrészek adatai iránt növekvő igényt kívánta kielégíteni az új összeállítással.

A kötetben foglalt adatok szerint a főváros közigazgatási határain belül 194 városrész van, amelyek közül 8 két kerülethez, 1 pedig három kerülethez tartozik. A főváros városrészeinek összefoglaló adatain kívül külön fejezet tartalmazza a városrészek leírását, valamint a kerületek hivatalos, római számmal történő megnevezése mellett a képviselőtestület által meghatározott kerületi elnevezést is. A kiadvány az egyes városrészek népességének főbb demográfiai, iskolázottsági és foglalkozási ismérveiről, valamint a háztartások és a családok, továbbá a lakóházak és a lakások fontosabb adatairól is áttekintést nyújt. A kötetben közölt térképek megkönnyítik a tájékozódást a városrészek elhelyezkedését illetően.

(Budapest városrészei. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 174 old.)

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BECHTOLD, S. – MEYER, K.:

AZ EURÓPAI HÁZTARTÁSI PANEL

(Das Europäische Haushaltspanel.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1996.5. sz. 296–303 p.

A Maastrichti Egyezmény aláírásával nemcsak egy nagyméretű közös belső piac alakult ki, hanem egy olyan társadalmi térség is, amelyben 370 millió ember él és egységes szociálpolitikai törekvések érvényesülnek. E törekvések megvalósulásának mérésére az Európai Unió Statisztikai Hivatalának, az EUROSTAT-nak és az egyes tagországok statisztikai hivatalainak együttműködésében készülő panelvizsgálat szolgál 1994-től, amelyben összesen több mint 60 ezer háztartás vesz részt. Ez a longitudinális felvétel egységes módszer alkalmazásával lehetővé teszi részben az időbeli változások mérését, részben azt, hogy az egyes országok fejlődése, illetve az országok keresztmetszeti adatai összehasonlíthatók legyenek.

Az adatgyűjtés központi témája a jövedelem, mind az egész háztartásra, mind pedig a háztartás egyes tagjaira vonatkozóan. Részletesebben: nemzetközileg összehasonlítható adatok gyűjtése a jövedelmek időbeli változásáról, az életszínvonalról, a társadalombiztosítási rendszerekről, a szegénység alakulásáról és bizonyos társadalmi diszkriminációkról. A követéses vizsgálat módszerével bemutatható a tanulásból a keresőtevékenységbe, a munkanélküliségből a gazdasági aktivitásba, az aktív életből a nyugdíjas korba való átmenet és hasonló komplex jelenségek.

Az európai háztartási panelt 14 tagországban azonos módon vezették be. Az egységességet a felvétel minden területén azonos célkitűzések, definíciók és

szabályok, valamint egységes kérdőívek és ismérvlisták biztosították. Ezeket az EUROSTAT panelvizsgálatokban és háztartási kikérdezésekben jártas szakemberek közreműködésével alakította ki. A felmérés alapelvei kötelező érvényűek voltak minden résztvevő ország számára. Az egyes országok sajátosságai miatt esetenként szükséges módosításokhoz csak kivételesen járultak hozzá, de akkor is törekedtek az egységesség minél jobb megvalósítására. Arra azonban volt lehetőség, hogy az egységesség biztosítása mellett az egyes országok kibővítsék a felmérést saját vizsgálati céljaikra.

A panelvizsgálatra kijelölt magánháztartások minden, legalább 16 éves tagja adatszolgáltatóként szerepel. A követéses vizsgálat szabályainak megfelelően a következő kikérdezésnél minden, az előző mintában részt vevő olyan személyt újból kikérdeztek, akik az előző kikérdezés során a mintában szereplő háztartásban éltek, valamint ezek időközben született vagy örökbe fogadott gyermekeit is számba vették. Nem tartoznak a mintába a panel azon tagjai, akik csak az első kikérdezést követően kerültek közös háztartásba az első adatgyűjtésben már szereplő személyekkel. Őket is bevonják a panelbe és ki is kérdezik őket, ha legalább 16 évesek, de nem önálló személyként interjúvolják e személyeket tovább. Ők a panelben csak addig szerepelnek, ameddig a panelben szereplő személlyel együtt élnek.

Minden kikérdezési szakaszban legalább négy alkalommal kísérik meg a kapcsolatfelvételt a kijelölt háztartásokkal, mielőtt e háztartásokat „nem elérhető”-nek nyilvánítják. Az interjú személyes kikérdezés formájában kell végrehajtani. Csak kivételes esetekben kerülhet sor telefonos kikérde-

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszak kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

zésre, önköltésre vagy a kérdőíveknek a háztartás valamely más tagjának információi alapján történő kitöltésére (proxy-interjú). Az európai előírások számos ajánlást tartalmaznak a kérdőbiztosok oktatására, a velük való kapcsolattartásra és ellenőrzésükre vonatkozóan, ezek végrehajtását azonban az egyes országokra bízzák, az ottani szokásoknak megfelelően, mivel a terepmunka az egyes országokban nagyon különböző feltételek mellett folyik.

A kikérdezésre háromfajta kérdőív szolgál:

- a háztartási regiszter bemutatja a háztartás szerkezetét és dokumentálja a háztartási kikérdezés eredményét;
- háztartási kérdőív a háztartás lakáskörülményeit és gazdasági helyzetét tudakolja;
- a személyi kérdőív a háztartás minden, legalább 16 éves tagjára vonatkozóan a következő témákat tartalmazza: a jelenlegi és a korábbi keresőtevékenység, az abból származó jövedelem, társadalmi juttatásból és egyéb forrásokból származó jövedelmek, képzettség és továbbképzés, családi és társadalmi kapcsolatok, valamint demográfiai háttér.

Az egységes kérdőíveknek az egyes országok nyelvére való lefordításánál minden kérdéscsoportra és majd minden kérdésre vonatkozóan háttérinformációk biztosítottak az egységességért. Ezek rávilágítottak arra, hogy hogyan kapcsolódnak az egyes kérdések a kérdőív egészéhez, milyen információkat kívánnak nyerni az egyes kérdésekkel, hogyan kell eljárni, ha a megkérdezett helyzete nem sorolható be egyértelműen a kérdések összefüggésébe stb.

Az EUROSTAT az adatfeldolgozáshoz adatgyűjtési és ellenőrzési programot (Blaise) bocsát rendelkezésre. Ezt kell alkalmazni a nemzeti kérdőíveknél és ez szolgál minimálprogramként az adatellenőrzéshez. Egyes fontosabb változókra vonatkozóan tervbe vették a hiányzó információk becslést értékekkel való pótlását. Ezt az inputációt az EUROSTAT központilag végzi. Ugyanez vonatkozik a megkérdezettek kategóriákba történő besorolására is.

Részletes előírások vonatkoznak a súlyozásra és a teljeskörűsítésre, ami figyelembe veszi a kiválasztás módszerét és a válaszolási arányt mind háztartási, mind személyi szinten.

Az egységesség megvalósulását az indulást megelőzően próbafelvétel során tesztelték, melyet 1993-ban minden tagországban két hullámban, összesen mintegy 1700 háztartás bevonásával hajtottak végre. E felvétel során a felvételi koncepcióktól kezdve az adatfeldolgozásig és az adatok elemzéséig minden fázist kipróbáltak. Ezen túlmenően modellt dolgoztak ki az adatfeldolgozásra és az adatok minőségének ellenőrzésére, valamint a teljes adatállomány megbízhatóságára vonatkozóan, kiépítették az összes érintett (az adatok termelőitől az adatfelhasználókig) hálózatát és a próbafelvétel alapján megkísérelték megbecsülni az adatfelvétel költségeit.

A felvétel első szakaszára 1994-ben került sor. A felvételért az egyes tagországok statisztikai hivatalai voltak felelősek, bár a végrehajtást több országban magánintézetekre bízták. A második szakasz minden tagországban 1995-ben volt, és 1996-ban kezdődött a felvétel harmadik szakasza.

A tanulmány a továbbiakban a német panelfelvételt ismerteti, mely 5000 háztartásra terjedt ki. Az első lépcsőben 640 települést választottak ki a tartományok és településnagyság szerinti rétegezés után, majd e településeken belül, az egyes háztartások kiválasztásához – annak nagyságától függően – egy vagy több kezdőpontot határoztak meg, összesen 1250-et. A mintához kiválasztott 10 000-nél kevesebb lakosú településeken egy, a 10 000-100 000 lakosú településeken két kezdőpontot választottak ki. A nagyvárosok kivétel nélkül szerepeltek a mintában, a háztartásszámmal arányos kezdőpontszámmal. Így például Kaiserslauternben 2, míg Berlinben 63 kezdőpont volt. Kezdőpontként négy háztartást jelöltek ki a panelfelvétel céljára, „random-route” eljárással, átlagosan 10 háztartás átlépésével. (A lépésköz 7 és 13 között váltakozott.) Az ily módon kijelölt háztartásoktól megkérdezték, hogy hajlandók-e részt venni a munkában.

A minta kialakításánál 50 százalékos válaszolási arányt tételeztek fel, ezért 10 000 háztartásból indultak ki. Ezt a számot azonban 10 572-re fel kellett emelni, hogy a kitűzött célt elérjék. A mintába került 5054 háztartás 48 százalékos részvételi arányt jelent, ami a kezdeti próbafelvétel eredményénél 14 százalékkal jobb volt.

A lehetőleg magas kapcsolatteremtési arány elérése érdekében – az EUROSTAT előírásától eltérően – öt felkeresés után tekintették „nem elérhető”-nek a kijelölt háztartást. A próbafelmérés során csak három kötelező kapcsolatfelvételi kísérletet írtak elő és ezzel 81 százalékos sikeres kapcsolatteremtési arányt értek el. Az öt kötelező próbálkozás nyomán a háztartásoknak csak 3 százalékát nem sikerült elérni.

Sajátos német probléma volt, hogy a törvényes előírások szerint az egyénekre vonatkozó adatok másnak, így az EUROSTAT-nak is csak akkor adhatók át, ha az adatszolgáltatók ebbe írásban beleegyeznek. E hozzájárulást természetesen csak az adatfelvétel végén lehetett megkérni, mert az érintettek csak ekkor tudták meg, hogy milyen adatokat kérnek tőlük. Így egy német németországi adatállomány és egy európai németországi adatállomány jött létre. Ez utóbbi mintegy 8 százalékkal kevesebb háztartás adatait tartalmazta.

A próbafelvétel során kevésbé jó eredményt sikerült elérni, mint a tényleges felvételnél. Az adatszolgáltatásra kiválasztott háztartások közül a próba-

felvételnél európai átlagban 40 százalékos volt a válaszolási arány (ez a 28 százalék és 88 százalék közé eső eredmények átlaga), a tényleges felvételben ez 80 százalékra nőtt (40 és 90 százalék közötti eredmények átlagaként).

Majd minden érintett országban sikerült javítani a próbafelmérés eredményeit. A kedvező képhez hozzájárult az is, hogy Belgiumban és Hollandiában egy már korábban meglévő panelt vontak be a felvételbe, így itt valójában egy visszatérési kikérdezésre került sor, ami sikeresebbnek bizonyult, mint az első felkeresés.

A kapott adatok megbízhatóságát az 1994. évi mikrocenzus-adatokkal való egybevetéssel ellenőrizték. A nemek szerinti megoszlás megegyezett a mikrocenzus adataival. A korcsoportos összehasonlítás szerint a panelban túl sok volt a fiatal az idősebbek rovására. Ugyancsak több volt a keresők aránya a panelben, mint a mikrocenzusban. Háztartások szerinti összehasonlításban a panelban túl kevés volt az egytagú háztartás, viszont magasabb volt a házaspárok és az életközösségekben élők aránya, mint ahogy azt a mikrocenzus adatai mutatták.

Általában „érzékeny” területnek tekinthetők a jövedelemmel kapcsolatos kérdések. Ezért meglepő volt, hogy a keresőtevékenységgel rendelkezők 90 százaléka válaszolt a jövedelmi kérdésre, ez az arány az alkalmazásban állóknál 95 százalék volt, a háztartás jövedelmeire vonatkozóan pedig a megkérdezettek 97 százaléka szolgáltatott adatot. Eltérők voltak ezek az arányok azoknál, akik hozzájárultak adataiknak az EUROSTAT részére történő továbbításához, és azoknál, akik ehhez nem járultak hozzá. Ez utóbbi csoportban a keresőtevékenységgel rendelkezőknek csak 80, az alkalmazottaknak 89 százaléka nyilatkozott a keresetéről, háztartási jövedelmi adatokat pedig a háztartások 90 százaléka szolgáltatott.

Az önkéntes adatszolgáltatás miatti magas nemválaszolási arány következtében nem volt lehetőség a mintabeli adatok közvetlen teljeskörűsítésére. A sú-lyozáshoz a mikrocenzus-adatok szolgáltak alapul. A mintában szereplő háztartásokat, illetve személyeket megadott ismérvek (háztartástípus, a háztartás keresőinek száma, a személyek nem és kor szerinti megoszlása) alapján csoportosították, s ezeket illesztették iterációs módszerrel a mikrocenzus eredményeihez, megtartva az egyszerű felszorzással kapott sarokszámokat.

A teljeskörűsítés módszerénél szükség van arra, hogy az európai háztartási panel és a mikrocenzus definíciói messzemenően összehasonlíthatók legyenek. Lényeges volt továbbá azt is eldönteni, hogy a felszorzó faktorok kialakításánál a keresőkre vonatkozóan milyen definíció alkalmazandó, minthogy ez

számottevően befolyásolhatja a háztartások keresőszám szerinti megoszlását.

Az EUROSTAT tervei szerint 1996-ban már megjelennek az első összehasonlítható keresztmetszeti adatok. Ugyancsak az elmúlt év végére tervezte a Szövetségi Statisztikai Hivatal, hogy a panelfelmérés első és második szakaszának adatai SPSS mikroadatfile-on rendelkezésre álljanak.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

BRAIBANT, M.:

A SZATELLIT-SZÁMLÁK

(The satellite accounts.) – *Courrier des Statistiques*. English series. 1995. 1. sz. 33–39. p.

A Nemzeti Számlák Rendszeréhez kapcsolódó szatellit-számlák a gazdasági-társadalmi tevékenységek olyan átfogó területeiről adnak információkat, mint például az egészségügyi, illetve a szociális ellátás, a turizmus vagy a környezetvédelem. E területek közös jellemzője, hogy jelentős kormányzati beavatkozásokat igényelnek, közvetlen, komplex vizsgálatokra azonban az egységes tevékenységi osztályozáson alapuló központi számlák vagy egyáltalán nem vagy csak korlátozott mértékben nyújtanak lehetőséget.

Bár a szatellit-számlákat már közel negyedszázada alkalmazzák, koncepciójukat még ma is sokan vitatják, elsősorban abból a szempontból, hogy mennyire kell konzisztensnek lenniük az összefoglaló nemzetgazdasági számlákkal.

Az ENSZ felülvizsgálat Nemzeti Számlarendszere (System of National Account, a továbbiakban: SNA'1993) új fejezetként foglalja a szatellit-számlákkal.

Az összehangolt módszertan fontos követelményként hangsúlyozza, hogy a szatellit-számlák és a központi számlarendszer között következetes fogalmi és statisztikai kapcsolatot kell teremteni. Az integrált gazdasági és környezeti számlák ajánlott szatellit-rendszere ugyanakkor másodlagos célként lehetővé teszi, hogy bizonyos koncepciókat a központi rendszertől eltérő módon kezeljenek. Például, hogy olyan nem piaci elemeket is integráljanak (értékeljenek), mint a környezetszennyezés vagy az önkéntes munkavégzés.

A cikk elsősorban az SNA'1993 szatellit-számláinak módszertanát ismerteti, de részletesen beszámol a francia statisztikai gyakorlatról is, amely több számla esetében modellül szolgált a nemzetközi ajánlásokhoz.

Franciaországban jelenleg a következő tíz szatellit-számlát használják: kutatás; egészségügyi ellátás; szociális gondozás; oktatás; szállítás (ezen belül külön alszámla vonatkozik a közúti, illetve a Párizst és környékét érintő szállításokra); informatikai technológia; környezetvédelem; turizmus; lakásszolgáltatás; audiovizuális szolgáltatások. A felsorolás is jelzi, hogy a szatellit-számlák általában funkcionális jellegűek. Elsősorban a kormányzat, továbbá a munkaadói, illetve munkavállalói érdekképviseletek információs igényeinek kielégítésére készülnek. A vizsgálati köröket fokozatosan bővítik, ezért a számítások fejlettségi szintje között is elég nagyok a különbségek. Évente rendszeresen kidolgozzák például a kutatásra, az egészségügyi ellátásra, illetve a szociális gondozásra vonatkozó számlát, míg a lakásszolgáltatások számlája még csupán a kezdeti publikációs fázisnál tart.

A szatellit-számlák kialakításakor az első fontos szempont a vizsgált terület pontos elhatárolása. Ez kétirányú megközelítést jelent: egyrészt ki kell választani az adott területre jellemző, sajátos (specifikus) tevékenységeket és termékeket, másrészt meg kell határozni az ezekkel kapcsolatban álló sajátos, azaz területspecifikus kiadásokat. Az utóbbi körbe a jellemző és a „kapcsolódó” termékek beszerzései, a jellemző tevékenységeknek a nem specifikus termékeket érintő beruházásai és a területspecifikus transzferek tartoznak.

A terület sajátos tevékenységét a kibocsátás (output) fejezi ki, míg a jellemző termékek főleg a terület sajátos fogyasztásának meghatározásakor játszanak szerepet.

Könnyen azonosítható, jellemző tevékenységeknek tekinthetők például az orvosi vagy az oktatási szolgáltatások, amelyek teljes köre az adott szatellit-számlára került. A hozzájuk kapcsolódó ráfordítások vagy végső fogyasztásként vagy beruházás formájában jelentkeznek. (Olyan esetekben viszont, amikor adott ráfordításoknak nincs ellentétele a központi termelési számlán, jóval nehezebb a jellemző tevékenység meghatározása is.)

Különösen nagy problémát okoz a jellemző tevékenység elhatárolása a turizmus területén. A szálláshely-szolgáltatás, illetve a vendéglátás tevékenységének csak az a része minősülhet ugyanis területspecifikusnak, amelyet a turisták részére nyújtottak szolgáltatásként. Ezenkívül nehezen oldható meg a turisták fogyasztásának mérése, de főleg a turizmussal közvetlen kapcsolatba hozható tőkeáfordítás megállapítása.

Még nagyobbak a problémák a környezetvédelem esetében, ahol a termékek és a szolgáltatások kis része tekinthető csupán tipikusnak. A legtöbb ráfordítás nem kötődik közvetlenül az adott termék értékesítéséhez.

Ezek olyan akciókkal (például környezetbarát „tiszább” termékek kifejlesztése) vagy olyan programokkal (például természetvédelmi területek megóvása, víztisztítás stb.) kapcsolatosak, amelyek nem találhatók meg a tevékenységi vagy termékosztályozásokban, mert valójában funkciót jelentenek.

A szatellit-számlákon a jellemző termékeket általában mélyebben tagolják, mint a megfelelő központi számlákon. Például a turizmusszámlán a szálláshelyi szolgáltatásokon belül megkülönböztetik a szállodák, a kempingek, a fizetővendég-szolgálat stb. keretében teljesített szolgáltatásokat. A tartózkodás hosszát, illetve jellegét (például üzleti út stb.) figyelembe vevő keresztcsoportosításokat is alkalmaznak. Az oktatás szatellit-számláján szervezeti szintek (alapfokú, középfokú, felsőfokú oktatás) szerint is osztályozzák az oktatási szolgáltatásokat, tekintet nélkül arra, hogy az érintett tevékenységek piaci vagy nem piaci keretben folynak.

A jellemző termékektől eltérő, ún. „kapcsolódó” termékekkel és szolgáltatásokkal a szatellit-számlák csak finanszírozási és felhasználási szempontból foglalkoznak, azaz nem tartalmazzák ezek termelését, vagy az előállításukkal kapcsolatos tevékenység tőkeáfordításait. Az egészségügyi ellátás szatellit-számlája szempontjából tehát a gyógyszergyártás nem jellemző tevékenység, mert termelési szerkezete inkább az ipari tevékenységekkel mutat hasonlóságot. A „kapcsolódó” termékeknél főleg a másodlagos fogyasztás a szokásos forma. Az elhatárolás itt is okozhat problémát, hiszen például a tankönyvek és iskolaszerek fogyasztása sem szorítkozik csak az iskolai tanulók, vagy az egyetemi hallgatók körére.

A területspecifikus transzferek a gazdasági alanyok közötti olyan pénzbeli vagy természetbeni kifizetéseket jelentenek, amelyek az adott területhez tartozó tevékenység révén váltak szükségessé. Meghatározásuk kizárja az olyan általános célú transzfereket, mint a termékek forgalmi vagy fogyasztási adója. Az ösztöndíjak kifejezetten az oktatáshoz kapcsolódó transzfert jelentenek. A szociális gondozás ráfordításainak nagy része pénzbeli vagy természetbeni társadalmi juttatásokból áll, amelyeket általában a kifizetés jogcíme szerint csoportosítanak. A terület egyetlen jellemző szolgáltatását a szociális gondozást végző szervezetek irányítási tevékenysége jelenti.

Finanszírozási oldalról az összes ráfordítás azoknak a kiadásoknak az összege, amelyek a finanszírozó egységeknél az adott területtel kapcsolatban merültek fel. Ez a jellemző, valamint a „kapcsolódó” termékek és szolgáltatások aktuális vásárlásait és a területspecifikus transzfereket foglalja magában.

Az egészségügyi ellátás folyó ráfordításai például szélesebb kört fognak át, mint a piaci és nem

piaci összes gyógyászati fogyasztás (total medical consumption). Ez utóbbi ugyanis nem tartalmazza többek között sem az egészségügyi ellátással kapcsolatos kutatás, oktatás és megelőzés kiadásait, sem az egészségügyi irányítás ráfordításait.

A kutatási satellit-számla annyiban különbözik a központi számlarendszer felfogásától, hogy itt kibocsátásként szerepelnek a gazdasági szervezeten belül („saját rezsiben”) végzett kutatások is, továbbá megjelennek olyan finanszírozási tételek, amelyeknek nincs termelési megfelelője (például támogató-sok, nemzetközi szervezetek finanszírozása stb.).

Figyelmet érdemel az a körülmény is, hogy a satellit-mérlegek – a belföldi ráfordítások becslései révén – a központi számláknál gazdagabb lehetőséget nyújtanak a külföldi hatások kiegészítő vizsgálatára. A kutatási számla esetében például különösen fontos szerepet játszhat a külföldre irányuló, illetve az onnan a rezidens egységekhez érkező összegek nyomon követése.

Különösen sok megoldandó problémát vet fel a transzferek halmozásmentes figyelembevétele is. Például a szállítási számlán jelentkeznek olyan adótételek és más bevételek (a jogosítványokkal vagy a gépkocsi-nyilvántartással kapcsolatos illetékek, a bírságokból és büntetésekből származó bevételek stb.), amelyek a közúti szállítással kapcsolatos államháztartási költségek finanszírozásához is hozzájárulnak. Folyó transzferként itt csak a bevételek és a kiadások különbsége vehető figyelembe.

Az SNA'1993 egyaránt utal „felhasználókra” (például a kutatás vagy a turizmus kapcsán), illetve „kedvezményezettek” (például a szociális gondozás esetében). Az államháztartást az egész társadalom érdekében végzett közösségi szolgáltatások végső felhasználójának tekinti.

A háztartások gyakran a fő kedvezményezettek, ezért helyzetük elemzésekor célszerű minél több olyan ismérvet figyelembe venni, amely rávilágít a jövedelmi, illetve társadalmi–foglalkozási kategóriák különbségeire, a nem, a kor és a lakóhely stb. szerinti megoszlásokra.

Valójában egyetlen ráfordításnak több „elsődleges”, vagy „másodlagos” kedvezményezettje is lehet. Franciaországban például a vasúti szállítás kormányzati támogatásaiból nemcsak a vasúttársaságok irányítói részesednek, hanem az utazóközönség is, mivel maga a vasúti szolgáltatás válik gyorsabbá, biztonságosabbá, azaz jobb minőségűvé. Önként adódik tehát az a gondolat, hogy itt az államháztartási kiadások egy részét nem kollektív, hanem individuális rendeltetésű tételként lenne indokolt kezelni. A megvalósítás alapvetően a számlavezetési konvenciók függvénye.

A vízszolgáltatás satellit-számlája esetében sajtós problémát vet fel a külső hatások mérése. Bár a vízzel kapcsolatos adók a vízszennyezéssel összefüggő összegeket is tartalmaznak, ezek összege nem arányos a szennyezés mértékével, mivel a „fizessen a szennyező” elv nem érvényesíthető eléggé következetesen. Az érdemi elemzéshez tehát először meg kell határozni a valóságos külső hatásokat, majd ezek „áldozatait”, illetve „kedvezményezettjeit”, s végül becsülni kell a pénzben kifejezett értékeket. A számlák kialakításához tehát olyan általános mutatószámokra is szükség van, amelyekkel a környezet aktuális állapota megfelelően jellemezhető.

A finanszírozók lehetnek teljes intézményi egységek vagy azok bizonyos részei. Általánosságban ide tartoznak az államháztartás központi és helyi szervei, a biztosítótársaságok és egyéb biztosítói szervezetek, a munkáltatók, a háztartások és a nem kormányzati nonprofit szervezetek (például a vöröskereszt). A felsoroltakkal kapcsolatosan az a legfőbb probléma – amint ez a társadalmi gondozás satellit-számlája esetében is észlelhető – hogy sem a kormányzati, sem a munkáltatói nyilvántartások nem különítik el jellegük szerint a kiadásokat, s a nyilvántartások nem mindig teljes körűek.

A francia módszertan különbséget tesz kezdeti és végső finanszírozás között. A kezdeti finanszírozás azoknak az egységeknek a gazdasági műveleteit jelenti, amelyek transzferfizetéseket teljesítenek a végső finanszírozó egységek részére. Az egészségügyi ellátás satellit-számlája például három kezdeti finanszírozó csoportot különböztet meg: a háztartásokat (a meg nem térített költségek tekintetében), a társadalombiztosítási szervezeteket és a biztosítótársaságokat. A két utóbbi kategória egységei közvetlenül a háztartások részére teljesített kifizetéseikkel finanszírozzák a háztartások területspecifikus vásárlásait. (A gyógyszerbeszerzéseknél azonban a háztartásokat tekintik végső finanszírozónak, még akkor is, ha kiadásait részben fedezik a szociális támogatások.)

Az SNA'1993 szerint a végső finanszírozó egységek közé a piaci gyártók, a nonprofit intézmények, az államháztartás, a háztartások, a pénzügyi intézmények és a külföld tartoznak.

Néhány francia satellit-számla kidolgozásakor azonban a piaci gyártók adatait a jellemző termékeket előállító, illetve a terület sajátos szolgáltatásait végző homogén egységekből kiindulva határozzák meg. A központi számlák például nem foglalkoznak az üzemem belüli szakképzéssel. Az oktatási satelit-számla viszont ezt is külön kategóriaként kezeli, ahol a kibocsátás azokat az oktatási programokat tartalmazza, amelyeket a vállalatok saját munkavállalóik részére biztosítanak.

A szatellit-számlák esetében is fontos követelménynek tekintik a folyó tranzakciók és a felhalmozási tranzakciók következetes megkülönböztetését.

Az SNA'1993 a jellemző termékeken alapuló input-output táblák kidolgozását is kezdeményezte. A szerző véleménye szerint ezek igen hasznos segítséget nyújthatnak a turizmus és a szállítás szatellit-számlájának összeállításához is.

(Ism.: *Tűz Lászlóné*)

O'SHOE, M.:

KOCKÁZATI TŐKE
AZ OECD-ORSZÁGOKBAN

(Venture capital in OECD countries.) – *Financial Market Trend*. 1996. 63. sz. 15–39. p.

A kockázati tőke elsősorban olyan gyorsan fejlődő magánvállalkozások részesedésének átmeneti megszerzésére törekszik, amelyek révén az alapba széles körből összegyűjtött befektetésekre hozamok érhetők el, kisebb részben a vállalkozás működési eredményei alapján, nagyobb részben pedig a részesedések piaci (például tőzsdei vagy tőzsdén kívüli) értékesítése idején. A „kockázat” abból adódik, hogy a befektetés időpontjában a magánvállalkozások tulajdoni részesedéseit nem jegyzik a tőzsdén, de esély van arra, hogy ezek az értékpapírok egy későbbi időpontban, a cég sikeres működése nyomán átruházhatók lesznek.

A világszerte működő kockázati tőke-alapok vagyona 1994-ben meghaladta a 90 milliárd dollárt. A szerző által 20 országra közölt 1994. évi alapnövekmények rangsorát a brit (4651 millió dollár) és az Egyesült Államokbeli (3765 millió dollár) befektetők vezetik, ezt követi a francia (1277 millió dollár), a kanadai (770 millió dollár), a japán (605 millió dollár), az olasz (381 millió dollár), a német (357 millió dollár), a holland (313 millió dollár), az ausztrál (242 millió dollár) és az ír (224 millió dollár) alapnövekmény. A táblázat tartalmazza a részesedések megszerzésére 1994-ben felhasznált új befektetések rangsorát is, ebben az első 10 között van a kockázati tőke brit és az Egyesült Államokbeli (2740, illetve 2741 millió dollár), továbbá a francia (1316 millió dollár), a német (970 millió dollár), az ausztrál (398 millió dollár), a holland (391 millió dollár), a kanadai (350 millió dollár), a japán (322 millió dollár), a svéd (220 millió dollár) és a spanyol (141 millió dollár) befektetéseinek éves realizált értéke.

A cikk vázolja a kis- és közepes méretű vállalkozások jellegzetes fejlődési szakaszainak tőkeigé-

nyét, továbbá az ilyen befektetési ügyletekre szakosodott kockázati tőke-társaságok alapvető forrásait. Rendszerint a bankok, a nyugdíjalapok, a biztosító-társaságok, a nem pénzügyi intézményként működő társaságok adják az induló tőke nagy részét, azonban egyes OECD-országokban a magánszemélyek befektetéseinek túlsúlya alakult ki, a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően. A befektetők az ilyen hosszabb ideig lekötött tőkétől az átlagosnál nagyobb hozamot remélnék, elsősorban az új, stratégiai jelentőségű technológiák gyors fejlődése miatt.

A szerző áttekinti az Egyesült Államokban 1946-ban megindult finanszírozási forma fejlődésének főbb mérföldköveit, azokat a jogszabályokat, amelyek lehetőséget adtak a kisvállalkozásokba irányuló kockázatos befektetésekre. A cikk utal továbbá olyan gyors ütemben fejlődő társaságokra, amelyek ilyen tőkebefektetéssel indultak és ma már milliárdos vagyonnal sikeresen működnek (például a számítógépgyártó Digital Equipment Corporation). Csak a hetvenes évek végén indult az Egyesült Államokban gyors fejlődésnek a kockázati tőke, amikor az adótörvényekben, továbbá a nyugdíjalapok befektetési lehetőségeinek új jogszabályaiban (1974-ben, 1979-ben és 1980-ban) megfelelő ösztönzést adtak a megtakarítások ilyen célú hasznosítására.

A szerző összehasonlítja a kanadai, a japán és az európai üzletágak fejlődésének sajátosságait. A kockázati tőke-alapok 1994. évi halmozott értékében a brit tőke (25,3 milliárd dollár) a második, megelőzve a francia (11,7 milliárd dollár), a kanadai (10,5 milliárd dollár), a japán (6,3 milliárd dollár), a német (5,2 milliárd dollár), az olasz (4,8 milliárd dollár), a holland (2,2 milliárd dollár) alapok vagyont. Az 1-2 milliárd dollár közötti vagyont összegyűjtött nagyságcsoporthoz tartoznak az ausztrál, a spanyol, a svéd és a belga kockázati tőke-alapok.

A cikk áttekintést ad a befektetési célként választható kockázatos vállalkozások jellegzetes tőkeigényéről a fejlődés öt szakaszában: amikor az innovációs ötlet felvetődik (ez a „magvetés”), majd amikor a vállalkozás ténylegesen megindul, és a harmadik szakaszban, amikor az új vállalkozás évek múltán megerősödik és terjeszkedik. A negyedik szakaszban az érett, kiegyensúlyozott vállalkozás (jellegétől függően 3-7 év múlva) lehetőséget ad a tőzsdei vagy tőzsdén kívüli tőkeszerzésre, az induláshoz igénybe vett kockázati tőke piaci hasznosítására. Az ötödik szakaszra a tulajdonos változásának (jellemzően a menedzserek kivásárlásának) tőke-szükséglete jellemző. Az Egyesült Államok és a megfigyelt európai OECD-országok 1988-1994. évi adatai alapján a cikk rámutat arra, hogy az előbbiben sokkal nagyobb a „magvetés” aránya (4,2%), mint

Európában (0,7%), és ez a sorrend a vállalkozások tényleges indulásához tartozó befektetések aránya (14,9, illetve 5,0 százalék) esetén is.

A kockázati tőke tehát nagyrészt nem a bizonytalan kutatáshoz–fejlesztéshez, gyártási kísérletekhez, hanem a gyors piaci terjeszkedéshez, valamint a tőzsdéi bevezetéshez szükséges kiegyensúlyozott fejlődés befektetéseivel társul olyan „csendes befektetőként”, amelynek a cég ügyvezetésébe nem lehet beleszólása. Ebből a stratégiából is adódik, hogy a befektetett kockázati tőke lekötési ideje az Egyesült Államokban átlagosan mintegy 5 év, Németországban pedig több mint 7 év, az Egyesült Királyságban csak 3-4 év.

A cikk végigkíséri a kockázati tőke befektetéseinek fontosabb szakaszait, ezen belül a potenciális befektetési célok feltárását, a partnerek és vállalkozási elképzeléseik alapos átvilágítását, az üzemgazdasági jellegű részletes vizsgálatokat, és ezekre alapozva a konkrét finanszírozási (részesezés-átvételi) megállapodások előkészítését. A kockázati tőke befektetése kapcsán gondosan elemzik a tőkeszerkezetet, hogy az alap kezelője elfogadható szintre szoríthassa a veszteségeket. Az ügylet záró szakaszában az évekkel korábban megszerzett részesezés (rendszerint a vállalkozás növekedése folytán) forgalomképessé válik, és azt a befektetők alkalmas időpontban értékesítik.

A befektető lehet magánszemély vagy társaság, ez utóbbiak közé sorolja a cikk a független befektetési alapot kezelő gesztort, amely kisbefektetők megtakarításait gyűjti össze. Befektethetnek kockázati tőkét továbbá a tőkeeros bankok, biztosítótársaságok, nyugdíjalapok által alapított, és erre az ügylettípusra szakosított fiókvállalatok is. Egyes országokban költségvetési forrásokat befektető ügynökségek is jelen vannak ebben az üzletágban.

A cikk bemutatja a kockázati tőke-alapok forrásait: a magánszemélyek megtakarításait, továbbá az intézményi befektetőket. Négy OECD-országban jelentős a nyugdíjalapok részesezése az alapokban összegyűjtött kockázati tőkében: az Egyesült Államokban (47%), az Egyesült Királyságban (30%), Írországban (36%) és Dániában (32%). Több országban a hatályos törvények kifejezetten tiltják, hogy a nyugdíjalapok befektessenek kockázatos vállalkozásokba. Hasonló tiltások vonatkoznak egyes országokban a biztosítótársaságokra.

A kockázati tőke-alapok meghatározó befektetői azok a bankok, amelyeknek a törvény megengedi a vállalatok részesezésének megszerzését, például a hitellel kapcsolatos kötelezvények tulajdonná konvertálásával. Az 1994. évi adatok szerint a pénzintézetek részesezése különösen nagy a belga (70%), a francia (40%), a német (55%), az olasz (68%), a holland

(29%), a spanyol (31%) és a svájci (81%) kockázati tőke-alapokban.

A szerző említést tesz a kockázati tőke-alapok által előnyben részesített gazdasági tevékenységekről, és az 1992. évi befektetések értékéhez viszonyítva megadja az „új technológiára alapozott vállalkozások” arányát az összes tőkebefektetésben. A nyugat-európai megvalósult vállalkozási befektetések között a közfogyasztású termékekre irányuló tevékenységek ennél nagyobb arányúak (átlagosan 24 százalékkal). A cikk rámutat arra, hogy az európai kockázati tőke kilencvenes évek elején érvényesített, az innovációra épített vállalkozásokat kevésbé támogató befektetési stratégiája kedvezőtlennek bizonyult a gazdasági növekedés, illetve a munkahelyek létrehozása szempontjából.

A cikk utal a kezdő vállalkozások infrastruktúrájához nagy segítséget adó, „inkubátor” jellegű innovációs parkok szerepére a kockázatok csökkentésében. A szerző részletesen vizsgálja a megszerzett részesezésekre piacra vitelének kialakult módszereit, ahogy a befektetés és hozamai likvid tőkeként visszajutnak a befektetőkhez. Alapesetben értékesítik a működő vállalkozást, illetve annak egy részét az átvételben érdekelt ipari vagy kereskedelmi vállalatnak. Ez a megtérülés jellemző módja az európai OECD-országokban. A megtérülés másik útja, ha a korábbi befektető úgy válik meg a részesezésétől, hogy egy másik kockázati tőke-alap lép a helyébe (erre a holland törvények kedvező lehetőséget adnak 1992 óta). A harmadik lehetőség, hogy a vállalkozás részesezését nyilvános forgalmazású értékpapírként bevezetik a tőzsdére, betartva az általános szabályokat. Vannak másodlagos („párhuzamos”) értékpapír-forgalmazási formák, amelyekre könnyebb megjelenési formák jellemzők, mint a hivatalos tőzsdéi bevezetés és jegyzés követelményei.

A szerző ismerteti az Egyesült Államokban 1971-ben alapított automatikus értékpapírforgalmazás és -forgalmazás (NASDAQ - National Association of Securities Dealers Automated Quotation System) fontosabb jellemzőit, kiemelve, hogy 1994-ben 445 új értékpapírt vezettek be és ezzel összesen 4902-re nőtt az ebben a körben jegyzett és forgalmazott cégek száma. Hasonló másodlagos piac működik Japánban (JASDAQ), valamint az Egyesült Királyságban (USM - Unlisted Securities Market) a hivatalos tőzsdén nem jegyzett értékpapírokra. Előkészületeket tettek az európai OECD-országok másodlagos értékpapírjai nemzetközi kereskedelmét lebonyolító EASDAQ létrehozására is.

A cikk vizsgálja a tőkemegtérülési viszonyokat, amelyeket az egységnyi tőkére jutó éves hozam (ROR – Rate of Return), vagy a belső megtérülési ráta (IRR – Internal Rate of Return) alapján minősí-

tenek. A szerző a francia és a holland tapasztalatok alapján elemzi az összefüggést a bemutatott szerény eredmények és a fejlesztés korai szakaszában levő vállalkozások viszonylag nagy kockázatai között.

A cikk a továbbiakban részletezi a kormányzatok gazdaságpolitikájának hatását a kockázati tőkére. A legfontosabb szerepe a jogalkotásnak és az adórendszernek van, ezek határozzák meg a működés alapvető szabályait. A fejlődés lehetőségei függenek továbbá a pénzügyi (és ezen belül a garanciaalapokkal összefüggő) háttértől, a szerkezetátalakítás kiemelt és támogatott céljaitól is. Nagy szerepet kapnak az induló vállalkozásokra vonatkozó adózási kedvezmények és mentességek is, továbbá az olyan befektetési könnyítések, amelyek csökkentik a tőke költségeit. A tőkejövedelmek országonként sajátos adóztatása is befolyásolja a kockázati tőke-üzletág fejlődését.

Határozott tiltásokat is tartalmazhatnak a kormányzati, törvényhozási keretfeltételek. Például egyes intézményi befektetők meghatározott korlátig (vagy egyáltalán nem) szerezhetnek részesedést kockázatos vállalkozásokban, és jól meghatározott személyes összeférhetlenségi szabályok gátolják meg, hogy a befektetők (vagy tisztségviselők) a portfólióba tartozó cégeknek vezető tisztségviselők legyenek. Az állam garanciát vállalhat a magánszemélyek által megszerzett és bizonyos ideig megtartott részesedések (azok garantált részének) megterítésére, ha bizonyos befektetési feltételek teljesülnek.

A szerző kiemeli, hogy a kormányzat hozzájárulhat az értékpapíri piacok fejlesztéséhez, például támogatással, a tőzsdéi és tőzsdén kívüli forgalom szabályainak korszerűsítésével. Egyes országokban a kezdő vállalkozások kommunikációs és képzési hátterének erősítését segítő programok valósulnak meg. Egyes kormányzati ügynökségek a kutatás és fejlesztés viszonylag nagy kezdeti kockázatait is átvállalják.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

WOLF, W.:

AZ OSZTRÁK NYUGDÍJASOK JÖVEDELME ÉS ÉLETSZÍNVONALA

(Personen- und Haushaltseinkommen von Pensionisten, Ausstattung von Pensionistenhaushalten. Ergebnisse des Mikrozensus Juni 1993.) – *Statistische Nachrichten*. 1995. 7. sz. 509–519. p.

Az 1993. évi mikrocenzus eredményei alapján megvizsgálták az Ausztriában élő nyugdíjas háztartások életszínvonalát, jövedelmeiket és a lakásaik berendezési körülményeit. Ilyen adatokat már ko-

rábban is gyűjtöttek, 1991-ben a jövedelmeket és 1989-ben a jövedelmek mellett a lakások felszereltségét vizsgálták.

A jövedelmi adatok szolgáltatását megtagadók aránya a nyugdíjasok körében 31,7 százalék, csak 0,2 százalékkal magasabb, mint az 1991-es megkérdezésnél. A nyugdíjazás előtti foglalkozás szerint képzett csoportokban ettől eltérő szintű, legalacsonyabb a munkások csoportjában (25 %), legmagasabb a szabadfoglalkozásúak körében (49,4 %). A nemként képzett csoportokban a válaszmegtadások mértéke is különböző. A férfiak körében a legalacsonyabb szintet a korábban mezőgazdaságban dolgozóknál találták (21,6 %), a nők körében pedig, az általános tendenciának megfelelően, a munkások csoportjában (25,1 %). A legmagasabb érték mindkét nemnél a szabadfoglalkozásúaknál alakult ki (férfiaknál 48,7 százalék, a nőknél 50,3 százalék).

A válaszmegtadók jövedelemadatainak pótlását a HOT-DECK eljárással végezték (az eljárás részletes leírása a *Statistische Nachrichten* 1994. évi 12. számában található).

A nyugdíjasok jövedelmét két szinten vizsgálták. Megállapították a nyugdíjasok egy főre jutó nettó jövedelmét. Ez az éves nyugdíj tizennegyed része. A nyugdíjas háztartásokra pedig kiszámították az egy háztartásra és az egy főre jutó jövedelmet. Nyugdíjas háztartásnak tekintették azokat a háztartásokat, amelyekben sem kereső, sem munkanélküli személy nem volt. Az egyes jövedelemmutatók közepes szintjét a mediánnal jellemezték.

A nyugdíjasok egy főre jutó jövedelmének mediánja 9700 schilling, 11,2 százalékkal magasabb, mint 1991-ben volt. Az egyes foglalkozás szerinti csoportok mediánja elég jelentősen eltér egymástól: a nem önállóak csoportjában 11 300 schilling, az önállókéban 7400 schilling. A különbség értékelésénél figyelembe kell venni, hogy az alkalmazottak kerekén 7 százaléka vállalati nyugdíj-kiegészítésben is részesül. Ez emeli ennek a csoportnak az egy főre jutó jövedelmét. Az önállóak csoportjában (különösen a mezőgazdasági és erdőgazdasági nyugdíjasoknál) jelentős tétel lehet a lakás- és földbérletből származó jövedelem, amelyet nem kérdeztek a felvétel során, így értéke sem került bele az átlagba.

Az egy főre jutó jövedelmek mediánja a közalkalmazottaknál érte el a legmagasabb szintet. A legalacsonyabb csoportot a mezőgazdaságon kívüli és alkalmazottal nem rendelkező önállóak és keresőtevékenységet soha nem folytatók (főleg özvegy nők) alkotják. A férfiak nyugdíjának mediánja 12 200 schilling, a nőké 9700 schilling, 9,4 illetve 7,9 százalékkal magasabb az 1991. évinél. A két csoport mediánja legjobban az alkalmazottak csoportjában

tér el egymástól (59 százalékkal magasabb a férfiak nyugdíja).

A háztartási jövedelmek alapján megállapítható, hogy legkedvezőbb helyzetben a közhivatalnokok háztartásai vannak: az egy főre vetített jövedelmük mediánja 60 százalékkal magasabb, mint a volt munkások családjaié és 30 százalékkal haladja meg az alkalmazottakét. 1991-hez hasonlóan kerekén 10 százalékkal emelkedett a nyugdíjas háztartások jövedelme.

A nyugdíjas háztartások felszereltsége 1989 óta javult. Telefonnal rendelkezik a háztartások 86 százaléka. Gáz- vagy villamos tűzhely hiánya csak minden hetedik háztartást sújtja. Mikrohullámú sütővel általában csak a pénzügyileg jó helyzetben lévő nyugdíjas háztartások rendelkeznek. A mélyhűtő elterjedésénél éppúgy, mint a keresővel rendelkező háztartásoknál, a lakóhely szerinti különbségek a legnagyobbak. Mosogatógéppel a háztartások 15, mosógéppel 91 és szárítógéppel 5 százaléka rendelkezik.

A szabadidő eltöltését meghatározó tényezők igen különbözők a nyugdíjas háztartásoknál. A színes tévével való ellátottság telítettséget mutat, csak a kisparaszti háztartásokban esik a kvóta 80 százalékos küszöb alá.

A napilapok olvasásában az egyes rétegek között nagy különbségek mutatkoznak. Az informált csoportok (nem mezőgazdasági önállók, az alkalmazottak felső rétegei és a köztisztviselők) 80 százalékos és még magasabb arányban olvasnak rendszeresen napilapot, 50 százalékos vagy annál kisebb az aránya ennek a csoportnak a munkások és parasztlakók, a soha nem dolgozók és a kiegészítő juttatásban részesülők között. A modern szabadidős készülékek (a CD-lemezjátszó, a videorekorder, a videokamera és a komputer) közül csak a videorekorder terjedt el a nyugdíjasok körében. Minden hatodik háztartás rendelkezett 1993-ban ilyen készülékkel.

A közlekedés mutatói (személygépkocsi, bérlet valamilyen tömegközlekedési eszközre) közül a személygépkocsi-tulajdon nagy szóródást mutat. A magas jövedelműek csoportjában 70 százalék, a kis jövedelmű nyugdíjasok körében (segélyből élők, az egyedül élő nyugdíjasok és az egykori segédmunkások) 10 százalék az aránya.

A lakáskörülményekben jelentős javulás állt be a korábbi (1989) felvételhez képest. Az alacsony komfortfokozatú lakások aránya 18-ról 7 százalékra esett vissza. Lassúbb volt a renoválásra szoruló lakások arányának csökkenése (1989-ben 27, 1993-ban 23 százalék) és az olyan lakásoké, amelyeket környezeti károk sújtottak (1989-ben 22, 1993-ban 18 százalék volt az arányuk). A legjobb lakáskörü-

ményeket az alkalmazottak, a közalkalmazottak és a nem mezőgazdasági önállók csoportjában találták.

Az üdülést jellemző mutatók mindegyikénél (volt-e a háztartásoknak olyan tagja, aki az elmúlt 12 hónapban üdült, távoli utazást tett, rendelkezik-e a háztartás hétvégi házzal) alacsonyok az arányok (34,4 és 5 százalék).

A pénzügyi biztonságot jelentő tényezők (élet- és pótlólagos betegbiztosítás, az értékpapírok tulajdonosa) esetén is az átlagok (23,24 és 6 százalék) mögött az alkalmazottak és a közalkalmazottak csoportjában alakulnak ki a magas arányok.

A nyugdíjas háztartásokat éppúgy, mint a keresővel rendelkezőket, alapvetően két szempont szerint csoportosították: foglalkozás szerint (a háztartásfő nyugdíjazás előtti foglalkozása) és családtípus szerint. Minden mutató szerint a legalacsonyabb szinten a soha nem dolgozók és a kiegészítő juttatásban részesülő háztartások élnek. Ezt követik a kisparasztlakók és a segédmunkások háztartásai. Ezekben a rétegekben fennáll az öregkori elszegényedés veszélye. A munkások csoportja az átlagos szinten van, ezen belül az előmunkások és a mesterek csoportja az átlag felett, a betanított és a segédmunkások pedig az átlag alatt helyezkednek el. Az átlag feletti réteg a nem mezőgazdasági önállókból, az alkalmazottakból és a közalkalmazottakból áll.

Az egyedül élők csoportján belül a férfiak majdnem minden tényezőnél kedvezőbb szintet értek el, mint a nők. Különösen a gépkocsitulajdon, a napi sajtó olvasása, a videorekorder és a pótlólagos betegbiztosítás területén mutatkozik meg az előnyük.

A kétszemélyes háztartások esetén alig van különbség az egy és a két nyugdíjossal rendelkező háztartások között. Ennek valószínűleg az az oka, hogy az utóbbi csoportnak nagy részét a fiatalabb nyugdíjasok teszik ki. A kétszemélyes kétnyugdíjas háztartások előnye csak két területen mutatkozik meg: a nagyobb mobilitásban és a szabadidő eltöltésénél. Ennek az az oka, hogy az átlagot nagyon lerontja a legrosszabbul ellátott csoport (az egyedül élő nők) nagy aránya (38 %).

A kiválasztott mutatók alapján megállapítható, hogy a nyugdíjasok helyzete rosszabb, mint a keresőké. A legjelentősebb különbségek:

- a lakáshelyzetnél (lakás fürdőszobával és központi fűtéssel: aránya a keresők csoportján belül 73, a nyugdíjasoknál 52 százalék)

- a privát közlekedésnél (a gépkocsiarány 79, illetve 33 százalék)

- az üdülésnél (egyetlen háztartástag sem volt üdülni az elmúlt 12 hónapban: 38 százalék, szemben a 65 százalékkal).

(Ism.: *Melega Tiborné*)

DEMOGRÁFIA

MIHAJLOV, J.

AZ 1999. ÉVI
ÖSSZOROSZORSZÁGI NÉPSZÁMLÁLÁS

(O programme vszerosszjszkoy perepisi naszelenijja 1999 g.) – *Ekonomiszt.* 1996. 2. sz. 53–61. p.

A legutóbbi, 1989. évi népszámlálás óta az Oroszországban végbement szociális és gazdasági reformok következtében a társadalom és a népesség fejlődése lényegesen megváltozott. A tömegtájékoztatási rendszerben sok, a jelen demográfiai helyzetét kizárólag a közelmúltban végrehajtott reformok sikertelenségével összefüggésbe hozó anyag jelen meg. Szerző e véleményekkel kapcsolatban elemzi a legújabb oroszországi demográfiai folyamatokat.

Az adatok szerint a teljes termékenységi arányszám jelenleg 1,40, a szükséges 2,14-2,15 helyett. A vizsgálatok szerint a népesség jelenlegi csökkenésének legfőbb oka, hogy a leginkább szülőképes, 20-29 éves nők többsége nem tervez gyermeket vagy csak 1-2 gyermek szülését vállalja. 1989 óta a házasságkötések száma évente 223 százalékkal csökkent, míg a válások száma 17 százalékkal nőtt. Ugyanakkor megemlítendő a magas halálozási arány (évek óta először 1995 első kilenc hónapjában csökkent az arány), valamint a várható élettartam csökkenése is (az 1986-1987-es évi 70-ről 1994-re 64 évre csökkent). A népességnövekedés szempontjából rendkívüli fontosságú az utóbbi évek (főleg a szomszédos Kazahsztánnal és Üzbegisztánnal kapcsolatos) pozitív migrációs mérlege: tavaly kétszeresére nőtt a be- és kitelepülők számának különbsége. 1994-ben 1,1 millió fő érkezett és 340 ezer hagyta el Oroszországot, míg 1995 első felében a megfelelő érték 465 ezer és 163 ezer volt.

A szerző rámutat arra, hogy a demográfiai átalakulások nyomon követése, érdemi meghatározása csak a népszámlálással mint a lakosság különböző jellemzőinek egyedülálló forrásával lehetséges. A részleges vizsgálatok nem jelentenek alternatív lehetőséget az ez irányú adatok megszerzésében, mivel ezek érvényessége – főleg az alacsony lélekszámú területeken – csak adott országrészekre korlátozódik. A következő népszámlálás alanya egy lényegesen megváltozott szerkezetű társadalom lesz, ezért az 1999. évi népszámlálás a korábbiakhoz képest gyökeresen más körülmények között, módosított szempontok szerint fog lebonyolódni. Az egyik újdonság, hogy a népesség eddigi két kategóriája: a jelenlévő és az állandó népesség számbavétele helyett, a korábbi gyakorlattal ellentétben, csak az utóbbit veszik figyelembe. A nyert

adatok teljes mértékben tükrözik a valóságot, és egyaránt használhatók kutatói és gyakorlati célokra. A kérdőívek egyik legfontosabb kérdése a családalapítással és -fejlődéssel, Oroszország jelenlegi demográfiai helyzetének meghatározó tényezőjével függ össze. Az 1994-ben végzett mikrocenzus eredményei szerint csökkent a házasságot kötők életkora, egyre szélesebb körben terjednek a házasságon kívüli együttélések (7 százalék, a legfeljebb 20 éveseknél kétszer ekkora), ami a szilárd családi kapcsolatok kialakulásának kárára történik.

A válások gyakorisága is emelkedett, jóval magasabb a legtöbb európai ország adatainál (1,8 százalék, az átlagos 0,8-1,0 százalékkal szemben). A nem teljes családok kialakulása egyéb okok mellett a férfiak magas halandóságával magyarázható. (Oroszországban minden hetedik család egyedül álló, özvegy, vagy gyermekét egyedül nevelő nő.) Mindezek közvetve a születések számának csökkenéséhez vezetnek, ami egy negatív demográfiai hullám kialakulásával járt.

A Szovjetunió szétesésével megnőtt a migráció jelentősége a lakosság számának alakulásában. 1995-ben a természetes halálozások (870 ezer fő) 93 százalékának megfelelő migrációs növekedést regisztráltak, és hivatalos becslések szerint az 1989–1999 közötti időszakban a migráció okozta népességnövekedés eléri a 4 millió főt. Nőtt a kényszerű bevándorlók és menekültek aránya, akiknek túlnyomó többsége a szomszédos országokból érkezett (87 %). A bevándorlás növekedése nagymértékben befolyásolja a lakosság nemzetiségi összetételét, ezért fontos kérdéssé vált az etnikai hovatartozás megválaszolása a népszámlálás során.

Az új kérdőíveken külön kérdéscsoport foglalkozik az állampolgárok iskolázottságával. Problémát ebben a kérdésben a 15-19 éves korosztály jelent (1989 óta a befejezetlen közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma 95,4-ről 91 százalékra csökkent), amit a képzés finanszírozási gondjai és a képzettséget nem igénylő kereskedelmi munkalehetőségek sokasága okoz. Több szempontból megvizsgálják az ország munkaerőforrásait, a lakosság foglalkoztatottságát, gazdasági aktivitását és a lakóhelyi körülményeket.

Az 1994-es mikrocenzus során kitűnt, hogy rendkívül alacsony az egy főre jutó lakóterület (a lakások hetedrészében 7 négyzetméternél kevesebb terület), valamint a városi lakások egy része alacsony kommunális ellátottságú. A lakóhelyi körülmények befolyásolják az emberek demográfiai viselkedését: a megkérdezett férfiak 57 százaléka, a

nők 54 százaléka a lakáskörülmények javulásától várja a gyermekek számának növekedését.

A kidolgozott módszerek ellenőrzése céljából 1996 őszén próbanépszámlálást tartanak Oroszország néhány olyan megyéjében, ahol a városi és vidéki népesség létszáma az oroszországi arányoknak megfelelő (74 százalék és 26 százalék), mintegy 300 ezer fő bevonásával.

A leboncolás egyik legfőbb problémája, hogy a korábban meglévő számlálóbiztosok közül csak a tanítók, tanárok és felsőbbéves főiskolai hallgatók köre maradt meg, a szükséges létszámot megfelelő

képzettségű munkanélküliekkel fogják kiegészíteni. További előkészületi probléma a hiányzó közigazgatási intézmények (határok, utcanévtáblák, házzámozás) pótlása, valamint a meglévők pontosítása, ellenőrzése, amit központi pénzügyi támogatás hiányában, a helyi kormányzatokra bízunk. A begyűjtött adatok feldolgozása is eltér majd a megszokottól: az elsődleges elemzést a helyi szervezetek hajtják végre, amitől a kérdőívek szállítási költségeinek jelentős megtakarítását remélik.

(Ism.: Németh Attila)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS
PÉNZÜGYMINISZTERIUM
ÉS STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 9. SZÁM

Bayet, A.: Hosszú életpályák, megszakított életpályák és bérek.

Arai, M.- Ballot, G.- Skalli, A.: Szektorok közötti bérkülönbségek és munkáltatói jellemzők Franciaországban.

Simonnet, V.: Szakmai mobilitás és bér: a férfiak és a nők közötti különbségek.

Bigard, A.- Guillotin, Y.: Szakmai karrier és a bérek alakulása: a szakmai életút fogalma.

Balsan, D.- Hanchane, S.- Werquin, P.: Kezdeti szakmai mobilitás: középiskolai oktatás és gyakorlat a munkaerőpiacon.

Dayan, J.L.- Echardour, A.- Glaude, M.: A bevándorlók szakmai útja Franciaországban: egy kohorsz-elemzés.

Középtávú Előrejelző Csoport: Az egyensúlyhiány csökkentése a francia gazdaságban 2001-ig.

1996. ÉVI 10. SZÁM

Brondel, D.- Guillemot, D.- Lincot, L.- Marioni, P.: A dolgozó népesség további növekedése szükséges a következő évtizedben.

Guillemot, D.: A dolgozó népesség: egy statisztikai kategória, melyet nehéz definálni.

Brondel, D.: A francia dolgozó népesség változásai európai összefüggésben.

Poulet, P.: Hosszabb oktatás és a fiatalok szakmai integrációja: egy bonyolult kapcsolat.

Bourdallé, G.- Cases, C.: Részvételi arányok a munkaerőben 25 évestől 60 éves korig: kor és generációs hatások.

Blanchet, D.- Penneec, S.: Kapcsolódik-e a női részvételi arány növekedése a munkaerőben a termékenység ráta trendekhez?

Blanchet, D.- Marioni, P.: Munka 55 éves kor után: jelenlegi trendek és előrejelzés.

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 2. SZÁM

Dillman, D.A.: Miért bonyolult az újítás az államigazgatási felvételeknél?

Balk, B.: Tíz módszer összehasonlítása többoldalú nemzetközi ár- és volumen-összehasonlításhoz.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 436. SZÁM

Begg, C.B.- Huang, Y.- Berwick, M.: Az elsődleges és másodlagos rákmegelőzés hatásának becslése.

Yamaguchi, K.- Kandel, D.B.: Paraméteres eseményszorozat-elemzés.

Gelman, A.- Bois, F.- Jiang, J.: Fiziológiai farmakinetikai elemzés sokasági modell és informatív prior-eloszlások felhasználásával.

Zhou, H.- Weinberg, C.R.- Wilcox, A.J.- Baird, D.D.: Véletlenhatás-modell a ciklus életképességhez termékenységi vizsgálatokban.

Ghosh, M.- Nangia, N.- Kim, D.H.: Négyszemélyes családok medián jövedelembecslése.

Abrahamowicz, M.- MacKenzie, T.- Esdaile, J.M.: Időfüggő kockázati arány.

Nusser, S.M.- Carriquiry, A.L.- Dodd, K.W.- Fuller, W.A.: Szemiparaméteres transzformációs módszer rendszer napi fogyasztáseloszlások becsléséhez.

Bedrick, E.J.- Christensen, R.- Johnson, W.: Új perspektíva a priorokra általánosított lineáris modellekhez.

Hobert, J.P.- Casella, G.: Nem megfelelő priorok hatása a Gibbs-mintavételre.

Chen, J.- Singurwalla, N. D.: Az „összetett megbízhatóság” fogalma és hierarchikus bayesi becslése.

Kooperberg, C.- O'Sullivan, F.: Prediktív oszcillációs minták: véletlen mezők tér- és időbeli dekompozíciós módszereinek szintézise.

Priebe, C.E.: A nemhomogenitás elemzése.

Le, N. D.- Martin, R. D.- Raftery, A. E.: Sima szakaszok, repedések, valamint kiálló értékek modellezése idősorokban.

Cowling, A.- Hall, P.- Philips, M.: Bootstrap megbízhatósági tartományok egy Poisson-pontfolyamat intenzitására.

Sain, S.R.- Scott, D.W.: A lokálisan adaptív sűrűségbecslésről.

Paparoditis, E.: Frekvencia tartományos bootstrap-alapú modell egy átviteli függvénymodell illeszkedésének ellenőrzéséhez.

Ghysels, E.- Hall, A.- Lee, H. S.: Periodikus struktúrákról és tesztelésről szezonális egységgyökök esetén.

Olsson, J.- Rootzén, H.: Kvantilis-becslés ismételt mérésekből.

Wells, M.T.- Yeo, K.P.: Sűrűségbecslés kétváltozós cenzorált adatokkal.

Mudholkar, G.S.- Srivastava, D.K.- Kollia, G.D.: A Weibull-eloszlás egy általánosítása túlélési adatok elemzésére alkalmazva.

Fahrmeir, L.- Wagenpfeil, S.: Kockázati függvények simítása diszkrét tartamú és konkurens kockázati modellekben.

Lou, W.Y.W.: Sorozat- és leghosszabb sorozatstektéről: egy véges Markov-lánc beágyazási módszer.

George, E.O.- Kodell, R.L.: Függelenségi, heterogenitás kezelési és adagösszefüggő trendek tesztelése változtatható bináris adatokkal.

Kepner, J.L.- Wackerly, D.D.: A kiegyensúlyozott nemteljes ismételt mértékű tervekre használt rangtranszformációs módszerekről.

Jayasuriya, B.R.: Tesztelés polinomiális regresszióhoz nemparaméteres regressziós technikákkal.

Horowitz, J.L.- Hardle, W.: Egyindexes modellek közvetlen szemiparaméteres becslése.

LeBlanc, M.- Tibshirani, R.: Becslések kombinálása regresszióban és osztályozásban.

Severini, T.A.: Regressziós becslések érzékenységének mértékei a becslés kiválasztáshoz.

Beirlant, J.- Vynckler, P.- Teugels, J.L.: Szélindex-becslés, Pareto-kvantilis ábrák és regressziós diagnosztika.

Brown, B.M.- Hettmansperger, T.P.: Normális pontszámok, normális ábrák és normalitási tesztek.

Wang, Y.: Egy likelihood arány teszt sztochasztikus rendezéssel szemben különböző sokaságokban.

Mukerjee, H.: Túlélési függvények becslése egyenletes sztochasztikus rendezés mellett.

Silvapulle, M.J.: Teszt zajparaméterek mellett.

Liu, R.Y.- Tang, J.: Folyamatábrák bootstrap módszereken alapuló függőségi és függetlenségi mérésekhez.

Runger, G.C.- Prabhu, S.S.: Egy Markov-lánc modell a többváltozós exponenciálisan súlyozott mozgóátlagos folyamatábrához.

Johnson, D.J.- Krishnamoorthy, K.: Független vizsgálatok kombinálása egy bemérési problémában.

Cutler, A.- Cordero-Brana, O.I.: Minimum Hellinger-távolságbecslés véges keverékmodellekhez.

Godame, V.P.- Vijayan, K.: Optimális becslés válaszfüggő visszatekintő mintavételhez.

Goria, M.N.- Flury, B.D.: Közös kanonikus változók k -függő csoportban.

Besmail, H.- Celeux, G.: Szabályozott Gauss-féle diszkriminancia elemzés sajátérték felbontással.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 12. SZÁM

Mai, H.: Vállalati könyvelés mint információforrás.

Hammes, W.: Válások, 1995.

Winter, H.: Épület- és lakásállomány az új tartományokban és Kelet-Berlinben.

Renz, M.: Ipari tanulók, 1995.

Hein, B.: Súlyosan fogyatékos személyek, 1995.

Henow, G.: Nappali gyermekgondozó központok 1994. dec. 31-én.

Febiger, H.: Kiadások élelmiszerre, itatra, dohányzásra.

Journal of the
Royal Statistical Society

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 2. SZÁM

Woodhouse, G.- Yang, M.- Goldstein, H.- Rasbash, J.: Finomítás a mérési hibához többszintű elemzésben.

Menezes, L.M.- Bartholomew, D.J.: Új fejlemények a társadalmi magatartás rejtett struktúrájának elemzésében.

Pickles, A.- Pickering, K.- Taylor, C.: Fejlődési mérőföldkövek, események és átmenetek visszaemlékezéses időpontjainak egyeztetése.

Simpson, S.- Diamond, I.- Tonkin, P.- Tye, R.: Kisterületi népességbecslések aktualizálása Angliában és Walesben.

Fitzmaurice, G.M.- Heta, A.F.- Clifford, P.: Logisztikus regressziós modellek bináris paneladatokra, lemorzsolódással.

Skinner, C.J.- Coker, O.: Regresszióelemzés komplex felvételi adatokra egy társváltozó hiányzó értékeivel.

Dolton, P.- O'Neill, D.: Az újrakezdesi hatás és visszaterés a teljes munkaidős foglalkoztatottsághoz.

Steele, F.- Diamond, I.- Amin, S.: Immunizációs felfogás Bangladesh falusi területein: egy többszintű elemzés.

Francis, B.- Fuller, M.: Események megjelenítése.

Smith, P.W.F.- Forster, J.J.- McDonald, J.W.: Monte Carlo egzakt tesztek négyzetes kontingencia táblákhoz.

Best, N.G.- Spiegelhalter, D.J.- Thomas, A.- Brayne, C.E.G.: Reálisan összetett modellek bayesi elemzése.

1996. ÉVI 3. SZÁM

Lewis, J.A.: Statisztikák és statisztikusok a gyógyszer-szabályozásban.

Gore, S.M.: A kergemarhakór és az „időtartam biztonsága nem egyenlő a kockázatmentességgel”.

Smith, A.F.M.: Megkerült marhák és esztázis: esély és választás egy bizonyítékra alapozott társadalomban.

Goldstein, H.- Spiegelhalter, D.J.: Liga-táblák és korlátaik: intézmények teljesítményének összehasonlításával kapcsolatos statisztikai kérdések.

Hand, D.J.: Statisztika és méréselmélet.

Breen, R.- Hayes, B.C.: Vallási mobilitás az Egyesült Királyságban.

Goldstein, H.- Rasbash, J.: Javított közelítések többszintű modellekhez bináris válaszoknál.

Congdon, P.: Az öngyilkossági járvány Londonban.
Smith, T.M.F.: Közvéleménykutatás: az angol általános választás, 1992.

Farrington, C.P.- Andrews, N.J.- Beale, A.D.- Catchpole, M.A.: Egy statisztikai algoritmus fertőző betegségek kitörésnek korai előrejelzésére.

Baldacci, E.- Lugaresi, S.: A demográfiai öregedés hatása az olasz jóléti helyzetre: egy dinamikus szimuláció.

Goux, D.- Maurin, E.: Erdemrendszer és társadalmi öröklődés Franciaországban.

Rose, D.: Az Egyesült Királyság kormányzati társadalmi osztályozásainak ESRC felülvizsgálata.

AZ EGYESÜLT NEMZETEK EURÓPAI GAZDASÁGI
 BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 3. SZÁM

Harala, R.- Vihavainen, H.: Generációk közötti eloszlás és örökség: jólét és társadalmi mobilitás – a finn tapasztalat.

Gilomen, H.: Oktatás és társadalmi mobilitás. A svájci helyzet bemutatása.

Sarossy, G.: Társadalmi mobilitás egy posztindusztriális társadalomban: egy foglalkozási osztályozási rendszer szerepe és szükséges attribútumai.

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
 FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 1. SZÁM

Outrata, E.: A cseh statisztikai szolgálat kerek évfordulója.

Sallakuová, H.: Az 1994-es és 1995-ös teljes munkaerőköltségek a Cseh Köztársaságban.

Jilek, J.- Kociánová, S.: Az input- és outputárak közötti összefüggések változásainak kísérleti számításai a cseh gazdaságban.

Novák, J.: Az idegenforgalmi statisztika átalakulása: az eredmények elemzése.

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire statistique de poche / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, [1996]. - VIII, 189 p.

Belgium statisztikai zsebkönyve, 1995.

I-038-C-0030/1995

Anuário estatístico do Brasil / Fundação Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística. - Rio de Janeiro : IBGE, 1995. - [783] ism. p.

Brazília statisztikai évkönyve, 1995.

I-078-B-0013/1995

España en cifras. Instituto Nacional de Estadística. Madrid : INE, 1996. - 61 p.

Spanyolország számokban, 1996.

I-034-C-0082/1996

Japan statistical yearbook / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo : Stat. Bureau, 1996. - XXXIX, 914 p.

Japán statisztikai évkönyve, 1997.

I-051-C-0013/1997

Korea statistical yearbook / National Statistical Office. Seoul : NSO, 1996. - XXVI, 690 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve, 1996.

I-145-B-0002/1996

New York state statistical yearbook / the Nelson A. Rockefeller Institute of Government, State University of New York ; Albany, N.Y. : State Univ. of New York, 1996. - IX, 582 p.

New York állam statisztikai évkönyve, 1996.

I-072-B-0286/1996

Social situation and economy of Romania in 1993. National Commission for Statistics. Bucharest. CNPS. 1995. 100 p.

Románia társadalmi-gazdasági helyzete, 1993.

I-044-B-0078/1993

Statistical abstract. - Nicosia : Min. of Finance, 1996. - XXIII, 607 p.

Ciprus statisztikai áttekintése, 1994.

I-048-C-0001/1994

Statistical abstract of the United States : National data book and guide to sources. Bureau of the Census. - Washington : U.S. Dept. of Comm., 1996. - XIV, 1022 p.

Az Egyesült Államok statisztikai összefoglalója, 1996.

I-072-C-0044/1996

Statistical handbook of Thailand / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, [1996]. - 143 p.

Thaiföld statisztikai zsebkönyve, 1996.

I-058-D-0002/1996

Statistical yearbook of Norway. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 445 p.

Norvégia statisztikai évkönyve, 1996.

I-040-C-0167/1996/A

Statistički ljetopis = Statistical yearbook / Državni zavod za statistiku. - Zagreb : DZS, 1996. - 658 p., 1 térk.

Horvátország statisztikai évkönyve, 1996.

I-046-B-0147/1996

Statistika aastaraamat = Statistical yearbook / Eesti Statistikaamet. - Tallin : ESA, 1996. - 272 p.

Észtország statisztikai évkönyve, 1996.

I-042-B-0268/1996

Statistisches Jahrbuch 1996 für Bayern / Bayerisches Landesamt für Statistik und Datenverarbeitung. - München : BLS, 1996. - 553 p.

Bajorország statisztikai évkönyve, 1996.

I-006-C-0002/1996

Statistisches Jahrbuch der Schweiz = Annuaire statistique de la Suisse / Bundesamt für Statistik. - Zürich : Verl. Neue Zürcher Zeitung, 1996. - 464 p.

Svájc statisztikai évkönyve, 1997.

I-031-B-0230/1997

Trends in Europe and North America : The statistical yearbook of the Economic Commission for Europe. - New York [etc.] : UN, 1995. - XII, 137 p.

Európa és Észak-Amerika jelzőszámai, 1995.

I-072-B-0665/1995

Die Verwaltung der Stadt Wien / hrsg. vom Magistrat der Stadt Wien ; [bearb. im Statistischen Amt der Stadt Wien]. - Wien : Magistrat der Stadt Wien, 1996. - 452 p.

Bécs közigazgatási évkönyve, 1995.

470956/1995

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Collecting data on livestock. Rome. FAO. 1992. 108 p.
Adatgyűjtés az állatállományról.

524370

Perfekt, R.: On extreme value theory for stationary Markov chains. University of Lund Department of Mathematical Statistics. - Lund : Univ. of Lund, 1993. - 11, 33, 37 p.

Markov-láncok extrém értékének elmélete.

722239

GAZDASÁGSTATISZTIKA

1994 national survey of family income and expenditure. Expenditure on commodities / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 1996. - 572 p. + 672 p.

Japán 1994. évi felmérése a családi jövedelmekről és kiadásokról. Árucikkek szerinti bontásban.

I-051-C-0102/1994/2/1-2/2

African development indicators / The World Bank. - Washington : World Bank, 1996. - XV, 431 p.

Az afrikai országok gazdasági jelzőszámai, 1996.

I-072-B-0669/1996

Anuarul de comerț exterior al României = Romanian foreign trade yearbook / Comisia Nationala pentru Statistica. - Bucuresti : CNPS, [1995]. - 387 p.

Románia külkereskedelmisztatikai évkönyve, 1994.

I-044-B-0080/1994

Arbeitsorganisation und Arbeitszeit = Work organization and working hours = Organisation et durée du travail. - Luxembourg : EUROSTAT, 1995. - 123 p.

Munkaszervezetek és munkaidő az Európai Közösségek országában, 1983-1992.

I-030-B-0289/1983-1992

Aussenhandel. Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 534, [2] p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme.

I-004-B-0095/1996/1. f.év

Australia. - Paris : OECD, 1996. - 207 p., [1] fol.

Ausztrália gazdasági áttekintése, 1996-1997.

I-033-C-0154/1996-1997

Australian national accounts: Input-output tables / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1996. - VII, 103 p.

Ausztrália nemzetgazdasági elszámolásai, 1992-1993.

I-091-B-0069/1992-1993

Budgeting for results : Perspectives on public expenditure management / Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD, cop. 1995. 231 p.

Az OECD-országok költségvetésének hatékony menedzselése.

818182

Comptes et indicateurs économiques : Rapport sur les comptes de la Nation. - [Paris] : INSÉE, 1996. - 408 p.

Jelentés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásairól, 1995.

I-033-B-0409/1995

Comptes nationaux / Institut des comptes nationaux, Banque nationale de Belgique. - Bruxelles : ICN : BNB, 1996. - 90 p. + 197 p.

Belgium nemzetgazdasági elszámolásai, 1995.

I-038-B-0231/1995/1-2

La dispersion des performances des entreprises en 1995 : Tableau de bord des secteurs industriels / Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. - Paris : SESSI, 1996. - 363 p.

Franciaország iparvállalatainak teljesítményi szóródása, 1995.

I-033-C-0219/1995

Encuesta industrial de empresas / Instituto Nacional de Estadística. - Madrid : INE, 1996. - XXV, 331 p.

Spanyolország iparvállalatainak 1993. évi éves felmérése, 1993.

I-034-B-0182/1993

Encuesta industrial de productos / Instituto Nacional de Estadística. - Madrid : INE, 1996. - XXX, 432 p.

Spanyolország ipari termelésének éves felmérése, 1993.

I-034-B-0181/1993

Energistatistikk = Energy statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 127 p.

Norvégia energiastatisztikája, 1995.

I-040-B-0056/1995

Energy balances and electricity profiles / United Nations. - New York : UN, 1996. - XXVIII, 472 p.

A világ országainak energia- és villamosenergia mérlegei, 1994.

I-072-B-0444/1994

Enquête budget ménages 1993 : Principaux résultats. - Luxembourg : Statec, 1995. - 107, [44] p.

Luxembourg 1993. évi háztartási költségvetéseinek felmérése. Főbb eredmények.

I-030-B-0295/1993/[1]

Enquête sur les forces de travail / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, [1996]. - 154 p.

Belgium munkaerő-felmérése, 1996.

I-038-B-0223/1996

Les entreprises du commerce en 1994 : Résultats de l'enquête annuelle d'entreprise. - Paris : INSEE, 1996. - 371 p.

Franciaország belkereskedelmi vállalatai, 1994.

I-033-B-0374/1994

Evanson, R. E.: Technological change and technology strategy. - New Haven, Conn. : Yale Univ., 1995. - p. 2209-2299.

Technológiai változások és a műszaki fejlesztés stratégiája.

818012

- FAO production yearbook = Annuaire FAO de la production = Anuario FAO de producción. - Rome : FAO, 1996. - XXXVII, 235 p.
A FAO termelésstatisztikai évkönyve, 1995.
 I-072-C-0263/1995
- Finanzen und Steuern. Rechnungsergebnisse der öffentlichen Haushalte für Bildung, Wissenschaft und Kultur / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 241 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. Az oktatásra, tudományra és kultúrára fordított államháztartási elszámolások eredményei, 1994.
 I-004-B-0212/1994
- GATT activities / General Agreement on Tariffs and Trade. - Geneva : GATT, 1996. - 214 p.
A GATT tevékenysége, 1994-1995.
 470922/1994-1995
- Gern, K.-J.: Das Einkommensteuer- und Transfersystem der Bundesrepublik Deutschland. - Kiel : Inst. für Weltwirtschaft, 1995. - 76 p.
A német jövedelemadó- és transzfer-rendszer.
 521489
- Graph agri. L'agriculture, la foret et les industries agro-alimentaires. - Paris : SCEÉS, 1996. - 143 p.
Franciaország mezőgazdasága, 1996.
 I-033-B-0340/1996
- Industri: Statistisk Årbok. Biomehanika: Statistisk epe-térida. Industry: Statistical yearbook. Industrie: Annuaire sta-tistique. Industrie: Statistisch jaarboek. Luxembourg: EURO-STAT, 1989. - XXXIV, 139 p.,
Az Európai Közösségek iparstatisztikai évkönyve, 1988.
 I-038-B-0140/1988
- Industrial restructuring in selected countries in transition: A review / Economic Commission for Europe. - New York [etc.] : UN, 1995. - VII, 77 p.
Ipari szerkezetváltás egyes átalakuló országokban.
 818059
- Industry and technology : Scoreboard of indicators / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1995. - 188 p.
Az OECD-országok ipara és technológiája, 1995.
 I-033-B-0501/1995
- International contributions to labour studies / publ. for the Cambridge Political Economy Society and The Labor Studies Center University of Notre Dame. - London [etc.] : Acad. Press, 1995. - 151 p.
Nemzetközi munkügyi tanulmányok.
 472492/5
- International yearbook of industrial statistics / United Nations Industrial Development Organization. - Vienna : UNIDO, 1996. - VI, 642 p.
Nemzetközi iparstatisztikai évkönyv, 1996.
 I-002-B-0279/1996
- Les investissements antipollution / Ministère de l'industrie, des postes et télécommunications et du commerce extérieur. - Paris : SESSI, 1995. - 148 p.
Franciaország környezetszennyezést gátló beruházásai, 1993.
 I-033-C-0235/1993
- Jahrbuch der schweizerischen Wald- und Holzwirtschaft = Annuaire suisse de l'économie forestière et de l'industrie du bois / Bundesamt für Forstwesen und Landschaftsschutz. - Bern : BFS : BFL, 1996. - 147, [8] p.
Svájc erdőgazdálkodási és faipari évkönyve, 1995.
 I-031-B-0233/1995
- L'industrie sidérurgique en 1995 = The iron and steel industry in 1995 / Organisation de coopération et de développement économiques. - Paris : OCDE, 1996. - 50 p.
A világ vas- és acélipari statisztikája, 1995.
 I-033-B-0171/1995
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Ausgewählte Zahlen für die Agrarwirtschaft / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 226 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Az agrárágazat válogatott jelzőszámai, 1995.
 I-004-B-0288/1995
- Lønnsstatistikk = Wage statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 125 p.
Norvégia bérstatisztikája, 1995.
 I-040-B-0093/1995
- Nutzierhaltung in Österreich. Wien : ÖSTZ, 1996. 195 p.
Haszonállattartás Ausztriában, 1995.
 I-002-B-0240/1995
- Oil, gas & coal supply outlook / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1995. - 221 p.
Kőolaj-, földgáz- és szénkinálalti kilátások.
 722316
- Pesquisa industrial : Empresas do setor industrial / Fundação Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística. - Rio de Janeiro : IBGE, 1995. - XXXIV, 142, [4] p.
Brazília iparstatisztikai évkönyve, 1988.
 I-078-C-0059/1988
- Poland. - Paris : OECD, 1996. - 179 p., [1] fol.
Lengyelország gazdasági áttekintése, 1996-1997.
 I-033-C-0237/1996-1997
- The regional dimension of unemployment in transition countries : A challenge for labour market and social policies. Centre for Co-operation with the Economies in Transition ; [prep. by Stefano Scarpetta and Andreas Wörgötter]. - Paris : OECD, cop. 1995. - 533 p.
A munkanélküliség regionális elemzése az átalakuló országokban. Konferenciaanyag.
 818190
- Les salaires des agents de l'État en 1993-1994. - [Paris] : INSÉE, 1996. - 107 p.
A francia közalkalmazottak munkabére, 1993-1994.
 I-033-B-0391/1993-1994
- La situation de l'industrie en 1995 : Résultats détaillés de l'enquête annuelle d'entreprise / Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. - Paris : SESSI, 1996. - 461, XXXVI p. + 491, XXXVI p.
Franciaország iparának helyzete. A vállalatok éves felmérésének részletes eredményei, 1995.
 I-033-B-0453/1995/1-2
- Skogsstatistisk Årsbok = Statistical yearbook of forestry / Skogsstyrelsen. - Jönköping : Skogsstyrelsen, 1996. - 351 p.
Svédország erdőgazdálkodási statisztikai évkönyve, 1996.
 I-041-C-0163/1996
- The state of food and agriculture. - Rome : FAO, 1996. - XXIV, 330 p. + mell. (1 floppy)
A világ élelmiszer- és mezőgazdasági helyzete, 1996.
 470195/1996
- Statistics on occupational wages and hours of work and on food prices : October inquiry results : Special supplement to the Bulletin of labour statistics. International Labour Organisation. - Geneva : ILO, 1996. - XIII, 262 p.
A foglalkoztatottak bér- és munkaidő statisztikája, és az élelmiszerek alakulása a világ országaiban, 1994-1995.
 I-031-B-0147/M/1994-1995

- Statistiques annuelles de la production / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, 1996. - 365 p.
Belgium iparstatistikai évkönyve, 1993.
I-038-B-0191/1993
- Statistiques des échanges extérieurs du Maroc / Office des changes. - Rabat : Off. des changes, [1994]. - 123 p.
Marokkó külkereskedelmi statisztikája, 1993.
I-064-B-0048/1993
- Statistisches Jahrbuch der Stahlindustrie / Hrsg. Wirtschaftsvereinigung Stahl. - Düsseldorf : WS, 1996. - 382 p., [3] t.fol.
Nemzetközi acélipari statisztikai évkönyv, 1996.
I-004-C-0014/1996
- Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland / Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. - Münster-Hiltrup : Landwirtschaftsverl., 1996. - XXVIII, 521 p.
A Német Szövetségi Köztársaság élelmiszeripari, mezőgazdasági és erdőgazdálkodási statisztikai évkönyve, 1996.
I-004-C-0036/1996
- Steelmaking capacity in non-OECD countries : Two-yearly report. - Paris : OECD, 1995. - 154 p.
Az OECD-n kívüli országok acélgyártó-kapacitása, 1995.
I-033-B-0502/1995
- Transition countries: economic developments in early 1996 and outlook for 1996 and 1997. Country reports: Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Hungary, FYR Macedonia, Poland, Romania, Russia, Slovakia, Slovenia, Ukraine, FR Yugoslavia and China. - Wien : WIIW, 1996. - 88 p.
Átalakulóban levő országok: a gazdaság helyzete 1996 elején, kilátások 1996-ban és 1997-ben. Ország tanulmányok.
818630
- Transitions économiques ... l'Est, 1989-1995 / Centre d'études et de documentation sur l'ex-URSS, la Chine et l'Europe de l'Est ; ... coord. par Edith Lhomel. - Paris : La Doc. française, 1995. - 262 p.
A közép-kelet európai gazdasági átalakulások 1989 és 1995 között.
721921
- Transport infrastructure in Central and Eastern European countries: Selection criteria and funding / European Conference of Ministers of Transport. Paris : ECMT, 1995. 140 p.
Közlekedési infrastruktúra a közép- és kelet európai országokban.
818188
- United Nations Industrial Development Organization: 30 years of industrial development, 1966-1996 / publ. by ISC in association with UNIDO ; [... ed. Peter J. Brennan]. - London : ISC ; Vienna ; UNIDO, [1996]. - 403 p. : ill.
Az UNIDO 30 éves tevékenysége, 1966-1996.
818073
- Warenverzeichnis für die Aussenhandelsstatistik. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - XIV, 876 p.
Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelmi statisztikájának árujegyzéke, 1997.
I-004-C-0057/1997
- Wiebel, M.: Anpassung und Einkommensverteilung in Entwicklungsländern: Eine angewandte allgemeine Gleichgewichtsanalyse für Malaysia. Tübingen: Mohr, 1996. 205 p.
Alkalmazkodás és jövedelemelosztás a fejlődő országokban. Malajzia általános egyensúlyi elemzése.
722972
- Wohnungsdaten: Wohnbautätigkeit : Wohnungserhebung des Mikrozensus März 1994. - Wien : ÖStZ, 19906. - 234 p.
Ausztria lakásadatai, 1994.
I-002-B-0234/1994
- Wool statistics. Commonwealth Secretariat, International Wool Textile Organisation and International Wool Study Group. London: Commonwealth Secretariat, [1996]. 77 p.
Nemzetközi gyapjústatisztika, 1995-1996.
I-036-B-0117/1995-1996
- World employment. National policies in a global context : An ILO report. - Geneva : ILO, 1996. - XIX, 211 p.
Az ILO jelentése a világ foglalkoztatottsági helyzetéről, 1996.
480129/1996
- World energy outlook / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1996. - XVII, 300 p.
A világ energiakilátásai, 1996.
I-033-C-0170/1996
- World Trade Organization. Annual report. - Geneva : World Trade Org., 1996. - V, 189 p. + XI, 168 p.
A WTO évi jelentése. Kereskedelem és külföldi tőkeberuházások, 1996.
I-031-B-0291/1996/1-2
- Yearbook of fishery statistics = Annuaire statistique des pêches = Anuario estadístico de pesca. - Rome : FAO, 1996. - XXV, 699 p.
A FAO halászati statisztikai évkönyve, 1996.
I-072-B-0096/78

TÁRSADALOMSTATISZTIKA
- EGÉSZSÉGÉGY - KULTÚRSTATISZTIKA

Abgeurteilte und Verurteilte in Bayern : Ergebnisse der Strafverfolgungsstatistik. München : BLSd, 1996. XII, 160 p.

Elítéltek Bajorországban. A büntetőeljárás statisztika eredményei, 1995.

I-006-B-0091/1995

Bildung und Kultur. Personal an Hochschulen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart : Metzler-Poeschel, 1996. - 234 p.

A Német Szövetségi Köztársaság oktatásügye és művelődésügye. A főiskolák személyzete, 1994.

I-004-B-0317/1994

Eidgenössische Volkszählung 1990. Wohnen in der Schweiz = Recensement fédéral de la population 1990 = Censimento federale della popolazione 1990 / Bundesamt für Statistik. - Bern : BFS, 1996. - 444 p.

Svájc 1990. évi népszámlálása. Lakások Svájcban.

I-031-B-0262/[29]

Family formation and ideational dimensions : A collection of articles, 1986-1996 / R. Lesthaeghe [et al.]. - Brussels : Vrije Univ. Brussel, [1996]. - [185] ism. p.

Családalapítás, értékváltozás és a második demográfiai átalakulás. Cikkgyűjtemény, 1986-1996.

818074

Gesundheitswesen. Kostennachweis der Krankenhäuser. Statistisches Bundesamt. Stuttgart : Metzler-Poeschel, 1996. 77 p.

A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye.

I-004-B-0327/1994

Le, Chap T.: Health and numbers : Basic biostatistical methods. - New York [etc.] : Wiley-Liss, cop. 1995. - XXII, 247 p.

Egészségügy és statisztika: biostatistikai módszerek.

818355

Sozialleistungen. Versicherte in der Kranken- und Rentenversicherung : Ergebnisse des Mikrozensus / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 135 p.

Szociális juttatások a Német Szövetségi Köztársaságban. A betegség- és nyugdíjbiztosítás adatai, 1995.

I-004-B-0201/1995

Veitrafikkulykker = Road traffic accidents. - Oslo [etc.] : Stat. sentralbyrå, 1996. - 98 p.

Norvégia közúti közlekedési baleseti statisztikája, 1995.

I-040-B-0101/1995

Volkszählung 1991. Bildungsstand der Bevölkerung. - Wien : ÖStZ, 1996. - 19, 229 p., [2] fol., [1] t.fol.

Ausztria 1991. évi népszámlálása. A népesség képzettségi adatai.

I-002-B-0125/1030/23

Volkszählung 1991. Schüler und Studenten. - Wien : ÖStZ, 1996. - 22, 167, [6] p., [1] t.fol.

Ausztria 1991. évi népszámlálása. A tanulók és diákok adatai.

I-002-B-0125/1030/24

Warunki życia ludności w 1994 r. = Living conditions of the population in the years. Warszawa: GUS, 1995. CI, 71 p.

Lengyelország népességének életszínvonalá, 1994.

I-022-C-0034/1994

Zdravotnická ročenka České republiky = Czech health statistics yearbook / vyd. —stav zdravotnických informací a statistiky České republiky. - Praha : —zis CR, 1996. -186 p. + mell. (1 t.fol.)

Csehország egészségügyi statisztikai évkönyve, 1995.

I-020-B-0018/1995

DEMOGRÁFIA

1990 Census of population and housing. History / U. S. Department of Commerce, Bureau of the Census. - Washington : U.S. Dept. of Comm., 1996. - [233] ism. p.

Az Egyesült Államok 1990. évi népszámlálása és lakosságszerkezése.

I-072-B-0599/2D

1995 Population census of Japan. Prompt tabulation series. Preliminary counts of the population on the basis of summary sheets / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. [Tokyo] : Stat. Bureau, 1995. 30, 96 p.

Japán 1995. évi népszámlálása. Előzetes összesített adatok.

I-051-C-0118/[1]

1995 Population census of Japan. Prompt tabulation series. Results of prompt sample tabulation / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo] : Stat. Bureau, 1996. - 90, 544 p.

Japán 1995. évi népszámlálása. Az 1 %-os mintavétel előzetes eredményei.

I-051-C-0118/[2]

Befolkningsstatistik. Födä och döda, civilstfändsändringar m m = Population statistics. - Stockholm : SCB, 1996. - 195 p.

Svédország népességstatisztikája, 1995.

I-041-B-0112/1995/4

Births, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1996. - 91 p.

A születések alakulása Ausztráliában, 1995.

I-091-B-0064/1995

Daguet, F.: Un siècle de démographie française : Structure et évolution de la population de 1901 ... 1993. - Paris : INSEE, 1995. - 306 p.

A francia demográfia egy évszázada. A népességszerkezet és növekedés 1901-1993. között.

I-033-B-0405/434-435

The future population of the world : What can we assume today? / ed. by Wolfgang Lutz ; International Institute for Applied Systems Analysis. - Rev. ed. - Laxenburg : IIASA ; London : Earthscan, 1996. - XXII, 500 p.

A világ népesséde a jövőben.

724123

Gesundheitswesen. Todesursachen in Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 129 p.

A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye.

I-004-B-01k88/1995

Indonesia demographic and health survey 1994 / Central Bureau of Statistics [etc.]. - Jakarta : CBS : NFPCB : Min. of Health ; Calverton, Md. : MII, 1995. - XXV, 366 p.

Indonézia 1994. évi demográfiai és egészségügyi felmérése.

I-055-B-0029/1994

Kuolemansyyt = Dödsorsaker = Causes of death in Finland. - Helsinki : Tilastokeskus, 1996. - 122 p.

Finnország halálóki halandósága, 1995.

I-043-B-0104/1995

Matrimoni, separazioni e divorzi / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 1996. - 111, [6] p., [1] t.

Házasságkötések, különélések és válások Olaszországban, 1994.

I-032-B-0266/1994

Recent demographic developments in Europe / Council of Europe. - Strasbourg : Council of Europe, 1996. - 414 p.

Demográfiai fejlemények Európában, 1996.

I-033-B-0456/1996

La situation démographique en 1994. : Mouvement de la population. - [Paris] : INSEE, 1996. - 263 p.

Franciaország demográfiai évkönyve, 1994.

I-033-B-0386/1994

The state of world population. Changing places: population, development and the urban future / United Nations Population Fund. - New York : UNFPA, 1996. - 76 p.

A világ népessédei helyzete, 1996.

I-072-B-0541/1996

Tables de mortalité / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, 1994. - 81 p.

Belgium halandósági táblái, 1991-1993.

I-038-B-0224/1991-1993

Väestöntutkimuksen vuosikirja = Yearbook of population research in Finland / Väestöntutkimuslaitos. - Helsinki : Väestöntutkimuslaitos, 1996. - 350 p.

A finn népességtudományi kutatás évkönyve, 1996.

I-043-C-0035/1996

Volkszählung 1991. Binnenwanderung 1986-1991. - Wien : ÖStZ, 1996. - 18, 108, [6] p., [1] t.fol.

Ausztria 1991. évi népszámlálása. Ausztria belső vándorlási adatai, 1986-1991.

I-002-B-0125/1030/25

Volkszählung 1991. Haushalte und Familien. - Wien : ÖStZ, 1996. - 30, 125, [4] p.

Ausztria 1991. évi népszámlálása. A háztartások és a családok adatai.

I-002-B-0125/1030/26